

 આ પુસ્તક સંબંધી સર્વે હક પ્રસિદ્ધર્તાએ સંવત ૧૯૧૭ ના રૂપ મા
 આકર મુજબ રચેલર કર્યા છે. માટે પ્રસિદ્ધર્તાની પરવાનગી
 સિવાય તેમાંના શ્લોક અથવા ભાષાન્તરનો કોઈ પણ
 નાનો મોટો ભાગ અગર લાલન છાપવી છપાવવી
 અથવા અન્ય કોઈ ભાષામાં ભાષાન્તર
 રૂપ કરવી નહીં.

પ્રસ્તાવના.

‘સાચાં દિગંબર વિના એવો બીજો કોણ પ્રાણી દરી, કે જે પોતાના સુખને ઇચ્છે
સર્વ પ્રાણી સુખને ઇચ્છે છે, જુઓ સમુદ્રની ઉડાઈ તથા આકાશની ઉડાણ અને પૃથ્વીની
પાર પામવા પોતાના પ્રાણનો ચાટોમ ચવાની ધારતી ન રાખતાં નિઃશ્વર્યે અનેક
કરનાર સાદસિંહ પુરો પજુ પોતાને સુખ મગવાની ઇચ્છા રાખે છે, એટલુંજ
પજુ કોડીથી દરિત પરત અનેક પશુઓ જેને કેવળ આદાર, વાપ, નિદ્રા અને મૈથુન
રાશિયુ’ જાણ્યું નથી એવા રાત્રીએ જમણ કરનાર દિવસનું સુખ ઇચ્છે છે અને
જમનાર રાત્રી વિષે સુખ પ્રાપ્ત થવાનો પ્રયત્ન કરે છે, એવું અમૂલ્ય જે સુખ તે આ
! આશ્રમ વિના બીજું શું દરી? સર્વ પ્રકારના સુખો આશ્રમવડેજ મળે છે પછી
જે ઘરે તેનું તેને આશ્રમ હોય તો આશ્રમીને સુખનો સ્વાદ પ્રાપ્ત થાય છે.

! સુખ કહેવામાં આશુ છે તે દશ પદાર્થ નથી કે નિર્મળ પાસેથી સળગી જીવરી
ર તેમ જને તોપણ નિર્મળને ફરી પ્રાપ્ત નહિ થાય એમ તો થાયજ નહિ; કારણ
જને જે કોણે આશ્રમ કરે તે કોણે સુખ હોયજ, સુખરૂપ અદશ્ય છે તે પ્રાણીના
જે આનંદ આપનાર છે તેવા આનંદનુ મૂળ તો ઘર છે.

! મનુષ્યોને સુખનું સાધન ધર છે તે ધર મણિત અને માપ સાથે સુશોભિત
તો દર્શપૂર્વક તેનો ઉપયોગ લેવાય છે. અરે! આ લોક અને પરલોકમાં સર્વ
છે. પ્રથમ ધર દોષ તોજ અન્ય પદાર્થો સુખની શક્તિ કરનાર છે.

જમ વિના કોઈને ચાલેજ નહિ, એમ નિશ્ચય થયો જેમાં અનેક કળાઓનો પાર
અજાણ સમુદ્રથી શિશ્વપાત્રના મુખ્ય આચાર્ય વિદ્યકર્મીએ, શિશ્વના
દેહ રચ્યા કહેવાય છે, તેના આધારે બીજા થતા આવેલા શિશ્વપાત્રોએ ધણા મથે
ના તેમાં કદેશા નિયમને અનુસરી પૂર્વેના શિશ્વપાત્રોના દાર્થે જનેશા પ્રાસાદોનાં
આપણે વાંચીએ છીએ તો તેમાં અદ્ભુતતા દેખાવાથી અતિસંયોગિ વાપરેલી છે,
નવામાં આવે છે, પણ તેવા પ્રાસાદોના રહેણ ભાગોની પ્રચંડા સમુદ્ધાર થાય છે.

“આલુમાં દેશવાઝના જૈન પ્રાસાદો” તથા “સિદ્ધપુરમાં મહારાજાજી”
જો મારવાડ અને મેવાડની સીમાસંધી ઉપર ગણકપુર પ્રામાદ” અને જુઓ
રામાં સુધ્વપ્રમાદ” ની અદ્ભુત કારીગરી દોવાથી જેની પ્રતિભૂતિ (Medal)

મુંદેરાના દેવળની નજીક મેદેરજાન એ. કેશીબેલી સોદેને મારી મારશે પાટળના
રતના દાર્થે પારેવા પાંચરમા કોતરાની હતી તે નિશ્ચય મિત્રાણી છે એમ સોદેને
દેતા હતા. એ અજુપત સહાર જેનો દબે પાટળમાં કારીગર નથી.

[illegible]

તે ગખાણે છે, એનું કારણ સર્વથાને ઉન્નતિ આપનાર દ્વિકુપલ પાદચાદ ત્રિદ ગ્ને થયેલું છે એવા મેદપાર (મેવાડ) જનપદના ઉદેપુરની રાજગણીએ મદારાણીશ્રીની નાજીસંધે પેદીમાં થયેલા પ્રતાપી મદારાણી કુંભકર્ણ (કુંભોરાણે) આ ભરતખંડમાં ૬ છે.

તે કુંભકર્ણ મદારાણીએ કુંભકર્ણ નામનો મેડો કિલો બનાવ્યો છે. તેણે બીજે ડાંમાં નથી, તે મિયાવ ખીળ કિલો, તમારો અને કુવાઓ તેમજ કચેલા છે, તે વખત । સિદ્ધિદાસી કાણુ દશે તે જાણવામાં આવે તેમ ન હતું, પણ પૂર્વે પણ દેશ ઉપર ભોગવનાર મૂર્તિદેવતાં અજુદિસપુર તો અજુદાપુરજ હતું, કેમકે, તેમાં વખતાર સર્વ પ્રકારે કુદરત દત્તા, અરે એકો તો શુ, મદારાણી બોજા અને હીમદેવની મુશાના તેમાં દાસ અને સમરયાના રાંવાળના સમામે થતા તે વખત બોજાની મુશાના તેના મર્થ અજુદિસપુરની વેરવા ઉતારની હતી । ! એ અજુદિસપુરનો રહેનાર એક વડ કાંઈ કારણથી મેવાડમાં ચિત્રકૂટ અથવા મીનોડમાં જતા વસેલો હતો, તેની પેદીએ ખેતર નામે સિંધાવટ થયો તે ખેતરને બે પુત્રો દત્તા, તેમાં નાનો નાથુ અને નું નામ “મંડન હતું.” એ મંડને પોતાના નામને એવો પ્રકાશ આપ્યો કે, તે વખત કારીગરોના મુદ્રાવનો ઠીર મંડન તે થયો. (રાજવસતના પાના ૧૩૬ વિષે મંડન તા વડમાં પણ આર પેદી છે તેનો પોત અથવા પ્રપાત નાથા એમ સમજું છે, મેવાડથી ખજર મંગાવના એ બન્ને બાઈ છે એમ નહીં થયું છે.)

મંડન અને કુંભકર્ણને પ્રીતિ કરી એમ તેણે બનાવેલો રાજવસત બનાવી આપે તરણ કે, પૂર્વે અનેક જૂથોનાં અનેક નગરોમાં, અનેક પકિતો થઈ ગયા છે. તેમના રેશ પણ પ્રધેમાં પોતાના રાજનું નામ તો રાજકર્ણ રેશું બંદરામાં આવે છે, જો પકિતોને આશય આપે નહિ ત્યારે પકિતોએ રંગેલા પુરતકર્ણી આમમાં રાજના પી બારણ કાણુ રાપે કે એમ તેઓ ધારતા હતા.

મંડને સિદ્ધિદાસી ઉદાર કરી રૂપમંડન, વાસ્તુમંડન, પ્રાસાદમંડન. આપનાવ, રશાદ. રંલાદિ પ્રધે રંગેલા છે. તેમજ તેના નાના કાંઈ નાથુએ પણ વાસ્તુમંજરી રંગેલો એવામાં આવે છે, એ મંડન ખજોરા માતિનો (ખાલજી) હતો અને કારદાજ માત હતું. (કર્મરકે સિદ્ધાદ કહેવાય છે) સિદ્ધાદનું મૂળ શીખપુરા ખાલજી છે, મદારેના ત છે, એવા ખાલજીનો સમુદાય સોમપુરમાં (મહારાષ્ટ્રપારણમાં) છે, સિદ્ધાદ કાંઈ રંગ થયો તોય એમ જણાય છે, પણ ખજોરા કાંઈ “કોલાપાર” દેવો સંકલ્પે છે, લા-પાથર “પાદ-સીરનાર” કાથ છે, કારધીકાપામાં થ તો થ કાથ છે. એટલે પાદનો સિદ્ધાદ કાથ સિદ્ધાદ પછી સિદ્ધાદ અને છેવટ કાલ મેદમાય છે

શુવનોવાચાવ (વિષકર્ણ) ના આર પુત્રો દત્તા. ૧ કચ, ૨ અથ, ૩ સિદ્ધાધી ૪ અપરાધિત. એ ચારે પુત્રોએ પોતપોતાના નામે પ્રધે રંગ્યા છે. “કચ” (“સિદ્ધાધી” અને “અપરાધિત” અથવા “મુવસાતલ” એ ક.દે.મં દિપદી તો સારી રીતે બનાવી છે.

વેશ્યકડિયા અને વેશ્યસૂતારો આ બન્ને એકજ માનિ છે, પણ તેમનાં જૂદાં છે. સૂત્રધારનો અપરંપર સૂતાર અથવા સૂત્રાર કહેવામાં આવે છે એ અક્ષર જાણે ઉપસર્ગ હોયતી—એમ જાણી તેને કાઢી નાખી થાર અક્ષર કહી બોલાવે છે; ને તે માન બરેણું સમજે છે. તે જ રીતે કડિયાને થાર અથવા નામથી સાફ લાગે છે પરંતુ કડિયા નામ યુગ્મગતમાં ક્યાંથી થયું હશે ? તે કાંઈ જાણું નથી.

કડિયા અને સૂતારો કહે છે કે અમે વિશ્વકર્માના વંશજો છીએ તથા સિદ્ધાવટો કર્માના સિદ્ધપણ્ડિનો ગર્વ ધરાવે છે, તે સિદ્ધાવટો સિદ્ધપદ્ધતિમાં પણ કુદરતે દોવાનું એવું જાતાવે છે કે—વિશ્વકર્મા પોતાના પુત્રો અને સિદ્ધાવટો સિદ્ધપદ્ધતિ શીખવના પ્રયત્નથી સૂત્રપાતન કરવા દોરો રંગી લાવવા આટા કરી, એટલે પુત્રો તો ગેર અથવા નો બેવા માટે બજારમાં ગયા અને સિદ્ધાવટો કાપવો ધસી તેમાં રંગીને ઝડ સૂત રણ જેથી તેને તેમણે જુદામાન સમજી પ્રીતિપૂર્વક કામ શીખવું હતું.

સિદ્ધપદ્ધતિ કરવાનો ગર્વ રાખનાર સિદ્ધિપનો કેટલો અધ્યાપ હોવો જોઈએ. તથા માં કેવાં લક્ષણો જોઈએ અને તેમ ન હોય તો રાખનારોએ તેને કેવી સિદ્ધા કરવી ? એ પ્રશ્નોમાં લખે છે કે—

૧ શિદ્ધપવિદ્યાબ્યાસ હોવો જોઈએ.	૨ અજુનર કામ જાણવું જોઈએ.
૩ જડવાનું કામ આવડવું જોઈએ.	૪ બડવાનું કામ આવડવું જોઈએ.
૫ સામુદ્રિક સમજવું જોઈએ.	૬ નિશ્ચિત શીખવું જોઈએ.
૭ જ્યોતિષ જાણવું જોઈએ.	૮ ઇંદ્રસાસ્ત્ર શીખવું જોઈએ.
૮ સિદ્ધપદ્ધતિ મેળવવું જોઈએ.	૯ ગંતકર્મ આવડવું જોઈએ.
૧૦ વાસ્તુના મર્મ સમજવા જોઈએ.	૧૧ વાસ્તુનો પીડકુલગ જાણવો જોઈએ.
૧૨ પુશ્કરોની ખખર હોવી જોઈએ.	૧૩ વાસ્તુનાં સ્થાનો સમજવાં જોઈએ.
૧૪ વાસ્તુનું માન સમજવું જોઈએ.	૧૫ ક્ષેત્ર પ્રમાણે કિંવા કરાવતાં આવડવી જોઈએ.
૧૬ પાંચવી આજેખી જાણવી.	૧૬ * જાણમેદ જાણવા જોઈએ.
૧૭ પાંચવી સંધીકર્મ શીખવું જોઈએ.	૧૭ જાણે કરી રૂપ ઉત્પત્તિ કરતાં આવડવું જોઈએ.
૧૮ ચિત્રકામ જાણવું જોઈએ.	૧૮ રૂપાણુસિક્કિ આવડવી જોઈએ.

* મર્મ એટલે જે સ્થાને થોડો પ્રહાર થાય તો પણ સરીરને યુક્તિસર થવા વિના રહે મટિ વાસ્તુના એવા મર્મસ્થાન વીપર નજર રાખી કામ કરવું એ મટિ મર્મમાં કહેડું જાણવું.

૧ વાસ્તુની પીડના કોઈકનો કામ જાણવો જોઈએ તે કેટલો સ્તંભો આવે નહિ.

૨ રૂપાણુનું જ્ઞાન જોઈએ.

૩ છંદો અથવા કુલ મદનના નીચે હોય તે.

એટલું જ નહિ પણ, પ્રસિદ્ધ શાસ્ત્રોમાં દર્શનાત્મક વારણશાસ્ત્રના આધારો આવડ્યું જોઈએ.

ઉપર જનાવેલા મુદ્દામાં રમતાર સિદ્ધિ દોષ તથાપિ જુદામાન અને શીળવાન રોનો જોઈએ અને શાસ્ત્રોમાં અને વિધાકર્મમાં કુશળ દોષ પણ જુદામાન ન દોષ તે ૩૬ વિનાના દર્શિત જોયે તે જણાય, માટે જેની પ્રત્યુત્પન્ન મતિ દોષ (કામ કરવાનું) દોષ તેનો વિચાર કરતાં વિલેખ કરે નહિ અને તાત્કાલિક કામનું રૂપ પ્રકાશ કરી આપે) નથા જે જાણત વ્યક્તી કાશાય નહિ એવી, કુઞ્જે જાણવા જેવી દોષ તથા જેમાં મૂઢ અર્થ દોષ અને વિરતાર થયેા દોષ એવા જુદાવૃત્તી નાવમાં જોડો દોષ તે વારણકર્મ કરી શકે, કાશાય જાનવાન દોષ, પ્રમાણિક દોષ અને સિદ્ધિકર્મમાં નિયુજ્ય દોષ; પણ શીળવાન ન દોષ તે તે કેપ્પ જણાય નહિ, કારણ કે રામથી અથવા દેવથી અથવા સોને કરીને જે કરવાનું દોષ એક તે તે કરે જીભું.

મિથ્યાશાની જે સિદ્ધિ અદ્વકાર રખતો દોષ તથા શાસ્ત્રમાં પરિશ્રમ કરેસો ન દોષ તે તેવા સિદ્ધિઓ મનુષ્યોનું આગમપત્યુ છે, તથા જે સિદ્ધિ કેવળ શાસ્ત્ર જાણે છે પણ વિધામાં અજાણ્યો દોષ તે સંપ્રાપ્તમાં કાવરની પેઠે પ્રુજાય છે; વળી જે કેવળ વિધા જ જાણતો દોષ અને શાસ્ત્રાર્થ ન જાણે તે થોડે દૂર મર્ગે માલી પછી આધિજાની પેઠે તે અટકે છે, અને જે સિદ્ધિ કાર્ધ પણ સિદ્ધિ જાણતો નથી છતાં સિદ્ધિવેત્તાપણું જતાવી સિદ્ધિપ્રાપ્ત કરે છે એવા સિદ્ધિપ્રાપ્તને રાજાએ રેદાંત સિદ્ધિ કરવી જોઈએ એમ સમર્થાજી પ્રધિક્ષતાં જોજીરાજ સખે છે. વળી કડિયા, યતાર, સિલાવટ, વગેરે સિદ્ધિપ્રાપ્ત કરનારાઓ પામે જન અવશ્ય જોઈએ અને તે જન ઉપર આયુજોની જે રેખાઓ છે તેના પૃથક પૃથક નામે છે તે નામે કારીમરોને થોડાં જ પાદ દરી માટે સખર્વા અવશ્ય છે.

૧ એક આયુજનું નામ " માત્રા, " ૨ જે આયુજનું નામ " કળા, " ૩ આં

" પર્વ, " ૪ આં, " મુષ્ટિ, " ૫ " તળ, " ૬ " કરપાદ, " (પાગજ) ૭ " દહિ, " ૮ " તુણી, " ૯ " પ્રાદેશ, " ૧૦ " સપતાળ, " (પ્રુમાથી અખમાના અંત સુધી) ૧૧ " ગોકર્ણ, " ૧૨ " વિતસ્તિ, " (વેત) ૧૪ " અનાદ્યપદ " ૧૫ " રત્નિ, " ૨૪ આંયુજ અથવા પૂગ જાને " અરતિ " કહે છે. તથા ૪૨ આયુજનું નામ " કિંકુ, " ૮૪ આં " પુરુષ, " ૬૬ આં " ધનુષ, " ૧૦૬ આં " હંડ, " ૧૦૦૦ ધનુષનો " કોશ, " જે કોશની એક " અંયુતિ " અને જે અંયુતિનો એક " યોગજન " થાય છે.

સિદ્ધિશાસ્ત્ર વિષે અનેક પ્રકારનાં મહાનો જનાવવાની રીતો જતાવી છે, તે પ્રમાણે કરતાં અનેક વિધિ કરવાનું જતાવે છે તેને દાસના વખતમાં કેવળ વેદેમનો કોશાર છે એમ કહેવામાં આવશે; કેમકે તેમાં અનેક પ્રકારના વેધ-દોષો જણાવ્યા છે તેને યાજવા

* પ્રાસાદ અથવા ધારને પત્થરપટ્ટે દાંડામાં આવે તે ળાવ કહેવાય છે, તેના જોડો રાજ-વશકર્મમાં જતાવ્યા છે.

૧ પત્થરની સાંધી જોજીનાર મેસાકતાં આવડવી જોઈએ.

૨ જીભ પદાર્થની મેજવણી કરી જતાવવી પત્થર કરતાં આવડવો જોઈએ.

જોઇએ અને ટાળે નહિ તો ફલાળા પ્રકારની દાનિ થાય, તથા ફલાળા માગમાં વા
રવાનો આરંભ અને પ્રવેશ કરવાથી સુખ થાય; પણ તેથી ઉઠતી રીને કો નો નુકસાન
થાય; તથા મહ, રાશી, તારા, આય, વ્યય, નક્ષત્ર, વર્મ, અંશ, એ વગેરે બાબતો મેળવ
વામાં કેટલીક માયાકૂટ જાણવામાં આવશે. વળી વાસ્તુ પૂજતાં અનેક પ્રકારના દેવ દેવી
ઓને અનેક પ્રકારનાં બળિદાનો આપવાનું થયે છે, એ દેવોને આપવાની વસ્તુઓ જેમ
વેચિત્ર છે તેમ તેવા દેવ અને દેવીઓની આદુનિ બતાવી દોષ તો ને પણ વિચિત્રજન કાંઈ
દાસના વખતમાં જોને સુધરેલા કહેવામાં આવે છે તે તેને દેવ તો જરૂર સિદ્ધિપ્રાપ્તના
ર્થોનું દાસ્ય કયાં લવના રહે નહિ; પણ પૂર્વે બનેલા પ્રામાદમાં તેવાં કુપો દેવામાં આપ
ટે. આ બધી વાતો નવી અને ખુબી જમીન હોય તેમાં ધર કરતાં જોવાની છે.

ધર, પ્રાસાદ, મંદિર કે મઠ છત્વાદિ મકાનોની સુખ્ય શાળામાં (નીચેના ખંડમાં)
પ્રસૂનાં કિરણો પડવાં જોઇએ નહિ, તેમજ પવનનો મંચાર પણ આવે નહિ એમ
બતાવ્યું છે તે વાત દાસના વખતમાં બિલકુલ જાજશે નહિ. દાવમાં સર્વ મનુષ્યોને દવા
ખારી હોવાથી શરીરે નિર્ગળ થયા છે અને યશે. “ ગદા સોમ નદા ” એમ વૃક્ષ
કહે છે. બળિદાનોમાં માંસને બદલે “ માંચ ” (અડક) આપવામાં આવે છે એમ આર્યોની
ઓળખ રહેવાનાં સ્વરૂપ ચિન્હો રહ્યાં છે, તે નાશુદ યશે નહીં, કારણકે, સાપ્રતમાં સુવરેલા
ગણાતા ધણી બાબતોને માનતા નથી પણ દુનિયાના વ્યવહાર સાચવતાં સર્વ રીતિ માની
અંગીકાર કરે છે, નહિતો લક્ષ વખતે અમિની માક્ષોએ ચોરીમાં વરકન્યા દેગ શાખાટે ફરે
આપણા બૂદેવોએ ઝાડ, પહાડ, નદી, સરોવર, કુવા, ગાય અને છેવટ મર્દબને પૂજવાની
રીતોના પ્રસાર બાંધવાથી પદ્માપિસુધી બ્યવહારમાં માનવો પડે છે અને એકાંતમાં કેટલાક
ધિકારે છે પણ એ પેટેલી મેખ મૂળમાંથી ઊભડવી મુશ્કેલ છે, તેજ રીતે સિદ્ધિમાં બતા
વેલી રીતોએ સર્વ નહિ તોપણ થોડી ધણી તો અમલમાં લાવવી પડે છે. જ્યેષ્ઠમંત્ર
જોર વધવાથી બલિદાન બંધ થયાં હશે.

સિદ્ધિપ્રાપ્તિના અભ્યાસ થશે તો કારીગર લેખિ મનસ્વીપણે કામ કરી ધરધગીને
નુકસાન કરી શકશે નહિ, તેમજ જે ધરને દેખી મન આનંદ પામે એવું ગમણીય થવું
જોઇએ; તેના બદલામાં ધર થયા પછી ધરમાં બરોબર સવડ ચર્ધ નહિ એમ કહી પત્રા
તાપ કરવામાં આવશે નહિ. હમેશાં એટલું યાદ રાખવાનું છે કે થોડું દ્રવ્ય હોય તોપણ
ધરમાં ઇચ્છાનુમારે સુશોભિત કામ અને તેમાં જોઇએ તેવી સવડ રાખવી કે એ ધરમાં
કોઇ પણ આવી બેસે તો તેની મનોવૃત્તિ એવીજ થાય કે ધર કરાવતાં તે કેટલીક બાબતો
પ્રતાપના ધરમાં ઊતારે, અગર તંત્ર જોએ હોય તો વિસ્તારમાં તો નજ થાય પણ ફર
કોઇ વસ્તુને ખુબસુરતપણે આપવું એ શુદ્ધિમાન અને કામના જાણનારનું કામ છે, જેમ
કવિ લેખિ મને ત્યાંથી લાવી અલંકાર જોડવે છે; દ્રવ્ય પુષ્કળ ખરચ્યું હોય, અંદર
માલીયા અને ફરનંચર પુષ્કળ હોય, ચિત્રકામ વિવિધ હોય અને સૈકડો દવાખારી હોય

૧. ધન રહેતું હોય તેવા બેરકામાં તથા પ્રસુતિ ધરમાં બતી કે બારી હોય તો નુકસાન
છે. પ્રાસાદ, મંદિરમાં હિંદુ હોય તો વાયુનું જોર થશે તથા રહે નહિ અને મકામ સાધુ પુરોહી
રતિ સિધર કરવી ઠીક પડે.

તોપણ તેમાં વસનારનું ચિત્ત સોજાય નહિ, મન આનંદ પામે નહિ, આ કેવું મનેનું મારું મહાન છે એમ વારંવાર મન સાથે માલિક વાતો ન કરે, તેમજ ચતુર સિંધપાદો માલિકની પીઠ પાછળ અંકિત ન થાય તથા દુરથી દેખનારનું મન હર્ષ પામી જોરા માટે તેના મનને આકર્ષણ ન કરે તો પછી જો દમ્ય ખરચ્યાનું દોષ તે ખરચેલું કહેવાય નહિ પણ પોતાના જગતનપણા સામે નિર્જાળ સોજા લુટ કરી ગયા એમ થયું કહેવાય, કેમકે જોણે ક્ષમ માટે ધન ખર્ચ્યું તે તો વારંવાર પચાત્તાપ કરી ખીલ મૂકે પસંદ કરે છે !

સોની સોજા દરવખત નવીન પ્રકારના દાગીના કરે છે તેવા એક સ્ત્રી પાસે બીજી દેખી પોતાના પત્ની સાથે વિવાદ કરીને તેવો દાગીનો કરાવે છે, તેજ રીતે એક જણે સુશી-ભિત ધર કરાવ્યું તે દેખી તેનાથી પણ એક બનાવવાની ધારણા ધારે નહિ ત્યારે બનેલું મહાન નિષ્ઠુર સમજવાનું છે.

સિંધપાદો અનેક વેધો, તેવાજ દોષો અને ન બને તેવી રીતો જતાવી છે તેમાં કેટલીક જાળતો (ત્રીવેળે) તળવીં અશક્ય છે, પણ મોટા મોટા વેધો કેમ નહિ તળવા ? જે ધરના આમળ ખડો અથવા વડદાર અથવા પરચાળ અથવા મુખ્ય ઓરડાના દાર વચ્ચે થાંભલો આવે તે મોટો વેધ છે એને માટે સિંધપાદો તો જૂદી રીતે કહ્યું છે પણ પ્રથમ તો દૃષ્ટિને તે કેવું ખરાબ લાગે છે ? જ્યારે દૃષ્ટિને ગમે નહિ ત્યારે મનને શી રીતે પસંદ પડે ? જ્યારે નાપસંદ થાય ત્યારે તે દોષવાનું છે જ, સિંધ રીતે હીનરજ ધરાવું ન મानीએ તો તેની જરૂર નથી પણ વખતે માધારમાં અરુણાથ તો તે હીનરજ સમજવાનું છે, માટે જે વેધોમાં દોષો જતાભ્યા છે; તે આવા કારણસર છે એમ કહે આપણે માનિએ તો કાંઈ દરજ્જા નથી, પણ પૂર્વેના પડિતો બ્યવહારિક કામમાં પણ ધર્મ રીતની ધાસ્તી જતાવતા હતા તેનું કારણ સોજા વિનય અને મર્મદા રહિત ન થતાં ઉશ્ચરનો ભય રાખે અને ઉન્મત્ત થાય નહિ.

સિંધપાદોમાં જણાવેલી ધણી વાતો પામિમાત્ર વિદ્યાની આંખે જોતાં વહેમી ને નકામી લાગે છે. શાસ્ત્રકારોએ દરેક દરેક વિષયમાં ધર્મને દાખલ કર્યો છે, અને કાંઈ પણ વાતનું કારણ આપ્યું નથી એટલે દાહના કારણસરેષ્ઠ સોજાના મનનું સમાધાન થયું નથી, પરંતુ પૂર્વના મહાત્માઓ ને મહર્ષિઓ વચ્ચે સમજાયે કે વિના કારણે ગમે તેવાં ગપો જ મારી ગયા દોષ એ વાત વિચાર કરી જોતાં સંભવિત લાગતી નથી. કદાચ તેમનો ખરો આશય આપણે જોણી શકતા નથી. તેમાં ધર્મતત્ત્વ ગમે તે હશે પરંતુ દાહની પદ્ધતિને અનુસરી પાદાર્થિક કારણે બોગીયું તો ઉપર 'જેમ વડદાર વિષે કે સ્તંભ વિષે મનપતીજ ખુલાસો થાય છે તેમ બીજી ધણી જાળતો વિષે ખારીક વિચાર કરતાં ખુલાસો મળી શકશે. થીઓસોફીવાદો અને તેવા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ તો કદાચ સમગ્રી જાળતો સકારણ જ છે, એમ જતાવી સકશે.

દિંદુ બાંધણી મુરોપી સોજાને પણ બળવળી પચાડે છે. દુનિયામાં જે તણ મુખ્ય બાંધણીઓ ગણાય છે તેમાં દિંદુ બાંધણી પણ છે. અસહનતાં દેરાલયો, બાંધણીના અદ્યત્ત નમુના છે. જૂનું કાંતરકામ આશ્ચર્ય ઉપજાવે છે, અને તેના નમુના વિદ્યાપત

ને અમેરિકા સુધી જાય છે. રૂઢાણ વગેરે જાન્ય મકાનોમાં વપરાયલા રાશ્વરી પાપાણે
નિક સાધનો વગર શી રીતે આપવા હશે. તે કેમ હિંચા અલ્પત્ત્યા હશે તે વિચાર કરતાં
કેટલું કરતી નથી. ધર જાંધણીમાં હિંદી ચોકની રીત પસંદ કરવામાં આવે છે. આવી
રીત જાંધણી સાત્રીય યાન વગર જાંધણ, નકશા કે નમુનાની યોજના વગર ચાલી શકે,
અલ્પત્ત્યા સાંધનો વગર નથી શકે એમ માની શકાતું નથી. 'સંસ્કૃતમાં લખાએલા
પદ્ધતિના અર્થ જોયા વગર એ વિષે આચીન વિદ્વાનો કેટલું કહી શકા છે તે કહી
શકાતું નથી.

સિંધપના પ્રજા પ્રથો છે, તે પૈકી રાજવંશજ પ્રથમજ ગુજરાતી જાપાને માન
પાપના પ્રસિદ્ધ ધર્મ તેના જાવિક જાકોને દર્શન દેવા ઉત્કંઠા જતાની અને તેનાથી વિખુબ
પ્રથો તેના આખિનોનો અપરાધ ક્ષમા કરી તેમનું માન વૃદ્ધિ પામે એવા સુવિચારો પ્રક-
ટન કર્યા છે, એજ મદાનપણાનું મૂળ છે. સિંધપના ધરાવનાર જે કરીયરો શીળપણું
જી ધરપણી પામે દીનતા જાખને નહિ, એવાને સિંધી નામનું માન થટે છે, પણ પૈસાના
ને ધરપણીને મનાપે તથા ચોખાચોખ રીતે નુકશાન કરવા છડે તેમજ કામ દેખાડી
લિંકને રંજન ન કરે તેને સિંધિ નહિ પણ "સિંધા" અર્થાત્ પત્થર છે એમ કહે-
ને દર્શન નથી.

પાટણમાં થીમદાગજ કુમાર થીરનેદસિદ્ધરાને સાર્વજનિક પ્રસ્તકાસવનું નીચીન મકાન
ધર કુચવના કામમાં લન, મન અને ધન ખરચી રાત રિવમ ત્યાજ રહી ચૌદ મહીના
ધી મરે એમ લેવા હશે.

સન ૧૮૬૧ સંવત્ ૧૮૪૭
અષ્ટાદશપુર (પાટણ)

} નારાયણભારતી યશવંતભારતી ગોસાઈ

રાજવલ્લભ રાજપ્રિય કેમ ન હોય ?

વિક્રમ સંવત ૧૪૮૦ ના સુમારે ઉદેપુરના મહારાજાજી શ્રી કુંભકર્ણુજીના આશ્રય નીચે મંડન સુતધારે આ મંથ રચ્યો હોય એમ મેવાડના આખા પ્રદેશમાં તે વખતનાં બનેલાં ભાવ્ય કામો દેખનારની દૃષ્ટિમાં ચીતગતા પાથરે છે, તે ઉપરથી માલમ પડે છે અને " શીમેદપાટિ તુષ કુભકર્ણુ " એવું વાક્ય પણ છે.

મહારાજાશ્રીનો પ્રથમ આશ્રય મળેથી આ રાજવલ્લભ સર્વેને પ્રિય અને જનત્વમાં પ્રખ્યાતિ પામ્યો અને બીજી વખત ગુર્જર દેશપ્રિયતિ આવકવાડ સદાકાર વિદ્યોતેજી શ્રીમંત સયાજીરાવ મહારાજને વલ્લભ થયે આશ્રય મળવાથી રાજવલ્લભને પુનઃ ધોવન માત્ર થયું એમ મણ્યો.

આ રાજવલ્લભ સયાજીરાવ મહારાજને-વલ્લભ થવાનું કારણ એવું છે કે, પ્રાચીન વખતમાં લખાએલા મથિ આગ્રહિ જે તેના મથિ લખાવવા માટે ર. ૩૦૦૦ મંજુર કરી તે કામ અને સેવવામાં આપ્યું. પ્રથમ પ્રવાસમાં રાજવલ્લભ લખાથી વડોદરે ગેહલમે. તે મંથ ઉપયોગી નળી તેનું જાણાન્તર કરવાનું કામ મારા તરફથી થા થયું. તે પછી મહારાજશ્રીએ તેનું જાણાન્તર કરાવી મસિદ કરવા આજ્ઞા કરી એમ ખજાર મળવાથી મેં વિચારિ કરી તે મંજુર રાખી, હું જાણું એવો કુદ્દમ લખા પછી જ્યારે વિલાપન દેશદાન કરવા પધાર્યા તે વખત તે દેશમાં પણ રાજવલ્લભ વાદ આવવાથી તે તેવાર થયો કે નહિ ! એમ મદેરગાન રાં સાં દરગોવિંદાસ દારકાદામ દિરકટર બોલે જનાંકુસર ઇન્દ્રદેવન સાદેખની ખારકત પૂછી મજાબું હતું; એટલુંજ નહિ પણ અમસિદ મદે લખાવવાનું કામ મેં વિના ખમારે સાત વરષ સુધી કરેલું તેની કદર નળી ખન તરીકે ર. ૧૦૦૦) ઈનામ આપવા અને વડોદરે બોલાબો તે વખત હબૂરમાં હાજર થવા વિનય આરોપાર જનું નહિ એમ મદેરગાન રાં બાં મળીકાર્થ જરાભાર્થ દિવાન સાદેખ તરફ ચીઠી આવી તે પ્રમાણે ખજાર મળેથી હું મહારપુરે દાખર થવા જરાખર જાહે મ ગી શદ જોવાલી દોષ એમ મહારાજ સાદેખ આવી વિરાજમાન થવા દતા. મારી પાસે લખેલું રાજવલ્લભનું પુસ્તક અને તેમાં જુકવાના ચીનરેલા નાકાઓનું ચોટાં હતું તે રજુ કરતાં પડેલાં "આ રાં રાજવલ્લભ લખા હો ! " એમ મંજુર થયો વડે જાહે રાજવલ્લભને વિશેષ થયેથી અરોનિય તેનુંજ ચિંતવન થતું દોષ એમ ખારક. એટલામાં અધાનક દૃષ્ટિગોચર થયે અધાર દર્ષ માત્ર થાય તે રીતે તે વખત મહારાજસાદેખના અંકમાં આનંદ ઉભારાનો દત્તો, નાકાઓ દેખી કેટલાક તર્ક કરી પ્રતો પૂજ્યા અને પુરાં જોયું ગુજરાતી પુસ્તકો મેવામાં આવે છે તેમાં આ પુસ્તક એક એક સેક્ટરી સાદેખને આપતા આપીને મનિવાસાલવમાં પધાર્યા હતા, એવી ઓતિના કારણે શ્રી સયાજીરાવ મહારાજ રાજવલ્લભનામને શેષા આવે છે.

સન ૧૮૬૧

પાણ્ડુ.

નારાયણભારતી ચરાચંતભારતી.

ઉપકાર પત્રિકા.

ચિંત્વશાસ્ત્રના ધણા ગ્રંથો અપૂર્ણ અને અપાર અશુદ્ધ છે, તેજ પ્રમાણે રાજવંશજ દોષા છતાં ચિંત્વકામ સારી રીતે જાણનાર અને ચિંત્વના પુસ્તકોમાં જોનો પ્રવેશ છે; એવા મારા પરમભિન્ન, ચતિ હિંમતવિજયશ્ચ કસ્તૂરવિજયશ્ચ એમણે અનેક પ્રનો દેશ પરદેશથી સાચી ગ્રંથ શુદ્ધ કરાવી લાપાંતર કરાવી આપ્યું અને તમામ નકશાઓ પણ તેમનાજ હાથે કરી ગ્રંથ તૈયાર કરાવ્યો અને તેજ રીતે મારા ઉપર પૂર્ણ પ્રીતિ રાખનાર શાઓ મહારામુખરામ નારણશ્ચએ તન મનથી એકાગ્ર ચિત્તે અને આજીવિકાનું દુકશાન યોધી ધણા પ્રકારની મેહેનત કરી ગ્રંથનું લાપાંતર કરી આપ્યું. તેથી એ બન્ને શુદ્ધ મનના પરાપકારી પુરોનો હું મોટો ઉપકાર માનુંછું. આ ગ્રંથમાં જોડાએલા તેમના નામોની અમર કીર્તિ દેશાન્તરોમાં જગ પામે. તથાસ્તુ !

[illegible]

1628-479 1620

[illegible]

အကြောင်း

મહાટેશ શામચંદ્ર ભટ્ટ

અધ્યાય ૧૧ મો.

તિથિ, યોગ, નક્ષત્ર, વાર, શુભાશુભરજ, ચંદ્ર, કરણ, સમ, મદ, ધરતું
આયુષ, વગેરે જ્યોતિષ પ્રકરણ. સીના ગ્રન્થ દોષ ઈત્યાદિ... ૧૭૮-૧૮૬

અધ્યાય ૧૨ મો.

ગોચર, દિન રાત્રીમાન, સ્વરોદય અને માત્રિકા સંસ્કૃત. ... ૧૯૦-૨૦૧

અધ્યાય ૧૩ મો.

જ્યોતિષ સંક્ષેપ. ... ૨૦૮-૨૨૦

અધ્યાય ૧૪ મો.

૪૬ જનોએ બતાવેલા ચક્રનું સંક્ષેપ. ... ૨૨૧-૨૪૦

આ વિષયમાં અમારો પ્રવેશ હોવા છતાં કોઈ પ્રકારે ચૂક હોય તો પૂર્ણ રીતે સિદ્ધાંત
ધરાવનાર પુરુષો સ્થાપા કરશે.

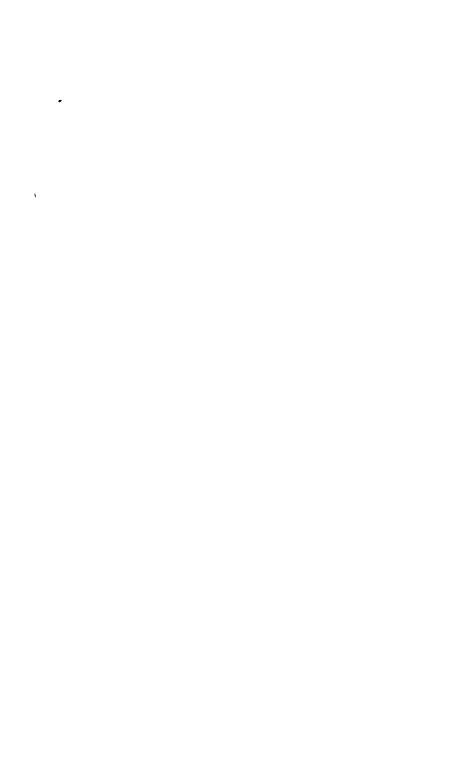
राजपल्लभ अध्याय १

यह चित्र नामके

उत्तर प्रवृत्त होनेका है और वाजुपा शोकमे जो रूप बनाया है सो देव पंजीका है,

विभक्तर्माचतुर्वर्ह
अदभालांचपुस्तकं कंचाकमठयुं पसे त्रिनेत्रोहंसवाहनः १ "ज्ञानरत्नकोशे"

શિલ્પાચાર્યમંડન સંકલિત-

રાજવલ્લભ

મંગલાચરણ-અનુદ્રુપ.

આનંદવોગણેશાર્કવિષ્ણુગોરીમહેશ્વરાઃ ॥

દેવાઃકુર્યુઃશ્રિયંસૌખ્યમારોગ્યંત્વદ્દહેસદા ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—ગણપતિ, સુધ, વિષ્ણુ, પાર્વતિ અને મહાદેવ; એ દેવો તમને આનંદ આપે તથા નિરંતર લક્ષ્મી, તમારા ઘરમાં સુખ અને આરોગ્યપલ્લુ આપે।
યસન્તતિલકા.

દેવંનમામિગિરિજાસુતમેકદંતંસિદૂરચર્ચિતતનુંસુવિશાલશુદ્ધમ્ ॥
નાગેંદ્રમંડિતવપુર્યુતસિદ્ધિદુર્ધ્વસેવ્યંસુરોરગનરેઃસકલાર્થસિદ્ધયૈ ॥૨॥

અર્થઃ—જેને એક દંત છે, જેનું શરીર સિંહસ્વરૂપે યોગાયમાન છે, વિશાળ જેની શુદ્ધ છે, સર્પરૂપે સુશોભિત જેનો દેહ છે તથા સિદ્ધિ અને શુદ્ધિ એવા નામની જેની પાસે રહેલી બે સ્ત્રીઓ છે; એટલું જ નહિ પણ, સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ માટે દેવલોક, નાગલોક અને મનુષ્યો જેને સેવે છે એવા પાર્વતીના પુત્રને (ગણપતીને) હું વંદન કરું છું. ૨

છાન્દસ.

યાત્રદ્વાયૈરલક્ષ્યાત્રિભુવનનમિતાવદ્મપુત્રીશિવાયા

દ્વાદ્વાવિષ્ણુશ્વરુદ્રઃપ્રણમતિવહુશોયાસદાનંદરૂપા ॥

વાળીચૈતન્યરૂપાવસતિચસકલેપ્રાણિનિદ્રાધુધાતૃદ્

સાનિત્યાસુપ્રસન્નાવિતરતુવિભવંવિશ્વરૂપાવલોકે ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—જેને જાણવાને દ્વાદ્વાદિક સમર્થ નથી તથા જેને વ્રજુલોક નથી

છે તેમ જ કૃત્યાણુકારી અને જે આદ્ય છે, વળી પ્રજ્ઞા, વિદ્યુ અને રૂદ્ર જેવા જેને વારંવાર નમસ્કાર કરે છે તે નિરંતર આનંદરૂપે સર્વ પ્રાણી વિષે, નિદ્રા, શુષ્કા અને તૃષ્ણારૂપે જે રહેલી છે, એવી ચૈતન્યરૂપ પ્રજ્ઞાપુત્રી (સરસ્વતી) અને પ્રસન્ન ચર્મ નિરંતર વિશ્વનું રૂપ અવલોકન કરવાની શક્તિ આપેા. ૩

કંચાસૂત્રાંબુપાત્રંવહતિકરતલેપુસ્તકંજ્ઞાનસૂત્રં
હંસારૂઢસ્ત્રિનેત્રઃશુભમુકુટશિરાઃસર્વતોવૃદ્ધકાયઃ ॥
ત્રેલોકયંયેનસૃષ્ટંસકલસુરગ્રહંરાજહર્મ્યાદિહર્મ્યં
દેવોસૌસૂત્રધારોજગદ્વિલહિતઃપાતુવોવિશ્વકર્મા ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—જેણે એક હાથમાં કાંબી (ગજ), બીજા હાથમાં સૂત્ર, ત્રીજામાં જગપાત્ર (કમંડલ) તે ચોથા હાથમાં પુસ્તક ધારણ કરેલું છે, વળી જે હંસારૂઢ છે (દંશ ઉપર બેઠેલા છે) જેને ત્રણ નેત્ર છે અને જેણે મસ્તક ઉપર સુંદર મુકુટ ધારણ કરેલો છે, એટલું જ નહિ, પણ સર્વ પ્રકારે જેનું શરીર વૃદ્ધિ પામેલું છે, તથા ત્રણ લોકો જેણે સરળેલા છે, તેમ જ સર્વ પ્રકારનાં દેવમંદિર, રાજમંદિર, અને બીજાં સર્વ સામાન્ય લોકોનાં ઘરો જેણે રચેલાં છે, એવા સર્વ જગતનું દિગ્ગત્તા વિશ્વમાં જે સૂત્રધાર તે તમારું રક્ષણ કરેા. ૪

મન્યારમ્મ ગ્રાદૂલવિક્રાદિત.

શ્રીપુત્રાદિકમોગસૌમ્યજનનંધર્માર્થિકામપ્રવં
જનનાંલયનંમુગ્ધાસ્પદમિદંશીતાંબુધર્માવહમ્ ॥
શાપીદેવગૃહાદિપુણ્યમગ્નિલંગેહાત્સમુત્પચતે
મેહંપૂર્વમુદીનિતેનવિવુધાશ્રીવિશ્વકર્માદયઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—જે ધર વિષે શ્રી અને પુત્રાદિકના નિઃશ અને શુભ પ્રાપ્તિ થાય તે તથા જે ધરવટે ધર્મ, અર્થ અને કામની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવું જે ધર તે પ્રાપ્તિનું વિષયમસ્તક છે. એટલું જ નહિ પણ શીતા, (તાદન્કી) વર્ષાદિ અને તથા જગત્ત્રિવિષ્ણુ કમલરૂપે પણ અને તે ધરવટે વાવડી તથા પુષ્પાદિ રૂપે અને દેવદાનિનું રૂપે પણ મળે છે, એ ધર્મ ધરવટે જ મળે છે, માટે જ વિશ્વકર્મા શક્તિ અને દેવ-અ. વગેરે દેવી પદોનાં ધર્મી હાલતા કરે છે. ૫

उपजाति.

सिद्धधैर्गृहारंभमुशंतिवृद्धायथोदितेमासिवलक्षपक्षे ॥

शशांकवीर्येसुदिनेनिमित्तेशुभेर्वौसौम्यगतेप्रवेशम् ॥६॥

અર્થ:—શાશ વિષે કહેલા માસમાં, શુકલ પક્ષમાં, ચંદ્રમાના બળમાં, શાશ દિવસે અને સાત શકુન બોધ ઉત્તરધનના સૂર્યમાં ઘરનો આરંભ અને ઘરમાં પ્રવેશ કરવાનું કહ્યું છે. ૬

शार्ङ्गलविक्रीडित.

चैत्रेशोककरंगृहादिरचितंस्यान्माधवेऽर्थप्रदं

ज्येष्ठेष्ट्युकરंशुचौपशुहरंतद्वृद्धिदंશ्रावणे ॥

शून्यंभाद्रपदेऽश्विनेकલिकरंभृत्यक्षयंकार्तिके

धान्यंमार्गसहस्ययोर्दहनभीर्माघેશ્રિયંफाल्गुने ॥ ७ ॥

અર્થ:—ચૈત્ર માસમાં ઘરનો આરંભ તથા ઘરમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો શોક ઉત્પન્ન કરાવે. વૈશાખમાં ઘરનો આરંભ કે ઘરમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો ધનની પ્રાપ્તિ થાય, જ્યેષ્ઠ માસમાં તેમ કરવામાં આવે તો મૃત્યુ થાય, આષાઢમાં તેમ કરવામાં આવે તો પશુનો નાશ થાય, શ્રાવણમાં તેમ કરવામાં આવે તો પશુની વૃદ્ધિ થાય, ભાદ્રપદમાં તેમ કરવામાં આવે તો તે ઘર શૂન્ય રહે, આશ્વિનમાં તેમ કરે તો કલેશ થાય, કાર્તિકમાં તેમ કરે તો વાકરનો નાશ થાય. માર્ગશીર્ષમાં અને પોષ માસમાં ઘરનો આરંભ કરવામાં આવે કે ઘરમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય, માઘ માસમાં તેમ કરવામાં આવે તો અગ્નિનો બળ થાય, અને ફાલ્ગુનમાં ઘરનો આરંભ કરે અગર ઘરમાં પ્રવેશ કરવામાં આવે તો તેથી લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ થાય એમ કહ્યું છે. ૭

आदित्येहरिकर्कनक्रघटगेपूर्वापरास्यंगृहं

कर्त्तव्यंतुलमेपवृश्चिकवृषेयाम्योत्तरास्यंतथा ॥

द्वारंभिन्नतयाकरोत्तिक्रમतिर्द्रव्यप्रणाशस्तदा

कन्यामीनधनुर्गतेमिषुनगेचास्मिन्नकार्यंगृहम् ॥ ८ ॥

અર્થ:—સિંહ, કર્ક, મકર કુંભ. એટલી રાશીના સૂર્યમાં પૂર્વ અને

પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું, તથા તુલા, મેષ, વૃશ્ચિક અને વૃષ, એટલી રાશિના સૂર્યમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું; પણ કુમતિવડે તેથી ઉલટી રીતે કોઈ કરે તો તેથી દ્રવ્યનો નાશ થાય તેમ કન્યા, મીન, ધન ને મિથુન એટલી રાશિના સૂર્યમાં ઘર કરવું નહિ. ૮

કન્યાદિત્રિપુર્વતોયમદિશિત્યાજ્યંચવાપાદિતઃ
દ્વારંપશ્ચિમતઃત્રિકેજલચરાત્સૌમ્યેરવૌયુગ્મતઃ ॥
તસ્માદ્વત્સમુખંદિશાસુભવનદ્વારાદિકંહાનિકૃત્
સિંહંચાથઘૃપંચઘૃશ્ચિકઘટંયાતેહિતસર્વતઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—કન્યા, તુલા અને વૃશ્ચિક એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વત્સનું

૧ મથોતરમાં લખે છે કે, નિષેધ કરેલી સંક્રાંતિઓમાં આર દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરે તો હાનિ નથી.

૨ વત્સ એટલું શું હશે ! એવી વાંચનારને શંકા થશે, તેનું સમાધાન થવા માટે ખુલાસો કરવાની જરૂર જણાવાથી તેમજ વાંચનારને સુમમ પડવા માટે લખું છું કે, શાસ્ત્રમાં મહમાત્રમાં ૩૫ જાની શકે નહિ તોપણ તેના ચરીરનું વર્ણન કરવું અવશ્યનું જણી ન્યોતિવ મથો પૈકી “નારચંદ્ર” નામના મથો જતાવેલી આકૃતિનું વર્ણન એવું છે કે:-

પંચશીર્ષાસ્ત્રિપુચ્છશ્ચનવનાભિઃપોહશાંઘ્રયઃ
વિશતાનિચપાઠિશ્ચાંગાનિચકરાઃશતં ॥ ૧૨ ॥ इतिवत्सरूपं—नारचंद्रे ॥

અર્થ:—જેનાં પાંચ મરતક, ત્રણ પૂંછડાં, નવ નાભિ, સોળ પમ, ત્રણસેં ને સાઠ શીર્ષાં અને એ (૧૦૦) હાથ છે, ૧૨. એવા આકાશપથે રહેલા વત્સ સામે અને તેની પાછળ ધરતું દાર મુકવું નહીં, પણ રક્ત આર રાશિના સૂર્યમાં દાર મુકતાં હોય જતાઓ નથી.

વત્સનું ૩૫ ઓગળવા મથોમાં લખેલી વાનો વાંચી, કુશળપાત્રું મેળી શકાતું નથી; પણ એવી જાળો માટે જેણે પ્રયાસ કરેલો હોય તે દારથી અનુભવ લાઇ હરેક વાત ઓગળતી એટલે કોઈ પણ સમારથાનમાં પોતાનો યુજ્ય પ્રકાશના માન્યમાં ન્યૂનતા થાય નહિ એ વાત માદ ગ્રામી કાર્યમાં પ્રવૃત્ત થતો એ ઠીક છે.

હવે વત્સ માટે શાસ્ત્રકારે તેનું ૩૫, યુગ્મ, આકૃતિ, રથાન, અને હોય ક્રિયાદિ જતાનું છે, પણ પ્રવચ્છ ઓગળવા વિના વાંચનારને સંકટપરિવક્ષ્ય થવા કરશે એટલુંજ નહિ પણ, ૩૨ તજ રાશિના સૂર્યમાં એ વત્સનું ચરીર પૂર્ણદિ દિશાઓમાં ફરે છે, એવું વાંચનારી તો ૨૫મારે આધર્મપત્ર જણે. વળી એમ પણ મગજને કે જે દિશા સામે વત્સનું મુખ હોય તે દિશાની આગેની દિશામાં વત્સનું પૂજ્ય હશે.

મુખ પૂર્વમાં દોષ છે, ધન, મકર, અને કુંભ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વતસનું મુખ દિશાએ દોષયો; તથા મીન, મેષ અને વૃષ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વતસનું મુખ પશ્ચિમે દોષયો, અને મિથુન, કર્કે ને સિંહ એ ત્રણ રાશિના સૂર્યમાં વતસનું મુખ ઉત્તરમાં દોષ છે. માટે વતસ સામે ધરનું દ્વાર મુકવામાં

જે જાતમાં વારાળો યોગ્ય ન દોષ પણ આશય સ્વચ્છ અને નિર્મળ દોષ તેમજ મનો પ્રકાશ દોષ નહિ, એવા વખતમાં સર્વ જ્ઞાન થવા પછી મનમાં મોં દૃષ્ટિ દેવામાં આવે તો મોખ્ખી રીતે એ વતસનું લાજુ કરીર દેખાશે તેનું પૂર્વ સામે મુખ દોષ તો પશ્ચિમમાં તેનું પૂછું દરી અને ઉત્તર સામે મુખ દોષ તો દક્ષિણે પૂછું દોષ. એ રીતે આર દિશાએ મધ્ય સીધી લીટીમાં રહે છે.

એ વતસની આકૃતિ એવી દોષ છે કે, આશયમાં જાણે એક લાંબી સડા દોષ અને તે સડાની જાણે કિનારિઓ ઉપર (અને અને જમણે) તારાઓના જાયાખંધ દેખાવ દોષ છે, તે એવી રીતે કે, વતસના કરીરના જે બાજમાં પ્રુષ્ઠ દોષ તે બાજમાં તારાઓનો સમૂહ વધારે દોષ છે, અને જે ડેહાણે વતસના કરીરનો કૂચ બાજ દોષ તે ડેહાણે તારાઓનો સમૂહ મોટો દોષ છે; વળી એ જાણે તરફ તારાઓના સમૂહો વચ્ચે વતસનું કરીર અર્ધગોળ અથવા ધનુઆકૃતિ રૂપે દોષ છે. તે કરીર જાણે બારીક વારાળાવડે બધાનું દોષ અથવા જેમ આઠો પ્રમાણનો રસો, કોઇ વખત વામુ નથી હોતો તે વખત બધાય છે તેવો સ્થાન અને સ્વેત પ્રિમિત રંગ દોષ (સરેતાર્ધ વિરિષ દોષ) છે.

દિવાળામાં જંગલ વિષે જવન ન દોષ તે વખતે સવારમાં અથવા સાંજે પુષ્પ માર્ગ જોવામાં આવે છે, તે જાણે અધર સ્થિત સડક રહેલી દોષ એ રીતે આશયમાં વતસનું રૂપ તારાઓના સમૂહમાં દેખાય છે. એ વતસને કેટલાક સોડા સ્વર્ગનો માર્ગ કહે છે અને ઠાઠા-ધાર પ્રમાણે કેટલાક સોડા તેને “સિદ્ધમારગ” કહે છે. એટલુંજ નહિ, પણ કેટલાક સોડા આશયમાં મિની મંજા કહે છે અને તેની આલુખાલુ તારાના જાયા દેખાય છે. તેને દેવસોડા સ્નાન કરવા ઉતરેલા દોષથી તેમના વિશ્વનોની પશ્ચિમ ગોડવાએલી છે એમ કહે છે, વળી જ્યોતિષવેદાઓએ તો તેને સેતુ રૂપે કહેલો છે અને આશયપદ્ય પણ બતાવ્યો છે.

વતસનું ૨૨ ત્રણ સંક્રાંતિએ એકથી બીજી દિશાએ ફરતું ચાલે છે, એટલે બાર મામમાં મારે દિશાએ ફરી રહે છે. બારે જે દિશામાં વતસ દોષયો તે દિશામાં ત્રણ સંક્રાંતિના નેત્ર દિવસ સુધી જ્યોતિષ જાળુનાર લોકો ધરનું દ્વાર મુકવા દેતા નથી તથા પ્રતિષ્ઠા કરવા દેતા નથી અને ખાત પ્રદર્શ પણ આપતા નથી; પણ તેમાં ખરી રીત સમજના વિના ત્રણ માસ સુધી પ્રદર્શ આપતું નહિ એ વાત બાળખી નથી, કેમકે ત્રણ સંક્રાંતિના નેત્ર દિવસ સુધી વતસનું મુખ એકજ દિશામાં રહેતું નથી.

જૂઓ વત્સચક્ર.

ઉત્તર.

પશ્ચિમ	પાશ્વર્ય	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	દશિણ
	૫	<div style="border: 1px solid black; padding: 20px; text-align: center;"> ઘર કરવાની આ યુગ્મિ છે. એમ સમજવું. </div>						૫	૫
	૧૦							૧૦	૧૦
	૧૫							૧૫	૧૫
	૩૦							૩૦	૩૦
	૧૫							૧૫	૧૫
	૧૦							૧૦	૧૦
	૫							૫	૫
દશિણ	૫	૧૦	૧૫	૩૦	૧૫	૧૦	૫	૫	દશિણ

દશિણ.

આ વત્સચક્ર છે એટલે મિથુન, કર્ક અને મિંહ એ ત્રણ શશિના સ્વર્ગમાં વસવું મુખ ઉત્તર દિશા સામે હોય છે. અર્થાત્ જ્યેષ્ઠ, આશ્લ અને જ્યેષ્ઠ એ ત્રણ માસ મુગી વનરમાં હોય ત્યાં સુધી ઉત્તર અને દશિણ એ બન્ને દિશાએ જાયી વસવું હાર એકે દિશાએ મૂકવું નહિ. એમ માધારણ કરેલો જલ્દન છે છે, પણ દુશિયાર જ્યોતિષી તેા એ ત્રણ માસમાં વસી દિવસ રહાવે હાર મુકવાનું મુકવું આપે છે એટલે વાદનિવાર જ્યેષ્ઠ એવ છે એટલે તેમ નહિ થવા સવ જનો એક સગી રીતે સમજે એવ તેમની મુદતે જલ્દનમાં આવે છે કે—

જલ્દનનિર્મુલકમાદિયદાદિનેવોરાગ્દે ॥ વાદનિર્મુલકમાદિય
 જલ્દનનિર્મુલકમાદિયદે ॥ ૧૦ ॥ વિદ્યુદિયનમાદિય ૫ દર ૧૦
 વિદિ ૧૫ વર્ગ ૩૦ વિદિ ૧૫ દગ ૧૦ ૭ ૫ વદેદાદિયનમાદિ
 જલ્દનનિર્મુલકમાદિયદે ॥ ૧૧ ॥ દિવસદુગ્ધાદે ॥

આવે તો તાનિ શાય અને વત્સની પાછળ દાર શુકાય તો આયુધ્યનો શાય શાય; પણ સિંહ, વૃષ, વૃક્ષિક અને કુંભ એ ઘાત શશિના સૂર્યમાં જ્યારને ઘાતે દિશામાં દારો શુકવામાં આવે તો વત્સનો દોષ આવે નહિ. ૬

પ્રાચીમેપતુલારચીઝદયતેસ્યાદ્વેષ્ણવેવન્હિમે

ચિત્રાસ્વાતિભમધ્યગાનિગદિતાપ્રાચીયુધેઃપંચધા ।

પ્રાસાદંભવનંકરોતિનગરંદિગ્મૂઢમર્થક્ષયં

હમ્યંદેવગૃહેપુરેચનિતરામાયુર્ધનંદિગ્મુલ્લે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—જે દિશામાં ગેષ અને તુળા શશિનો સૂર્ય જોયે તથા શવણ અને

• ૫૫ની જામિની ઘાતે દિશાઓના કષય જાણના સાત સ્થાન વિભાગે કરવામાં આવ્યા છે અને દરેક ઝેલોનો વિભાગ બેલો છે. તે ઝેલોમાંથી એકે ઝેલમાં દાર શુકાય નહિ (એ તેરો દોષનો દિવસ દોષ નોપજી દાર શુકાય નહિ) કારણ કે ઝેલોનો જામ વિમુદ્ધવાનો છે, એટલું જ નહિ પણ ઝેલોના જામે વાગુદેવની સંધિ અને સીર વગેરેનો જામ છે, તેમજ અષ્ટ સૂત્રિ અને ૫૬ સૂત્રિને પીઠા કરી નહિ એમ બીજા અધ્યાયના સ્લોક ૨૦-૨૧ વિષે આવશે તે જોવું. હવે દિશાઓમાં દાર શુકવાનું દોષ તેવા વખતમાં તે દિશા સામે વત્સ દોષ તે વત્સનો દોષ પણ ખાસ સૂધી રહે છે. તેવા વખતે દાર શુકવાની જરૂર હોય છે ત્યારે સુદમ અને એવી રીત છે કે, દિશાઓના સાત વિભાગે કરેલા છે, તે દરેક વિભાગે પણ ખાસ સૂધી વત્સ રહે છે. તેમાં સમજવાનું એવી રીતે છે કે—

મિથુન, કર્ક અને સિંહ, એ ત્રણે શશિના સૂર્યમાં (જ્યેષ્ઠ, અષાઢ અને શ્રાવણમાં) વત્સ ઉત્તર દિશા બોલે છે. તે ઉત્તરનો જામ ઇટાન અને વાવ-૫ ઝાણ વચ્ચેનો છે. તે જામમાં સાત વિભાગે કર્યા છે, તેમાં પ્રથમ પાંચ દિવસ સૂધી વત્સનું રહેલું છે, બીજામાં દસ, ત્રીજામાં ૫૬૨ દિવસ રહે અને ચોથા વિભાગમાં ત્રીસ દિવસ સૂધી રહે છે, એ ચોથા વિભાગ છે, તે દિશાનું 'મધ્યગિ. ૬' છે એમ જાણવું, અને તે પછી પંદર દિવસ પાંચમા વિભાગે તથા દસ દિવસ છઠ્ઠામાં અને પાંચ દિવસ સાતમા વિભાગે વત્સ રહે છે. એ રીતે દરેક દિશામાં વત્સનું રહેલું થાય છે. તે રીત જાણનાર ટુંસિપાર જ્યોતિષી સૌકા તેવા વખતમાં દાર શુકવાનું મુદ્દત આવે છે, પણ જે વખત દિશાના મધ્યમિંકુમાં વત્સ દોષ તે વખત વત્સના સામે કે વત્સની પાછળ દાર શુકવા હેતા નથી અને ઇતાવળના પ્રયત્ને દિશાના મધ્યમિંકુથી ડાબે અથવા વચ્ચેથી તરફ વત્સ દોષ તેવા વખતમાં તારા, ચંદ્રજગ, નક્ષત્ર, તિથિ, વાર એ વગેરે કોઈ આવતા દોષ તો દાર શુકવાનું મુદ્દત આવે છે, એજ રીત આગે દિશાઓની છે, એમ જાણવું.

એ રીતે વત્સના શુદ્ધ દોષ છે અને તેનું ૬૫ છે, તેમ છતાં નારકેદ મંત્રમાં તે વત્સને ૪૫કારે જતાવ્યો છે, તે કાર્દ મંત્રના આધારે ૨૬૫ ૯૪૧; પણ તેનું નામ વત્સ છે એટલે તેનું વધારે વિવેચન કરવાની જરૂર નથી. આવ શર્ષ કરવાનું છે.

• જન્મકાલારે ધર કરવું દોષ દોષ આવે નહિ. આર દારેવાણું મહાન ઉચ્છેદ રીતિનું ॥ એમ કેટલાકની સમજ દોષ તો ને બોલી છે.

કૃતિકા નક્ષત્રો જોગે તેજ પૂર્વ દિશા છે એમ સમજવું; તથા ચિત્રા અને સ્વાતિ, એ બે નક્ષત્રોનો જે મધ્ય ભાગ છે તેજ પૂર્વ દિશા સમજવી; એ રીતે પાંચ પ્રકારે પૂર્વ દિશા પાંડિતોએ બતાવી છે. તે દિશા સાધી ઘર તથા 'પ્રાસાદ' અને નગર બાંધવામાં આવે તો આયુષ્ય અને ધનની વૃદ્ધિ થાય, પણ દિગ્મૂલ અથવા દિશાના ભાગમાં ન રહેતાં વાંકું ચૂંકું ઘર, પ્રાસાદ કે નગર રચાય તો આયુષ્ય અને ધનનો હાથ થાય છે. ૧૦

તારેમાર્કટિકેધ્રુવસ્યસમતાંનીતેઽવલંબેનતે
દીપાગ્રેણતદૈવ્યતશ્ચકથિતાસૂત્રેણસૌમ્યાદિશા ॥
શંકોર્નેત્રગુણેતુમંડલવરેછાયાદ્વયાન્મત્સ્યયોઃ
જાતાયત્રયુતિસ્તુશંકુતલતોયામ્યોત્તરેઽતઃસ્ફુટે ॥૧૧॥

અર્થ:—ધ્રુવની ૨માંકડીના આઠ ભાગે જે બે તારાઓ છે તે તારિકાઓ

૧ પ્રાસાદ એટલે દેવમંદિર કહેવાય છે. તેમજ રાજના મહેલને પણ પ્રાસાદ નામ આપ્યું છે.

૨ માંકડી અથવા મર્કટી ધ્રુવની આબુબાબુ ચારે તરફ ફરે છે પણ તે માંકડી જેવી રીતની હશે !

એમ વાંચનારને પ્રશ્ન ઉત્પન્ન થશે તેના સમાધાન માટે ધ્રુવ અને તેની માંકડીની આકૃતિ સાથે જોવાગર રીતે સમજી શકાય તેમ કરતાં આ દીપ વિસ્તાર પામશે. તેપણ તેના ઉપર હલ આપવાથી બીજાને પૂછવાની દરકાર મટશે એ રીતે બતાવવામાં આવે છે તે વાંચો.

ધ્રુવની માંકડીમાં ૭ તારિકાઓ હોય છે. તે યજ્ઞમાળના કલાક કાંટાની પેઠે ચોવીસ કલાકે ધ્રુવની પ્રવક્ષિણા કરી રહે છે, એવી માંકડીના ૭ તારા પૈકી ધ્રુવ નજીક રહેનાર બે તારા જે કે એક બીજા ઉપર સમસૂત્ર રહે છે, તે બે જ્યારે ધ્રુવ ઉપર અથવા નીચે, ધ્રુવની સીધી હોટીમાં આવે તે વખત તેજ ઉત્તર દિશા છે એમ નક્કી થાય છે, પણ એકલા ધ્રુવના આધારે દિશા નક્કી થતી નથી. કારણ કે ધ્રુવને આપું જન્મત અચળ માનવું હશે પણ સ્થગિતમાન છે. સંજે એક જોડતના ખુણા ઉપર ધ્રુવને રાખી પ્રભાતે જોતામાં આવશે તે જોડતના ખુણાથી આકારે અર્ધ હાથ પૂર્વ તરફ મળે માત્રમ પડશે; તેપણ તે પોતાનું મંડળ મૂકી જહાર જશે નહિ. ધ્રુવ નામ અચળ છે તેથી તેના આધારે સમુદ્ર વિષે વહાલું પડેને સમજ થાય છે; તેપણ કોઈ વખત બીજા તારાઓનો સરોદ થયે રહેને યાસનાર જુગારો જાય છે, એટલે વિચિત્ર્ય થાય છે. માટે ધ્રુવની માંકડી એકાગ્રણી રાખી હોય તો તેથી ધ્રુવની એકાગ્રણી જોવાગર રહેશે, વળી જેટલાક લોકોને મૃત્યુ પડેમાં ૭ માસ આગમ્ય કુમ્મું જેવું જાંબ થાય છે, એમ પણ લોકો કહે છે તે પણ નક્કી થશે.

મુવની સીધી લીટીમાં આવે તે વખત તેની સામે અવલંબ(ઓળંગો) બાંધવો અને જ્યારે એ બે તારિકાઓ મુવની સીધી લીટીમાં આવ્યાથી અવલંબની

વર્તમાન કાળમાં અગ્રાધ હુદિવાન અંગ્રેજોએ મુવની માછલી (ડાગલી) કરી છે. તે આધારે હાલના સિદ્ધી લોકો વર્તે છે; પણ એવા સાધનો વડે ઉલોચી મનુષ્યોના અંગપર પ્રભાવરૂપી બોદકું પડી જતાં પ્રાચીન રીતિ અધારમાં અચકાતી ફરે છે; તો તેમ ન કરના પ્રાચીન રીતો ક્રેષ્ટ છે તે અવસ્થા યાદ રાખવી જોઈએ. કારણ કે મુવની કાગલી નદિ મળવાનો પ્રસંગ આવીપડે એવા સ્થળમાં કાર્ય કરવાનો વખત આવે તો પછી યાત્રિક સાધન વિના સિદ્ધિએ શું કરવું ? અરે ! પણ અમે જૂજતા ન દહએ તો એવા કેટલાંક સાધનો મળવાથી કારીગરોએ અસહન્ય પ્રયત્નો અભ્યાસ મુખી દેવાથી કેટલીક જાળનનો લોપ થઈ ગયો છે. માટે પછીથી ખરતાનું યાચ તેમ ન કરતાં પ્રાચીન રીતિ યાદ રાખવી એ સાર છે.

○ આ મુવ છે.

○ આ તારા અને

○ આ તારા એ બે મુવ નીચે અથવા ઉપર એક સૂચમાં આવે એટલે બધ છે.

○ ○

○ ○

ઉપર જતાવેલી ૭ તારાની માંકડી વાંધી આકૃતિની છે. (તે માંકડીમાં ઉપર બે તારા મુવથી નીચે મળે દૂર દેખાય છે). એ માંકડીના મધ્યમાં બે તારાઓ ફાગળ શુદ્ધ ૨ બીજની રાત્રે આઠ વાગતે સીધી લીટીમાં આવેલા મેં જોવા દતા. એ પ્રકારે મુવ સાધવાની એક રીતિ થઈ; અને બીજી રીતિ પ્રથમ જતાઆ પ્રકાર વડે કરેલા મંડળમાં શંકુ વાળી બધાનું પ્રમાણ લેવાનું છે એ વિષે વિશેષ સમજણ એવી રીતે છે કે, પ્રકારની જાનો અધિષ્ઠે સોગ આમિગ પડેાળી કરી પ્રકાર ફેરવવો; એટલે જત્રીય આંરગ વિસ્તારવાળું મંડળ થશે. તે મંડળના મધ્યમાં જાર આંગળ લાગે અણીદાર શંકુ સ્થાપન કરવો. તે શંકુનું ૩૫ કા. જુમાં કલા પ્રમાણે મેડ, અથવા હીપકના ૩૫ જેટું, અથવા ચપેાની નીકળતી ૪૦ જેટું, અથવા ગાજર જેવી આકૃતિ ટોચી જોઈએ. એ શંકુ જાર આંગળ લાગે ટો.૫ તો તેની નીચેની પરિધ અથવા પાપિ સાકાસાત આંગળના ફેરમાં ટો.૫, ત્યાર પછી તેની ટંતરતો જામ ચાલી ઉવડ અણી મુખી જાર આંગળ લાગેાઈઅથ તેવા શંકુમાં જરા ૫૦૦ વાંટાપણું જોઈએ નદિ મંથનરે તે હાથીના હાંતનો રાકુ કરવો ઠકો છે, પણ હિંદમનો તે જરૂર જોઈએ.

શંકુની ૭.૫૦ જેમ એક મંડળમાં સાધવાથી દિલ નહીં થાય છે તેજ જાનોડ અંધ-જના મંડળ ઉપર પ્રકારની બે અધિષ્ઠે અડ આંગળ પડેાળી રાખી મંડળ ઉપર બીજું મંડળ ફેરવું અને તેથી પણ વધારે જાનો કરી ટો.૫ તો એ બે મંડળ ઉપર વળી ત્રીજું આઠ આંગળ પડેાળાઈવાળું મંડળ ફેરવું અને તે મંડળમાં પ્રથમથી રીડે ૧૮૫૦ અંધની

મીઠી લીટીમાં અથવા ખુબ તથા બે તારિકાઓ અને અવલંબ, એ ત્રણે એક સૂત્રમાં થાય ત્યારે મમજવું છે, તે બદોબર ઉત્તર દિશા છે, અને ખુબ તથા ખુબની મોકડીના આઘના બે તારા ને અવલંબ, એ એક સૂત્રમાં થાય ત્યારે તે અવલંબની પાછળ એક ઘડા ઉપરદીવો મુકી જોવું છે એ દીવો અને અવલંબ એક સૂત્રમાં છે તો તે દીવાવાળી દિશા દક્ષિણ સિદ્ધ ચર્મ.

જાણ તે દેહાણે નિંદુઓ અથવા ચિન્હો કરવાં. પણ યાદ રાખવું કે, દિશા સાધનમાં જે
જર્મન ઉપર આધારતે અથવા મંડળ કરવું હોય તે જમીન નીચી ઉંચી ન જોઇએ; પણ
એક મરજી શુધારી અથવા સરખું ચોરમ અથવા જો જોઇએ. તેમજ સવારથી સાંજ સુધી
તે મંડળ ઉપર સુર્યનો તડકો રહેવો જોઇએ. અર્થાત્ કેઈ વસ્તુની યાવા મંડળના ટોપ
જવ ઉપર પડતી જોઈએ નહીં, એવા મેદાનમાં મંડળ કરવું.

દેવે વિદિ અધર્માં જાનુના કારણે સર્વનું દરનું એટલે એકથી બીજા વિદ્યાએ જનું
 દેવ ઠી, તે વખત જ્યાંની સીધામ આવી નથી, પણ જાણ વક મતિને પામે છે. એટલે
 વિદ્યા જાણ્યા જ્યાં વિદ્યુદયનું રહેલે એટલે પ્રાસાદ કે ધરના કામમાં દોષ આવશે. તેદોષ
 કા જલ જ.૦ કાર્યની વખતના ભુવિમાન પ્રરોધેએ કામ બાકી રાખ્યું નથી. ભુવો કુંઠમિદિ
 નજલ કલમઃ જન ઠી :-

शाशिनी वृष.

इहै ईशोः पुनस्तुतवामाहाभ्यां नान्यसिद्धं भविष्येति ॥

दानानां वैशानुमान्यानिवर्तनान्याद्वैदर्भापरिणामन ॥ ८ ॥

[illegible]

૧૯૩૦-૩૧ના વર્ષમાં જે સિદ્ધિપાલન નકલિઓ આપવાની રીતિ જાણી છે. પણ તે નકલિઓ કયા કયા સ્થાન પર કેમ મળી શકે તે અંગેની જાણ રાજી નથી, એમાં જીભને ટુકડાવવા જેવું કે જેવા-જેવા સ્થાન પર નકલિઓ મળે તેના અંગેની જાણ મળીને જાય છે.

[Faint handwritten notes at the bottom of the page]

અધ્યાય ૧ લો.

હવે બીજી રીતે દિશા સાધવા માટે પ્રકારવટે બીજીશ આંગળતું (ગોળ કાપર્ત અથવા મંડળ કરી તેમાં શંકુ સ્થાપન કરવો (સૂર્યોદય પડેલાં) અને જોવું કે, સૂર્ય ઉદય થતાંજ શંકુની છાયા મંડળ બહાર પડે સામે દર નીકળી જયે, પણ જેમ જેમ સૂર્ય ચલતો આવશે તેમ તેમ શંકુ સામે મંડળ સામે જોવાતી આવશે. તે વખત ધ્યાન રાખવું કે, મંડળની લી ઠપર શંકુની છાયાની અણીનો છેલ્લો ભાગ ત્યાં આવે ત્યાં એક બિંદુ અથવા ચિન્હ કરવું, તથા તે છાયામંડળના મધ્ય ભાગે (શંકુની પરિધિ અથવા પરિધિ નીચે) આવે તે ઠેકાણે એક ચિન્હ કરવું, અને ત્યાર પછી જેમ જેમ સૂર્ય પશ્ચિમે જયે તેમ તેમ શંકુની છાયા પૂર્વ દિશા સામે ચાલતાં ઉપર મંડળની લીટી ઉપર ઢાખલ થાય એટલે ત્યાં પણ એક ચિન્હ કર્યા પછી આપના બિંદુ અથવા અંતર્યા બિંદુ અથવા ચિન્હ ઉપર પ્રકારની એક અણી મૂકી ગોળ દેરવવો, અને તેજ રીતે બીજા બિંદુ ઉપર પ્રકાર દેરવવો એટલે માસે સંશોધિતો જાણાય છે, પણ જેમ સમજતું નહિ કે માસ બેસતાંજ સંશોધિત બેસે. માસના શુક્રપક્ષમાં અને કોઈ માસના કૃષ્ણપક્ષમાં બેસે છે પણ પછોની જે માસનો નહીં.

હવે દિશા સાધવા માટે બીજી નીચે જતાવેલા મંડળ ઉપર

તે દિશા સાધવા નેવામાં આવશે. માટે

પ્રકાર કરવો

દેવે દિશા સાધવા માટે આ નીચે જતાવેશ મંડળક્રમ આપ્યો છે. એટલે પ્રત્યક્ષ રીતે દિશાસાધન જોવામાં આવશે. માટે તે પ્રમ.વો દિશા નક્કી કરી તે પછી પર કરવાનો આજ્ઞા કરવો. એટલે દિગ્મુક પર થશે નહિ. ઉપર જતાવેશ મંડળ આપવા આવતાંમાં આજ્ઞા કરવાનો આજ્ઞા કરવો.

(1) કે આવર્તમાં સ્થાપવો "જ" પશ્ચિમ દિશાના નિકુ પાસેની લીટી ઉપર ચંકની અણીની
જાયા આગેથી ત્યાં નિકુ અથવા ચિન્દ કરવું. તથા અખાન્દે "ચ" પૂર્વ દિશાની લીટી ઉપર જાયા
આગેથી તે ત્યાં ચિન્દ કરવું અને સાંજે "જ" પશ્ચિમ અને "ચ" પૂર્વ દિશા છે એમ સિદ્ધ
જાય તે વખત ત્યાં ચિન્દ કરવું. એટલે "જ" પશ્ચિમ અને "ચ" પૂર્વ દિશા છે એમ સિદ્ધ
થયું. તે જ રીતે "ગ" મંડળના બે આવર્તના ૫.૫ નિકુઓ ઉપર જાયા એવાની રીતિ છે
અને તે જ પ્રમાણે "સ" મંડળ માટે છે.
"જ" મંડળમાં ચંકે બેઠા કરવાનું સ્થાન એમ "જ"
વર્ણ મળે નિકુ "જ" છે અને "ચ" મંડળમાં ચંકે બેઠા કરવાનું સ્થાન એમ "ચ"

જાનું મધ્ય બિંદુ “જ” છે અને “સ” મંડળમાં છે તેમ “જ” મંડ-
 “મ” મધ્યબિંદુ છે. એ રીતે “જ” “ગ” અને “સ” એ ત્રણ મંડળો ઉપરથી પૂર્વ અને
 પશ્ચિમ દિશા સિદ્ધ થઈ અને અંધારા પછી વિશેષ ખાતરી કરી દોષ તો “જ” મંડળ છે તે
 “ર” મંડળ સમજી તે બેચી “ર” મંડળના મધ્યબિંદુ ઉપર પ્રધારનો એક ઊંડા અથવા
 અણી ધ્રુવને પ્રધાર ફેરવવો; અને બીજી વખત “ચ” મંડળના મધ્યબિંદુમાં તે જ રીતે
 પ્રધાર ફેરવવો એટલે “સ” ઉપર અને “જ” દક્ષિણ દિશા થઈ, એ
 બિંદુને છેલ્લી સીધી સીટી બેચી એટલે “સ” ઉપર અને “જ” દક્ષિણ દિશા થઈ, એ
 બેચી સાધવાનો નિયમ છે આટલું જ તથા પ્રાસાદ કે એવા અન્ય સિદ્ધાંતમ કરવા
 થત ચનાર કારીગર પ્રથમ દિશા સાધવાની રીતિ સીધા પછી ધ્રુવને ખાતરી કરવો

બન્ને ગોળા મંડળો પ્રથમના મંડળના મધ્યે સ્થાપેલા શંક્રુ નીચે કરેલા ચિન્હને! સ્પર્શ ન થતાં મધ્યનિંદ્રુની આબુગાબુ મત્યાકૃતિ અથવા માછલાના પેટ જેવો ભાગ થશે, તે ભાગમાં રહેલા મધ્યનિંદ્રુને લગાવી એક ઉત્તર અને બીજી દક્ષિણ સામે સીધી લીટી જોઈ શકી અથવા રેખા પાડવાથી મત્યના પાછળની દિશા દક્ષિણ અને આગળની દિશા ઉત્તર થશે, એ દિશા મિદ્ય થઈ જાયું. ૧૧

ગાદૂલવિક્રોદિત.

રાશીનામલિમીનસિંહમવનપૂર્વામુખંશોભનં

કન્યાકર્કટનક્રરાશિગૃહિણાંયામ્યાનનંમંદિરમ્ ॥

રાશોર્ધન્વતુલાયુગસ્યસદનંશસ્તંપ્રતીચીમુખં

પુંસાંકુંભવૃષાજરાશિજનુપાસીમ્યાનનંસ્યાદ્ગૃહમ્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—વૃશ્ચિક, મીન અને સિંહરાશિવાળા પુરુષોએ પૂર્વ દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું, તથા કન્યા, કર્ક અને મકર રાશિવાળા પુરુષોએ દક્ષિણ દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું; તથા ધન, તુલા અને મિથુન રાશિવાળા પુરુષોએ પશ્ચિમ દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું, અને કુંભ, વૃષ ને મેષ રાશિવાળા પુરુષોએ ઉત્તર દિશાના દ્વારવાળું ઘર કરવું. ૧૨

શ્વેતાબ્રાહ્મણભૂમિકાચઘૃતવદ્રંધાશુભસ્વાદિની

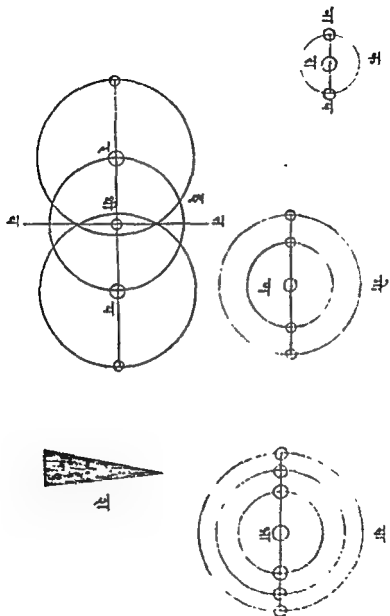
રક્તાશોણિતગંધિનીનૃપતિભૂઃસ્વાદેકવાયાચસા ॥

સ્વાદેમ્લાતિલતૈલગંધિરુદિતાપીતાચવૈશ્યામહી

ઘૃણામત્સ્યસુગંધિનીચકટ્ટુકાશૂદ્રેતિભૂલક્ષણમ્ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—જે પૃથ્વી રંગે ધોળી હોય તથા ધી જેવી સુગંધીવાળી હોય અને જેનો રંગ સારો હોય તેવી ભૂમિમાં બ્રાહ્મણો ઘર કરવું; તથા જે પૃથ્વી રંગે લાલ રોય તથા રૂમિર જેવી સુગંધીવાળી હોય અને કપાચથી જેનો સ્વાદ હોય (હીમ-જ અથવા હરદ જેવો હવેલ સ્વાદ) તેવી ભૂમિમાં શક્તિજાતિએ ઘર કરવું; તથા જે પૃથ્વીનો રંગ પીળો હોય તથા તલના તેલ જેવી જેની સુગંધિ હોય અને સ્વાદમાં જે ખાટી હોય તેવી ભૂમિમાં વૈશ્યલોકે ઘર કરવું, અને જે પૃથ્વીનો રંગ દાળો હોય તથા માછલાં જેવી જેની સુગંધિ હોય અને સ્વાદમાં* કટુક હોય

* કટુક એટલે કચી રાખ જે પણ અમરોચનો દીકામર લખે છે કે, કટુ એટલે મરિય અથવા કચી મરચાં જેને સ્વાદ હોય છે અર્થાત્ તીખો સ્વાદ કરો પણ, ભૂમિ વિશે તેટલી તીખાઈ સંભવે નહિ, પરંતુ એવો આપ તીખાઈ જેવો સ્વાદ હોય તેમજ કડવાઈ મિશ્રિત હોયનો સંભવ છે. (મરચાં દેહમાં ખારા સ્વાદને કરે છે એ છે.)

હપજાતિ.

સ્વાદેભવેથામધુરાસિતામાચતુર્પુવર્ણેપુમહીપ્રશસ્તા ॥

સ્નેહાન્વિતાચન્નુભુર્જગયોર્યાસૌહાર્દવત્યાલુવિટાલયોર્યા ॥૧૪॥

અર્થ:—જે પૃથ્વી રસાદે ગીઠી હોય તથા રંગે ધોળી હોય અને જે પૃથ્વીમાં નોખિયો અને સર્વ પ્રીતિવટે એકદા રહેતા હોય, તેમજ બીટાટી અને ઉઠેલ સંધ હરી રહેતા હોય, એવી જૂઠામાં આદે જાતિના અનુધ્યોએ ઘર કરવું એ એક છે, એમ બીજા પદાંતરે કહ્યું છે ૧૪

પરીક્ષિતાયાંભુવિવિમ્બરાજંસમર્ચયેચંડિકયાસમેતમ્ ॥

ક્ષેત્રાધિપંચાષ્ટદિશાધિનાથાન્સપુષ્પપૂર્વલિભિઃસુખાય ॥૧૫॥

અર્થ:—પૃથ્વીની પરીક્ષા કરી ચંડી સહિત ગજપતિનું પૂજન કરવું, તેમજ ક્ષેત્રપાળ અને આઠે દિશાપાળનું પૂજન પુષ્પ, ધૂપ અને બગિચાદે કરવાથી સુખ થાય. ૧૫

જાર્દલચિક્રીડિત.

સ્વાતંત્ર્યમિપરીક્ષણેકરમિતંતત્પૂરયેતન્મૃદા

હીનેહીનફલંસમેસમફલંલાભોરજોદૃઢિતઃ ॥

તત્કૃત્વાજલપૂર્ણમાશતપદંગત્વાપરીક્ષ્યંતતઃ

પાદાર્જેનવિહીનકેયનિમૃતેમઘ્યાધમેષંજલે ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—પૃથ્વીની પરીક્ષા બીજા પ્રકારે કરવાનું કહ્યું છે તે એવી રીતે છે, ઘર કરવાની જમીનમાં એક હાથ ઉઠા આટો ખોદવો અને તે આટો ખોદતાં નીકળેલી માટી તેજ ખોદેલા ખાણમાં પાછી પૂરતાં માટી ઘટે તો હીન કૃત્ત જાણવું, તથા ખોદેલી માટી ખાણમાં પૂરતાં તે આટો જમીનની સપાટી બરાબર પૂરાર્થ રહે તો તેનું સાધારણ કૃત્ત જાણવું અને ખોદેલા ખાણમાંથી નીકળેલી માટી પાછી તેજ ખાણમાં પૂરતાં માટી વધે તો લાભ થાય એમ સમજવું.

હવે જે આટો ખોદી માટી દટાવી પાછી તેજ ખાણમાં પૂરી હોય તે માટી પાછી જાહેર દટાવી પૃથ્વીની સપાટી બરાબર આવે તેટલું પાણી તે ખાણમાં ભરવું, ત્યારપછી તે ખાણ પાસેથી સો(૧૦૦) ખગલાં (ખાણ પાસેથી ગમે તે દિશા તરફ) દૂર જવું, અને ત્યાંથી પાણી આવે તોત્યાં યાયા ભાગનું પાણી ઘટ્યું હોય તો તેનું ગમ્યમ કૃત્ત સમજવું, તથા અર્ધ ભાગનું પાણી ઘટ્યું હોય તો તેનું અધમ કૃત્ત જાણવું અને નેટલું ભર્યું હોય તેટ-

હુંજ ખાડામાં પાણી રહે તો (અર્થાત્ જમીનમાં ચોપાયું ન હોય તો)
તેનું^૧ ઉત્તમ ફળ બાણવું. ૧૬

भूमेःप्राक्प्लवनंचशंकरककुप्सौम्याश्रितंसौख्यकृत
वन्हौवन्हिभयंचमेमरणंचौरान्दयंराक्षसे ॥

વાયવ્યેપ્લવનંચધાન્યહરણંસ્યાચ્છોકદંવારુણે

विप्रादेरनुवर्णतश्चसुखदंसृष्टेःक्रमात्सौम्यतः ॥ १७ ॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવાનું હોય તે જમીન ઉપર પાણીનું
વહન, અથવા ગતિ (વહેણું) પૂર્વ દિશા તરફ, ઇશાન દિશા તરફ અને ઉત્તર
દિશા તરફ થાય તો તે સુખ આપે, તથા અગ્નિકોણ તરફ વહન થાય તો તે
અગ્નિનો ભય ઉત્પન્ન કરે, તથા દક્ષિણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય તો તે
મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરાવે, તથા નૈઋત્ય કોણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય તો તે
શ્વેતનો ભય ઉત્પન્ન કરાવે, તથા વાયવ્ય કોણ તરફ પાણી વહેતું હોય તો તે
ધાન્યનો (અન્નનો) નાશ કરાવે અને પશ્ચિમ દિશા તરફ પાણીની ગતિ થતી
હોય તો તે ચોક્કસ (પરિતાપ) કરાવે.

જમી પશ્ચાંતરે કશું જ કે ઉત્તર દિશા તરફ પાણીનું વહન હોય એવા
ઠાગની જમીન આકાશને એક છે, તથા પૂર્વ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવી જમીન ક્ષત્રિને એક છે, તથા દક્ષિણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવી જમીન વૈશ્યને એક છે; અને પશ્ચિમ દિશા તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવા ઠાગવાળી જમીન શુદ્રને માટે ઉત્તમ છે. ૧૭

अमौराक्षसवायुशंकरदिशिस्थाप्यःक्रमात्कीलिकाः

अश्वत्थात्त्रदिराच्छिरीपककुभाद्दक्षात्ક્રમેणद्वિजात् ॥

वर्णानांकृदामुंजकाशशणजंसूत्रंक्रमात्सूत्रणे

निघ्नामृःस्फुटितोपराविलवतीशल्यैर्युतानોशુभा ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવું હોય તે જમીનમાં પ્રથમ અગ્નિકોણે
ખુંડી લાકડી, તથા બીજી ખુંડી નૈઋત્યકોણે, ત્રીજી વાયુકોણે અને ચોથી
ખુંડી ઇશાનકોણે લાકડી તે એવી રીતે કે, આકાશનું ઘર કરવું હોય તો
તે જમીનમાં પીરગાના લાકડાની ખુંટિયો લાકડા, તથા ક્ષત્રિનું ઘર
કરવું હોય તે ખેરના લાકડાની, તથા વૈશ્યનું ઘર કરવું હોય તો સિરીષ

૧. ૧૪ જગત્કાળે તેનું એક છે કે, પૈત્રી જમિમાં પાના શીખવ તે ઘરનો પાવે
કુલ પેડી અજન્મ જન્મેન કરતી પડે નેથી ખરચ વધે તે મધ્યમ ફળ, અને કમીન જમિ
૨૫ તે જગત્કાળે તેનું અન્ન ઘર તે ઉત્તમ ફળ છે.

(૬૨૨)ના લોકડાની ખુટિયો ધાલવી અને શદ્ ભતિનું ઘર કરવું હોય તો તે જમીનમાં નકકુલના લોકડાની ખુટિયો ધાલવી કરી છે. એ રીતે ચાર દિ-
શાઓની ચારે ખુટીએ ધાલવા પછી તેને દોરી બાંધવી, પશુ બ્રાહ્મણનું ઘર
હોય તો દર્બની (કાકની) દોરી બાંધવી તથા ક્ષત્રિનું ઘર હોય તો મુંજની,
તથા વૈશ્યનું ઘર હોય તો કાચ અથવા કાસડાની અને શૂદ્રનું ઘર હોય તો
તેા ખુટીએને થલુ અથવા ચેલુની દોરી બાંધવી જોઈએ. વગી, ઘરનો આરંભ

+ કકુલ નામના જણ વિષે વિષ્ણુઓના બે મંત્ર છે તેમાંથી પ્રથમ કહે છે કે,
કકુલ એટલે બેઠેડના ઝાડનું નામ છે, અને બીજા મંત્રમાં કકુલ એટલે સાદડ અથવા
આદળ નામ છે, આ જાનનનો તપામ કરવા માટે અને “અમરકોષ”, “તથા “પિનકર-
ત્નાકર” તથા “રોમકોષ” તથા લેખચંદ્રાચાર્યકૃત “અભિધાન ચિંતામણિ” તથા
શાસ્ત્રસૌભમહાનિધિકોષ” તથા “શાસ્ત્રરત્નાકર” અને મદીપદ્મ “અનેકાર્થકોષ”
પ્રત્યાદિ ગ્રંથો કકુલ એટલે અહુન જણનું નામ છે, જેની બધા બિંદુ સંસ્કૃત હોય છે તે
અહુન જણનું બીજું નામ સાદડ અથવા છે જેને મુર્ચ્છાપૂર્ણ “સાદળ” કહે છે. એ
સાદળ અથવા સાદડ નામ ખરી માણુમ પડે છે કારણ કે, “ક” ને “લ” રૂપે જાણ છે.
માટે દિવિષયોના બીજા મંત્રને કેટલાક પ્રયોગ મળ્યા છે.

૧ ચાર જ્ઞાતિ માટે ચાર પ્રકારનું સ્વ જ્ઞાનનું છે પણ એજ મંથાર મંત્રને પોતાના
સ્વેલા વારાનુમંદનમાં કવું છે કે-સ્વ જ્ઞાતિએ કયામ અથવા રત્ન સ્વ હોય તો આમે
તેમજ ચાર જ્ઞાતિએ માટે જુદી જુદી જ્ઞાતિના જણની ખુટિયો જમીનમાં ધાલવાનું કવું છે
પશુ તેનું માપ આશુ નથી અને વારાનુમંદન વિષે કવું છે કે-વિષ્ણુ પીપળાની જાતો
આદળ લાંબી અને તે ચાર દિશોની ખુટિયો બેઠેએ તથા ક્ષત્રિને આંધાણીય આદળ
બેરની આઠ દાંમની તથા વૈશ્યને સઘની દોરીય આદળ સોગ દાંમની અને શૂદ્રને સાદળની
પંદ આદળ લાંબી અને કાચ ખુટિયો બેઠેએ.

આ કોઠાઓ કદાદવા છે તે ઘર કરવાની ભૂમિ છે એમ માનવું.

પૂર્વે.

૨/૨૨	૧. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫	૨. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫.	૩. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫	અર્ધ.
ઉત્તર.	૪. વર્ષના ચાર અષ્ટ. ૪	આ મંથ દિશામાં ૫ વર્ષના ચાર ૪	૬. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫	દિશ.
૨/૨૩	૭. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫	૮. વર્ષના ચાર અષ્ટ. ૪	૯. વર્ષના પંચ અષ્ટ. ૫	૨/૨૪

પશ્ચિમ.

હું જ ખાડામાં પાળી રહે તો (અર્થાત્ જમીનમાં ગાંધારું ન હોય તે)
તેનું^૧ ઉત્તમ ફળ ભણવું. ૧૬

ભૂમે:પ્રાક્પ્લવનંચશંકરકકુપ્સોમ્યાશ્રિતંસોમ્યઘ્ન
વન્હોવન્હિભયંચમેમરણંચૌરાદ્યંરાશસે ॥

વાયવ્યેપ્લવનંચધાન્યહરણંસ્યાઞ્ઞોકદંવારુણે

વિપ્રાદેરનુવર્ણતથસુસર્વસૃષ્ટે:ક્રમાત્સોમ્યતઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવાનું હોય તે જમીન ઉપર પાણીનું
વહન, અથવા ગતિ (વહેવું) પૂર્વ દિશા તરફ, મધ્યાન દિશા તરફ અને ઉત્તર
દિશા તરફ થાય તો તે શુભ આપે, તથા અગ્નિકોણ તરફ વહન થાય તો તે
અગ્નિનો ભય ઉત્પન્ન કરે, તથા દક્ષિણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય તો તે
મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરાવે, તથા નૈઋત્ય કોણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય તો તે
ગોરનો ભય ઉત્પન્ન કરાવે, તથા વાયવ્ય કોણ તરફ પાણી વહેતું હોય તો તે
ધાન્યનો (અન્નનો) નાશ કરાવે અને પશ્ચિમ દિશા તરફ પાણીની ગતિ થતી
હોય તો તે શોક (પરિતાપ) કરાવે.

જમી પક્ષાંતરે કશું કે ઉત્તર દિશા તરફ પાણીનું વહન હોય એમ
ઠાળની જમીન પ્રાક્ષણને એમ છે, તથા પૂર્વ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવી જમીન ક્ષત્રિને એમ છે, તથા દક્ષિણ તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવી જમીન વૈશ્યને એમ છે; અને પશ્ચિમ દિશા તરફ પાણીની ગતિ થતી હોય
એવા ઠાળવાળી ભૂમિ શુદ્ધને માટે ઉત્તમ છે. ૧૭

અમૌરાક્ષસવાયુશંકરદિશિસ્થાપ્ય:ક્રમાત્કીલિકા:

અશ્વરથાત્વદિરાચ્છિરીપકકુમાદૃક્ષાત્ક્રમેણદ્વિજાત્ ॥

વર્ણનાંકુશમુંજકાશશણજંસૂત્રંક્રમાત્સૂત્રણે

નિમ્નામૂ:સ્ફુટિતોપરાવિલવતીશલ્યેર્યુતાનોશુભા ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવું હોય તે જમીનમાં પ્રથમ અગ્નિકોણે
પુટી ધાલવી, તથા બીજી પુટી નૈઋત્યકોણે, ત્રીજી વાયુકોણે અને ચોથી
પુટી મધ્યાનકોણે ધાલવી. તે એવી રીતે કે, પ્રાક્ષણનું ઘર કરવું હોય તો
તે જમીનમાં પીપળાના લાકડાની પુટિયો ધાલવા, તથા ક્ષત્રિનું ઘર
કરવું હોય તો ગેરના લાકડાની, તથા વૈશ્યનું ઘર કરવું હોય તો સિરીય

૧ ફળ બતાવવાનો હેતુ એવો છે કે, પાણી ભૂમિમાં પાડ્યા શોધાય તે ઘરનો પાવો
ઉડા જોડી મજબૂત જમીન કરવી પડે તેથી ખરચ વધે તે અપ્રથમ ફળ, અને કડીયુ ભૂમિ
ટોચ તો પાવાનું મોડું ખરચ થાય તે ઉત્તમ ફળ છે.

ભૂમિશોધન.

દ્વંદ્વવજ્ઞા.

પ્રશ્નત્રયંવાપિરહાધિપેનદેયસ્યવૃક્ષસ્યફલસ્યત્રાપિ ॥

વાચ્યંહિકોદાક્ષરસંસ્થિતેનશલ્યંવિલોક્યંભવનેપુસૃષ્ટયા. ॥૧૧॥

અર્થો:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવું હોય તે જમીનમાં શેરું “શલ્ય”

એ રીતે દરેક દિશાએ, ઠેરઠે અને મધ્ય ભાગમાં દરેક વર્ષના આઘના અપૂરો સમય તે એક એક સમયે અથવા રૂપવા, પણ જે વર્ષના જેટલા અપૂરો રહ્યા છે તે વર્ષના તેટલા અપૂરો પાત પોતાના રચાનમાં એકાદ દોષ એમ સમજવાનું છે. માટે ધરતી જમીનના નવ ભાગો દરમિયાન અથવા ઠોડા થઈ પછી દરિયાએ ધરપહીની મેડિયો દરોડાં દેવનું, દરોડાં રૂપનું અથવા દરોડાં રૂપનું નામ દેવરાવનું. જ્યારે ધરના માલિકે દેવો, વધો કે રૂપમાંથી જેનું નામ રીપું દોષ, તે નામના આઘનો અપૂર ઘડ રાખી જમીન કહેવા નવ ઠોડામાં પછી જે ઠોડામાં “એ” અપૂર અથવા જે નામનો આઘનો અપૂર જે ઠોડામાં મળે તે ઠોડામાં “રુપ” છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંત.

ધરપહીએ “મહોરવનું” નામ રીપું દોષ તે આઘનો અપૂર મ છે તેમ, વ વર્ષના છે તે વ વર્ષ ધરતી જમીનના આઘ ઠોડામાં રચાન ઠોડે છે; માટે દરિયા ઠોડાના ઠોડાના જમીનમાં રુપ છે એમ સમજવું. તેમજ “આધિ” નામ આધું દોષ તે પૂર્વ દિશાના પહેલાજ ઠોડામાં જ વર્ષનો આ છે મટે પૂર્વના ઠોડાવાળી જમીનમાં રુપ સમજવું; અને ધરપહીએ લીંટુ નામ આધું દોષ તે તે આઘનો લ લ વ વર્ષનો છે તે ધરતી મધ્ય દિશાના ઠોડાનો વર્ષ છે મટે મધ્ય ઠોડાવાળી જમીનમાં રુપ દોષ એમ સમજવું. એ રીતે જે જમીનમાં ધર કરવાનું દોષ તે જમીનમાંથી ચાલ, રેલવે, લારું, લોડું અને હાડકાં દોષ તે હાડકાં ધર કરવું. વગેરે જીમ મર્યામાં ચામડું, ચામ વગેરેનાં દાનમાં મરવું છે અને જમીનના રૂપન માટે નારદ પંચરાવ વગેરે ધણા મર્યામાં જણાવું છે.

ધર કરવાની જમીનમાંથી રુપ રહ્યા ધર કરવાનું રહ્યું છે, પણ એ જમીન કેટલી જમીન ખેડાને રુપ મળશે એ વિષે આ મંચકાંએ કઈ જણાવ્યું નથી, ત્યારે જે જમીનમાં રુપ દોષ તે જમીન કેટલી જમીન ખેડવી? અને ખેડે નહિ તે ધરપહીના મનમાં વરેમ રહે તે ન રહેવા દાક્ષાધારે જે રીત દોષ તેમ કરવું, એટલે જાણ છે. તે રીત સર્વને રુપ રહેવા પ્રમાણ સાથે આ દેશલે જાણીએ છીએ કે જે વંચવા સર્વને અઘારી રહ્યામણ છે.

વાલ્મિકિનીરત્નનિત્યમૂપરાસ્ફુટિવામૃતિન્ ॥

દત્તેમૂઃસ્વમુગ્ધુઃસ્વંસ્વપ્રાનનયોવદેન્ ॥ ૧ ॥

અર્થવૈદ્યપૈયાન્ક્રનાદૃર્ણાનિમાધવ ॥

કરનાં પહેલાં જે જમીનમાં ઘર કરવું હોય તે જમીન ખાડાવાળી, તથા ફોટેલી, (જેમાં દરાર અથવા મોટા ચીરા પડી ગયા હોય તેવી જમીન) તથા ખારવાળી અને જેમાં ઉંદર અને સર્પનાં દરો હોય એવી, તથા જેને ખોદવાં હાલકાં નીકળે તેવી જમીન સર્વથા તજવી અર્થાત્ તેવી જમીનમાં ઘર* કરવું નહિ. ૧૮

* હાડકાં નીકળે એવી જમીનમાં ઘર કરવું નહિ એમ કહ્યું છે પણ હવે પછીના સ્તોત્રમાં “ચત્પ” (હાડકાં વગેરે) કહાડી ઘર કરવું એમ કહેવાશે માટે વાંચનાર વર્ગે એમ નહિ સમજવું કે ઘર કરવાની જમીનમાં હાડકાં નીકળે એટલે તે કોણે ઘર કરવું નહિ.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે ધરની જમિના નવ કોણ કરી અથવા દરિપને પ્રથમ પૂર્વમાં અ વર્ગનો “અ” લખવો અથવા કંદપવો, અગ્નિકોણે ક વર્ગનો “ક” લખવો અથવા કંદપવો, દક્ષિણ કોણમાં ચ વર્ગનો “ચ” લખવો અથવા કંદપવો, નૈઋત્ય વર્ગનો “ઋ” પશ્ચિમે એ વર્ગનો “એ,” વાયવ્યકોણે ત વર્ગનો “ત,” ઉત્તર દિશાએ ય વર્ગનો “ય” ધ્રુવાને ૫ વર્ગનો “પ” અને છેલ્લે મધ્ય દિશાના કોણમાં ય વર્ગનો “ય” લખવો અથવા કંદપવો.

એ રીતે પ્રથમ પૂર્વ, પછી અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈઋત્ય, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર, ધ્રુવાન અને મધ્ય દિશા, એમ અતુલકે કોણોનાં રૂપ મનમાં કંપી અથવા કોણ કરી દરેક વર્ગના આકારના બતાવેલા નવ અક્ષરો પૂર્ણના દરેક જાગમાં અથવા કોણોમાં અતુલકે દક્ષિણે લખવા અથવા કંદપવા.

એ પ્રમાણે અક્ષરોના નવ વર્ગો છે તે દરેક વર્ગમાં ક્રેટકેટલા અક્ષરો છે અને ૪૫ વર્ગમાં ૪૫૫ અક્ષરો ક્રેટલા જોઈએ એ બાબતની સમજણ આપેલી છે તોપણ ૨૫૨ રીતે તુરત સમજવા માટે બનાવીએ છીએ કારણ કે, ચિદ્વરીતિ લોપ ચવાયી થોડાજ લોકો જાણના હશે.

૧ પ્રથમ પૂર્વ દિશાના કોણમાં અ વર્ગના અ, ઇ, ઉ, ઋ, અને ઋ, છે.

૨ અગ્નિ કોણના કોણમાં ક વર્ગના ક, ખ, ગ, ઘ, અને ઙ છે.

૩ દક્ષિણ દિશાના કોણમાં ચ વર્ગના ચ, છ, જ, ઝ, અને ઞ છે.

૪ નૈઋત્ય કોણના કોણમાં ટ વર્ગના ટ, ઠ, ડ, ઢ, અને ણ છે.

૫ પશ્ચિમ દિશાના કોણમાં એ વર્ગના એ, ઐ, ઓ, અને ઔ, છે.

૬ વાયવ્ય કોણના કોણમાં ત વર્ગના ત, થ, દ, ધ, અને ન છે.

૭ ઉત્તર દિશાના કોણમાં ય વર્ગના ય, ર, સ, અને હ છે.

૮ ધ્રુવના કોણના કોણમાં પ વર્ગના પ, ફ, બ, ભ, અને મ છે.

૯ છેલ્લા મધ્ય દિશાના કોણમાં ય વર્ગના ય, ર, લ, અને વ છે.

ભૂમિશોધન.

દ્વિતીયા.

પ્રશ્નત્રયંવાપિષ્ટહાધિપેનદેયસ્યવૃક્ષસ્યફલસ્યવાપિ ॥

વાચ્યંહિકોષ્ટાક્ષરસંસ્થિતેનશત્યંવિલોક્યંભવનેપુસ્ટૃષ્ઠા. ॥૧૯॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવું હોય તે જમીનમાં રહેલું “શત્ય”

જે રીતે દરેક દિશાઓ, કોણો અને મધ્ય ભાગમાં દરેક વર્ગના આઘનો અક્ષરો લખવા, તે એક એક લખવા અથવા કસવા, પણ જે વર્ગના જેટલા અક્ષરો કલા છે તે વર્ગના તેટલા અક્ષરો પોત પોતાના રચાનમાં એકા દોષ એમ સમજવાનું છે. માટે ધરની ભૂમિના નવ ભાગો કલ્પિ અથવા કોડા કયાં પછી સિલ્પિએ ધરખણીના ગ્રહોંડિથી દરકોષ દેવનું, દરકોષ વૃક્ષનું અથવા દરકોષ ફળનું નામ દેવાવવું. જ્યારે ધરના સાક્ષિ દેવો, રક્ષા કે રક્ષામાંથી જેનું નામ દીધું હોય, તે નામના આઘનો અક્ષર ચાક રાખી ભૂમિના કહેલા નવ કોડાઓ પૈકી જે કોડામાં “એ” અક્ષર અથવા એ નામનો આઘનો અક્ષર જે કોડામાં મળે તે કોડામાં “શત્ય” છે એમ સમજવું.

દ્રષ્ટાંત.

ધરખણીએ “મહારોવનું” નામ દીધું હોય તો આઘનો અક્ષર મ છે તેમ, ૫ વર્ગનો છે તે ૫ વર્ગ ધરની જમીનના આઠમા કોડામાં હયાન કોણે છે; માટે હયાન કોણના કોડાવાળી જમીનમાં શત્ય છે એમ સમજવું. તેમજ “આબો” નામ આપ્યું હોય તો પૂર્વ દિશાના પહેલાજ કોડામાં જ વર્ગનો જા છે માટે પૂર્વના કોડાવાળી જમીનમાં શત્ય સમજવું; અને ધરખણીએ કોંભુ નામ આપ્યું હોય તો તે આઘનો છ વ’ વર્ગનો છે તે ધરની મધ્ય દિશાના કોડાનો વર્ગ છે માટે મધ્ય કોડાવાળી જમીનમાં શત્ય હોય એમ સમજવું. જે રીતે જે જમીનમાં ધર કરવાનું હોય તે જમીનમાંથી વાજ, રાપણ, લાકડું, લોડું અને દાકડાં હોય તે કહાડી ધર કરવું. વળી બીજા પ્રશ્નોમાં આમકું, રાખ વગેરેને શત્યમાં મરવું છે અને ભૂમિના શોધન માટે નારદ પંચગવ્ય વગેરે ધજા પ્રશ્નોમાં જતાનું છે.

ધર કરવાની જમીનમાંથી શત્ય કહાડી ધર કરવાનું કશું છે, પણ એ જમીન કેટલી ઉંડી ખોદાણે શત્ય મળશે એ વિષે આ મંથકર્તાએ કર્ષજતાનું નથી, ત્યારે જે જમીનમાં શત્ય હોય તે જમીન કેટલી ઉંડી ખોદવી કે અને ખોદે નહિ તો ધરખણીના મનમાં વદેમ રહે તે ન રહેવા શાસ્ત્રધારે જે રીત દોષ તેમ કરવું, એટલે બસ છે. તે રીત સર્વને ચાક રહેવા પ્રમાણ સાથે આ રીતે જતાવીએ છીએ કે જે વાંચવા સર્વને અમારી વાસમણ છે.

શલ્મિષિનીરુઝંનિત્યમૂપરાસ્ફુટિતામૃતિમ્ ॥

દત્તેભૂઃશત્યપુગ્દુઃસ્તંશત્યજ્ઞાનમયોવદેત્ ॥ ૧ ॥

અકષતૈહસૈપ્યાનન્નમાદ્રૂર્ણાનિમાન્રવ ॥

કરનાં પહેલાં જે જમીનમાં ધર કરવું હોય તે જમીન ખાડાવાળી, તથા ફોટેલી, (જેમાં દ્વાર અથવા મોટા-ચીરા પડી ગયા હોય તેવી જમીન) તથા ખારખાની અને જેમાં ઉંદર અને સર્પનાં ફેરાં હોય એવી, તથા જેને ખોદ્યાં હાડાં નીકળે તેવી જમીન સર્વથા તજવી અર્થાત્ તેવી જમીનમાં ધર કરવું નહિ. ૧૮

• હાડાં નીકળે એવી જમીનમાં ધર કરવું નહિ એમ કહ્યું છે પણ કોને પશીખ 'દેશમાં' "દાણ" (હાડાં વગેરે) કાઢી ધર કરવું એમ કહેવાથી માટે વાંચનાર જો તેમ નહિ સમજતું કે ધર કરવાની જમીનમાં હાડાં નીકળે એટલે તે કોણે ધર કરવું નહિ

દ્વાર જાલઅથવા પ્રમાણે ધરની જમીના ના કોણ કરી અથવા કાપીને પ્રથમ પૂર્વમાં એ વર્તે "અ" સમયે અથવા કદપનો, અગ્નિમાં જે વર્તે "કુ" સમયે અથવા કાપે, દક્ષિણ કોણમાં એ વર્તે "ચ" સમયે અથવા કાપે, નૈઋત્ય વર્તે "દુ" વર્તે જે વર્તે "એ," વાયવ્યમાં જે વર્તે "ત," ઉત્તર દિશાએ એ વર્તે "મ" વર્તે એ વર્તે "ય" અને છેલ્લે મધ્ય દિશાના કોણમાં એ વર્તે "ય" સમયે અથવા કાપે.

એ જો કાચ પૂર્વ, પશ્ચિમ, નૈઋત્ય, વાયવ્ય, ઉત્તર, કોણ એ વધુ દિશા એમ અનુભવે કોણોનું રૂપ મનમાં કાપી અથવા કોણ કરી દરેક વર્તે એક જાલ અથવા ના અગ્નિ પૂર્ણતા દરેક ભાગમાં અથવા કોણોમાં અનુભવે દક્ષિણે અથવા કાપે.

એ કાળે અગ્નિના ના વર્તે છે તે દરેક વર્તેમાં કોણોના અગ્નિ છે અને એ વર્તે. એ અગ્નિ કોણ એક એકને એ જાળની સમજણ આપેલી છે તોપણ ૨૫૪ દિગ્ગજ દરેક અથવા માટે અગ્નિને છીને કાળ છે, સિદ્ધપરિતિ સોપ મર્યાદી કોણ એક અગ્નિ છે.

૧. ૨૫૪ દિગ્ગજ દેશમાં એ વર્તેના અ, ઇ, ઉ, યા, અને મ, ઇ.
૨. અર્ધ દેશમાં દેશમાં ૬ વર્તેના ક, ખ, ગ, ઘ, અને ઙ ઉ.
૩. દક્ષિણ દિશામાં દેશમાં ૪ વર્તેના ચ, છ, જ, ઝ, અને ના ઉ.
૪. નૈઋત્ય દેશમાં દેશમાં ૮ વર્તેના દ, ઢ, ઢ, ઢ, અને બુ ઉ.
૫. વાયવ્ય દિશામાં દેશમાં ૮ વર્તેના ઢી, ઢી, ઢી, અને ઢી, ઉ.
૬. ઉત્તર દેશમાં દેશમાં ૮ વર્તેના જ, ઘ, ઘ, અને ના ઉ.
૭. ઉત્તર દિશામાં દેશમાં ૮ વર્તેના ઘ, ઘ, ઘ, અને ઘ, ઉ.
૮. દક્ષિણ દેશમાં દેશમાં ૫ વર્તેના ઘ, ઘ, ઘ, અને ઘ, ઉ.

ભૂમિશોધન.

દ્વિવક્ત્રા.

પ્રશ્નત્રયંવાપિદહાધિપેનદેયસ્યવૃક્ષસ્યફલસ્યવાપિ ॥

વાચ્યંહિકોદાક્ષરસંસ્થિતેનશલ્યંવિલોક્યંભવનેપુસ્ટયા. ॥૧૧॥

અર્થ:—જે જમીન ઉપર ઘર કરવું હોય તે જમીનમાં રહેલું “શલ્ય”

એ રીતે રેક દિશાઓ, ડાણે અને મધ્ય ભાગમાં દરેક વર્ગના આઘના અક્ષરો લખવા તે એક એક લખવા અથવા કાપવા, પણ જે વર્ગના જેટલા અક્ષરો હતા છે તે વર્ગના તેટલા અક્ષરો પોત પોતાના સ્થાનમાં એકાદ દોષ એમ સમજવાનું છે. માટે ધરતી જમીનના નવ ભાગો દરિય અથવા ડાહા દ્વારા પછી ચિત્તિએ ધરધણીના મેડિયી દરોહાદેવનું, દરોહાદ વૃક્ષનું અથવા દરોહાદ રણનું નામ દેવાવવું. બીજા ધરતી મામિદે દેવો, વૃક્ષો કે દરોહાદી જેનું નામ દીધું હોય, તે નામના આઘનો અક્ષર યાદ રાખી જમીનના કહેલા નવ ડાહાઓ પૈકી જે ડાહામાં “એ” અક્ષર અથવા એ નામનો આઘનો અક્ષર જે ડાહામાં મળે તે ડાહામાં “કલ્પ” છે એમ સમજવું.

પ્રકાશ.

ધરધણીએ “મહોદેવનું” નામ દીધું હોય તો આઘનો અક્ષર મ છે તેમ, વ વર્ગનો છે તે વ વર્ગ ધરતી જમીનના આઘા ડાહામાં સ્થાન ડાણે છે; માટે ધિશાન ડાણના ડાહાવાળી જમીનમાં કલ્પ છે એમ સમજવું. તેમજ “અળે” નામ આપ્યું હોય તો પૂર્વ દિશાના પહેલાજ ડાહામાં અ વર્ગનો આ છે માટે પૂર્વના ડાહાવાળી જમીનમાં કલ્પ સમજવું; અને ધરધણીએ લીજુ નામ આપ્યું હોય તો તે આઘનો લ ‘ચ’ વર્ગનો છે તે ધરતી મધ્ય દિશાના ડાહાનો વર્ગ છે માટે મધ્ય ડાહાવાળી જમીનમાં કલ્પ હોય એમ સમજવું. એ રીતે જે જમીનમાં ધર કરવાનું હોય તે જમીનમાંથી વાજ, રાજસ, લાકડું, સોડું અને હાલકો હોય તે કહાડી ધર કરવું. વળી બીજા અંધોમાં આમડું, રાખ વગેરેને કાલ્પમાં ગણવું છે અને જમીનના શોધન માટે નારદ પંચરાવ વગેરે ધજા અંધોમાં ગણાવું છે.

ધર કરવાની જમીનમાંથી કલ્પ કહાડી ધર કરવાનું કશું છે, પણ એ જમીન કેટલી ઉંડી ખોદાવ્યું કલ્પ મળશે એ વિષે આ મંથકાંડાએ કહેલતામ્યું નથી, ત્યારે જે જમીનમાં કલ્પ હોય તે જમીન કેટલી ઉંડી ખોદવી ? અને ખોદે નહિ તો ધરધણીના મનમાં વદેમ રહે તે ન રહેવા શાસ્ત્રધારે જે રીત હોય તેમ કરવું. કેટલે બસ છે. તે રીત સર્વને યાદ રહેવા પ્રગાણુ સાથે આ ડાહાણે ગતાવીએ છીએ કે જે વાંચવા સર્વને અમારી ભલામજી છે.

વલ્મિકીનીરુનંતિત્યમૂપરાસ્ફુટિતાશ્વતિમ્ ॥

દક્ષેભૂત્તલ્પયુગ્મદુ.ત્વંત્તલ્પજ્ઞાનમયોવદેત્ ॥ ૧ ॥

અકચતેહસૈવાનન્નમાદ્વર્ણાનિમામ્ ॥

કદાચા માટે પ્રથમ સ્થિતિપત્રે ઘરના આલોકે પ્રથમ પૂજાને, એટલે સ્થિતિપત્રે ધારણી-
ના મુળથી કોણ પવન દેવ, ગૃહ કે કુળનું નામ લેવાનું, ત્યાં ૫મી અથવા

નવકોટી કૃતે પૂર્વીધામમાન્યાદિનાતિતેત્ ॥ ૨ ॥

અપશ્રેષ્ઠાદિધારણાનરગ્ન્યનદામત્ ॥

સાર્ધદશનવાગેનતમમાનુષ્યમર્ગત ॥ ૩ ॥

અગ્રેદિનિતુકમભેદરગ્ન્યંતરદ્રવે ॥

રાતદંડોમત્રેમમ્મયમેત્રેનિવર્તન ॥ ૪ ॥

ધાર્ણાદિશિવસ્વપભેતરગ્ન્યંદેવદેવ ॥

તદ્દુરસ્ત્રામિનોમ્બુકરોગ્યાકટિમંથિતમ્ ॥ ૫ ॥

ત્રેત્યપાદિનિતમશ્રેષ્ઠાર્દેશ્વાદ્યપ્તયે ॥

શુનોસ્થિત્તાપનેમ્બુદિધાનાંતનપેન્મનિમ્ ॥ ૬ ॥

અપશ્રેષ્ઠાધિમર્યાનુશિનો ગ્ન્યંપનાપને ॥

સાર્દેશ્વેષ્વાસાપસાદનગ્રામિન પુનઃ ॥ ૭ ॥

પાયવ્પાદિશિરમશ્રેતુપાંગારાથનુકરં ॥

કુર્વતિમિત્રનાગનેદુઃસ્વમસ્વપદર્શનાન્ ॥ ૮ ॥

અદીચ્યાદીનિતમશ્રેતિમિત્રગ્ન્યંકટેરથઃ ॥

તત્કીર્ણનિર્ધનત્રાપકુચેરસદ્ગતસ્પદિ ॥ ૯ ॥

ઈશાન્યાદિશિવમશ્રેતોઃશ્રત્વંસાર્દેશ્વસ્તનઃ ॥

સદ્ગોધનસ્થનાગાયત્રાપનેશ્વમોધિનઃ ॥ ૧૦ ॥

મધ્યકાંઠેચપશ્રેવસોમાગ્રેપવેદયઃ ॥

કેશાઃપ્રપાલંધર્ત્યસ્થમસ્પલોદંચમૃત્યવે ॥ ૧૧ ॥

॥ ઇતિશલ્યશાનંભૂપાલવલ્લભે ॥

અર્થઃ—રાશિવાળી જમિમાં ધર કરવાથી ધરમણીને રાશિ કરે, આરવાળી અને શરિરી
જમિમાં ધર કરવાથી ધરમણીનું જન્મ કરે અને સલ્યવાળી જમિમાં ધર કરવાથી ધરમણીને
દુઃખ પ્રાપ્ત થાય, માટે એ સલ્યશાન કહેવું બેહતી.

એ સલ્યશાન સમજવાની રીત એવી છે કે, ૧ જમીનમાં ધર કરવાડું હોય તે
જમીનના નવ ભાગો (કોણો) કરી તે દરેક કોણમાં પૂર્વ દિશાથી આરંભી (મુશિમાર) ૧
મધ્યદિશા સુધી નવ કોણમાં અનુક્રમે નવ અક્ષરો લખવા અથવા કાપવા. તે અક્ષરો એ
છે કે, અ, ક, ચ, ત, એ, હ, રા, પ, ય, એ નવ અક્ષરો છે. ૨. તે નવ કોણોમાં
કરિય ધરમણી પામેથી દેવ મુક્તરવું અને પત્ની, ભોવું કે અન્ય વાગ્યા પૂર્વના કોણમાં એ

નામ દેવાત્યાં, ખેડેલાં થઈ કૃષિની કમીનના નવ આધ અર્થથી નવ ઠાઠા કરવા અથવા કૃષિના એ નવ ઠાઠામાં દેવ અથવા વૃક્ષ અર્થના કૃષિના નામનો આપનો અર્થ આપે તે ઠાઠાની કમીનમાંથી ખેડી થાય સ્કાદુ. ૧૬

દાતાનિતો.

મા પા પા દા પ ત દા પા ય ધર્માપ્રાપ્ત્યાદિસ્થેકોદ્દેશત્યમુક્તમ્
વૈદ્યાંગારાઃવાલ્લોહસ્થિકાચંતસ્માત્કર્પણોધનંભૂમિકાયાઃ ૧૨૦૧

અર્થ:—મા, દા, પા, તાદુ, દોદુ અને દાદાં વગેરે યાપ સ્કાદવા
માટે થઈ કૃષિની કમીન ઉપર પૂર્વ દિશાથી થઈ આવે નવ ઠાઠા

તો કમીન ૩ થઈ કૃષિની કમીન અર્થે ૬૨ વિરામી કમીનમાં દેદ દાથ ઉપર મનુષ્ય-
નુ અર્થ (દા.દ.) છે તે અર્થ દેદ નવ તો એ કમીન ઉપર કરના ધર્મા વસનારનું
મનુષ્ય, મારે પૂર્વ દિશામાંથી તે દાથ સ્કાદુ. ૩ અર્થ દિશામાં ઠાઠામાં ફળ પ્રાપ્તિ હોય તો
તે દિશામાં ઠાઠામાં 'ક' છે તે તે કમીનમાં આનું અર્થ દોષ તે રહે તો તે ધર્મા વસનારને
દાદાં કાથ, કોદાં નદિ પણ તે ધર્મા વસનારને નિરંતર જાય રહે. ૪ દિશામાં ઠાઠામાં
ફળ પ્રાપ્તિ હોય તો ત્યાં 'ચ' છે મારે તે કમીનમાં કૃષિની કમીનમાંથી ઉપર મનુષ્યનું અર્થ
દોષ તે રહે નવ તે તે ધર્મા રહેનારનું મનુષ્ય રહે, ૫ નૈઋત્ય દિશામાં 'ત' વાળા ઠાઠામાં
ફળ મારે તે તે ઠાઠામાં દેદ દાથ ઉપર આનું અર્થ દોષ તે રહે નવ તે તે કમીન ઉપર
થઈ રહેનાર મનુષ્યના અર્થમાં કોષ નદિ ૬ પશ્ચિમ દિશામાં 'મે' વાળા ઠાઠામાં ફળ
મારે તે તે કમીનમાં દેદ દાથ નવે આનું અર્થ દોષ; મારે તે કમીન ઉપરના ધર્મા
રહેનાર મનુષ્યને વારંવાર પ્રયાસ કરે છે. ૭ વાયવ્ય ઠાઠામાં 'દ' વાળા ઠાઠામાં ફળ મારે
તો ત્યાં મારે દાથ ઉપર કૃષિની અર્થમાં ઠાઠામાં દોષ મારે તે કમીન ઉપરના ધર્માથી યાપ
સ્કાદવા વિના રહે નવ તે તે ધર્મા વસનારને વારંવાર ખેડી રવળે આવે અને તેવાં
કૃષિનાં દર દરેલાં આપા કરે તે મિત્રો નાથ થાય. ૮ ઉત્તર દિશામાં 'શ' વાળા ઠાઠામાં
ફળ મારે તે તે કમીનમાં કૃષિની નીચે અથવા કમીન પુરની ઉપરથી દોડી વપારે ઉપરમાં
આવના અર્થ દોષ (નીચા કમીનમાં આવે કોષે આનું મનુષ્ય છે.) તેવી કમીન
ઉપર થઈ દોષ તેના વસનાર મનુષ્ય કુમેર નવે દોષ (કુમેર નવે ધનપાપ દોષ) તે
પણ મનુષ્ય તે નિધન થાય છે. ૯ દક્ષિણ દિશામાં 'પ' વાળા ઠાઠામાં ફળ મારે તે
મનુષ્ય દેદ દાથ નવે મનુષ્ય અર્થ દોષ તે રહે નવ તે તે કમીન ઉપરના ધર્મા રહે-
નાર મનુષ્યની અર્થ વગેરે દોષો નાથ થાય. ૧૦ અર્થ દિશામાં 'ધ' વાળા ઠાઠામાં પરપણી
ફળ મારે તે તે કમીનમાં મનુષ્યની કાળી ખેડનાર ઉપર દાથ છે એમ મનુષ્ય તે કાળી
કેવ દિશામાં દોષ ૩, મનુષ્યના વાળા, મનુષ્યના મનુષ્યનાં ૧૫વી, વાળા (૧૫), કાદુ,
૧ વાર કાળી કાળી અર્થમાં તેમાંથી કાળીમાં કાળી દોષ દોષ એમ સમજાવું. તે કાળી
કાળીમાં રહે નવ તેમ છતાં તેવી કમીન ઉપર થઈ કૃષિના આવે અને તે ધર્મા વસે તો
તે વસનારનું મનુષ્ય થાય એમ સમજાવું. ૧૧

કદાચા માટે પ્રથમ શિશિયને ઘરના માલિકે પ્રથમ પૂજાનેા જોડતે શિશિયને ઘરપણી-
ના ચુળાથી ડોણ ખતુ દેવ, પૂજા કે કુળનું નામ લેવાનું, ત્યાં પત્ની સ્થિત

નવકોટીકૃતેભૂમીભાગેમાગ્યાદિતાનનિમેત્ ॥ ૨ ॥

અમશ્રેષ્ઠાદિમાગ્યાનરગ્ન્યનદામવેત્ ॥

સાર્ધદશ્નમમાણેનતનમાનુષ્યમ્ ॥ ૩ ॥

પ્રયોદિગિનુરુમશ્રેષ્ઠરગ્ન્યંરુરુત્તમે ॥

રાતદંદોમવેશમ્યમગ્નેવનિવર્તને ॥ ૪ ॥

યામ્યાદિગિનરુપમશ્રેષ્ઠરગ્ન્યંરુત્તમે ॥

તદુપદસામિનોમન્યુંકરોગ્યાકૃતિમંદિગતમ્ ॥ ૫ ॥

નૈર્જલ્યાદિગિનમશ્રેષ્ઠાર્દસનાદપદ્મત્ ॥

શૃનોસ્થિજાયમેગગ્નિમાનાંતનયેન્મનિમ્ ॥ ૬ ॥

પ્રમશ્રેષ્ઠમિદસ્યાનુશિષોઃશન્વંમનાયને ॥

સાર્ધદશ્નમવાસાયસદનગ્યામિનુનઃ ॥ ૭ ॥

ધાયલ્યાદિગિદમશ્રેષ્ઠપાંગારાશનુઃકરે ॥

કુર્વતિમિત્રનાગતેદુઃસ્વમસ્પદર્શનાન્ ॥ ૮ ॥

હદીચ્યાંદીશિદમશ્રેષ્ઠિમિત્રન્યંકરેરપઃ ॥

તચ્છીઘ્રંનિર્ધનત્રાયકુચેરસદગસ્યહિ ॥ ૯ ॥

ઈશાન્યાદિશિપમશ્રેષ્ઠોઃસર્વમાર્દહસ્તનઃ ॥

તદુગોધનસ્વનાગાયજાયતેઘૃદમેધિનઃ ॥ ૧૦ ॥

મધ્યકાંઠેચપમશ્રેષ્ઠોમાત્રેમવેદધઃ ॥

કેશાઃકપાલંમર્ત્યસ્પમસ્મલોહંચમૃત્યવે ॥ ૧૧ ॥

॥ इतिशल्यज्ञानंभूषालवृत्तमे ॥

અર્થઃ—શલ્યચાળી જુભિમાં ધર કરવાથી ધરધણીને રાગ કરે, ખારવાળી અને શીઘી
જુભિમાં ધર કરવાથી ધરધણીનું મૃત્યુ કરે અને શલ્યચાળી જુભિમાં ધર કરવાથી ધરધણીને
દુઃખ પ્રાપ્ત થાય, માટે એ શલ્યજ્ઞાન કહેવું જોઈએ.

એ શલ્યજ્ઞાન સમજવાની રીત જોવી છે કે, જે જમીનમાં ધર કરવાનું ડોણ તે
જમીનના નવ ભાગે (કોણાએ) કરી તે દરેક કોણમાં પૂર્વ દિશાથી અક્ષરેખી (નદિઆર્ધ))
મધ્યદિશા સુધી નવ કોણમાં અનુક્રમે નવ અક્ષરે લખવા ગણવા કરવા. તે અક્ષરે એ
છે કે, અ, ઈ, ઓ, ઇ, ઈ, ઈ, ઈ, ઈ, ઈ, એ નવ અક્ષરે છે. ૨. તે નવ કોણોમાં
હરિષ ધરધણી પાણીથી ફગ મૂકાવવું અને પછી, જેવું કે 'અ' વાળા પૂર્વના કોણમાં એ

નામ દેવરાખાં પડેલાં હાં દરવાની જમીનના નવ ભાગ અથવા નવ હોઠાં દરવા
અથવા અથવા એ નવ હોઠાંમાં દેવ અથવા જુદા અથવા કોઈના નામનો આપનો
અથવા અથવા તે દેવરાખાંની જમીનમાંથી પાંચી માથ મ્હાણું. ૧૮

દ્રાગિની.

સા વા વાટાવ ત સા પાચ વર્ગાપ્રાગ્યાદિસ્થેકોદ્દેશલ્યમુક્તમ્
કેનાંગારાવાલ્લોતાસ્થિકાચંતસ્માત્કાર્યદોષનંભૂમિકાયાઃ ।૨૦।

અર્થ.—સા, દેવરા, સાણું, લોડુ અને દાણાં વગેરે માથ મ્હાણા
માટે થા દરવાની જમીન ઉપર પૂર્વ દિશાથી થાઉં માથે નવ હોઠાં

તે. અથવા ૧ થા માપનાં જમીન અથવા પૂર્વ દિશાથી જમીનમાં દેવ લાથ ઉડું અથવા
નું અથવા (દાણ) તે તે અથવા કદિ નવ તે એ જમીન ઉપર કોણ થામાં વચનારું
અથવા અથવા; માટે પૂર્વ દિશામાંથી તે દાણ કદાચ. ૨ અથવા દિશાના ગોઠામાં ફળ માપુંદોલ તે
તે દિશાના ગોઠામાં 'ક' તે તે તે જમીનમાં અથવા અથવા દેવ તે રહે તે તે થામાં વચનારને
અથવા કદાચ, કદાચ નહિ પણ તે થામાં વચનારને નિરંતર અથવા રહે. ૪ દિશાના ગોઠામાં
ફળ માપુંદોલ તે ત્યાં 'અ' છે માટે તે જમીનમાં પુરવની કમર સુધી ઉડું અથવાનું અથવા
દેવ તે રહી નવ તે તે થામાં રહેનારું અથવા કદે પર્વતના દિશા તરફના 'ત' થામાં ગોઠામાં
ફળ માપુંદોલ તે તે ગોઠામાં કદે લાથ ઉડું થાનું અથવા દેવ તે રહી નવ તે તે જમીન ઉપર
થા રહી રહેનાર અથવાનાં અથવા કદે નહિ ૬ અથવા દિશાના 'મે' થામાં ગોઠામાં ફળ
માપુંદોલ તે તે જમીનમાં કદે લાથ નહિ જાણાનું અથવા દેવ; માટે તે જમીન ઉપરના થામાં
રહેનાર અથવાને વારંવાર અથવા કદે ૧૦. ૭ વારના ગોઠામાં 'દ' થામાં ગોઠામાં ફળ માપુંદોલ
તે ત્યાં માટે લાથ ઉડે કોણમાં અથવા કોણ દેવ માટે તે જમીન ઉપરના થામાંથી લાથ
કદાચના વિના રહી નવ તે તે થામાં વચનારને વારંવાર પાંચાં રવખે. અથવા અને તેવાં
પુરવની ૮૦ હોઠાં અથવા; માટે તે અથવા નાથ લાથ ૮ હોઠાં દિશામાં 'શ' થામાં ગોઠામાં
ફળ માપુંદોલ તે તે જમીનમાં કદાચથી નહિ અથવા કદે પુરવની ઉંઘાથી થાંથી વપારે ઉંઘમાં
માણાનું અથવા દેવ (જીભ કદાચમાં અથવા કદાચ જાણાનું કદું છે.) તેથી જમીન
ઉપર થા દેવ તેમાં વચનાર અથવા કુમેર એવા દેવ (કુમેર એવા થનપાવ દેવ) તે
પણ કદાચમાં, તે નિર્ધાર લાથ છે ૯ કદાચ દિશાના 'થ' થામાં ગોઠામાં ફળ માપુંદોલ તે તે
પુરવની કદે લાથ નહિ જાણાનું અથવા દેવ તે રહી નવ તે તે જમીન ઉપરના થામાં રહે-
નાર અથવાની અથવા વગેરે દોષોના નાથ લાથ ૧૦ અથવા દિશાના 'થ' થામાં ગોઠામાં થાથથી
ફળ માપુંદોલ તે તે જમીનમાં અથવાની કદાચ કદાચ ઉડે લાથ છે એમ જાણુ. તે દાણો
કેવ દિશાના દેવ છે, અથવાના વાગ, અથવા ના અથવાનાં પાંચી, વચના (વાગ), લોડું,
અથવા કદે દાણો અથવા તેમાંથી ગોઠામાં કદાચ લાથ દેવ એમ સમજાવું. તે લાથ
જમીનમાં રહી નવ તેમ છતાં તેથી જમીન ઉપર થા દરવા; અથવા અને તે થામાં વચેતો
તે વચનારું અથવા લાથ એમ સમજાવું. ૧૧

કરવા કહ્યા છે, તે દરેક કોઠામાં અ, ક, ચ, ટ, ત, થ, પ, અને મ, એ રીતે નવ વર્ગના આઠ અક્ષરો નવે કોઠાઓમાં ગ્રંથિમાર્ગે સ્થાપી ભૂમિ યોધી શક્ય કહાડી ધર કરવું. ૨૦

ઉપજાતિ.

શલ્યંગવાંભૂપમયંહયાનાંરુજઃશુનોવૈકલહપ્રણાશૌ ॥

શ્વરોષ્ટ્રયોર્હાનિમપત્યનાશંનૃણામજસ્યામ્નિમયંતનોતિ॥૨૧॥

અર્થ:—જે ભૂમિમાં ધર કરવું હોય તે ભૂમિમાં ગાવનું શલ્ય (હાડકું) રહી જાય તો રાજનો ભય થાય તથા યોડાનું શલ્ય રહી જાય તો રોગ કરે; જ્ઞાનનું હાડકું રહી જાય તો કલેશ અને નાશ કરે, ગધેડાનું શલ્ય રહી જાય તથા ઉંટનું શલ્ય રહી જાય તો સંતતીનો (ખાગકનો) નાશ કરે અને મનુષ્ય તથા અજ (ખકરાનું) શલ્ય રહી જાય તો અગ્નિનો ભય કરે. ૨૧.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે “ જૂષાળવણ્ણ ” નામે ગ્રંથકર્તા શલ્યનું માપ બતાવે છે. તેજ રીતે ખીજ ગ્રંથોમાં પણ બતાવેલ છે, પરંતુ અ, ક, ચ વગેરે જે અક્ષરો કોઠાઓમાં મૂકવાના બતાવ્યા છે, તેમાં અને રાજવણ્ણમાં બતાવેલા અક્ષરોમાં થોડા ફેર પડે છે, તે વાંચનારે વિચારી લેવું. જુવો રાજવણ્ણના અક્ષરો અને જૂષાળવણ્ણના અક્ષરો મેળવો.

અ, ક, ચ, ટ, એ, ત, શ, પ, થ. આ નવ રાજવણ્ણ કર્તાએ બતાવ્યા છે અને અ, ક, ચ, ત, એ, હ, શ, પ, થ. આ નવ અક્ષરો જૂષાળવણ્ણનો કર્તા બતાવે છે. એ રીતે શલ્ય કહાડી ધર કરવાનું કહ્યું છે, પણ શલ્ય કહાડે નહિ તો તે માટે ઉપર બતાવેલા દોષો પ્રમાણે વિષકર્માપ્રકારો, જ્ઞાનરત્નકોષે, અપરાજિતે, વાસ્તુમંડને, વાસ્તુમંજરી, વાસ્તુરત્નાવળી, વાસ્તુપ્રદીપે, પ્રતિષ્ઠાસારસમુચ્ચયે, અને સમરાંગણે કૃત્વાદિ ધણી વાસ્તુ પુસ્તકમાં તેમજ નારદખંડરાત્ર, ગર્ગ, વસિષ્ઠ અને મય વગેરે ગ્રંથોમાં દોષો બતાવ્યા છે, માટે ધર કરતાં પહેલાં જમિરોપન કરી શલ્ય કહાડવું આવશ્યક છે, વળિ, વિષકર્માનો પુત્ર જય ચોતાના નામથી “જય” નામના કરેલા ગ્રંથમાં લખે છે કે—

જાનુમાત્રાં સ્વનેદ્ભૂમિમથવાપુરુષોન્મિતામ્ ॥

અર્થ:—શલ્ય કહાડવા માટે દીગણ સુધી અથવા પુરુષ પ્રમાણે ખોદવું. વળી,

“ પ્રતિષ્ઠાસારસમુચ્ચય ” વિષે લખે છે કે—

અધઃપુરુષમાત્રાણુનશલ્યંદોષદંશ્ચ ॥ જલાંતિકં સ્થિતંશલ્યં

પ્રાસોદોષદંનૃણામ્ ॥ તસ્યાત્માસાદિકર્કીભૂમિસ્વનેચાવજ્જલાંતિકમ્

અર્થ:—ધર કરવાની જમીનમાં એક પુરુષપ્રમાણુથી નીચે શલ્ય હોય તો તે શલ્યનો કર્કી દોષ નથી; પણ પ્રામાદ કરવાની જમિ વિષે તો પાણી આવે ત્યાં સુધી ખોદે નહિ તો દોષ રહે છે. પાણી પર્વત પ્રાસાદની જમિ ખોદવાનું કહ્યું છે. એમ વાસ્તુમંજરીનો કર્તા નાથા નામનો સૂત્રધાર વાસ્તુમંજરીના પ્રથમ તળકમાં “ પ્રતિષ્ઠાસારસમુચ્ચય ” ની સાફી આપી લખે છે, એટલુંજ નહિ પણ અનેક યજ્ઞ સુત્રીઓએ કરેલાં ધર્મશાસ્ત્રો

પ્રાર્દલવિક્રીડિત.

પાન્યાદૌરઘિતગ્નનેપાણિમુખંપૂર્વાદિસૃષ્ટિક્રમાત્
સ્વાતંચાયુવપુર્દિશાગ્રયગતંતાંગૂલપૃષ્ઠશિરઃ ॥

દ્વારંતસ્યમુખેગૃહાદિભયદંકુલિદ્વયંસોશ્યદં

દુઃસ્વંપ્રાપ્ત્વનનનેદિરાંધિવપુષઃકુલ્યોઃમુખંસ્વાદ્દ્વયોઃ ॥૨૨॥

અર્થ:—૧૨૫, ૧૨૬, અને ૧૨૭ શશિના સૂર્યમાં ચેપના શરીરનો ભાગ (સર્પનો) ત્રણ દિશાઓમાં રહે છે. તે બેથી રીતે છે, ચેપનું મુખ અથવા મરતક પૂર્વમાં હોય છે, પણ ઈશાન કોણના ભાગને લાગુ પડે છે માટે બે દિશાએ તથા તેનું પૃષ્ઠ નૈઋત્ય કોણે અને પીઠ અગ્નિ કોણે રહે છે, માટે બે ત્રણ દિશામાં ધરતું ખાત કરવું નહિ, પણ બે સર્પની બે કુલિ વચ્ચે ખાલી રહેલી વાયવ્ય કોણમાં ખાત કરવાથી મુખ થાય છે; તથા ધન, મકર અને કુંભ બે ત્રણ શશિના સૂર્યમાં નાગનું મુખ અગ્નિ કોણે હોય છે તે વખત સર્પની બે કુલિના મધ્ય ભાગે ખાલી રહેલી ઈશાન કોણમાં ખાત કરવું તથા મિથુન, કર્ક અને સિંહ બે ત્રણ શશિના સૂર્યમાં નાગનું મુખ વાયવ્ય કોણે હોય છે, તે વખત તેની બે કુલિના મધ્યની ખાલી રહેલી નૈઋત્ય કોણે ખાત કરવું ઇચ્છું છે. જે દિશામાં નાગનું મુખ હોય તે દિશામાં ધરતું દાર તેા મુકવુંજ નહિ, કારણ કે, નાગનું મુખ હોય તે દિશામાં દાર મુકવાથી ભય ઉત્પત્ત થાય છે. ૨૨

૨૩ી પશાંતરે કહ્યું છે કે:—

પ્રાચ્યાનાગમુખંબુધેર્નિગદિતંમાદ્રાશ્ચિનેકાર્તિકે
માર્ગાત્પાન્યુનશુક્રયોઃક્રમતયાયામ્યેજલેચોત્તરે ॥
ક્ષેત્રષ્ટાષ્ટિમાજિતેદિનકરાદ્વારોદિલેત્કોષ્ટગાન્
શન્યંગારવયોશ્વતત્રપણિનઃશારીરકંનોલ્લનેત્ ॥ ૨૩ ॥

અર્થ:—શાદ્રપદ, આશો અને કાર્તિક બે ત્રણ માસમાં નાગનું મુખ પૂર્વમાં હોય છે. માગશર, પેષ્ઠ અને મહા બે ત્રણ માસમાં નાગનું મુખ દક્ષિણમાં હોય છે. ફાગણ, ચૈત્ર અને વૈશાખ બે ત્રણ માસમાં નાગનું મુખ પશ્ચિમમાં હોય છે અને જ્યેષ્ઠ, આષાઢ અને શ્રાવણ બે ત્રણ માસમાં નાગનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય છે.

અને પુરાણક્રિમાં સમ્યક્ જનાવેલો છે તેની સાક્ષીએ આપનાં રૂપ થતાં માટેજ એકાદ પુરાણ ગ્રંથો વિસ્તાર થાય માટે સમગ્રરણ બિંદુનું જલ છે એમ પારી નંબ કરીને લીધો.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે નાગચક્ર કરવાની એવી રીત છે કે, એ નાગચક્રના આઠ આઠ કોઠાઓ કરવા (લંગાઈ અને પહોળાઈમાં આઠ આઠ મળવાથી ચોસઠ કોઠાઓ થશે.) તે દરેક કોઠાઓમાં અનુક્રમે સૂર્યાદિ (સ્વિયારથી વારો લખવા, એટલે જે વાર આઘના કોઠામાં આવે તે વાર છેલ્લા કોઠામાં આવે તે મધ્યે નાગચક્ર કરવું. તેની કૃતિ એવી છે કે, શનિશ્વર અને મંગળ એ બે વારોના કોઠાઓની પશ્ચિમ સર્પના શરીરમાં વિધાયેલી હોવી ભોળે એ વિધાયેલો લાગ ન્યાં હોય ત્યાં ખાત કરવું નહિ. ૨૩

(જુઓ આકૃતિમાંનાં નાગચક્રો.)

શીર્ષેમાતૃપિતૃક્ષયંપ્રથમતોસ્વાતંરુજાંપુચ્છકે

પૃષ્ઠેહાનિભયંચકુક્ષિલ્લનનેસ્યાત્પુત્રધાન્યાદિકમ્ ॥

પૂર્વાસ્યેનિલસ્વાતનંયમમુખેસ્વાતંશિવેકારયેત્

શીર્ષેપશ્ચિમગેચવહ્નિલ્લનનંસૌમ્યેલ્લનનેન્નેર્ઙ્ગતે ॥ ૨૪ ॥

અર્થ:—નાગના મસ્તકે ખાત કરે તો ઘરના માલિકની માતા અને પિતાનો નાશ થાય, પૂંછડાઉપર ખાત કરે તો રોગ કરે, નાગની પીઠ ઉપર ખાત કરે તો હાનિ ને લય કરે અને કુક્ષિમાં ખાત કરે તો પુત્ર અને ધાન્યની પ્રાપ્તિ થાય.

નાગનું મુખ ત્યારે પૂર્વ દિશામાં હોય ત્યારે વાયુ કોણમાં ખાત કરવું. નાગનું મુખ દક્ષિણે હોય ત્યારે ઇશાનકોણમાં ખાત કરવું નાગનું મુખ પશ્ચિમે હોય ત્યારે અગ્નિ કોણે ખાત કરવું અને નાગનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય ત્યારે ઘરનું ખાત નૈર્ઙ્ગ્ય કોણમાં કરવું કહ્યું છે. ૨૪

આર્ચા.

દક્ષિણપૂર્વવિભાગેપૂજનપૂર્વેશિલાસમાસ્થાપ્યા ॥

દ્રોપશિલાદક્ષિણતઃસ્તંભોપ્યેવંવિધાનેન ॥ ૨૫ ॥

અર્થ:—દક્ષિણ અને પૂર્વના અર્ધો (મધ્યભાગે) એટલે અગ્નિ કોણમાં “સુભચોરસ” શિલાનું પૂજન કરે પછી તે શિલાનું સ્થાપન કરવું; તેજ રીતે શેષ રહેલી શિલાઓનું દિશાઓના અનુક્રમે સ્થાપન કરવું, અને એજ પ્રમાણે દિશાઓના અનુક્રમે સ્તંભો સ્થાપન કરવા ૨૫

શાલિની.

મિત્તેમૂલંસ્થાપનીયંજલાંતેપાપાણેવાહેમરન્નેઃસર્ગર્ભમ્ ॥

શીર્ષેયુગ્રીલેપહીનાધિકાવાસંધિશ્રેણીપાદહીનાર્થહાન્યૈ ॥૨૬॥

અર્થ:—જીવનના પાગો ખાણી પર્યંત નાખવો અથવા સજીવન પત્યર

પર્યંત નાખવો, પણ તે નાખતી વખતે પંચરત્ન સાથે ઉપર બતાવેલી ચિત્રા સ્થાપવી અને તે પછી એ સ્થાપન કરેલી ચિત્રા ઉપર વીંછી એક મોટી ચિત્રા સ્થાપવી, અથવા ઢાંકવી. ત્યાર પછી એ ઢાંકેલી મોટી ચિત્રા ઉપરથી ભીંતને પાથો ચણવો, પણ ને ભીંતને જોસાર (પટોગાઈ) પાયામાંથી ને પ્રમાણે લીધો હોય તેજ પ્રમાણે હેઠ મુખી રાખવો; પણ નીચેથી સાંકટા અને ઉપર આવનાં પટોજો જોસાર કરવો નહિ. પાયામાં કોરી ઇંટચો ખડકવી નહિ પણ મુનાનો અથવા માટીના લેપવાળો પાથો ચણવો અને તે પાયામાં 'સાંધ રાખવી નહિ. તેમજ એવીજાંઝ વાકું સુંકું, અલુતર થવા દેવું નહિ; કારણ કે, એવીજાંઝ થાય અને પાયાની મજબૂતી ન હોય તો તેથી ઘસી દાનિ થાય. ૨૬

માલિની.

ભવનપુરસુરાણાંસૂત્રણેપૂર્વમુક્તઃ

યથિતદ્વહપૃથિવ્યાઃશોધનેચદ્વિતીયઃ ॥

તદનુમુલ્કનિવેશેસ્તંભસંરોપણેસ્પાદ્

ભવનવસનકાલેપંચધાવાસ્તુયજ્ઞઃ ॥ ૨૭ ॥

અર્થઃ—ધર, નગર અને ગ્રામીણી ભૂમિને પ્રથમ દોરીવટે ત્રેવડતાં (આર દિશે પુટીએ પાછી જમીનની ચારસાઈ મેળવવા) વાસ્તુપૂજન કરવું. પ્રથમ ને વખત ભૂમિનું શોધન કરવામાં આવે ત્યારપછી ચિત્રા સ્થાપન થાય તે વખત બીજવાર વાસ્તુપૂજન કરવું. જ્યારે દ્વાર મુકવામાં આવે ત્યારે ત્રીજવાર, રતજો હલા કરવામાં આવે ત્યારે ચોથીવાર અને જ્યારે ૫૫ તૈયાર થાય ત્યાર પછી ઘરમાં વાસ કરવો હોય ત્યારે પાંચમી વખત વાસ્તુપૂજન કરવું કરવું છે. ૨૭

શાર્દૂલવિક્રીદિત.

પૃથ્વાદુગ્ધસકંટકાશ્વફલિનસ્ત્યાજ્યાગૃહાદૂરતઃ

શસ્તેચંપકપાટલેચકદલીજાતીતથાકેતપી ॥

૧ ધરનો પાથો નાખતી વખતે વાસ્તુપૂજન કરવું પડે છે, તે વખત દિશા સ્થાપન દિશા સાથે પંચરત્ન બેઠાએ, તે પંચરત્ન પછી સોની કેડા દોરીને બાંધે છે. પણ તે કરીને માટે છે ૧૨૭ મનસન અને રાખવાને તો આપ પંચરત્નો પૂર્વા એ કોર છે ૨ કરીને સાંધ રાખવા જવું અને તેજ રીતે ૫૨૨ કામ કરવાનું છે

યામાદુર્લભશોષવૃક્ષસુરજાછાયાનશસ્તાગૃહે
પાર્શ્વેકસ્યહરેરવીશપુરતોજૈનેતુચંડ્યાઃકચિત્ ॥૨૮॥

અર્થ:—ઘર પાસે દૂધવાળાં, કાંટાવાળા અને ઘણાં ફળવાળાં વૃક્ષો રોપવાં નહિ, પણ અંબો, ખાડળ, રકેળ, બાઇ અને કેતકીનાં વૃક્ષો રોપવાં. જમીન જે ઘર ઉપર દિવસના ઊંચા અને ત્રીબ પહોરે ઝાડની તથા દેવમંદિરની છાયા આવે તે સારી નહિ, તેપણુ પ્રથમ અને ચોથા પહોરે એવી છાયા ઘર ઉપર આવે તો તેનો રોપ નથી, બ્રહ્માના દેવગ પાસે, વિષ્ણુ, સૂર્ય અને મહાદેવના દેવગ સામે, તથા જૈન પ્રાસાદની પાછળ ઘર કરવું નહિ અને જ્યાં અંદીની રથાપના હોય તેની તો કાંઈપણ નજીકની જાણુ ઉપર ઘર કરવું નહિ. તેનાથી તો દૂર ઘર કરવું. ૩૮

(અંદીની મૂર્તિ અને ઘર વચ્ચે ભીંત હોય તો પછી રોપ નથી એમ ત્રીબ પ્રથમ સંપે છે.)

ઉપજાનિ.

મદુમ્પવૃક્ષાદ્રવિણસ્યનાશકૃત્તેતિકંટકિનોરિમીતિમ્ ॥

વ્રજારિનાશકલિનઃસમીપેગૃહસ્યવર્જ્યાઃકલધોતપુષ્પાઃ ॥૨૯॥

અર્થ:—ઘર આગળ દૂધવાળાં વૃક્ષો હોય તો દ્રવ્યનો નાશ થાય કાંટાવાળાં વૃક્ષો હોય તો યંત્રનો ભાગ ઉત્પત્ત કરે, ઘણાં ફળવાળાં વૃક્ષો હોય તે. અગત્યને નાશ કરે, અને પીંછાં ફુલવાળાં વૃક્ષો હોય તો તે જોડાં છે અને તે જગુ રોપવાં નહિ. ૨૯

નાદુર્લભિકીર્તિન.

દુષ્ટાભૂતનિર્વેવિતાપિવિટ્પીનોચ્છિયતેશન્નિતઃ

નદ્વિન્દિત્વદામીત્વશોકવક્રુલીપુશ્પાગસચંપકો ॥

૧. નાદુર્લભિકીર્તિન એટલે કે નાદુર્લભ કીર્તિના વૃક્ષો. ૨. દુષ્ટાભૂતનિર્વેવિતા એટલે કે દુષ્ટાભૂતનિર્વેવિતા વૃક્ષો. ૩. વિટ્પીનો એટલે કે વિટ્પીનો વૃક્ષ. ૪. ચ્છિયતે એટલે કે ચ્છિયતે. ૫. શન્નિત એટલે કે શન્નિત. ૬. દ્વિન્દિત્વ એટલે કે દ્વિન્દિત્વ. ૭. દામીત્વ એટલે કે દામીત્વ. ૮. શોક એટલે કે શોક. ૯. વક્રુલી એટલે કે વક્રુલી. ૧૦. પુશ્પા એટલે કે પુશ્પા. ૧૧. અગ એટલે કે અગ. ૧૨. સચંપકો એટલે કે સચંપકો.

૨. દુષ્ટાભૂતનિર્વેવિતા એટલે કે દુષ્ટાભૂતનિર્વેવિતા વૃક્ષો. ૩. વિટ્પીનો એટલે કે વિટ્પીનો વૃક્ષ. ૪. ચ્છિયતે એટલે કે ચ્છિયતે. ૫. શન્નિત એટલે કે શન્નિત. ૬. દ્વિન્દિત્વ એટલે કે દ્વિન્દિત્વ. ૭. દામીત્વ એટલે કે દામીત્વ. ૮. શોક એટલે કે શોક. ૯. વક્રુલી એટલે કે વક્રુલી. ૧૦. પુશ્પા એટલે કે પુશ્પા. ૧૧. અગ એટલે કે અગ. ૧૨. સચંપકો એટલે કે સચંપકો.

प्राग्भवेऽपि चण्डिकायाः शक्तिरिति चेन्ननुत्तरं ॥ ३२ ॥

[illegible]

हस्तःपदाष्टपुस्तोमनिपररचितःपदं चैवंप्रिमात्रं
मात्रापणः,यवानामुदरमिलनातिररयचामुत्तमानाम् ॥
पुष्पधरशरिर्पुनदनुचविभजेदंगुलैःपरंपुष्प
निर्धरीरःपाष्टामधुमयउदितःस्यादिरोयंशधारयोः॥३३॥

અર્થ.—એક દુનિયામાં આઠ પર્વનો એક દાય અથવા એક રમ્યો છે. દિવસ એક પર્વ જાણે, રાત્રાનું થાય છે. એ રાત્રા ખરેભા ભેના ઉપર ઘાસ અથવા ફોળવા ન થઈ એના સ્વભાવ ઠાકવના છ (૬) આઠ વખતી એક માત્ર થાય. દેવી પ્રભુ પ્રભુ રાત્રીને રહે વચના આપના ઉદાસી થાર પર્વ અથવા

૧. હાલિમાર્જી એટલે પૂરા હિર પાંચ હાલિમા, પશ્ચિમ, દક્ષિણ અને પશ્ચિમ પૂર્વમાં આવ્યા તે, બીજો પૂર્વનામાં પ્રથમ દક્ષિણ, પશ્ચિમ, હાલિમા અને પશ્ચિમ પૂર્વમાં આવ્યા તેનું નામ "સંદાર" માર્જી છે, એ રીતે બીજો હાલિમા બીજા હાલિમા તરફ નથી પ્રવેશ થાય તે હાલિમાર્જી અને દક્ષિણ હાલિમા હાલિમા તરફ નથી પ્રવેશ થાય તે સંદારમાર્જી છે.

ફૂલ અથવા ચોક્કડીઓ કરવી. એટલે ચોથા પર્વે અર્ધગજ થયો, અને બાકી રહેલા અર્ધગજમાં એકએક આંગળા અથવા તમુના જૂદા વિભાગો કરવા, તેપણ તેમાં દર ત્રણ ત્રણ તમુના છેટે એટલે દરેક પર્વે એક એક ફૂલ અથવા ચોક્કડી કરવી, એવા બે ગજ થાય તે ગાંઠ વિનાનો કરવો અને તે શતા ચંદ્રનો, (સ્તાંદ્રની,) મહુડાનો, ખેરનો, વાંસનો, મુવર્ણનો, રૂપાનો કે તાંબા ઈલાકા દિનો ગજ કરવો જોખો. ૩૩

શાર્દૂલવિક્રોચિત.

જ્યેષ્ઠાષ્ટાભિરયોદરેસ્તુમુનિભિર્મધ્યસ્તુપદ્મિર્લઘુઃ

માપ્યંચોત્તમકેનસ્વેટકપુરંક્રોશાદિકંયોજનમ્ ॥

પ્રાસાદપ્રતિમેનૃપસ્યભવનંમધ્યેનહર્મ્યાદિકં

પાર્નપદ્મવસંભવેનશયનંઉત્ત્રાસનાસ્ત્રાદિકમ્ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ:—આઠ આડા જળના પ્રમાણવડે એક તમુ થાય છે અને એવા ફેરીય તમુને એક દાંધ અથવા ગજ થાય. એવા ગજનું નામ “જ્યેષ્ઠગજ” હોય. તથા છઠ્ઠા આડા જળનો એક તમુ થાય, એવા ચોવીસ તમુના ગજનું નામ “લઘુ” અથવા મધ્યમ ગજ કહ્યો છે, અને છ આડા જળનો એક તમુ દ.વ એવા ફેરીય તમુને એક ગજ થાય એવા ગજનું નામ “લઘુ” (હનિય) ગજ હોય.

જ્યારે દમ, નમર, ડોસ અને ચોળાદિ માપવાં હોય ત્યારે પ્રથમ હોય જ્યારે ગજવડે માપવાં. પ્રાસાદ, પ્રતિમા, શાલનાં ચરો તથા બીજા કાંઈક ટોડાં થશે માપવાં હોય તો બીજા પ્રકારના મધ્યમ અને માપવાં. ૫૬૫, ૬૬૬, ૭૭૭, ૮૮૮, ૯૯૯ અથવા પદ્મ, સિંહાસન, છત્ર અને શસ્ત્રો ઈલાકા દોર ૨૩ ૧૫ ૬૫ ગજવડે માપવા કહ્યું છે.

શામ્ભિની.

સ્ત્રોતાધુર્વિચ્છરમાદુનાદોત્રદ્યાકાલ્મનોયપસોમવિષ્ણુ ॥

ડુર્ગદેરાનૂલનોસ્મિશ્ચમધ્યાત્મપંચાટ્યંચપતિ.ત્રેદર્શિમાગ્યમ્ ॥ ૩૫ ॥

અર્થ:—ગજના કદનો છેડેનો દેવતા “ફૂલ” છે, પ્રથમ ફૂલ અથવા ફૂલને દેવતા “લઘુ” છે, બીજા ફૂલને દેવતા “ત્રિવર્ણમા” છે, ત્રીજા ફૂલને દેવતા “જ્યેષ્ઠ” છે, ચોથા ફૂલને દેવતા “પદ્મા” છે, પાંચમા ફૂલને દેવતા “કમલ” છે, છઠ્ઠા ફૂલને દેવતા “વરુણ” છે, સાતમા ફૂલને દેવતા “કેર” છે. અને હેઠા આઠ ફૂલને દેવતા વિષ્ણુ છે.

એ પ્રમાણે ગજના મૂળ અથવા ગજના આઘના ઉડાથી માંડી ઉપરના ભાગ-
સુધી નવ દેવતાઓનું સ્થાપન કરવું. ગજના મધ્ય ભાગથી બાહી રહેલા ઉત્તર
ભાગના પાંચમા તમુના એ ભાગો કરવા; તથા અઘઠમા તમુના ત્રણ ભાગો
કરવા, અને ઉપરના બારમા તમુના ચાર ભાગો કરવા. ૬૫

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

ईशोमारुतविश्ववन्हिविधयःसूर्यश्चरुद्रोयमः

वैरूपोवसवोष्टदंतिवरुणोपद्भृङ्गइच्छाक्रिया ।

ज्ञानंविश्वपतिर्निशापतिजयोશ्रीवासुदेवोहली

कामोविष्णुरितिक्रमेणमरुतोहस्तेत्रयोविंशतिः ॥ ૩૬ ॥

અર્થ:—એક ગજના બેવીસ તમુની ત્રેવીસ રેખાઓ (આંકા) થાય છે
તે દરેક રેખા અથવા આંકા ઉપર એક એક દેવતા મણવાં ત્રેવીસ દેવતાઓ
થાય છે, માટે એ ત્રેવીસ રેખાઓ ઉપર ત્રેવીસ દેવોનું સ્થાપન કરવું તે
એવી રીતે કે,—

પ્રથમ રેખા ઉપર મહારેવનું સ્થાપન કરવું. 'ગીં' ઉપર 'વાયુનું',
ત્રીજી ઉપર વિશ્વદેવનું, ચોથી ઉપર અગ્નિનું, પાંચમી ઉપર અંધારાનું, છઠી
ઉપર સૂર્યનું, સાતમી ઉપર-રૂદ્રનું, આઠમી ઉપર ચમનું, નવમી ઉપર વિશ્વક-
ર્માનું, દશમી ઉપર આઠે વસુઓનું, અગ્નિઆરમી ઉપર ગણપતિનું, બારમી
ઉપર ચંદ્રનું, તેરમી ઉપર કાર્તિકેશ્વરમીનું, ચૌદમી ઉપર ક્રિષ્ણદેવીનું, પંદ-
રમી ઉપર કિંબાદેવીનું, સોળમી ઉપર જ્ઞાનનું, ચત્તરમી ઉપર કુબેરનું, અઠા-
રમી ઉપર ચંદ્રમાનું, બોગણીસમી ઉપર જ્યેષ્ઠનું, વીસમી ઉપર વાસુદેવનું,
એકવીસમી ઉપર બળશદ્રનું, બાવીસમી ઉપર કામદેવનું, અને ત્રેવીસમી રેખા
ઉપર વિશ્વનું સ્થાપન કરી, એ સર્વનું પૂજન કરવું. ૩૬

ईद्रवसा.

उच्चाटनंरोगभयंचदुःखंवन्हेर्मयंपीडनकंप्रजाया ।

मृत्युर्विनाशोपिधनक्षयःस्यान्मोहःकमादेवतपीडनेन ॥૩૭॥

અર્થ:—ગજના મૂળનો દેવતા શિશિપના હાથમાં દબાય તો ઉચ્ચાટન

૧ કામનો આરંભ કરતાં પહેલાં ગજનું પૂજન કરી રહ્યા પછી કામ ઉપર જતાં
ગજ ઉપાડવો; તે વખત ગજના આઘનો ઉડો (પુઢો) હાથમાં ઝાલવે નહિ. કામ શરૂ
તો તેથી ઉચ્ચાટ પેડા થાય.

કરે, 'હેશ્વા' હોનો દેવ હોય તો રાગ કરે, બીજા હોનો દેવ હોય તો દુઃખ
કરે, ત્રીજા હોનો દેવ હોય તો અગ્નિનો ભય કરે, ચોથા હોનો દેવ હોય
તો ભાતકરો દુઃખી કરે, પાંચમા હોનો દેવ હોય તો મૃત્યુ કરે, છઠ્ઠા
હોનો દેવ હોય તો કુટુંબનો નાશ કરે, સાતમા હોનો દેવ હોય તો
ધનનો ભય કરે, અઠ્ઠમા હોનો દેવ હોય તો મોહ કરે અર્થાત શિત-
જમ અથવા ગરમ કરે. ૩૭

ગાલિની.

हरनोयत्नायुष्ययोरंतरालेत्वष्ट्राधार्योमंदिरादेर्निवेशे ।

हृन्नाह्नुर्मायात्यक्स्मात्तदासोकार्येविघ्नदुःखमाविष्करोति ॥३८॥

અર્થ.—જરૂર કરનાર સૂચકારે ધરતું કામ આરંભતાં ગમના બે પોતાના
કામને બચાવે મજ પાડવો જોઈએ. અમર જો મજ ઉપાડતી વખતે
કામ તે જાહેર ઉપર પડી જાય તો કામમાં વિધન અને દુઃખ કરે. ૩૮

शांभुविकीर्तित.

नान्योद्वादनामात्रिकापरिमितस्तालद्वयं स्यात्करः

नाशनश्चिखोऽस्मिन्मृदितक्षापथतुभिःकरैः ।

प्रो. गो. इं. द. ग. द. ग. पु. ग. मु. शि. तो. द्वा. भ्यां. च. ग. द. पु. ति. का.

मन्त्राणां योऽन्नमन्त्रमग्निरग्निराकोटीशतैर्योजनेः ॥३९॥

[illegible]

इत्थानि.

सुखदुःखद्वन्द्वमौलं मया मया दयत्यर्थं ॥

इति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु योगोक्तं ॥ १४ ॥

2000-2001 年， 2002-2003 年， 2004-2005 年， 2006-2007 年， 2008-2009 年， 2010-2011 年， 2012-2013 年， 2014-2015 年， 2016-2017 年， 2018-2019 年， 2020-2021 年， 2022-2023 年， 2024-2025 年， 2026-2027 年， 2028-2029 年， 2030-2031 年， 2032-2033 年， 2034-2035 年， 2036-2037 年， 2038-2039 年， 2040-2041 年， 2042-2043 年， 2044-2045 年， 2046-2047 年， 2048-2049 年， 2050-2051 年， 2052-2053 年， 2054-2055 年， 2056-2057 年， 2058-2059 年， 2060-2061 年， 2062-2063 年， 2064-2065 年， 2066-2067 年， 2068-2069 年， 2070-2071 年， 2072-2073 年， 2074-2075 年， 2076-2077 年， 2078-2079 年， 2080-2081 年， 2082-2083 年， 2084-2085 年， 2086-2087 年， 2088-2089 年， 2090-2091 年， 2092-2093 年， 2094-2095 年， 2096-2097 年， 2098-2099 年， 2100-2101 年， 2102-2103 年， 2104-2105 年， 2106-2107 年， 2108-2109 年， 2110-2111 年， 2112-2113 年， 2114-2115 年， 2116-2117 年， 2118-2119 年， 2120-2121 年， 2122-2123 年， 2124-2125 年， 2126-2127 年， 2128-2129 年， 2130-2131 年， 2132-2133 年， 2134-2135 年， 2136-2137 年， 2138-2139 年， 2140-2141 年， 2142-2143 年， 2144-2145 年， 2146-2147 年， 2148-2149 年， 2150-2151 年， 2152-2153 年， 2154-2155 年， 2156-2157 年， 2158-2159 年， 2160-2161 年， 2162-2163 年， 2164-2165 年， 2166-2167 年， 2168-2169 年， 2170-2171 年， 2172-2173 年， 2174-2175 年， 2176-2177 年， 2178-2179 年， 2180-2181 年， 2182-2183 年， 2184-2185 年， 2186-2187 年， 2188-2189 年， 2190-2191 年， 2192-2193 年， 2194-2195 年， 2196-2197 年， 2198-2199 年， 2200-2201 年， 2202-2203 年， 2204-2205 年， 2206-2207 年， 2208-2209 年， 2210-2211 年， 2212-2213 年， 2214-2215 年， 2216-2217 年， 2218-2219 年， 2220-2221 年， 2222-2223 年， 2224-2225 年， 2226-2227 年， 2228-2229 年， 2230-2231 年， 2232-2233 年， 2234-2235 年， 2236-2237 年， 2238-2239 年， 2240-2241 年， 2242-2243 年， 2244-2245 年， 2246-2247 年， 2248-2249 年， 2250-2251 年， 2252-2253 年， 2254-2255 年， 2256-2257 年， 2258-2259 年， 2260-2261 年， 2262-2263 年， 2264-2265 年， 2266-2267 年， 2268-2269 年， 2270-2271 年， 2272-2273 年， 2274-2275 年， 2276-2277 年， 2278-2279 年， 2280-2281 年， 2282-2283 年， 2284-2285 年， 2286-2287 年， 2288-2289 年， 2290-2291 年， 2292-2293 年， 2294-2295 年， 2296-2297 年， 2298-2299 年， 2300-2301 年， 2302-2303 年， 2304-2305 年， 2306-2307 年， 2308-2309 年， 2310-2311 年， 2312-2313 年， 2314-2315 年， 2316-2317 年， 2318-2319 年， 2320-2321 年， 2322-2323 年， 2324-2325 年， 2326-2327 年， 2328-2329 年， 2330-2331 年， 2332-2333 年， 2334-2335 年， 2336-2337 年， 2338-2339 年， 2340-2341 年， 2342-2343 年， 2344-2345 年， 2346-2347 年， 2348-2349 年， 2350-2351 年， 2352-2353 年， 2354-2355 年， 2356-2357 年， 2358-2359 年， 2360-2361 年， 2362-2363 年， 2364-2365 年， 2366-2367 年， 2368-2369 年， 2370-2371 年， 2372-2373 年， 2374-2375 年， 2376-2377 年， 2378-2379 年， 2380-2381 年， 2382-2383 年， 2384-2385 年， 2386-2387 年， 2388-2389 年， 2390-2391 年， 2392-2393 年， 2394-2395 年， 2396-2397 年， 2398-2399 年， 2400-2401 年， 2402-2403 年， 2404-2405 年， 2406-2407 年， 2408-2409 年， 2410-2411 年， 2412-2413 年， 2414-2415 年， 2416-2417 年， 2418-2419 年， 2420-2421 年， 2422-2423 年， 2424-2425 年， 2426-2427 年， 2428-2429 年， 2430-2431 年， 2432-2433 年， 2434-2435 年， 2436-2437 年， 2438-2439 年， 2440-2441 年， 2442-2443 年， 2444-2445 年， 2446-2447 年， 2448-2449 年， 2450-2451 年， 2452-2453 年， 2454-2455 年， 2456-2457 年， 2458-2459 年， 2460-2461 年， 2462-2463 年， 2464-2465 年， 2466-2467 年， 2468-2469 年， 2470-2471 年， 2472-2473 年， 2474-2475 年， 2476-2477 年， 2478-2479 年， 2480-2481 年， 2482-2483 年， 2484-2485 年， 2486-2487 年， 2488-2489 年， 2490-2491 年， 2492-2493 年， 2494-2495 年， 2496-2497 年， 2498-2499 年， 2500-2501 年， 2502-2503 年， 2504-2505 年， 2506-2507 年， 2508-2509 年， 2510-2511 年， 2512-2513 年， 2514-2515 年， 2516-2517 年， 2518-2519 年， 2520-2521 年， 2522-2523 年， 2524-2525 年， 2526-2527 年， 2528-2529 年， 2530-2531 年， 2532-2533 年， 2534-2535 年， 2536-2537 年， 2538-2539 年， 2540-2541 年， 2542-2543 年， 2544-2545 年， 2546-2547 年， 2548-2549 年， 2550-2551 年， 2552-2553 年， 2554-2555 年， 2556-2557 年， 2558-2559 年， 2560-2561 年， 2562-2563 年， 2564-2565 年， 2566-2567 年， 2568-2569 年， 2570-2571 年， 2572-2573 年， 2574-2575 年， 2576-2577 年， 2578-2579 年， 2580-2581 年， 2582-2583 年， 2584-2585 年， 2586-2587 年， 2588-2589 年， 2590-2591 年， 2592-2593 年， 2594-2595 年， 2596-2597 年， 2598-2599 年， 2600-2601 年， 2602-2603 年， 2604-2605 年， 2606-2607 年， 2608-2609 年， 2610-2611 年， 2612-2613 年， 2614-2615 年， 2616-2617 年， 2618-2619 年， 2620-2621 年， 2622-2623 年， 2624-2625 年， 2626-2627 年， 2628-2629

પ્રથમ દિ દિ મુજ - , જીલ્લે ગજ ૦, ત્રીજી મુંજની દોરી ૨. ગોથા સૂત્રો
દોરી ૪, પાંચમો ગજતંબ અથવા ખોલનો ૫, છઠ્ઠો કાટખુજો ૭, સાતમો
સાપજી ૭, અને આઠમો વિદેહ્ય અથવા પ્રકાર ૮. એ રીતે આઠ પ્રકારનાં
સૂત્રો રહ્યાં છે. ૪૦

પાટલીના મધ્ય ભાગે “ન” જિહ્વાના ઉદ્ભા સૂત્ર પડાવી તે સૂત્રને
જીલ્લે પિટા અથવા જાના “ર” ઉદ્ભાં જ પડે, તથા સાપજીની “ન” પાટીના
મધ્ય ભાગે “ન” એક દેખા ખોલેલી છે તે દેખામાં સૂત્ર બેસે તો જે જમીન
ઉપર સાપજી મુકી દોષ તે જમીન ચોરસ છે એમ સમજવું, પણ ચોરસ નહિ
દોષ તો તે દેખામાં સૂત્ર નાદ બેસતા જે તરફની જમીન ઉંચી હોય તે તર-
ફની સામી બાજુ ઉપર અર્થાત્ જે તરફ નીચી જમીન હોય તે તરફ સૂત્ર જશે.

સાપજીના એ પંડા સમસૂચ કરવાની રીત એવી છે કે, સદાધાર એ
લાકડાની પટ્ટીના એ છેડા મધ્યાગે સરખા મળે તેજ કાપી જોડવા પછી એક
પાખીમાં પાટી ભરી સાપજીના એ છેડા પાખીમાં મુકી પાખીને અડિા બન્ને
તરફ જોડવે લાગ્યો દોષ તેટલો બાગ બન્ને તરફથી કાપવો જોડવે આપણી
નીચના એ છેડા સરખા થયે.

શનિધી ધામ્તુચારે રામવદ્ધમ મંદનકૃતે વિથક્લસણં નામો ધયમોષ્પાય ॥ ૧ ॥

આ પદ્યમાં અર્થવાચમાં છ માત્ર અને આઠ જવનો તથા જતાવરામાં આખે
છ તેજા જજ તરત્તુ એક ફૂલ તથા બાર મારા અથવા બાર તમુને એક તામ, જે
તાલે એક મળ, પોખાને મળે એક કિષ્કુ અને ચાર મળતું એક પત્રુપ એ વનેરે ભર-
વાનું માપ આપેલું છે તેજ પ્રમાણે બધે તેથી પણ વધારે ગારીઠી જીમ પ્રથેમાં
છ, તે જાળત વાચનારે અવશ્ય બાદ રાખવું બેધએ.

॥ राजवल्लभ ॥

અધ્યાય ૨ જો.

શાર્દુલચિક્રીડિત.

સંપ્રામેધકરુદ્રયોશ્વપતિતઃસ્વેદોમહેશાક્ષિતો
તસ્માદ્ભૂતમમ્ચમીતિજનનંચાવાપૃથિવ્યોર્મહત્ ॥
તદેવેઃસહસાવિગૃહ્ણનિહિતંભૂમાવધોવકત્રકં
દેવાનાંવચનાદ્યવાસ્તુપુરુષસ્તેનેવપૂજ્યોબુધેઃ ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—અંધા દેવ સાથે સંભાષ કરતાં મહાદેવજીને પરિશ્રમ થયે પર-
થેયો થયો તેનું બિંદુ બુધિ ઉપર પડ્યું તે બિંદુમાંથી આકાશ અને ભૂમિને
જલ કરે એવો એક પ્રાણી ઉત્પન્ન થયો. તે પ્રાણીને સર્વ દેવતાઓ મળી એક-
દમ પડી નીચે મુખે (ઉપર) નાખી તેના ઉપર તે દેવોએ વાસ કર્યો, તે ઉપરથી
તે પ્રાણીનું નામ “ વાસ્તુપુરુષ ” કહેવાય છે, માટે શાશ્વા મનુષ્યોએ એ વાસ્તુ-
પુરુષને અવસ્થા પૂજ્યો એટલે ૧

પ્રાસાદંભવનેતદાગત્ત્રનનેકૂપેચવાપ્યાંવને
જિજ્ઞાંક્ષારપુરંપુયાગભવનેપ્રારંભનિર્વર્તને ॥

વાસ્તોઃપૂજનકંમુખ્યાયકથિતંપૂજાંવિનાહાનયે
પાદોરશસિકંશિર્વેધિકરયોઃસંધિશ્ચકોણદ્વયે ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—પ્રાકાશ વિષે, શર વિષે, તજાવ ખોરાવની વખતે, કુપા કરાવની
વખતે, વગર કરાવની વખતે, શાપની વખતે (ભાગમાં વૃશા શાપની વખતે)
જિજ્ઞાંક્ષા વખતે, વગર વગરની વખતે, અને યજ્ઞાદિ કર્મ વખતે ઇત્યાદિ
કેટલે કર્મના અવસ્થા અને કર્મની સમયામિ વખતે (જાને વખત) વાસ્તુપુરુષનું
પૂજન કરવાની મુખ્ય રીત છે, અને એ તેનું પૂજન કરે નહિ તો હાનિ થાય છે.
એ વસ્તુપુરુષ ઉપર સ્તુતિ છે. તે એવી રીતે કે તેના ઘેર પત્ર નૈર્જત કેટલુંમાં છે.
એ જાને વગર વગર એટલીજ કાચે એટલાં છે, તેનું અવનક હંદાજ કેટલું છે,
અને હાથ વગર કેટલેક અંશમાં કાચામાં અગ્નિ અને વાપવ્ય કેટલાં છે.

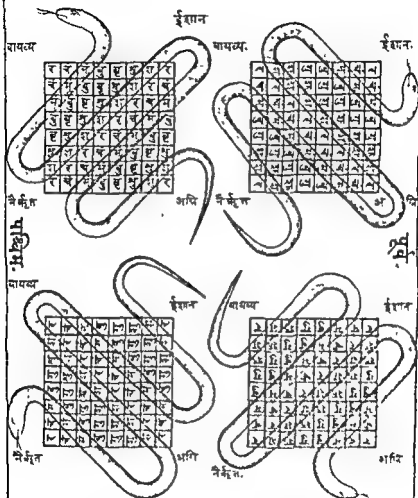
वायव्य

मीन मेष अने वृष ए चण
संक्रांतीमां नागनु मुख प-
श्चिमे लारे अतिकोणे ला-
त थाय

राजबलप. अध्या. उत्तर.

मिथून, कर्क अने सिंह ए चण
संक्रांतीमां नागनु मुख उन
रे होय लारे नैर्ऋते ला-
त थाय.

दक्षिण

नैर्ऋत

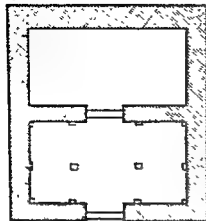
धन, मकर, कुम्भ ए चण न
संक्रांतीमां नागनु मुख दक्षि
मे हीय ते वायव्य ईशानको
णे चलत थाय

दक्षिण.

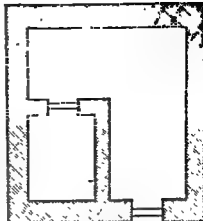
कन्या, मृगश, अने पुष्य ए चण
संक्रांतीमां नागनु मुख दक्षि
मे हीय ते वायव्य ईशानको
णे चलत थाय

करक कुरु

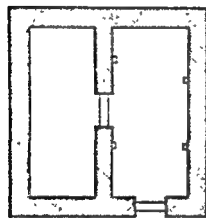
अग्नि

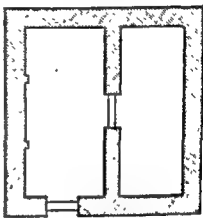
उत्संग. १

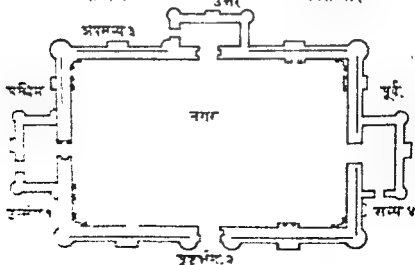
पृष्ठभंग. २

सम्य ४

अपसम्य. ३

पृष्ठभंग. २

रा. घ. अ. ११

वायुः विष्वकर्माः अग्निः ब्रह्माः कालः वरुणः सोमः विष्णुः

१२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३

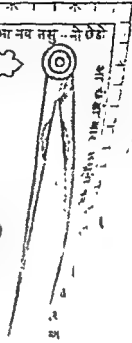
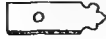
गज

आ भवतं

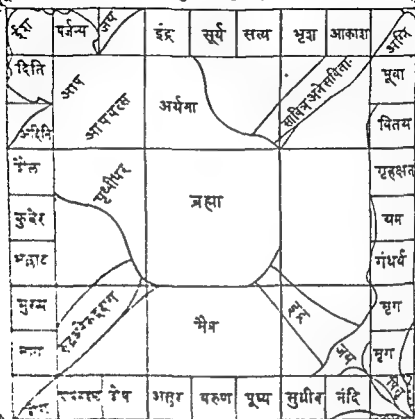

आमकार.

आषाढसी. ९ आ नव तसु .. नो ठेके

વાસ્તુ પુરુષનું ચિત્ર.

આ વાસ્તુપુરુષનું ચિત્ર છે, તેને આકાર ઉપોત્તે દરેકે પુરુષકૃતિ દેવાતી નથી પણ
 આવી નીચે રૂંદે જાય છે તે વાસ્તુપુરુષનું મનન કરી મનનથી તથા પૂજના ઉપરનો ભાગ
 પાડે તેને જ દેવતાનું નામ છે તે જાણવું છે તે પૂર્વ પશ્ચિમે જાયું જાયું અગ્ર છે, તે
 વાસ્તુપુરુષ દરેક મનની ઉત્તરમાં દેવતા પ્રમાણે કલ્યાણ છે

દ્વંદ્વચણા.

ક્ષેત્રાણુતિર્વાસ્તુરિહાર્ચનીયપ્રકાંશતોભાગસહસ્રયુક્તઃ ॥

સાધારણોષ્ઠાષ્પદોપિતેપુર્વેકાધિકાશીતિપદસ્તથેવ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—પ્રથમ ઉપર દરેકાં દેશાણાઓમાં વાસ્તુને રોચના આકારમાં પૂજવો (જેટલી જમીનમાં ઘર કરવું હોય તેટલી જમીન, તેટલા માટા આકારનો વાસ્તુ દર્શવે) તે એવી રીતે કે—એક પદ્યથી માંડી હજાર પદ સુધીના વાસ્તુ પૂજવો, તેમાં સાધારણ રીતિ એવી કે કેન્દ્રાક્ષ (૬૪) પદનો અને એકારી (૮૧) પદનો વાસ્તુ પૂજવો. ૩

દ્વાર્દ્વલપિક્રીદિત.

પ્રામેભૂપતિમંદિરેચનેગરેપૂજ્યશ્વતુઃપદિકે

રેકાશીતિપદેઃસમસ્તભવનેજીર્ણેનવાઘ્યંશકૈઃ ।

પ્રાસાદેતુશતાંશકૈસ્તુસકલેપૂજ્યસ્તથામંડપે

કૂપેપણનવચંદ્રભાગસહિતેવાપ્યાંતડાગેવને ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—વાસ્તુ પૂજવાની એવી રીત છે કે—ગ્રામ વિષે (ગ્રામ વસાવતાં) ગ્રામમંદિર વિષે અને નગર વિષે દ્વાક્ષ પદનો (૬૪) વાસ્તુ પૂજવો. બીજા સર્વના ઘર માટે એકારી પદનો (૮૧) વાસ્તુ પૂજવો, અને છર્ણદાર વિષે તો ઓગણપચાસ પદનો (૪૬) વાસ્તુ પૂજવો. સર્વ પ્રકારના પ્રાસાદો અને મંડપો વિષે સો પદનો (૧૦૦) વાસ્તુ પૂજવો. કુવા, તળાવ, વાવડીઓ અને જ્વન માટે એક સો ને છન્ન પદનો (૧૦૬) વાસ્તુ પૂજવો. ૪

ઈશોમુર્મિસમાશ્રિતઃશ્રવણયોઃપર્જન્યનામાદિતિ

રાપસ્તસ્પગલેતદંશયુગલેપ્રોક્તોજયશ્વાદિતિઃ ॥

ઉક્તાવર્યમભૂધરોસ્તનયુગેસ્યાદાપવત્સોહૃદિ

પંચંદ્રાદિસુરાશ્વદક્ષિણમુજેવામેચનાગાદયઃ ॥ ૫ ॥

સાત્રિવ્રઃસવિતાશ્વદક્ષિણકરેવામેદ્રયંરુદ્રતો

મૃત્યુર્મૈત્રગણસ્તથોરુવિપયેસ્યાઘ્નાભિષ્ટેવિધિઃ ॥

૧ પદ જેટલો જાગ, એક પદ્યથી હજાર પદ સુધીના વાસ્તુ પૂજવો. રોની એવી રીત છે કે ૫૦ કરવાનું જે હોય અથવા જમીન દોષ ને રોચના એકથી હજાર સુધી જાગ અથવા માટીઓ (૫૬) કરવા; તે જાગેના એક જાગથી માંડી હજાર જાગ સુધી વાસ્તુને પૂજવા કરવું છે. ૫૫ તે સર્વ સાધારણ સૈદ્ધિ ઘર કરે તે વખત નહિ પૂજવો એ વિષેની સમજાવ આજગ ૧૪૧ છે ને વાંચવી. ૨ ગ્રામ.

મેદેશકજયોચજાનુયુગલેતૌવહિરોગૌસ્મૃતૌ

પૂપાનંદિગણાશ્ચસસવિષ્ણુધાનલ્પોઃપદોઃપૈતૃકાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—વાસ્તુપુરૂષના મસ્તક ઉપર મહાદેવજીનું સ્થાપન કરવું, જે કોને ઉપર પર્જન્યનું, અને દિતિનું; ગંગા ઉપર આપદેવનું. જે સ્કંધો અથવા ખભાઓ ઉપર જય અને અદિતિનું, જે સ્તન ઉપર અર્ધમા અને પૃથ્વીધરનું, હૃદય ઉપર આપવત્સનું, જમણા બાહુ ઉપર ઇંદ્રાદિ^૧ પાંચ દેવોનું, ડાબા બાહુ ઉપર નાગાદિ^૨ પાંચ દેવોનું, ૫ જમણા હાથ ઉપર સાવિત્ર અને સવિતા એ બે દેવોનું (કોણીથી પોંચ્યા મુધી), ડાબા હાથ ઉપર રૂદ્ર અને રૂદ્રદાસનું, સાયળ ઉપર મૃત્યુ અને મૈત્ર એ બે દેવનું, નાભિના પૃથ ભાગે પ્રજ્ઞાનું (વાસ્તુ પુરૂષ ઉપર સૂતો છે એટલે નાભિની પાછળ કમરથી થોડે જાએ પીઠ સામે), ઉપરધરયાને ઇંદ્ર અને જયનું; જે હૃદય અથવા ગોઠણ ઉપર અગ્નિ અને રોગનું, જે પગની બે નળિયો ઉપર પૂષાદિ સાત દેવો અને નંદિ-ગણાદિ સાત દેવોનું અને બન્ને પગની એડી ઉપર પિતૃ દેવતાનું સ્થાપન કરવું.^૩ હવે વાસ્તુપુરૂષના અંગની કલ્પના વિના પદવિભાગે વાસ્તુનું રૂપ બતાવે છે.

ફંદ્રવજ્રા.

ઈશસ્તુર્પર્જન્યજયેંદ્રસૂર્યાઃસત્યોભૃશાકાશકઞ્ચેવપૂર્વે ॥

વહ્નિશ્ચપૂપાવિતથાભિધાનોઽગ્રહક્ષતઃપ્રેતપતિઃક્રમેણ ॥ ૭ ॥

ઉપજાતિ.

ગંધર્વભૃંગૌમૃગપિતૃસંજ્ઞૌદ્વારસ્થસુગ્રીવકપુષ્પદંતાઃ ॥

જલાધિનાથોપ્યસુરશ્ચશેષઃસપાપયક્ષ્માપિચરોગનાગૌ ॥૮॥

મુરુગ્યશ્ચમહાટકુવેરૌશૈલાસ્તથૈવવાલેહ્યાદિતિર્દિતિશ્ચ ॥

દ્વાત્રિંશદેવંક્રમતોર્ચનીયાસ્ત્રયોદશૈવત્રિદશાશ્ચમધ્યે ॥ ૯ ॥

અર્થઃ—મધ્યાન કોણે મહાદેવજીની તથા પૂર્વ દિશા વચ્ચેના સાત કોડાઓમાં પર્જન્ય, જય, ઇંદ્ર, સૂર્ય, સત્ય, ભૃશ અને આકાશ, એ સાત દેવોની. અગ્નિ કોણમાં અગ્નિની તથા દક્ષિણ દિશાના મધ્યના સાત કોડાઓમાં પૂષા-

૧ ઇંદ્ર, યજ્ઞ, સત્ય, ભૃશ અને આકાશ એ પાંચ દેવો છે. તે જમણા બાહુ ઉપર સ્થાપવા.

૨ નાગ, મુખ્ય, મહાદેવ, કુબેર અને રોગનું.

૩ ઉપરધરયાને એટલે ઉપરધરયા.

એ રીતે બેસતી આખી સરીર ઉપર દેવોનું સ્થાપન કરવામાં આવે છે એવા વાસ્તુ પુરૂષનું ચિત્ર આપવામાં આવ્યું છે, તે જુઓ.

વિતથ, મૃદુરાત, યમ, (૭) મંધર્ષ, ભૂંગ, અને મૃગ, એ સાત દેવોની નૈર્ઋત્ય
કેણે પિતૃ દેવની, તથા પશ્ચિમ દિશાના મધ્યમના સાત કૌઠાઓમાં નંદી, સુ-
શ્રીવ, પુષ્પદંત, વરુણ, અરુર, શેષ અને પાપવશ્મા, એ સાતને સાત કૌઠાઓમાં.
વાયુ કેણે દેગની ઉત્તર દિશાના સાત કૌઠાઓમાં નાગ, (૮) મુખ્ય, બદતાટ,
કુબેર, શેત, અહિતિ અને દિતિ. એ સાત દેવોની સ્થાપના કરવી. એ રીતે
અનુક્રમે બત્રીસ દેવોને બહારના કૌઠાઓમાં પૂજવા, (બહારના એટલે સર્વથી
ઉપરના કૌઠાઓમાં) અને મધ્યના કૌઠાઓમાં તેર દેવો પૂજવા. ૯

ઈંદ્રચંદ્રા.

પ્રાગર્યમાદક્ષિણતોવિવસ્વાન્મૈત્રોપરેસૌમ્યદિશોવિભાગે ॥

પૃથ્વીધરોર્ચસ્ત્વથમધ્યતોપિત્રહ્યાર્ચનીયઃસકલેપુનૂનમ્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—ઉપરના કૌઠાઓથી નીચેના કૌઠાઓની પૂર્વ દિશામાં અર્ધમા,
તથા દક્ષિણ દિશામાં વિવસ્વાન્ (સૂર્ય) તથા પશ્ચિમમાં મૈત્ર અને ઉત્તરમાં
પૃથ્વીધરને પૂજવા અને ત્યારપછી એ સર્વ પદો વચ્ચે (સર્વ કૌઠાઓ વચ્ચે)
રહેલા સર્વ કૌઠાઓમાં પ્રદાને પૂજવા ૧૦

આપાપવત્સૌશિવકોણમધ્યેસાવિત્રકોમૌસવિતાતથેવ ॥

કોણેમહેદ્રોથજયસ્તૃતીયેરુદ્રોનિલેચ્યૌપ્યથરુદ્રદાસઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—ઇશાન કેણે આપ અને આપવત્સ, તથા અગ્નિ કેણે સાવિત્ર
અને સવિતા તથા નૈર્ઋત્ય કેણે ઈંદ્ર અને અને જ્ય તથા વાયુ કેણે રુદ્ર અને
રુદ્રદાસને પૂજવા. ૧૧

ઉપજાતિ.

ઈશાનવાદ્યેચરકીદ્વિતીયેવિદારિકાપૂતનિકાતૃતીયે ॥

પાપાભિધામારુતકોણકેતુપૂજ્યાઃસુરાઉક્તવિધાનકૈસ્તુ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—મંઠગની બહાર ઇશાન કેણે ચરકીને, તથા અગ્નિ કેણે વિદા-
રિકાને, તથા નૈર્ઋત્ય કેણે પૂતનાને અને વાયવ્ય કેણે પાપાને પૂજવી એ
રીતે શાસ્ત્રના વિધિવડે દેવતાઓને પૂજવા. ૧૨

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

બ્રહ્માવેદપદસ્તુતેનસમકાદેવાર્યમાચ્યાઅમી

કોણેષોદ્વિપદાસ્તથાપ્તમરુતઃકોણાર્દ્ધભાગાન્દહિઃ ॥

શેષાપકપદાઃસુરાશ્ચકપિતાવેદર્તુકોદેનવ

બ્રહ્માપદ્પદતોર્યમાદિવિબુધાર્દ્ધશાદયથૈકશઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—ધોશઃ (૬૪) પદના વાસ્તુ વિષે ચાર પદના પ્રદાન, તથા અર્ધ-

માદિ ચાર દેવતાઓ પણ ચાર ચાર પદના, તથા ખૂણાઓના આઠ દેવતાઓ બે બે પદના, તથા બહારના આઠ દેવતાઓ અર્ધ અર્ધ પદના અને બાકીના દેવો એક એક પદના કદા છે. તથા એકાશી પદના વાસ્તુમાં નવ પદના પ્રજ્ઞા, તથા અર્ધમાદિ દેવતાઓ છ છ પદના, તથા ખૂણાના આઠ દેવતાઓ બે બે પદના, તથા બહારના ખૂણાના આઠ દેવતાઓ અર્ધ અર્ધ પદના અને બાકી રહેલા દેવતાઓ એક એક પદના છે. ૧૩

ઉપજાતિ.

ब्रह्माकलांशोवसुतोऽर्यमाद्याःकोलेपुवाहोपिचसार्द्धभागाः ॥

विधातृकोणेद्विपदास्तथाष्टोशेषाःसुराएकपदाःशतांशे ॥ १४ ॥

અર્થ:—સો (૧૦૦) પદના વાસ્તુમાં સોળ પદના પ્રજ્ઞા, તથા અર્ધ-માદિ ચાર દેવો આઠ આઠ પદના, તથા પ્રજ્ઞા ના બહારના ખૂણામાં આઠ દેવો બે બે પદના, તથા તે ખૂણાથી ઉપરના (છેડા) બહારના ખૂણામાં આઠ દેવો દોઢ દોઢ પદના, અને બાકીના દેવતાઓ એક એક પદના છે. ૧૩

वसंततिलका.

ब्रह्माजिनांशउदितःशिवतोऽर्यमाद्याः

कोणेपुसार्द्धपदतोपितथैवचाष्टौ ॥

शेषाद्विभागसमकारविभागकोयं

पूज्योरथाश्वगजवाहनकैंबुयंत्रे ॥ १५ ॥

અર્થ:—એક સો ને ચુંવાળિન (૧૪૪) વાસ્તુમાં ચોવીસ (૨૪) પદના પ્રજ્ઞા, તથા અર્ધમાદિ ચાર દેવતાઓ (૪) અગિઆર પદના, તથા આઠ (૮) ખૂણાના દેવતાઓ દોઢ દોઢ પદના અને બાકીના દેવો સરખે ભાગે બે બે પદના છે, આ વાસ્તુને રથશાળા, અશ્વશાળા, ગજશાળા ચાન-શાળા, (પાલખીશાળા) અને બળમંત્ર ત્રિવે પૂજ્યો. ૧૫

यंत्रेत्रयोदशपदैरपिपूजनीय—

स्तत्पंचविंशतिरजोदशतोऽर्यमाद्याः ॥

‘કોણેઘ્ધયોમરગણાવહિકેકલાંશો

મંત્રેઘ્ધિકંરસપદાશ્ચપરેઘ્ધિભાગાઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—એક સો અઞ્ચોતેર (૧૬૬) પદના વાસ્તુમાં પચીસ (૨૫)

કોણે ઘદિયુંમ સુરા નિગમોપમાંશ-પાઠાંતર ॥

પદના પ્રથમ તથા અર્ધમાદિ ચાર દેવતાઓ (૪) હશે હશે પદના, તથા બહારના ચાર ખુણાના (૮) ચાર ચાર દેવતાઓ ચાર ચાર પદના, તથા બહારના ચાર (૪) દેવતાઓ છ છ પદના અને બાકી રહેતા દેવતાઓ બે બે પદના હશે છે. ૧૬

શાર્દૂલવિક્રોદિત.

દ્વાત્રિંશત્કમલાસનોર્યમમુખાઃસ્યુઃસૂર્યભાગાઃક્રમાત્
કોણેતોદસુરાદિભાગસહિતાત્રાણેપુસાદ્ધાંશકાઃ ॥

અષ્ટોરમપદાઃપુનર્દિપદિકાપદ્ભાગિનાંદોસુરાઃ

ક્ષેત્રેપણવચંદ્રભાગસહિતેસ્યાદેવતાનાંક્રમઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થઃ—એકસો ને છત્તુ (૧૬) પદના વાસ્તુમા બીસીય (૩૨) પદના પ્રથમ, તથા અર્ધમાદિ ચાર (૪) દેવતાઓ બાર બાર (૧૨) પદના તથા ખુણાના આઠ (૮ દેવતાઓ બે બે (૨) પદના, તથા બહારના આઠ (૮) દેવતાઓ દોઢ દોઢ (૧૧) પદના, તથા આઠ (૮) દેવતાઓ ત્રણ ત્રણ (૩) પદના, તથા (૮) દેવતાઓ બે બે (૨) પદના અને આઠ (૮) દેવતાઓ છ છ (૬) પદના હશે છે. ૧૭

વેદાંશોવિધિર્યમપ્રભૃતયસ્ત્યશાનવત્ત્વદ્વકં

કોણેતોદપદાર્દકાઃપરસુરાઃપદ્ભાગહીનેપદે ॥

વાસ્તોર્નંદયુગાંશપ્તમધુનાદાંશોશ્વતુઃપષ્ટિકે

સંધેઃસૂત્રમિતાનસુધીઃપરિહરેન્નિષ્તિતુલાંસ્તંભકાન્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થઃ—(૧૪) જોગલપચાલ પદના વાસ્તુમા ચાર (૪) પદના પ્રથમ તથા અર્ધમાદિ (૪) ચાર દેવો ત્રણ ત્રણ પદના તથા આઠ (૮) દેવો નવ (૯) પદના. તથા ખુણાના આઠ (૮) દેવો અર્ધ અર્ધ પદના અને બાકીના ચોવીસ (૨૦) દેવો વીસ (૨૦) પદના સ્થાપવા, એ દરેક દેવ માટે એક પદના છ બે કરતાં તેમાથી છૂટો ભાગ ૬) મૂકી પાંચ ભાગમાં એક દેવનું સ્થાપન કરવું, તથા (૨૪) દેવોના વીસ (૨૦) પદમાં સ્થાપવા તે એવી રીતે કે, દરેક પદના છ ભાગ કરતાં વીસ પદના એક સો ને વીસ (૧૨૦) ભાગો ચાર. તે ભાગને ચોવીસે (૨૪) ભાગતાં દરેક દેવના ભાગે પાંચ પાંચ અંશ (૫) આવે એટલે એક સો ને વીસ (૧૨૦) પૂરા થાય છે. વળી, ધરની ભૂમિના ચોથા (૬૪) ભાગે કરી તેમાં વાસ્તુપુરુષની કદવના કરવી પણ તે વાસ્તુપુરુષની સપ્ત ભાગમાં (સાંધા ઉપર) જુદાગત પુરવે ઊભા, મુગા, કે સ્તંભ મુકવે નહિ. ૧૮

ઉપજાતિ.

રેખાદ્વયંકોણગતંવિધેયંઅંશાંતરેણેવતુકર્ણસૂઝાત ॥

યદદ્યસૂત્રૈઃકથિતંચપદ્મંતત્પીઢનાત્સ્વામિધનપ્રણાશઃ ॥૧૯॥

અર્થ:—ધર કરવાની ભૂમિના ચોરસ (૬૪) ભાગો કરી તે ભૂમિના ચારે ખૂણામાં એ રેખાઓ (કરણ) કરવી અને એ રેખાઓ અથવા કરણ સૂત્રના અંશોથી ધ્રુવના ચોથા પદમાં (૪) આઠ સૂત્રો (૮) ભેગાં થયેથી તે ઠેકાણે ક્રમણ થાય છે. તે ક્રમણને પીઠવું નહીં, અર્થાત્ તે ક્રમણ ઉપર ભીંત, તુળા કે, સ્તંભ આવેલો જોઈએ નહિ, પણ જો તેમાંથી કોઈ જાગત તે ઠેકાણા ઉપર આવે તો ઘરના માલિકનો અને ધનનો નાશ થાય. ૧૯

પ્રોક્તંચતુર્વિંશતિભાગકંયત્પદાર્દ્ધગંહાનિકરંપ્રજાયાઃ ।

પદ્મિસ્તુસૂત્રોમરણાયવજ્રંકોણેત્રિશૂલંચરિપોર્ભયાય ॥૨૦॥

પળી, ઘરની ભૂમિના ચોવીસ (૨૪) ભાગો કરી તે ભાગોમાં છ (૬) સૂત્રવડે (સૂત્ર છાંટીને) પટકોણ કરી તે પટકોણના પદાર્ધ ઉપર (પટકોણના ભાગના કોઠાના અર્ધ પદ અથવા અર્ધ કોઠે) સ્તંભ આવે તો તેથી પ્રભનો (ખાળકનો) નાશ થાય, તથા વબાધૃતિ (વજ જેવી આધૃતિ) ઉપર ભીંત આવે અથવા સ્તંભ આવે તો મરણ કરે અને ત્રિશૂળ ઉપર સ્તંભ કે ભીંત આવે તો તે શત્રુનો લય ઉત્પન્ન કરે. ૨૦

ઉપજાતિ.

પરીક્ષ્યભૂમીમવસેચયેત્તાંસુપંચગવ્યેનતતોવિલિખ્યાઃ ॥

રેખાઃસુવર્ણેનમણિપ્રવાલૈઃપિષ્ટાક્ષતૈર્વાપિપુનસ્તદ્ધર્વે ॥૨૧॥

અર્થ:—પ્રથમ પૃથ્વીની પરીક્ષા કરી તે પૃથ્વી ઉપર પંચગવ્ય છાંટવું અને એ છાંટવા પછી સુવર્ણ, મણિયો, પ્રવાળો અથવા લોટ કે ચોખાની (એ પાંચમાંથી હરકોઈ વસ્તુની) રેખાઓ કરવી. ૨૧

ઈંદ્રવજ્રા.

ઘાત્રિશદંશાપૃથુલેચ્છેદર્ધ્યકોણેપુવર્જ્યાજિનસંખ્યભાગાઃ ॥

પત્તપદાનાંકથિતંસહરુક્ષેત્રંચસર્વોત્તમમેવવાસ્તુ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—આશ અને હિભા એવા બન્નીસ (૩૨) બન્નીસ કોઠાઓ કરવા એટલે એક હિભર ને ચોવીસ ૧૦ ૨૪ કોઠાઓ થશે, તે કોઠાઓના દરેક

૧ પંચગવ્ય એટલે આવનું ઘી, આવનું દૂધ, આવનું કદિ, આવનું ચૂર અને આવનું જાંબુ એ લેનાં.

ખૂણાઓના છ (૬) છ કોણો ત્યાગવા (ચોવીસ કોણો મુદ્રા દેવા). એટલે એક હજાર પદનો વાસ્તુ થાય, એ વાસ્તુ સર્વ વાસ્તુઓમાં ઉત્તમ ગણવો. ૨૨

શાલિની.

મધ્યેઘ્રહ્યાપૂજનીયઃશતાંશૈશ્વત્વારિંશદ્વિઃપદૈર્ગ્રાહ્યવીથી ॥

પ્રોક્તાદેવાઅર્ચમાયાઅશીત્યામધ્યેકોણેષ્ટોંશતંચાષ્ટપથ્યા ॥૨૩॥

અર્થ:—એ હજાર પદના વાસ્તુમાં મધ્યભાગે એ (૧૦) પદના ઘ્રહ્યા પૂજવા, અને એ ઘ્રહ્યાની ચારે બાજુઓએ દશ (૧૦) દશ પદની વીથી રાખવી, (દશ દશ કોણોનો માર્ગ રાખવો અર્થાત્ ઘ્રહ્યાની ચારે તરફના ચાગીસ કોણો ખાલી રાખવા) તથા અર્ધમાઢિ ચાર (૪) દેવતાઓ એંશી (૮૦) એંશી પદના પૂજવા, તથા માઢિના ખૂણાના આઠ દેવો (૮) એંશીસ (૨૧) પદના પૂજવા. ૨૩

ઉપજાતિ.

કોણેઘ્યયોનંદપદૈઃસુરાશ્વશેષાસ્તુવાહ્યાવસુભાગિનશ્ચ ॥

વીથીચવાણેરવિભાગયુક્તંશતંપદાનાંકથિતંમુનીઢ્રૈઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ:—૧થા બહારના ખુણાઓના ચાર (૪) દેવતાઓ નવ (૬) પદના પૂજવા, અને બાકીના દેવો આઠ (૮) આઠ પદના પૂજવા, વગી બહારની વીથી ચારે તરફ છવીસ (૨૬) છવીસ કોણોની થાય અને ચારે દિશાઓના ખૂણાઓના બે બે કોણો ખાલી રહે, એ રીતે બહારની વીથીના સર્વ મળી એકસા ને બાર (૧૨) અથવા [કોણો] થાય એમ ગુણિઓએ કહ્યું છે. ૨૪

દુર્ગપ્રતિષ્ઠાવિપયેનિવેશેતથામહાર્ચાસુચકોદિહોમે ।

મેરોચરાપ્રેવ્યપિસિદ્ધલિંગેવાસ્તુઃસહસ્રેણપદૈર્પ્રપૂજ્યઃ ॥૨૫॥

અર્થ:—એ હજાર પદનો વાસ્તુ દિશાની પ્રતિષ્ઠા વખતે તથા નમર વસાવડી વખતે, તથા મોટી પૂજા વખતે, તથા કશક આહુતિના હોમ વખતે, તથા નર પ્રાસાદ વખતે, તથા દેશ વસાવડો હોય તે વખતે અને મોટા લિંગની રથા પના કરતી વખતે, એટલે કે કોણે સહસ્ર પદનો વાસ્તુ પૂજવો કહ્યો છે. ૨૫

મેરો ય શાસ્ત્રેષ્વપિ ક્યેશ્લિંગે ॥ હતિ પાટોતરં.

૧ વીથી એટલે મધ્યભાગે રહેલી વસ્તુના ચારે તરફ માર્ગ દેખતે: ૧જ એ માર્ગે વિગત અધરા મતિઃ મધ્યમાં રહેલી વસ્તુ દોરી નેહરે. એકો. નેક ધરની ચારે તરફ તથા મોટા મોટા દેવ તે વીથી કહેવા અને ધર દેવ ને મધ્ય મતિઃ કહેવા.

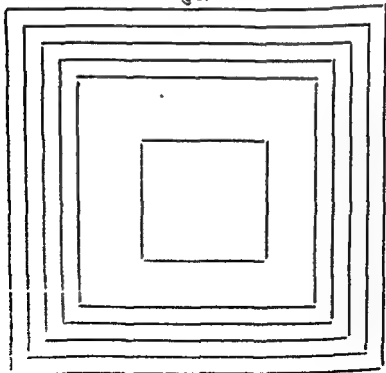
ત્રિમેલલંશંકરાદિગ્વિભાગેકુંડંપ્રકુર્યાત્કરતૌયુગાલ્પમ્
 હોમંસુરાણાંશતમષ્ટયુક્તંપ્રત્યેકમષ્ટશ્ચધિકવિંશતિંવા ॥૨૬॥
 મધ્વાજ્યદુગ્ધેદધિશર્કરાભ્યાંકૃષ્ણેસ્તિલેટ્રીંહિયવૈર્નવાન્નેઃ ॥
 પલાસદુર્વાકુરદુગ્ધવૃક્ષૈર્હોમંતદંતેસુરપૂજનંચ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ:—પરની ધયાન કોણે એક હાથનો ચતુરસ્ર કુંડ^૧ કરી તેને ત્રણ
 ધાખલાઓ કરવી, અને તે કુંડમાં દરેક દેવને (૧૮૮) અથવા (૨૮) આહૂ-
 તિઓ આપવી. ૨૬

વગી; મધ, ઘી, દૂધ, દહીં, સાકર, કાળાતલ, વરી અને જવ, એ સર્વ
 નવાં રહાયો હોમવાં તથા ખાખરા, (ખાખરાના નાના નાના કટકા) તથા લીલી
 ધરોના અંકુશ (ધરો ઉપર તાજી ત્રણ પાંખડીની ચળિયો હોય તે) તથા
 દૂધવાગાં વૃણામાં પીપળો અને ઉંબરો ઇંત્યાદિ સમિધો હોમવી અને દેવતા-
 ઓનું પૂજન કરવું. ૨૭

૧ કુંડની નિ માટે સવિસ્તર વર્ણન “ કુંડસરિ ” ગ્રંથમાં મળાયું છે.
 ૨ વરી એટલે ત્રીદિ અથવા કાંચરની ધાણી.

કુંડ.

६४ चोशटपदनोवास्तु

दि	प	ज	इ	सू	स	हृ	आ	उ
अ	आप अपयत्न		अर्यमा		सावित्र सविता		पू	
शी								
कु	पृथ्वीधर		ब्रम्हा		वैवस्वत		ए	
म								
सु	रुद्र रुद्रदास		मैत्रगण		अत्र अत्र		गं	
ना								
रे	शो	अ	व	पु	सु	न	वि	वि

८१ पदनोवास्तु

दि	प	ज	इ	सू	स	हृ	आ	उ
अ	आप अपयत्न		अर्यमा		सावित्र सविता		पू	
शी								
कु	पृथ्वीधर		ब्रम्हा		वैवस्वत		ए	
म								
सु	रुद्र रुद्रदास		मैत्रगण		अत्र अत्र		गं	
ना								
रे	पा	शी	अ	व	पु	सु	न	वि

४०
२

१०० पदनी वास्त.

वस्ती.

४

	ई	प	ज	इं	सू	स	शृ	आ	
दिति	आप						सावित्र	अ	
अ	अपयस			अरीमा.			सविता	पू	
शी								वि	
कु								श	
भ	पृथ्वीधर.			भस्मा.			वैयस्यत.	य	
सु								गं	
ना	रुद्र						इन्द्र	भृ	
रा	रुद्र			मेत्र	गण.		अय.	पृ	
	पापा	हो	अ	य	सु	रु	नं	पिरु	

पापा

४

४०
३

१५४ पवनोवास्त.

चकी

विद्वज्जि

ई	य	ज	इं	स	स	भृ	आ	
दि								अ
अ		आ		अर्धमा	सा			यू
शे	आ					रु		वि
कु								गृ
	पृथ्वीधर			त्रय्या		पेपस्यत		
म								य
म		रु				अ		गं
ना		रु				अ.		धु
रे								धु.
पा	शे	अ	य	पु	सु	नं	ने	

पक्ष

पुनना

चरति

विदीक्षित

ई.ग.	प	ज	इंद्र	नूर्य.	स.	भृ	आ	अ	गि.
भाग ४	२	२	२	भा. ग	६	२	२	भाग ४	
दिनि २	आपदेस.						सावित्र.		पूषा २
भा. ग				पूर्व	अर्य	मादे	वता	भाग	
दोल २									गृह क्षत ३
सोमं देवता									यम देव
भा ग	पृथ्वीपर				ग्रहा		यैव	स्यत	भा ग.
६	भाग १०				भाग १५		भा ग		६
पल्लट २							१०	गंधर्व २	
पुन्य ०	हस्त			मित्र	गण		हस्त		भृंग २
भा. ग				भा ग १०					मृग २
रेग भाग	पाय	शेष	अनु		परुण		पुष्य	सुगी	दीवा पित्र गण
४	२	२	२		भाग ६	२	२	२	भाग ४

पूतना.

४०
५

१९६ पदनो वास्तक.

चरकी

विशालिका

	ई	प		ज	इं		रा	ग		भृ	आ	
दिदि		जाय								हृदि		अ
	जाय		पला			अभिमा						
अदि		ई								संगित		पू
श												रि
कु												गृ
	पृथ्वी	परा				महा				वे	वस्यन	
भ												य
न												ग
मा	रु	ई	यस			मित्र	गण			हृदि		भृ
री		रु								जय		पृ
पा	शे			अ	प		पु	रु		नं	पि	

साशा

पुत्रा

४०
६

४९ पदो वास्तु.

चरकी

विदारिका.

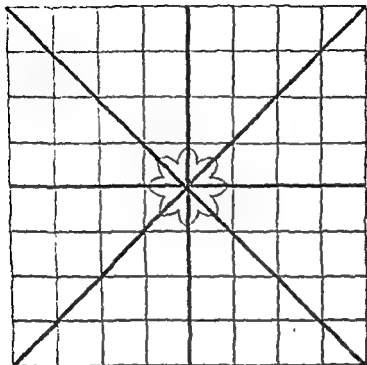
दि ई	प	ज	इं	सू	स	भृ	आ
अ	आ		अ		सावित्र.		पू
शै	आ				सुविता.		वि
कु	पृष्णी		ब्रह्मा		वैयस्यत		गृ
भ	र						य
मु							गं
ना	रुद्र		मित्रगण		अश्वि.		भृ
ते	सो	अ	व	पु	सु	नं	रुद्र

मोषा

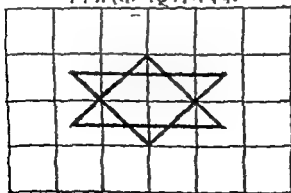
पूतना

४०

अष्टसूत्रि कमलवेधः.

मर्मवास्तु षट्कोणवेधः.

४०
६

४९ पदो वास्तु.

चरकी

विदारिका.

दि ई	प	ज	इं	सू	स	भृ	आ अ
अ	आ		अ		सावित्र.		पू
शै	आ				सविता.		वि
कु	पृथ्वी ध		ब्रह्मा		वैवस्वत		गृ
भ	र						य
मु							गं
ना	इन्द्र		मैत्रगण		जय		भृ
ते पा	सो	अ	व पु	सु	नं	कृ	मृ

प्राणा

पूतना

वसनतिलका.

ईशेष्टतान्नमपरेसष्टतोदनंचदद्याज्जयायहरितांबरमेवकूर्म ॥
रत्नानिपेष्टिकमयंकुलिशंसुरेष्ट्रेष्ट्रं वितानमुदितंचद्रिवाकरस्य ॥ २८ ॥

इंद्रयज्ञा.

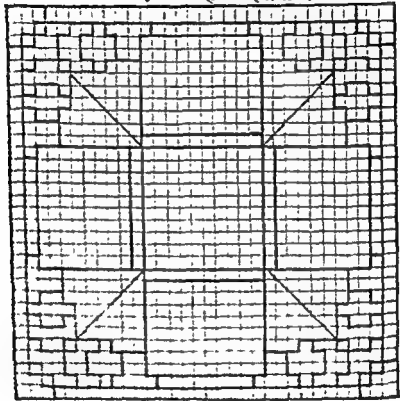
गोधूमयुक्तंघृतमेवसत्येमत्स्यान्भृशेसंकलिमंतरिक्षे ॥
बह्वोसुचौपुष्पितथेवलाजान्दद्यादधर्मेचणकौदनंच ॥ २९ ॥

शार्दूलविक्रीटिन.

मध्नंचगृहक्षतापयमतोमांसौदनंदापयेत् ।
गंधर्वेशतपत्रमोदनमिदंभृगेज्जिह्वांतथा ॥
प्रोक्तानीलयवामृगायपितृतोदेयाश्चसन्मोदकाः ।
पेष्टंकृष्णवर्लितथेवविधिवदद्याद्यदौयारिके ॥ ३० ॥
सुग्रीवायचपूपकागणवरेष्टेतंप्रसूनंपयः ।
पद्मंवारुणकेसुराप्यसुरकेतैलंतिलाःशोपके ॥
पापाख्येपिचपक्मांसमुदितंरोगायमथोपधीः ।
गोक्षीरंफणिनेचमुग्यविवुधेश्रीखंडभक्तौतथा ॥ ३१ ॥
भाह्मटायमुवर्णकंधनपतौमंडाजदुग्धंतथा ।
सक्तुंपर्यतकेऽदितेस्तुलपिकांदद्यादितौपूरिकाम् ॥
तत्क्षीरंदधिकंक्रमेणविहितंरापापरत्तेनथा ।
प्यर्यम्णेऽरुणचंदनंचपयसायुक्ततथार्द्रकरा ॥ ३२ ॥
सारिध्रेपिचलङ्काश्चसन्धितुःशृपागुडास्तृताः ।
देयंचापविचस्यतेघृतयुतंदुग्धंतथामोदकाः ॥
इंद्राख्येकुसुमस्वर्गिद्रजयपेदेयंतथाचंपङ्क ।
मेष्ट्रेदुग्धघृतंचगुग्गुलयुतोनंधस्तथारुद्रके ॥ ३३ ॥

४०
८

१००० सहस्रपदोवास्त

वसंततिलका.

ईशेष्टतान्नमपरेसष्टतौदनंचदद्याज्जयायहरितांबरमेवकूर्मं ॥
रत्नानिपैष्टिकमयंकुलिशंसुरेष्टैर्भृशं वितानमुदितंचदिवाकरस्य ॥ २८ ॥

इंद्रयज्ञा.

गोधूमयुक्तंघृतमेवसत्येमत्स्यान्भृशेसंकलिमंतरिक्षे ॥
बह्वसुचौपुष्पितथेवलाजान्दद्यादधर्मेचणकौदनंच ॥ २९ ॥

शार्दूलविक्रीडित.

मध्नंचगृहक्षताययमतोमांसौदनंदापयेत् ।
गंधर्वेशतपत्रमोदनमिदंभृगेजजिह्वांतथा ॥
प्रोक्तानीलयवामृगायपितृतोदेयाश्चसन्मोदकाः ।
पेष्टंकृष्णवलितथेवविधिवदद्याच्चदीवारिके ॥ ३० ॥
सुग्रीवायचपूपकागणवरेश्चेतंप्रसूनंपयः ।
पद्मवारुणकेसुराप्यसुरकेतेलंतिलाःशेषके ॥
पापाख्येपिचपकमांसमुदितरोगायमथोषधीः ।
गोक्षीरंफणिनेचमुग्यविवुधेश्रीखंडभक्तौतथा ॥ ३१ ॥
भालाटायसुवर्णकंधनपतौमंडाजदुग्धंतथा ।
सक्तुपर्वतकेऽदितेस्तुलपिकांदद्यादितौपूरिकाम् ॥
तत्क्षीरंदधिकंक्रमेणविहितंस्वापापव्रसेतथा ।
प्यर्यम्णेऽरुणचंदनंचपयसायुक्ततथाशर्करा ॥ ३२ ॥
साग्निप्रेषिचलङ्काश्चसत्रितुःपूपागुडासगृताः
देयंचाधचिष्वतेष्टतयुतंदुग्धंतधामोदकाः ॥
इंद्राख्येकृसुमस्त्रिंशजयकेदेवंतथाचंपङ्क ।
मेष्टेदुग्धघृतंचगुग्गुलयुतोऽंधमस्तथारुद्रके ॥ ३३ ॥

ઉપજાનિ.

તત્તિદ્વમન્નંત્વપિરુદ્રદાસેસદ્રત્નમાલાંપૃથિવીધરાય ॥

પયસ્વિનોંગામમૃતસ્યકુંભંદયાદિધૌસ્વર્ણમતોલિલેભ્ય ॥૩૪॥

સુરાસ્થિમાંસંવિહિતંચરક્યેતથૈવપીતૌદનકંવિદાયૈ ।

રક્તૌદનેઃપૂતનિકાર્ચનીયામત્સ્યાસવેનાપિતથૈવપાપા ॥૩૫॥

માંસંપક્વંપિલિપિચ્છાયૈતજ્જૃંભાયૈવિહિતંસયઃ

સ્કંદાયૈતન્મદિરાયુક્તંત્વસ્થાર્યભ્વેદિશિપૂર્વાદૌ ॥ ૩૬ ॥

અર્થઃ—ઇશને ધી, અને ખીચડી, પર્જન્યને ભાત અને ધી, જ્યને લીલા વંગતું વસ્ત્ર અને લોટનો કાચગો, ઇદ્રને લોટતું વજ્ર અને પંચરત્ન, સૂર્યને કાટવા વસ્ત્રનો અંદ્રવો. (૨૮) સત્યને ઘર્જ અને ધી, અંશને માછલાં, આકાશને તલસાંકળી, અગ્નિને ચોખાનો ચરૂ, પૃથાને ઠાંગરની ધાણી, અધર્મને (વિતથને) ચણાના બાકળા અને ભાત (૨૯) શૃદક્ષતને મધ અને અન્ન, યમને માંસ અને ભાત, ગંધર્વને ભાત અને સેવંત્રાનાં ફુલ (શુભદાવદી), ભૂંગશજને બકરાની છબ, શૃગને લીલા જષ, પિતૃને લાડુ, દેવાારકને (નંદી) અડદના લોટનાં વડાં. (૩૦) સુગ્રીવને માલ પૂડા (પૂછા). પુષ્પદંતને દૂધ અને ધોળા ફુલ, વરુણને કમળકાકડી, અસુરને મધ [૧૩]. શેષને તલ અને તલતું તેલ. પાપને સંધેલું માંસ; શેઠને મદિશ અને ઔષધી, સપને ગાયતું દૂધ, મુખ્યને અંદન અને ભાત. (૩૧) ભદ્રટન સુવર્ણ, કુબેરને માઠા અને બકરીતું દૂધ; પર્વતને માથવો, અદિતિને લાપસી, દિવિને પુરી, આપને દૂધ, આપવત્સને હલ્દિ, અર્ધમાને રતાંડળી. દૂધ અને સાકર, (૩૨) સાવિત્રને લાડુ, સવિતાને પુડા ગોળા અને ધી, વિવસ્વાતને ધી, દૂધ અને લાંબા, ઇદ્રને પુષ્પની માળા, તથા ઇદ્રજ્યને અપાતું ફૂલ તથા નૈત્રને ધી અને દૂધ, રુદ્રને શુગળનો પૂષ્પ અને કપુરાદિ મુગધિત પદાર્થો અથવા દ્રવ્યો. (૩૩) રુદ્રદાસને સંધેલું અન્ન, પૃથ્વીધરને રત્નની માળા, શ્રદ્ધાને દૂધવાળી ગાય અને અમૃતનો ઘડો (દૂધેભરેલો ઘડો) એ રીતે સર્વ દેવોને બલિદાન આપવું તે સાથે સર્વ દેવોને સુવર્ણ પદ્મ મુકતું ભાઈએ. (૩૪) ચરકીને મદિરા અને માંસવાળું હાડકું, વિદારિકાને હુળદરવડે ખીલો કરેલો ભાત, પુતનાને રૂધિર અને ભાત, પાપાને મદિરા અને માછલાં. (૩૫) પિલિપિચ્છાને સંધેલું માંસ, જૂલાને તાજું માંસ, સ્કંદાને મદિરા સાથે માંસ અને અર્ધમાને વળગેલા માંસવાળું હાડકું આપવું, એ રીતે પુર્વાદિ ચારે દિશાઓમાં બહારના ભાગે રહેલા ચાર દેવો છે એમ સમજવું (૩૬),

વપજાતિ.

યઃ પૂજયેદાસ્તુ મનન્યભક્ત્યા નતસ્પદુઃ સંભવતી હ કિંચિત્ ॥

जीवत्पसौ वर्षशतं सुखेन स्वर्गे नरस्तिष्ठति कल्पमेकम् ॥ ३७ ॥

ઈતિર્થા પામ્નમાયે રાજવદ્ભયે વાસ્તુમ્મર્ણ નામ દ્વિર્નાયોઽધ્યાયઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—તે પુરુષ અભાધારણુ બાહ્યાવદે વાસ્તુદેવને પૂજે છે, તેને આ દેહમાં દેહ પ્રકારનું દુઃખ થાય નહિ. એટલું જ નહિ પણ તે સો (૧૦૦) વર્ષ પર્વત સુધે જીવે અને ત્યાર પછી એક કલ્પ પર્વત તે સ્વર્ગમાં રહે છે. ૩૭

૧ વારુદેવનું પૂજન કરતા તેના સારીરના જૂઠા જૂઠા વિષયો ઉપર સ્થાપવામાં આવતા અધમ દેવોના ભાગદાનમાં, કામ અને મહિમાની તરફવાર વસ્તુઓ આપવાનું જતાઓ છે. તે પ્રમાણે વર્તમાન કાળમાં કેટલાં આપનું નથી, તેમજ વારુનું પૂજન પણ કરતા નથી, નથીજ મળ્યાથી તેમાં રહેનાર અને ધર ભાષવાર મનુષ્યો સુખી થતા નથી, એનું જેટલેક દેહોએ પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે એમ વિશ્વાસમાં કરે છે. અને તે વિશ્વાસમાં સખ્યા પ્રમાણેજ કહે છે એ વાત ખરી છે. પરંતુ મધ્યકાલે જુદામાન પુરુષો અથવા પછી એવાં ભગિદાનો જેમ દેવાનું કારણ જેટલાં લોકો ખરબટી કંજુસી કરવા જાય, તથા જેટલાં વિશ્વાસમાં કરનાર ધરના ભગિદાનો મરણ મોહાન કરવા લાગ્યા તેથી તેમ જન્મ દશે, તેમજ શામલોએ તે અવસ્થા તેજ ભગિદાનો આપવાં જોઈએ અને જીતા સાધારણ લોકોએ એક વસ્તુના બદલામાં તેજ મુશ્કેલી ખીજ વસ્તુએ વારુનું પૂજન કરનું નિયમ એમજે, દરનમાં ખરારને દેહોએ જેનું આપવામાં આવે છે, વળી જેટલાંના કહેવામાં આવે છે કે—આરતવર્ષમાં જૈનધર્મને અતિ પ્રયોજ થયો જોયો જોઈએ તે કરતાં ઉત્તરી રીતે વારુપૂજન થવા લાગ્યાં એટલુંજ નહિ, પણ જેટલાં ઉપરતા સાધનિકાએ મિત્થાત્વના દેવાને પૂજવા નહિ એવા વાતો સમજવી વારુપૂજન પણ કરવા નહિ; અર્થાત્ વારુનાં દરબાર પણ રાખે નહિ. પરંતુ વારુપૂજન કરવાની મના જૈનાચાર્યોએ કરેલી જ નથી; પણ વારુના રૂપને હેર દોષ તે તે પણ કાળકાર્યોએ જ જતાવેલો છે; આટે ઉત્તમ વસ્તુમાં રહેના સુદે તે વસ્તુના મુજોવાળી વસ્તુએ વારુપૂજન તે અવરજ કરુ જ જોઈએ, અથવા એમ તે કદંતુ જ પડશે કે મદા માસિકિ-વડે વારુના દેવાનું પૂજન કરવાનું કામ દુષિઓનું છે. ત્યારે ઉત્તમ ભક્તિના મનુષ્યોએ ઉત્તમ વસ્તુના ભગિદાનવડે (કળ, પુષ્પ અને અલના ઉત્તમ પદાર્થોવડે) વારુપૂજન કેમ ન કર્યું! અવરજ કરુ જોઈએ. અને વારુપૂજન કરવા આટે જૈનાચાર્યોએ મના કરેલી નથી, એ જાણતી સખીતીમાં જૈન ધર્મના મુખ્ય સવ મહુવામાં આવેલ “જરુદિધિ-પમતિ” વિષે કહે છે તે સુચનો સ્પષ્ટ વાચો

यमानोत्पिपदेतुस्तथैवचवदुमणेमगुणआणपरेद्विषविद्विष्णुपणवालोसा
यदेवपाणमिग्वादिवादिक्किरलमव्यकूपनिरूपणे ॥ इत्यमालाभाचये ॥

આન વદ્ધ મા વસન્તરે સિદ્ધપદ્ધતોનું જાન જાર અને વિદ્વાનપદ્ધતું હશે તે વખત વિશ્વાવ-તાદિ દેશોમાં થતાં વિદ્યક કાળોમાં આવેલ અવધાર આપે છે કે નહિ તે જાણવામાં નથી.

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૩ જો.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

આયક્ષવ્યયતારકાંશકવિધૂનરાશિગૃહાયેતથા
ધાન્યંસૌર્યયશોભિવૃદ્ધિરધિકાયસ્માદતઃયથ્યતે ॥
આયાસ્તુથ્વજધૂમસિંહશુનકાગોરાસભેભાઃક્રમાત્
ધ્યાંક્ષસ્ત્વષ્ટમઆયકેપુવિપમાઃશ્રેષ્ઠાઃસુરાણાંગૃહે ॥ ૧ ॥

અર્થ:—ગૃહાદિકો વિષે આય, ઋક્ષ, વ્યય, તારા, અંશ, અંદ્ર અને રાશિની રીત જાતાવીએ છીએ. કારણકે, તેઓ શ્રેષ્ઠ આબેયથી ધાન્ય, શુભ અને યશની અધિક વૃદ્ધિ થાય માટે પ્રથમ આય વિષે કહ્યું છે છીએ.

પ્રથમ દેવજ આય ૧, બીજો ધૂમ ૨, સિંહ ૩, શ્વાન ૪, વૃષ ૫, ગર્દભ ૬, ગજ ૭, અને દ્વાંક્ષ ૮ આક્રમે આય છે. તે આયોમાં પહેલો ૧, ત્રીજો ૩, પાંચમો ૫, અને સાતમો ૭, એટલા આયો દેવમંદિર વિષે શ્રેષ્ઠ છે એમ જાણવું. ૧

માનંદેવગૃહાદિભૂપસદનેશાસ્ત્રોક્તહસ્તેનતત્
ગૈહેકર્મકરસ્યનાથકરતઃસ્યાન્નૈણછાયેગૃહે ॥
આયોદંડકરાંગુલાદિમપિતોહસ્તાંગુલૈરંશતઃ
ક્ષેત્રસ્ત્રાપ્યનુમાનતોપિનગરેદંડેનમાનંપુરે ॥ ૨ ॥

અર્થ:—દેવમંદિર અને રાજધર વિષે શાસ્ત્રમાં કહેલા હાયે માપ કરવું નથા સાધારણ લોકોના ઘરોનું માપ શિલ્પના હાયે કરવું; પણ ઘાસપટે છાન્નેકું હાય અર્થાત્ ઘાસ, પાંદડાં અને એવાં બીજાં તૃણોપટે ઘર છાઈ રહેનારા ગરીબ લોકોના ઘરનું માપ ઘરખણીના હાયનું કરવું કહ્યું છે.

ઘર કરવાની ભૂમિને હાય આંગુલ અને જવથી માપી તે ભૂમિનું ક્ષેત્રફળ કાઢી હાય, આંગુલ અને જવની ગણતરી પ્રમાણે આય મેળવવો; પણ નગર અને પુરનું માપ દંડવટે કરવું કહ્યું છે એમ સમજવું. ૨

રાજવલ્લભ અધ્યાય ૩.

આ નીચે આયોના બેબે રૂપો બનાવ્યાં છે તેમાં એક સ્ત્રી
અને બીજો પુરુષ છે

પુરુષ

દક્ષિણ

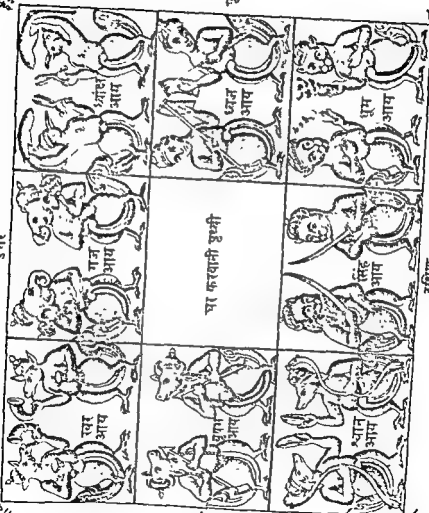
ઉત્તર

ચાર કરવાની પુષ્કી

દક્ષિણ

પશ્ચિમ

દક્ષિણ

પ્રાગ્નિનો.

આયઃપાન્થ્યોત્તન્નમેયઃપરેશ્ચક્ષેત્રેમાત્રાભિમિતેમાતૃકાભિઃ ॥

મધ્યેપર્ગયામનેમંદિરેચદેવાગારેમંડપેભિત્તિવાતે ॥ ૩ ॥

અર્થ — આય એને પ્રાંશુઓ માપી લેતું હોયદ્રવ્ય કાઢ્યા પછી દાય અને પ્રાંશુઓ પ્રમાણે ૨.૫૫ દરખંડો કુલ છે ૫૫ આટલો અથવા ૫૬૦૦ની બે ઇંસો અને બે ઇંસોના મળી દાનને માપમા ન લેતાં હતા મધ્યનો ગાળો ભરી આય લાવ્યો અને તેજ દીતે પડ્યા બે દશ. એક ગોલાગ અને પછી બે ચારના બોલાવેલો માપમા ન લેતા એ વાનના આંતરનું અર્ધાનુ ચો ચારના મધ્યે ફેરેલા માપમાનું માપ તારી આય લાવેલો, ૫૫ દેવમંદિર અને મંડપની બહારની દર કેથી અર્ધાનુ ચારે નક્કી કરીનતા બોલાવેલો અર્ધાનુ (૪૦૦) અને પાયાઓમા દમાય તે કુલના માપમા લેવાનું હતું (૬) માપમા મળી ૨.૫૫ લાવેલો. ૩

પ્રાર્દન્યિકીરિત.

છપ્રેદયગૃહેદિજસ્યભવનેસ્યાદ્વેદિકાયાંજલે

વિસ્તારોછવયશ્ચમૂષણમસ્યાગારેપુશસ્તોધ્વજઃ ॥

ધૂમાંયન્સુપજીવિનામપિગૃહેકુંડેચહોમોન્નરવે

સિંહદારનૃપાલયેશ્ચનિચયેસિંહશ્ચસિંહાસને ॥ ૪ ॥

અર્થ:— ૧ છપ્ર, દેવમંદિર, પ્રાદાણનું ઘર, વેદિકા, જગાચપ, રક્ષેત્રાના વિસ્તાર, દેવોની ઉંચાઈ, વગેરે, આનુષંગ અને મત્રયાગો એટલે ઠંઠાવો કેવળ આય એક છે. નથા અગ્નિવટે હવનારના ઘસ્યાં અને રોમનાકુટ વિષે ધૂમ આય એક છે, અને વાંસદ્વારમાં, શાશ્વરમાં, શરણમાં અને શિંદાસનમાં એટલે ઠંઠાવો ત્રિંદ આય એક છે. ૪

૧ છપ્ર અને તેમાં ૫૫ માત્રા રાત્રિનાર્ધા વિશે ગર અને અગ્નિનાં માપ લેવાનું નહિ તે પ્રાંશુન, જલ, ધૂમ, લીન અને વાગની અનુસરે માપ લેતું અને આય મેગરને. કાગનું કે લીસ અદિ રંગોનું માપ અગ્નિરથી થાય નહિ.

૨ પર દરવાની જમીનનેજ શેષ દેવગ છે એમ નથી, ૫૫ પવન, પાવડ, નિધાન એ વગેરે વસ્તુનું જે કાંઈ કાગુ દેવ તે વસ્તુને ૫૫ શેષ દેવગ છે.

૩ ત્રિંદાના દરવાખર્ચા, રાખના દરખર્ચો દરવાજો અને રાખના મેદપનો દરવાજો એ વગેરે સિદ્ધાંત છે, તે સિદ્ધાંતની નીચતાન આગળ દેવામાં આવે.

ચાંડાલેશુનકોવિશાંચવૃપમોહમ્યેહયાનાંહિતો
 વાણિજ્યેધનમોજનસ્યમવનેયોવાચ્યગેહેશ્વરઃ ॥
 વાદિત્રેશ્વરજીવિનામપિગૃહેશુદ્રેગજોયોજ્યતે
 યાનેસ્ત્રીગૃહવાહનેચશયનેશસ્તોગૃહેહસ્તિનામ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—ચાંડાળના ઘર વિષે આન આય શ્રેષ્ઠ છે તથા વાણિયાના ઘર વિષે, અશ્વશાળા વિષે, વ્યાપારીની દુકાન વિષે, લાકડાં ભરવાના ઘર વિષે, અને ઊજાનથાળા વિષે વૃધ આય શ્રેષ્ઠ છે, તથા વાદિત્રીના ઘર વિષે અને ગધેડાં વડે જેની આજીવિકા ચાલતી હોય તેના ઘરમ. ખરૂં આય શ્રેષ્ઠ છે, તથા શૂદ્રના ઘર વિષે, યાન અથવા પાલખી વિષે, સ્ત્રીઓના ઘર વિષે, વાહન વિષે, (રથ ગાડી ગાડાં વગેરે વિષે) શય્યા (ખાટડો પલંગ કે કંચ) વિષે, અને ગજશાળા વિષે, એટલે ઠેકાણે ગજ આય શ્રેષ્ઠ છે. ૫

ધ્યાંક્ષઃશિલ્પિતપસ્વિનાંહિતકરસ્તેપાંમુખંનામવત્
 ધ્યાંક્ષઃકાકમુખોવિડાલવદનોધૂમોધ્વજોમાનુષઃ ॥
 સર્વેપક્ષિપદાહરેરિવગલાહસ્તાનરસ્યેવતત્
 પ્રાચ્યાસૃષ્ટિગતાક્રમેણપતયોહ્યષ્ટૌચતેસન્મુખાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—શિલ્પિના ઘર વિષે અને તપસ્વિના સ્થાન વિષે દ્વાંક્ષ આય મુખકારી છે. એ રીતે ભતાવેલાં આઠે આયોનાં મુખો પોતાપોતાના નામો જેવાં છે, પણ વિશેષ કરી દ્વાંક્ષ આયનું મુખ કાગડાના મુખ જેવું છે, તથા ધૂમ આયનું મુખ ગિલાડાના મુખ જેવું છે, અને ધ્વજ આયનું મુખ મનુષ્યના મુખ જેવું છે. પરંતુ સર્વ આયોના પગ તો પક્ષીઓના પગ જેવા છે, તથા તેમનાં ગળાં સિંહના જેવાં છે અને આયોના હાથો તો મનુષ્યના હાથો જેવા છે. એ આયો પૂર્વ, અગ્નિ, દક્ષિણ, નૈર્ઋત, પશ્ચિમ, વાયવ્ય, ઉત્તર અને ઈશાન. એ અનુક્રમે આઠે દિશાઓના સ્વામી આઠ આયો છે. તે સૃષ્ટિ માગે છે, એટલે જે દિશાનો સ્વામિ જે આય છે તે દિશા સામે તે આયનું મુખ છે એમ સમજવું. ૬

૪ ખજ આય પૂર્વેના સ્વામી છે તેવા નેનું મુખ ને હાથમાં સમજવું, ધૂમનું અગ્નિ માટે મુખ છે, સિંહનું મુખ ધક્કે. યાનનું નૈર્ઋતે, રાતનું પશ્ચિમે, ગદામનું વાયવ્યે, ગજનું ઉત્તરે અને દ્વાંક્ષનું મુખ ઈશાન ત્રણ સામે છે.

દેયાઃસિંહગજધ્વજાદિવૃષભાઃસિંહધ્વજીકુંજરે
સિંહોવૈધ્વજઙ્ગ્યતેનવૃષભોન્યત્રાપિદેયોબુધેઃ ॥
સિંહશ્ચેભવૃષેગૃહેમૃતિકરસ્ત્વાયશ્ચવક્રંગૃહં
તસ્મિન્નેવચ્ચામદક્ષિણદિશાદ્વારસ્યઆયઃશુભઃ ॥ ૭ ॥

અર્થઃ—પહેલી ભૂમિમાં વૃષઆય દેવો, તથા બીજી ભૂમિમાં સિંહ આય દેવો અથવા ગજ આય દેવો અથવા ધ્વજ આય દેવો. આય આપનાર સૂત્ર-ધારે યાદ રાખવાનું છે કે—“ગજ આય ઉપર સિંહ આય અથવા ધ્વજ આય દેવો, તેમજ સિંહ આય ઉપર ધ્વજ આય દેવો.” પણ હાથા મનુષ્યે ઠાકપણ આય ઉપર વૃષ આય લાગવો નહિ, કદાચ ઘર વિષે સિંહ આય ઉપર ગજ આય અથવા વૃષ આય આપે તો તે મૃત્યુ પ્રાપ્ત કરાવે અને ઘરનું દાર આપના સામે હોય તો તે શુભ છે તેમજ ઘરથી જમણી તરફ અથવા ડાબી તરફ આય આપે તો તે પણ શ્રેષ્ઠ છે. ૭

વ્યાસેદૈર્ઘ્યગુણેષ્ટભિર્વિભજિતેશેષોધ્વજાચાયકો
ષ્ટમેતદ્ગુણિતેચધિષ્ણ્યભજિતેસ્યાદૃક્ષમશ્વાદિકમ્ ॥
નક્ષત્રેવસુભિર્વ્યયેપિભજિતેહીનસ્તુલક્ષ્મીપ્રદઃ
તુલ્યાયશ્વપિશાચકૌધ્વજમૃતેસંવર્દિતોરાક્ષસઃ ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—ઘર કરવાની જમીન અથવા શેત્રનો વિસ્તાર અથવા પહોળાઈ જેટલા ગજ હોય તેટલાને શે ની લખાઈના ગને સાથે ગુણતાં ને પિંડ આપે (સેત્રફળનો જેટલો અંક આવે. તે પિંડને આઠ ભાગતાં શેષ ને રહે તે “અધિ-ભાદિ” આઠ આય સમજવા, ત્યારપછી ગુણેલા પિંડને (શેત્રની પહોળાઈ સાથે લંબાઈને ગુણતાં ને અંક આવ્યો હોય તેને) આઠ ભાગતાં ને અંક આવે તે અંકને સત્યાવિશે (૨૭) ભાગતાં શેષ ને રહે તે “અધિ-ભાદિ” નક્ષત્ર ભણવું, અને એ ને નક્ષત્ર આશુ હોય તે નક્ષત્રનો અંક આઠ ભાગતાં શેષ ને રહે તે વ્યય” ભણવો. તે વ્યયનો અંક આપના અંકથી વ્યોહા આવે તો લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવે, પણ આપનો અંક અને વ્યયનો અંક સમ આવે અર્થાત્ વ્યોહા કે વધારે ન આવે તો તેને પિશાચ ભણવો, અને ધ્વજ આય વિના લીજ આવ્યોના અંકથી વ્યયનો અંક વધારે આવે તો તે રાક્ષસ સમજવો. ૮

તન્મૂલેવ્યયહર્મ્યનામસહિતેભક્તેત્રિમિસ્ત્વંશકઃ
સ્પાદિંદ્રોયમભૂપતિક્રમવશાદેવેસુરેંદ્રોહિતઃ ॥

વેદ્યામેપયમસ્તુપણ્યભવનેનાગેતથાભેરવે

રાજાંશોગજવાજિયાનનગરેરાજાલયેમંદિરે ॥ ૯ ॥

અર્થ:—મૂળ રાશિનો જે અંક હોય તે અંકમાં આવેલા વ્યયનો અંક મેળવવો, તેમજ ધ્રુવાદિક ઘરોમાંનું જે ઘર હોય તે ઘરના નામના જેટલા અંકો હોય તેટલો અંક પણ તેમાંજ મેળવવો. એ ત્રણ ભાગનો એકત્ર કરતાં જે અંક અથવા જેટલો સરવાળો થાય તેટલાને ત્રણ ભાગતાં શેષ જો એક (૧) વધે તો તે “ઈક્રાંશ” કહેવાય, તથા જો (૨) વધે તો તે “ધર્માંશ” કહેવાય અને ત્રણ (૩) અથવા શુન્ય વધે તો તે “રાજાંશ” કહેવાય. એ ત્રણ અંશોમાંનો ઈક્રાંશ તો દેવાગ્રથ અને વેદિકામાં શ્રેષ્ઠ છે, તથા ધર્માંશ દુકાન વિષે, નાગદેવતા વિષે અને ભૈરવ વિષે શ્રેષ્ઠ છે, તથા ગજશાળામાં, અશ્વશાળામાં, યાનમાં, નગરમાં રાજાના ઘરમાં અને ખીજા સાધારણ લોકોના ઘરો વિષે રાજાંશ શ્રેષ્ઠ છે. ૬

ઈંદ્રયજ્ઞા.

યાવદ્ગૃહર્ક્ષગણયેત્સ્વધિષ્ણ્યાત્તારાવિભક્તેનવમિશ્વશેષા ॥

બુધેસ્તુતીયાસકલેપુવર્ગ્યાયાંપંચમીસસમિકાનશસ્તા ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—ઘરમળીના જન્મનું જે નક્ષત્ર હોય તે નક્ષત્રથી ધરતું જે નક્ષત્ર આવ્યું હોય તે નક્ષત્ર મુખી ગણતાં જેટલો અંક આવે તેટલા અંકને નવે (૯) ભાગતાં શેષ જે રહે તેટલામીના તારા સમજવી, એ તારાઓમાંથી ત્રીજા તારા જાંવે તો તેને અર્ધ દામમાં દાહ્યા મનુષ્યે ત્યાગવી કહી છે. તેજ રીતે પંચમી અને સાતમી તારા પણ મારી નથી અને બારી રહેલી તારાઓમાં પહેલી ૧ બીજી ૨ ત્રીજી ૪ છઠ્ઠી ૬ આઠમી ૮ અને નવમી ૯. એટલી તારાઓમાંથી કયો તે તારા આવે તો તે શ્રેષ્ઠ છે. *

* માંડા ૧ મનોદાન ૨ દુર્યો ૩ વિજયા ૪ ૫ કૃષિવ્રતમા; } નાળયંત્રમે.
૬ ધિની ૭ રાક્ષની ૮ આર્ય, ૯ આનન્દ ૧૦ નવમી-મૃગ ૧૧

અર્થ:—૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩ ૨૪ ૨૫ ૨૬ ૨૭ ૨૮ ૨૯ ૩૦ ૩૧ ૩૨ ૩૩ ૩૪ ૩૫ ૩૬ ૩૭ ૩૮ ૩૯ ૪૦ ૪૧ ૪૨ ૪૩ ૪૪ ૪૫ ૪૬ ૪૭ ૪૮ ૪૯ ૫૦ ૫૧ ૫૨ ૫૩ ૫૪ ૫૫ ૫૬ ૫૭ ૫૮ ૫૯ ૬૦ ૬૧ ૬૨ ૬૩ ૬૪ ૬૫ ૬૬ ૬૭ ૬૮ ૬૯ ૭૦ ૭૧ ૭૨ ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭ ૭૮ ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩ ૮૪ ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ ૯૦ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ ૯૫ ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ ૧૦૦

માંદાનોદરાદુરા । વિનવાવદ્યોદ્ગરા ॥

પરિર્નાગપ્તમે વૈરા ॥ આનંદાનર્મીસ્તુતા. ૪૮

જો રીતે જન્મ પડ્યા આવડે તે: ૧૩ ૪ છે.

શાર્દૂલચિન્તીકિત.

ધિષ્ણયાનીહચસસસસક્રમતોવહ્નેસ્તુપૂર્વાવિતઃ

સૂદૃષ્ટાતાનિભવંતિયત્રગૃહમંસત્રૈવચંદ્રોભવેત્ ॥

હાનિષ્ટગતઃકરોતિપુરતસ્ત્વાયુઃક્ષયંચંદ્રમાઃ

પાશ્વેદક્ષિણવામકેશુભકરોઽગ્રેદેવભૂપાલયે ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ—કૃત્તિકાદિશી સાત નક્ષત્રો પૂર્વદિશામાં સ્થાપન કરવાં અથવા કદંબવાં.

ટીપ્પણ: વ્યવ એટલે—ખરચ એ જાળવતી સમજણ એવી છે કે, ધર કરવાનો આરંભ કરતા પહેલાં ધરના કામમાં જે ખરચ કરવું પાડું દોષ તે ધારવા પ્રમાણે ન થતાં વધારે અથવા ઓછું ખરચ થવાનું શરણુ અવગણી અંકથી વ્યવસ્થા અંક એટલે આવે તો ઓછું ખરચ થાય અને આપના અંકથી વ્યવસ્થા અંક વધારે આવે તો વધારે ખરચ થાય, એવાનું પ્રથમ ગતાવધામાં આવી છે. તે કથમાં રાખી રમે તે પ્રકારે શુદ્ધી વ્યવસ્થા અંક આપના અંકથી ઓછો થાયવો એ સારું છે.

દશે જે અંકનું નકષત્ર આવ્યું દોષ (૨૬) તે અંકને આઠે ભાગતાં ૨૬÷૮ રીષ ૨ આવે તો તે જીભે વ્યવ સમજવો. તે વ્યવ મેદ છે. વળી અંક સાવચાની એવી રીત છે કે,—

મૂળ રાશિ (૨૬) એટલે જે નકષત્ર આવ્યું દોષ તે નકષત્રમાં વ્યવસ્થા આવેતો અંક મેળવતાં (મૂળ રાશિ ૨૬ અને વ્યવ ૨) ૨૮ અક્ષતીક થાય અને મુવાદિક ધરામાંથી જે નામનું ધર ઉત્પન્ન થયું દોષ તે ધરના નામના જેટલા અધરો દોષ તેટલા અંક પ્રથમ થએલા (૨૮) અંકમાં મેળવવા, “મનોરમ” ધરના ચાર અધર છે તે મેળવતાં જતીક (૩૨) થાય તેને ત્રણે ભાગનાં રીષ એક (૧) વધે તો તે ઇર્દાંશ થયો જાણવો. તથા બે (૨) વધે તો ધર્માંશ અને ત્રણ (૩) વધે અથવા પૂર્ણ એટલે શૂન્ય આવે તો તે રાજાંશ થયો એમ જાણવું.

જુઓ મૂળ રાશિનો અંક ૨૬+૨=૨૮+ =૩૨÷૩=રિષ=૨ બે થાયા. એ બે ધર્માંશ આવે છે એટલે તે અંક સારો નથી માટે ધર કરવાના આરંભ ઉપર ગતાવેલી રીતોમાં પ્રથમ જાળવધા જ ફેરફાર કરતાં સારી રીત આવે તેમ કરવું. કદાચ ધરની જમીનનો કાંઈ પ્રાપ્ત વધારવો થઈકદો પડે તો તેમ કરવું.

ઉદાહરણ.

ધર કરવાની જમીન ઓચક્ષ્યાણીક મજ (૨૬) અને અગ્નિધાર (૧૧) આંગળ અથવા તમુઓ તે જાણી છે એમ માને અને તેના આંગળ કરે એટલે નવસે તે સુગતળીક (૬૪૭) આંગળ થી તથા તે જમીનનો વિસ્તાર (પટોળા) નવ મજ (૬) અને પાંચ આંગળ છે તેના આંગળ કરે એટલે જસેને અક્ષતીક (૨૨૧) થયો. એ જાણાં અને પટોળાદી જનને રકમેને ૬૪૭×૨૨૧ જનતાં બે લાખ નવ હજાર જસે અને સત્યાથી આંગળ દોષાળ અપાડું. ૨૮૬૪૮૭ એ દોષાળને આઠે ભાગતાં ૨૦૬૨૮૭÷૮ રીષ સાત (૭) રહેશે માટે રામજનું કે સાનથી ગણવાય આવી, ત્યાં પડી નકષત્ર ધારવાની રીત એવી છે કે:—

શશિ થાય છે. તે શશિએ ઘર વિષે લેવાતી નથી પણ ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે
જ્યોતિષના મત પ્રમાણે ઘરધણીની શશિ લેવાની કહી છે. ૧૨

મૌમૌઘૃશ્વિકમેયયોર્વૃષતુલેશુકસ્યયુગ્મસિયૌ ।

ચાંદ્રેરાત્રિયુગંચકર્કસદનંચંદ્રસ્યસિંહોરવેઃ ॥

જીવોમીનધનુઃપતિર્મૃગઘટોમંદસ્યચોક્તંગૃહં

મિત્રાણ્યકંકુજેંદુદેવગુરવોઽન્યેવૈરિણસ્તેમિથઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—ઘૃશ્વિક અને મેયનો સ્વામી મંગળ છે, વૃષ અને તુલાનો સ્વામી
શુક છે, મિથુન અને કન્યાનો સ્વામી બુધ છે, કર્કનો સ્વામી ચંદ્રમા છે,
સિંહનો સ્વામી સૂર્ય છે, મીન અને ધનનો સ્વામી બૃહસ્પતિ છે અને મકર
ને કુંભનો સ્વામી શનૈશ્વર છે.

એ રીતે શશિના સ્વામી કહ્યા છે, તેમાં સૂર્ય, મંગળ, ચંદ્ર અને બૃહસ્પતિ
એ ચારે પદ્મપદમાં મિત્રો સમજવા, તથા ૧ બુધ, શુક, શનૈશ્વર અને શકુ એ
ચારે પ્રથમના આરના (સૂર્ય, મંગળ, ચંદ્ર અને બૃહસ્પતિના) વૈરી છે એમ
સમજવું. ૧૩

એક જામ જળી નવ જામ થાય, તે જામને ચરણ અથવા પદ કહેવામાં આવે છે, તે નવ
ચરણમાં સવાને નવજો જામ એમ જ્યોતિષનો મત છે, પણ સિંધવણના મત પ્રમાણે તેા એક
શશિ એ નક્ષત્રની ગણાય છે અને જ્યોતિષ પ્રમાણે સવાને નવજની એક શશિ ગણાય છે.

૧ જુધ ચંદ્રમાનો વૈરી છે એમ આ મંથાંતોનું બતાવવું છે; પણ એકાન્ત અર્થ
પ્રમાણે જાણીને કમુ છે ૧ તથા જાણીના મિત્ર છે ૧ એ વાતનો ૨૫૯ ખુલાસો નથી
એટલે વાંચનારને છતાં સમજાય પડવા હકીકત પડી, જાટે ૨૫૯ સમજવા જોતિષનો
આધાર આપેલો અવરજો છે. જાણી ૧, સિંધવણ કરનારને કહે છે ૧૧૧૧ સંઘવ રહે નહિ.

મુદુર્ગપિતામાર્ગીવિવાહમકરણે.

શાર્દૂલવિકીરિત.

મિત્રાણિંદુમણેઃકુજેઽપ્પસાસિનઃશુક્તાર્કમૌરૈરિગૌ

સૌમ્યથાસ્પતમૌરિષોર્મુખરસીધિમેનચાસ્પદિપ્ ॥

સૌપાધાસ્પતમા કુજસ્પમુહદધંદ્રેઽપ્પમૂર્ધાપુષઃ

શશુઃશુક્તનીતમૌચશશ્મુનૌસિતારસ્પરૌ ॥ ૨૭ ॥

મિમેચાસ્પરિપુ સનીશુરસનિસ્માજા તમાગીવ્યને

મિત્રાણ્યર્કકુજેંદવૌપુષાસિતૌતમાતમઃશૂર્વજઃ ॥

મિત્રાસૌમ્યશનીકવેઃશશિરવીશશૂરજેઽપીતમૌ

મિમેશુષપુષીશર્વેઃશશિરવિસ્માગદિપોઽન્યઃસમઃ ॥ ૨૮ ॥

અર્થ:—મંગળ, બૃહસ્પતિ અને ચંદ્ર એ ૧૫ે સૂર્યના મિત્ર છે તથા ૨૮ અને ૨૯

દેવકૌશ્વતિપુષ્પતોઽશ્વિમમૃગમેત્રાનિલપીણમ્
 હસ્તાદિત્યમયોનુરંતકવિધેઃપૂર્વોત્તરારુદ્રમમ્ ॥
 રત્યોમૂલવિશાલિકામિપિતૃમંચિત્રાધનિષ્ઠાદ્વયં
 જ્યેષ્ઠાશ્લેષમપીહદેત્યમનુજૈર્મૃત્યુસ્તુદેવૈઃકલિઃ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:—અવધુ, પુષ્ય, અશ્વિની, મૃગશિર, અનુરાધા, સ્વાતિ, રેવતી, વૃશ્ચ અને પુનેર્વસુ. એ નવ નક્ષત્રો દેવ ગણનાં છે. તથા ભરણી, શકલ્લી, પૂર્વાશ્વિની, પૂર્વાષાઢા, પૂર્વાશાઢપદ, ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા, ઉત્તરાશાઢપદ, અને આર્દ્રા એ નવ નક્ષત્રો મનુષ્ય ગણનાં ભણવાં. તથા મૃગ, વિશાખા, દૃતિષા, મયા, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, જ્યેષ્ઠા અને અશ્લેષા એ નવ નક્ષત્રો રાક્ષસ ગણનાં છે એમ સમજવું માટે—

ધરતું નક્ષત્ર એ દેવ અથવા રાક્ષસ ગણતું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર મનુષ્ય ગણતું હોય અથવા ધરતું નક્ષત્ર મનુષ્ય ગણતું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર રાક્ષસ ગણતું હોય તો તે ધરધણીનું મૃત્યુ કરે (મનુષ્ય અને રાક્ષસ એ

એ જાને સર્વના સ્વરૂપ; અને સુખ સર્વને સમ છે (સુખ નહિ અને મિત્ર પણ નહિ.)
 " સુખ અને મૃત્યુ એ જાને મંદો મિત્ર છે " પણ મંદોના સુખ શોધ નથી. વગી જાણના
 એ થવા, મા, શુક અને સનૈધર એ આર મંદો સમ છે તથા મંદ, પુરુષપતિ અને મૃત્યુ
 એ મંદ મંદો મિત્ર છે; પણ સુખ તો મંદજનો સુખ છે. શુક અને સનૈધર એ મે
 મંદમને સમ છે અને શુક તથા મૃત્યુ એ મે સુખના મિત્ર છે.

સુખને સુખ મંદ ૧ અને મૃત્યુ, સનૈધર અને મંદમ એ પણ સુખને સમ છે, તથા
 સર્વ, મંદમ અને મંદ મંદે પુરુષપતિના મિત્ર છે પણ સુખ અને મૃત્યુ એ મે પુરુષપતિના
 સુખ છે, તથા સનૈધર ૧ પુરુષપતિને સમ છે પણ અને સનૈધર એ મે સુખના મિત્ર છે,
 પણ સર્વ અને મંદ એ મે મૃત્યુ સુખ છે, તથા મંદમ અને પુરુષપતિ, એ મે સુખને
 સમ છે તથા શુક અને મૃત્યુ એ મે સનૈધરના મિત્ર છે પણ મંદ, મૃત્યુ અને મંદમ, એ
 મંદે સર્વના સુખ છે અને પુરુષપતિ એ સનૈધરને સમ છે એમ ભવતુ ૨૮

કો વિદ્યો કમનુ ૧૧ ૧. નવકર્મણ્યે પ્રથમયા નેત્રાભા જુને મંદો મિત્ર
 મૃત્યુને મે સર્વ મંદે મૃત્યુ. સુખ મંદ છે એ જાને જાણને " " આવી વિદ્યા
 નેત્રાભા નેત્રાભા ૧ મૃત્યુ મૃત્યુને મંદો મિત્ર છે, તે તથા આપણા મમજામાં સમ વિષમ
 આપણા મૃત્યુ એ પણ મંદો મૃત્યુ એ મે મૃત્યુ નહિ. પણ એવોજ અર્થ નીચળો ૧, મંદો
 સુખ સુખ છે, સનૈધર સુખ મંદો ૧૧ છે એવો મિત્ર અને મૃત્યુ ને ૧ મે પણ ૧૧ મંદો
 મિત્ર ને ૧ મે મૃત્યુ

જેમાં પરસ્પર વિરોધ ભાવ છે માટે). તથા ધરતું નક્ષત્ર દેવગણનું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર રાક્ષસ ગણનું હોય અથવા ધરતું નક્ષત્ર રાક્ષસ ગણનું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર દેવગણનું હોય તો તે કલેશ કરે, માટે એવાં પરસ્પર વિરોધી નક્ષત્રોનો સર્વથા ત્યાગ કરવો. (હવે એક નક્ષત્રો કહે છે.)

ધરતું નક્ષત્ર દેવગણનું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર મનુષ્યગણનું હોય અથવા ધરતું નક્ષત્ર મનુષ્યગણનું હોય અને ધરધણીનું નક્ષત્ર દેવગણનું હોય તેમજ ધરતું અને ધરધણીનું એ જન્મેનાં નક્ષત્રો દેવગણનાં હોય અથવા એ જન્મેનાં નક્ષત્રો મનુષ્યગણનાં હોય તો તે એક છે. ૧૪

વૈરંચોત્તરફાલ્યુનીશ્ચિયુગલેસ્વાતીભરણ્યોર્દ્વયોઃ

રોહિણ્યુત્તરપાદ્યોઃશ્રુતિપુનર્વસ્વોર્વિરોધસ્તથા ॥

ચિત્રાહસ્તમયોશ્વપૂંચફણિનોર્જ્યેષ્ઠાવિશાખાદ્વયે

પ્રાસાદેભવનાસનેચશયનેનક્ષત્રવૈરંત્યજેત્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ:—ઉત્તરાશ્વિની અને અશ્વિની એ જન્મે નક્ષત્રોને પરસ્પરમાં વૈર છે, સ્વાતિ અને ભરણી એ જે નક્ષત્રોને વૈર છે, રોહિણી અને ઉત્તરાષાઢા એ જે નક્ષત્રોમાં વૈર છે, ધ્રુવ અને પુર્વાશ્વિ એ જે નક્ષત્રોને વૈર છે, ચિત્રા અને હસ્ત એ જે નક્ષત્રોમાં વૈર છે, પુષ્ક અને અશ્લેષા એ જે નક્ષત્રોમાં વૈર છે, જ્યેષ્ઠા અને વિશાખા એ જે નક્ષત્રોને વૈર છે એ રીતે નક્ષત્ર વૈર છે; માટે પ્રાસાદ વિષે, ધર વિષે, આસન વિષે અને શયન વિષે (ખાટલો અથવા પલંગ વગેરે સુધી રહેવાનાં સાધનો વિષે) ઉપર જતાં-તાં નક્ષત્રવૈર તજવા હજી છે. ૧૫

વિપ્રાકર્કટમીનતૌલિરુદિતાસિંહાજચાપાનૃપાઃ

વિદ્કન્યામકરોઽષ્ટપથપલાયુર્મંચકુંભસ્તુલા ॥

ચળેનોત્તમકામિનીચમવનંપ્રાજ્ઞેદધૌયત્નતઃ

શ્વેષ્ઠાદ્વાદશનંદરાગગુણતોવિપ્રક્રમાદ્રાશયઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—કર્ક, મીન અને વૃષિક એ ત્રણ રાશિના પ્રાણીગુણર્થે ભણવો. સિંહ, મેષ. અને ધન એ ત્રણ રાશિનો શસ્ત્રિયર્થે ભણવો; કન્યા, મકર અને વૃષ એ ત્રણ રાશિનો વૈરવર્ણ્યે ભણવો, મિથુન, કુંભ અને મુગા એ ત્રણ રાશિનો શુદ્ધવર્ણ્યે ભણવો.

એમ સ્વામીની રાશિના વર્જીથી સ્ત્રીની રાશિનો વર્ણ ઉત્તમ હોય તો તે પુરુષીને સ્વામીએ પરણી નહિ, તેમજ ધરધણીની રાશિના વર્જીથી ધરની રાશિના ઉત્તમ વર્જીવાળું ધર કરવું નહિ, પણ રાશિના પ્રાણીગુણવાદને મીન રાશિનું ધર કરવું, તથા રાશિના શસ્ત્રિયર્થવાદને ધન રાશિનું ધર કરવું.

રાશિના વૈશ્યવર્ણવાળાએ કન્યા રાશિનું ઘર કરવું અને રાશિના શુદ્ધવર્ણવાળા-
એ મિથુન રાશિનું ઘર કરવું. ૧૬

વસંતતિલકા.

અશ્વોઽશ્વિનીશતભયોર્યમપૂષિહસ્તી
છાગોમ્નિપુણ્યરગોઽથવિધાતૃસૌમ્યે ॥

મૂલાદ્રવ્યોઃશુનકઓતુરહાવદિત્યે
પૂફામઘાસુમતઃતંદુરેવયોનિઃ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—અશ્વિની અને શતભિષા એ બન્ને નક્ષત્રોની અશ્વયોનિ છે એમ
જાણવું. ભરણી અને રેવતી એ બે નક્ષત્રોની હસ્તી યોનિ છે. કૃત્તિકા અને
પુષ્ય એ બે નક્ષત્રોની છાગયોનિ છે. શરદિણી અને મૃગશિર એ બે નક્ષત્રોની
સર્પયોનિ છે. મૂળ અને આર્દ્રા એ બે નક્ષત્રોની સ્થાનયોનિ છે. અશ્લેષા અને
પુનર્વસુ એ બે નક્ષત્રોની માંતરયોનિ છે. પુર્વાશ્લેષુની અને મઘા એ બે નક્ષ-
ત્રોની ઉદરયોનિ છે એમ સમજવું. ૧૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

ગૌર્ભદ્રોત્તરફાલ્યુનીતઽદિતાસ્વાતૌકરેમાહિથી
વ્યાઘ્રસ્ત્વાર્દ્રવિશાલયોશ્ચહરિણોજ્યેષ્ઠાનુરાધામયોઃ
પૂષાઢાશ્રવણેકપિર્નિગદિતોવિશ્વાભિજિજ્ઞાકુલં
પૂમાયાંત્રસુમેઘેંદ્રઽદિતોવૈરંત્યજેહ્લોકતઃ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—ઉત્તરાભાદ્રપદ અને ઉત્તરાશ્લેષુની એ બે નક્ષત્રોની ગાયત્રી
યોનિ છે, સ્વાતિ અને હસ્ત એ બે નક્ષત્રોની રમહિષીયોનિ છે, ચિત્રા અને
વિશાખા એ બે નક્ષત્રોની વાઘની યોનિ છે, જ્યેષ્ઠા અને અનુરાધા એ બે નક્ષ-
ત્રોની હરણી યોનિ છે, પૂર્વાષાઢા અને શ્રવણ એ બે નક્ષત્રોની વાનરની યોનિ
છે. ઉત્તરાષાઢા અને અભિજિત એ બે નક્ષત્રોની નકુળ [નાગિયાની] યોનિ છે,
અને પૂર્વાભાદ્રપદ ને ધનિષ્ઠા એ બે નક્ષત્રોની સિંહની યોનિ છે, એમ સમજવું.
એ રીતે નક્ષત્રની યોનિથી ઉત્પત્ત થયેલું વૈર એ ઘરની જોડે ઘરના ધણીને
લોકત્યવહારે લાગુ પડતું હોય તો તે તજવું. ૧૮

૧ છાગ અથવા છાગી નામ ધેરીનું છે એમ સિદ્ધમને માનેવું છે, પણ અમરકો-
પના મન પ્રમાણે છાગ નામ બઝરીનું છે એ વાતને ટેકા આપનાર યેશં આ બઝરનું
પાસજી કરનાર ભરથડ તથા રગારી લેકે બઝરીને છાગી કહે છે.

૨ મદિની-મેંદ.

ઈદ્રવજ્રા.

આયર્ક્ષતારાવ્યયમંશકંચલોકકૃપત્વાવિભજેત્ક્રમેણ ॥

તિષ્ઠ્યાચવારેણતથેવલગ્નૈઃશોષેસ્તુનાન્યેત્રભવેયુરંકૈઃ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—આયનો અંક, નક્ષત્રનો, તારાનો, વ્યયનો અને અંગાંત્રને કો સર્વ અંકોને એકઠા કરતાં જેટલો અંક થાય તે અંકને પંદર ભાગે ભાગતાં શેષ જે રહે તે ધરની [તથિ છે એમ સમજવું, તથા તેજ અંકને [સર્વ અંકોને એકઠા કર્યેં એકંદરે જે અંક થયો હોય તેને] સાતે ભાગતાં શેષ જે રહે તે વાર બળવો અને વળી તેજ અંકને બારે ભાગતાં શેષ જે રહે તે હર બળવું. ૧૬

ઉપજાતિ.

દૈર્ઘ્યપૃથુત્વેનચતાડનીયંતયોર્યદેક્યંપુનરુચ્છદૃષેણ ॥

શોષોઽધિનાધોવસુભાજિતેસ્મિન્સમઃપ્રશસ્તોવિપમસ્તુનેવા॥૨૦॥

અર્થ:—ધરની લંબાઈ સાથે પહેલાંધને શુભતાં જે અંક આવે, તે અંક-ને ધરની ઉંચાઈના અંક સાથે મેળવી સરવાળો કરતાં, જેટલો અંક આવે તેટલો અંકને આઠે (૮) ભાગતાં, શેષ જે રહે તે ધરનો અધિપતિ વર્ગ બળ-વો. [તેવા આઠ વર્ગો છે.] તે વર્ગોમાંથી બીજો (૨), ત્રીજો (૪), છઠો (૬), આઠમો (૮), વર્ગ, એ ચારમાંથી દોઢપણ વર્ગ આવે તો તે છઠ સમજવો; પણ પહેલો (૧), ત્રીજો (૩), પાંચમો ૫, અને સાતમો (૭) એ ચારમાંથી દોઢ પણ વર્ગ આવે તો તે હારો નહિ, એમ બળવું. ૨૦

વસન્તતિલકા.

ધર્ગાષ્ટકસ્યપતયોગરુહોવિટાલઃસિંહસ્તથેવશુનકારગમૂપકેળાઃ॥

૭મેષઃક્રમેણગાદિતાઃસ્વલુપૂર્વતોપિયઃપંચમઃસરિપુરેવચુર્ધ્વિવર્ગ્યઃ૨૧

અર્થ:—ગરુડ ૧, બિલાટો ૨, સિંહ ૩, આન ૪, સર્પ ૫, મૂપક અથવા ઉદર ૬, મૂગ ૭, અને મેટા ૮, એ આઠ વર્ગો પૂર્વદિશાથી અનુક્રમે સ્થિતિમાં દિશાઓ અને વિદિશાઓ, [કોણે] મળી આઠના સ્વામી ને, આટે તે ધરની

આઠ દિશાઓના આઠ સ્વામી સમજવા અને હવે પાઠાંતરથી ધરના ધણીના વર્ગો સમજવાના તે એવી રીતે કે—

“અ” “ઇ” “ઉ” “ઐ” “ઔ” એ ચાર અક્ષરોમાંથી ગમે તે અક્ષર ધરધણીના નામના આઠમાં હોય તો તેનો “ગરુડ” વર્ગ, “ક” “ખ” “ગ” “ઘ” “ઙ” એ પાંચ અક્ષરોમાંથી ગમે તે અક્ષર ધરધણીના નામના આવે હોય તો તેનો “ગિડાલ” વર્ગ છે, “ચ” “છ” “જ” “ઝ” “ઞ” એ પાંચ અક્ષરોમાંથી ગમે તે અક્ષર ધરધણીના નામના આવે હોય તો તેનો “સિંહ” વર્ગ, “ટ” “ઠ” “ડ” “ઢ” “ણ” એ પાંચમાંથી ગમે તે અક્ષર નામના આવે હોય તો તેનો “શ્વાન” વર્ગ છે, “ત” “થ” “દ” “ધ” “ન” એ પાંચમાંથી ગમે તે અક્ષર નામના આવે હોય તો તેનો “સ્વર્પ” વર્ગ છે, “પ” “ફ” “ભ” “ભ” “મ” એ પાંચમાંથી ગમે તે અક્ષર નામના આવે હોય તો તેનો “મૂષક” વર્ગ છે, “ય” “ર” “લ” “વ” એ ચારમાંથી ગમે તે અક્ષર નામના આવે હોય તો તેનો “મૃગ” વર્ગ છે અને “શ” “ષ” “સ” “હ” એ ચાર અક્ષરોમાંથી ગમે તે અક્ષર ધરધણીના નામના આઠમાં હોય તો તેનો “મેંદા” નો વર્ગ છે એમ સમજવું. પણ ધરધણીના વર્ગથી ધરના પાંચમે વર્ગ આવે તો તે શુદ્ધ છે માટે તેને તજવો કહ્યો છે. ૨૧

શાર્દૂલવિક્રોદિત.

અશ્વિન્યાદિકભત્રયંફણિનિમંચકંત્રિનાડ્યુજ્જવં

લોકસ્થંવરકન્યયોશ્ચયદિમંતન્મૃત્યુદંચાંશતઃ ॥

નાડીસેવકમિત્રગેહપુરતશ્ચૈકાશુભાસઘ્યધાઃ

આયાદિત્રિકપંચતતનવમિસ્ત્વંગેર્ગૃહંસૌખ્યદમ્ ॥૨૨॥

અર્થઃ—સર્પના આકારે ત્રણ નાડીનું ચક્ર કરી તેમાં અશ્વિન્યાદિ સત્તાવીસ (૨૭) નક્ષત્રો વેધ કરવાં, [સર્પના નવ ભાગો કરી તે દરેક ભાગમાં ત્રણ નક્ષત્રો વેધવાં] એ નક્ષત્રો એવી રીતે વેધવાં કે,—સર્પાનૃતિ ચક્રમાં નાડીમાં વર અને કન્યાના નક્ષત્રો આવે તો તે મૃત્યુ કરે માટે તે સારાં તેથી તે નક્ષત્રોના અંશ તજવા [અંશ એટલે ભાગો—અથવા ચરણો] સ્વામી અને સેવકને, મિત્ર મિત્રને, ધરને અને ધરના સ્વામીને તેમજ નગરને અને રાજાને એટલાઓના નક્ષત્રોનો એક નાડીમાં વેધ થાય તો સારો છે. વળી પ્રથમના ભાગમાં ઘરો વિશે આયાદિ નવ પ્રકાર જોવાના કહ્યા છે

राजवल्लभ अध्याय ३.

પણ તેમાં વિશેષ કરી ત્રણ પ્રકાર ભેવા અથવા ધાંચ, સાત, કે નવ પ્રકાર ભેઈ ઘર કરે તો ઘર કરનાર મુખી થાય એમ સમજવું. ૨૨

દ્રુતચિલંપિન.

વહુગુણંલઘુદોષસમન્વિતંભવનદેવગૃહાદિકમિપ્યતે ॥

જલલલેનશિર્ણીવહુતાપવાન્નશમમેતિગુણેરધિકોયતઃ ॥૨૩॥

અર્થ—જેમાં ઘણા શુભો અને થોડા દોષો રહેલા હોય એવાં ઘર અને દેવમંદિરાદિ કરવામાં કંઈ હરકત નથી. જેમકે, ઘણા તાપવાળો અમિ પાણીના ઝીણા બિંદુવડે યુષ્માય નહિ તેજ રીતે જે વસ્તુમાં ઘણા શુભો રહેલા હોય તે પંદાર્યને થોડા દોષવડે કંઈ હાનિ થાય નહિ. ૨૩

શિવશ્રી વામ્નનાગેરામવહુભેમંદનકૃતેઆપાદિલક્ષણનામનૃત્તપોઽધ્યાય ॥ ૩ ॥

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૫ થો.

દાર્દ્રવિક્રીડિત.

વાપીકૂપસદાગવેવભવનાન્યારામયાગાદિકં
તીર્થાનામવગાહનંચત્રિધિવત્કન્યાપ્રદાનાદિકમ્ ॥
સર્વેપુણ્યમિદંનૃપઃસલભતેયઃકારયેત્પર્વતે
દુર્ગેસર્વજનાયશર્મજનનંવિશ્રામમેકંપરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—સર્વ લોકોને શુભકારી અને શત્રુના ભયથી બચાવનાર એવો કિલ્લો જે રાજાઓ પર્વત ઉપર રચાવે છે તે રાજાઓને કુવા, તળાવ, વાવ ડિયો, દેવમંદિરો, બાગો અને યજ્ઞાદિનાં પુણ્યોનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે; એટલુંજ નહિ પણ તીર્થસ્નાન અને વિધિ સહિત રન્યાશનાદિનાં સર્વ પ્રકારનાં પુણ્યો એવા કિલ્લાઓ રચાવનાર રાજાઓને મળે છે. ૧

સિંહોવૈરિપરાભવંપ્રક્રુતેતિષ્ઠન્ગિરેગઢ્વરે
દુર્ગંસ્થોનૃપતિઃપ્રભૂતકટકંશત્રુજયેત્સંગરે ॥
કૈલાસેનગરાંશિવેનરચિતંગૌર્યાદિસંરક્ષણં
દુર્ગેપશ્ચિમસાગરેચહરિણાન્યેપાંકિમત્રોચ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ—પર્વતની શુક્ષ્મા રહેનાર સિંહ જેમ પોતાના શત્રુનો નાશ કરે છે તેજ રીતે કિલ્લાગા રહેનાર રાજા સામે તેનો શત્રુ માટી સેનાવાળો છતાં દુર્ગપતિ રાજા શત્રુનો નાશ કરી શકે છે; જેમ બાણી પાર્વતીના રથજી માટે મહાદેવજીએ કૈલાસપર્વત ઉપર નગર રચ્યું, અને તેજ રીતે પશ્ચિમ સમુદ્ર વિષે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે દ્રાશકા નગરી રચેલી છે, તો લીલજી માટે શું કહિએ ? માટે રાજાઓએ અવશ્ય એવો કિલ્લો રચવો જ જોઈએ. ૨

મૂદુર્ગંજલદુર્ગમદ્રિવિષયેદુર્ગંભવેદ્ગઢ્વરે
તેપાંમુત્તમમદ્રિમુર્ધ્નિરચિતંતદ્વૈરિણાંદુર્ગમમ્ ॥

અન્નાર્થેઘૃતતોયતેલલંબણેઃકાષ્ટેસ્તૃણાચેસ્તથા

ચંત્રોપસ્કરવાણશસ્ત્રસુભટેઃસંપૂરયેદ્ભૂપતિઃ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—એવા કિણ્નાઓ ચાર પ્રકારના છે. તેમાં પ્રથમ જૂમિદુર્ગ, બીજી જળદુર્ગ, ત્રીજી ત્રિરિદુર્ગ અને ચોથા જમ્બહરદુર્ગ છે. એ ચાર કિણ્નાઓમાં ત્રીજો કે જે પર્વતના મરતક ઉપર દોષ તે સર્વ કિણ્નાઓથી શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે, તેવા દુર્ગમાં શત્રુ સહેલાઈથી પ્રવેશ કરી શકે નહિ.

ઉપર બતાવેલા કિણ્નાઓમાં જનન, ઘી, પાણી, તેલ, લવણ (મીઠું) બળતણ, ઘાસ અને સંશ્રામની સામગ્રીનાં યજ્ઞો, * ઉપરશ્વર + જાણ, શસ્ત્રો અને યુદ્ધપ્રસંગે ઉત્તમ પ્રકારે શત્રુ સામે લડી બળુનાર એવા ચોદાઓ ઇત્યાદિ પૂર્ણ થીતે રાજાએ કિણ્નામાં રાખવાની તજવીજ રાખવી જોઈયે. ૩

૧ જૂમિદુર્ગ એટલે જમીન ઉપર કિણ્ના દોષ તે.

૨ જળદુર્ગ એટલે જેની આરે તરફ પાણી દોષ તે. જેમ, દાર્દરા, લંકા વગેરે.

૩ ત્રિરિદુર્ગ એટલે પર્વતના મરતક ઉપર દોષ તે. જેમ, જૂજ, ચીતોડ, કુંબલગોર, અજમેર, જયપુરનો નારમડ અને જોધપુર વગેરેના કિણ્ના છે તે.

૪ જમ્બહર એટલે પર્વતો વચ્ચે દોષ તે. જેમ, ઇશ્વર વગેરે કિણ્ના છે તે.

† યંત્ર એટલે તોપો અને એવાજ બીજા અનેક પ્રકારના જે કે, જગ વિના કળવડે કાપ થાય તે. * ઉપરશ્વર એટલે યંત્રોમાં બરવાની સામગ્રીમાં દારૂ, ઘીણા અને બીજા જોઈતા અનેક સાધનો દોષ તે. + જાણ એટલે તારનું નામ છે પણ બીજા પ્રકારનું જાણ દોષ છે તેને અજ્ઞાણ કહે છે. તે જાણીને ઉપયોગ દાસના વખતમાં થતો નથી; પણ જ્યાં થોડા વર્ષો ઉપર જાણી લેકા જાણ અજ્ઞાતી બને છે, તે જાણે વાદના થાય છે. તેની અજ્ઞાતિ એક મજ સુધી દોષ છે. તેમાં ચિત્રથી તે સાત આઠ સુધી કેમ રાખવામાં આવે છે, અને તેમાં દારૂ ભરી લાગુ બન લેકા પુવા ખાંડવાની દિગુણી થાય છે, તેની દિગુણીએ ખાંડવામાં આવે છે. તે જાણ શત્રુની સેના સામે યુદ્ધમાં ખાંડાને, ધોરવારને, ઉંટના રવારને અને દાંપીના રવારને મારવા દોષ તે જમીનથી ચાર બાજગ, એક પેલ અર્ધ દાય, અને મજ સુધી અનુભવે ઉચું રાખી, તે જાણને એક તરફ લાકડી બાંધી દોષ છે. તથા જે તરવારો બાંધવામાં આવે છે. પછી જાણને અજાણવામાં આવે છે તે જખત મજબુત મનુષ્યો દોષો જોઈએ અમર મેરવાકક દોષ તે તે જાણ ઉંડી રીતે બંધ કરી જે તરફથી મુશ્કારા આવ્યું દોષ તેજ તરફની દેખામાં જઈ પડે. તે સંતાનો સંદાર કરી નામે તેજ રીતે શત્રુની સેનામાં આરે કાપ કરે છે, પણ તે જાણ આકારે કરના જ્યારે જોકે કાંઈમાંથી દારૂ છરી પડે છે ત્યારે તે નીચે પડી બાપ છે. એટલે સેના તેને ઉપાડી લેવા બાપ છે. એટલામાં બીજા કોઈમાં અગ્નિને પ્રવેશ કરે તરત પાણું તેજ રીતે કાપ દારૂ કરે છે. એટલે તથાજ સેના તેને અજાણી અવન સંજારો

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૪ થો.

શાર્દૂલચિકીદિત.

વાપીકૂપતઢાગદેવભવનાન્યારામયાગાદિકં
તીર્થાનામવગાહનંચવિધિવત્કન્યાપ્રદાનાદિકમ્ ॥
સર્વપુણ્યમિદંનૃપઃસલભતેયઃકારયેત્પર્વતે
દુર્ગેસર્વજનાયશર્મજનનંવિશ્રામમેકંપરમ્ ॥ ૧ ॥

અર્થ—સર્વ લોકોને સુખકારી અને યતુના ભયથી બચાવનાર જોવો
કિલ્લો જે રાજાઓ પર્વત ઉપર રચાવે છે તે રાજાઓને કુવા, તળાવ, વાવ
કિયો, દેવમંદિરો, બાગો અને યજ્ઞાદિનાં પુણ્યોનું ફળ પ્રાપ્ત થાય છે; જોટલુંજ
નહિ પણ તીર્થસ્નાન અને વિધિ સદિત કન્યાદાનાદિનાં સર્વ પ્રકારનાં પુણ્યો
જોવા કિલ્લાઓ રચાવનાર રાજાઓને મળે છે. ૧

સિંહોવૈરિપરાભવંપ્રકુરુતેતિષ્ઠન્ગિરેગઢ્વરે
દુર્ગસ્થોનૃપતિઃપ્રભૂતકટકંશત્રુજયેત્સંગરે ॥
કૈલાસેનગરાંશિવેનરચિતંગૌર્યાદિસંરક્ષણં
દુર્ગેપશ્ચિમસાગરેચહરિણાન્યેપાંકિમત્રોચ્યતે ॥ ૨ ॥

અર્થ—પર્વતની શુશ્રૂષાં રહેનાર સિંહ જેમ પોતાના યતુનો નાશ કરે છે
તેજ રીતે કિલ્લામાં રહેનાર રાજા સામે તેનો યતુ મીઠી સેનાવાળો છતાં દુર્મપતિ
રાજા યતુનો નાશ કરી શકે છે; જેમ બાણી પાર્વતીના રણજી માટે મહાદેવજીએ
કૈલાસપર્વત ઉપર નગર રચ્યું, અને તેજ રીતે પશ્ચિમ સમુદ્ર વિષે ક્ષીરસાગર
દારા નગરી રચેલી છે, તે રીતેજ રાજા માટે શું કરીએ ? માટે
અવશ્ય જોવો કિલ્લો રચવો જ જોઈએ. ૨

મૃદુર્ગજલદુર્ગમદ્રિવિપયેદુર્ગભવેન્નઢ્વરે
તેનાંસુ

૬ "૩, જે નગર વિલોકન અથવા લંબગેળ
ગર ખાલી ખુલાનું હોય તેનું નામ "નંદ" ૫,

ગોઠવવાઃ એટલે સાંની જે દડાકત દોષ તે મુત
રે, પણ તે ચર છે એમ બીજા કાણના ભજુવામાં
(અથવા ઉપર જતાવેલે ડેહાણેથી જે ગરે આખા
રોએ સમ્રામાં, બિનુકિના સ્થાનમાં, બજારમાં, કીકા
ન મમત થતી દોષ ત્યાં), મહાકુરિત થતી દોષ તે સ્થા-
ની, પકિતોના સમ્રાગમ સ્થાનમાં, જે જે ડેહાણે ખતી-
ના અધિકારી અથવા ચત્વર અધિકારી ગેસના દોષ ત્યાં
) ચરોએ તપસ સખે.

પનું બજ કપી દોષ અને સામાવાળા બજવાન દોષ
બજવાન સુતુ તોબી દોષ તે તેને પન આપી સ્વાધીન
તેની સાથે સંધી ગાખી તથા ચાલનું બજવાનપણું દોષ
તેને જતો કપો દોષ એવા સુતુને, રાત્રને નિર્જળપદ
નેને મારી નાખે અથવા તેની સ્થિતિ નહિ દોષ તે પછી
જી મારેલે બજાર મગાવતા સામાવાળા સુતુને છતી છડીછ
ન પડે તેવો વખત સાધીને ગુરત હોય અથવા તેના ઉપર ચંદી
અને સામાવાળાનું સર્વ પ્રકારનું બજ એઈ તથા પોતાના નમ-
(બદોબસ કરી પછી જતું. કદાચ સામાવાળા બજવાન દોષ
આ સામાવાળાના રેશમાં નહિ જવા દેવાથી તે નિર્જળ થશે
એટલુંજ નહિ પણ તેના રાત્રમાં અનેક પ્રકારના ઉપદેશો થવા
માતા તેમજ તેના કામદારોને પોતાના મિત્રો કરવા.

માં સુવર્ણની અને લવણ અથવા ખીંટની ખાણો ઉપર ચોરી
ખેલો, તેમજ ઉત્પન્નના ખાતામાં અને નવાય કામમાં પોતાના વિચાર
ગર સામાવાળા બજવાન રાત્રએ પીકા કરી દોષ તે પોતાનું
દુર્મં [કિચો] દોષ તેમાં જાણ પોતાના મિત્ર અને કુટુંબ સહવર્તમાન
દંક અને ગોઠવિના વિચાર કરવા, અને તેવા વખતમાં પોતાના મામ
રાત્ર પીકા કરેલ દોષ તેમાં આમડાંએને ઉજા કરી નગરનું
પણ પનવાન મુદરથી દોષ તેમને દુર્મમાં રાખી વારંવાર રૂંધે આ
જનું ખનાજ તમામ કિલ્લામાં પોતાના કબજે રાખનું, અથવા જે ડેક
સ દોષ તે તે ડેહાણે અગિ સમારી ખનન વમેરે જાણ નાખતું
। રેનું નદી, અથવા બેનરમાં ઉમેલું ધાન દોષ ત્યાં રાખથી જવા
સુતુના મનુષ્યો માથે બોદ કરી તેમના દાથે ખાતી નખાવનું એટલે
પાને નહિ તેમજ પરાના દાથમાં આવે નહિ, તથા તેવા વખતમાં

માહેન્દ્રચતુરસમાયતિપુરંતત્સર્વતોમદ્રકં
 વૃત્તંસિંહવિલોકનંનિગદિતંવૃત્તાયતંવારુણમ્ ॥
 નંદાચ્ચંચવિમુક્તકોણમથનંદાવર્તકંસ્વસ્તિકા
 કારંસ્યાયવવજ્જયંતમપિતદિવ્યંગિરેર્મસ્તકે ॥ ૪ ॥

અર્થ:—ચતુરસ અથવા ચોખંડું નગર હોય તો તેનું નામ “માહેન્દ્ર”^૧
 નગર કહેવાય, જે નગર લાંબા સાથે ચોખંડું નગર હોય તેનું નામ સર્વતોમદ્રકં^૨

નામવા સાગે ॥ અને તેજ બાણે સત્તુની સેના પાસે જમીનમાં મુકી, તેના ઉપર ચોખ
 વજનદાર પથરાયો ખડકી, અગ્નિ લગાડવાથી ખડકલા પથરાયો ઉંચા ઉડી ફોજમાં પડે
 છે તેમજ એ બાણ દારૂખાનામાં જઈ પડે તો તેથી સગમી ઉડે ફોજને નાસવું પડે છે.
 એ રીતે બાણોનો પ્રયોગ થતો હતો.

હવે યત્રો માટે ઉપરકરો, દારૂ, ગોળા વગેરે જતાવવામાં આવ્યું છે, પણ મુદ્દના પ્રાસ-
 ગિક અને રાજરીતને અનુસરતી જેટલી બાજતો એવા પ્રસંગે કામમાં આવે છે, તે સર્વ
 બાજતોનો ઉપરકરમાં સમાવેસ થાય છે. એવા ઉપરકરોમાંથી દારૂ જતાવવાની રીતે જતાવવા
 વાસ્તુમંડનમાં લખે છે. કિસ્સાઓમાં રાખવાના ઉપરકરો માટે મહાભારતમાં જતાવેલું છે તે
 (મહાભારતમાં) જોતાં પુષ્કળ બાજતો છે, તે દિંદુરતાનના રાજાએ કોષકર્મ, જાણતા હશે; પણ
 હાલના પ્રસંગે ચક્રવર્તિપણાનું માન ધરાવનાર ઇશ્વર સરકારની રીતભાત જોઈ આપણે
 આશ્ચર્ય પામીએ છીએ, પણ આશ્ચર્યમાં ઉત્પન્ન થએલા વિદ્વાનોએ દરેક બાજતના રચેલા
 પ્રયોગની રીતભાતો જોના જણવામાં આવતી નથી તેને માટેજ આશ્ચર્ય છે.

મહાભારતમાં રાજ્યધર્મ શાંતિપર્વના (૬૬) અધ્યયોતેરમા અધ્યાયમાં બીજમંથિના પ્રત્યે
 મુખિશ્વર પછે છે કે, રાજાઓનાં કર્તવ્ય શું છે ? દેશનું રક્ષણ શી રીતે કરવું ? શત્રુ શી
 રીતે હતવા ? અન્ય દેશોમાં ચરો (હતો) શી રીતે મોકલવા ? ચાર વર્ષોમાં રાજ્યને પોતાનો
 વિશ્વાસ શી રીતે બેસાડવો ? અને ચાકરો, બી તથા પુત્રાદિને શી રીતે રાખવા ? તે કહે.

બીજમ—રાજાએ પ્રથમ તો પોતાનો આત્મા જાણી પછી શત્રુઓને હતવા; કેમકે,
 અહતતામાં રાજા શત્રુને શી રીતે હતી શકે ? આત્મા હતવાનું કામ એટલુંજ છે કે, જેણે
 પંચેન્દ્રિય હતી તે શત્રુ હતી શકે છે.

હવે દુર્જ માટે કહું છું કે, રાજાએ કિસ્સામાં ચોક્કાઓની ચોકિયો રાખવી. રાજ-
 બુદ્ધિની સધી ઉપર ચોક્કાઓ રાખવા. નગર અને બાજમાં ચોક્કાઓ રાખવા, રાજવાડામાં
 નગરકોટપાળની જાણ, વગેરે દેશજી ચોક્કાઓ બહિષ્કારત રાખવો, અને ચરો (હુપી
 પોલીસ) એવા રાખવા કે તેને બીજા સેના જાણે કે, તે બેઠેલા છે, બોખડા (મુઠા) ને
 દિવાન છે, તેવા ચરો પોતાનો વેસ ભજવશે કે નહિ ? એ વાતનો નિશ્ચય થવા
 માટે તેની પરીકા સેવાની રીત એવી છે કે, એવા ચરોને રાજાએ પોતાના દિવાન તથા
 બીજા કાર્યસારિયો અને પોતાના પુત્ર પૌત્રાદિક તરફ મોકલવા. કેમકે, તેમના વિચારો
 રાજા માટે કેવા છે ? તેમજ મોદેરમાં નગરચર્યા જોવા માટે મોકલવા અને પોતાના

જે નગર ગોળહોય તેનું નામ “સિંદ” ૩, જે નગર વિલોકન અથવા લંબગોળ હોય તેનું નામ “વારુ” ૪, જે નગર ખાલી ખુલાનું હોય તેનું નામ “ખેદ” ૫,

તાપાના શીખ ખડિશ રાજ્યો તરફ મોકલવા; એટલે ત્યાંની જે દષ્ટાંત હોય તે યુદ્ધ રીતે તપસી દરેક રાજ્યને નિવેદન કરે, પણ તે ચર તો એમ શીખ કોપના ભણવામાં આવવા દે નહિ, વળી રાજ્ય પ્રતિપાદી અથવા ઉપર જતાવેને ઠેકાણેથી જે ગરે આપ્યા હોય તેને આગળી સેવા તથા તેજ ચરોએ સમ્માર્થ, સિમુકોના સ્થાનમાં, જનરમાં, કીકા ધવાના સ્થાનમાં (અનેક પ્રકારની રમત રમત થતી હોય ત્યાં), મહાસ્તિ થતી હોય તે સ્થાનમાં, વણિક સેવોના દરોમાં, જામમાં, પંડિતોના સમાગમ સ્થાનમાં, જે જે ઠેકાણે ખનીજ પદાર્થોની ખાણો હોય ત્યાં, ચક્રોના અધિકારી અથવા ચત્વર અધિકારી બેસતા હોય ત્યાં અને શીખતોના ઘરમાં એટલે ઠેકાણે ચરોએ તપાસ રાખવે.

રાજ્યો ભણવું ભેદોએ કે, પોતાનું જળ કમી હોય અને સામાવાળો જગવાન હોય તો તેના સામે મધી કરવી અથવા જગવાન ચતુ યોગી હોય તો તેને ધન આપી સ્વાધીન કરવે, તેમજ વિદ્વાનને ધન આપી તેની સાથે સધી રાખવી તથા રાજ્યનું જગવાનપણું હોય તેવા વખતમાં કુદ ઉપર દયા સાચી તેને જતો ક્યો હોય એવા સત્તુને, રાજ્યને નિર્જળપણુ પ્રાપ્ત થયું હોય તેવા વખતમાં તેને ખારી નાખવે અથવા તેની સંજિત નહિ હોય તો પછી તેના સામે ઉપેક્ષા કરવી. ચરોની મારફતે ખજર મથારતા સામાવાળો સત્તુને છૂટી છડીયું એમ જણાય તો સત્તુને ખજર ન પડે તેણે વખત સાધીને તુરત ફોજ લઇ તેના ઉપર ચંદી જતું, પણ તે પહેલાં પોતાનું અને સામાવાળાનું સર્વ પ્રકારનું જળ ભેદ તથા પોતાના નમ-ગ્નું રક્ષણ થવા માટેનો પુરતો જોગવસત કરી પછી જતું. કદાચ સામાવાળો જગવાન હોય તો પોતાના દેશની કંઠ વચ્ચેના સામાવાળાના દેશમાં નહિ જવા દેવાથી તે નિર્જળ થશે તેને તપાસ કરી અદક્ષતા એટલુંજ નહિ, પણ તેના રાજ્યમાં અનેક પ્રકારના ઉપદ્રવો થવા અગિ વગેરે સાધનો કામે લગાડ્યાં તેમજ તેના કામદારોને પોતાના મિત્રો કરવા.

રાજ્યો પોતાના દેશમાં કુવર્ણની અને સવજુ અથવા મીઠાની ખાણો ઉપર ચોરી પેરાતો પકો જોગવસત રાખવે, તેમજ ઉત્પન્નતા ખજામાં અને ન્યાય કામમાં પોતાના વિશ્વાસ અધિકારીઓ રાખવા, અથવા સામાવાળો જગવાન રાજ્યો પીધ કરી હોય તો પોતાનું રાજ્ય મુખી એકદ મજબુત કુર્મ (શિંગો) હોય તેમાં જઈ પોતાના મિત્ર અને કુટુંબ મદદવર્તમાન રહ્યા પછી સામ, દાન, દંડ અને એકાદિના વિચાર કરવા, અને તેવા વખતમાં પોતાના ગામ-કામિના એકાદને જાગિટ રાજ્ય પીધ કરતો હોય તેવાં ગામડાંઓને ઉખડ કરી નગરની નજીકમાં એકાદને રાખવા, પણ ધનવાન ચૂંકવો હોય તેમને કુર્મમાં રાખી વારંવાર પેઈ આ પતું; તથા યુદ્ધમાં નીપજનું આનાજ તમામ કિલ્લામાં પોતાના કમળે રાખવું, અથવા જે ઠેકાણેથી નહિ આતી દરે તેમ હોય તો તે ઠેકાણે અગિ લગતી અન્ન વગેરે ખાગી નાખવું. પણ ચતુતા દાધમાં જવા દેવું નહી, અથવા ખેનરોમાં ઉભેલાં ધાન હોય ત્યાં રાખવી અથવા સદાય તેમ ન હોય તો ચતુતા અનુષ્ઠે માથે બેઠ કરી તેમના દાથે ખાગી નાખાવું. એટલે જેમ પોતાના દાથમાં આવે નહિ તેમજ પરના દાથમાં આવે નહિ, તથા તેવા વખતમાં ન-

જે નગર સાધિયાના આકારે હોય તેનું નામ "નંદાવર્તક" ૬, જે નગર યપ અથવા જવના આકારે હોય તેનું નામ "જ્યવંત" ૭, અને પર્વતના મધ્ય ઉપર જે નગર હોય તેનું "દિવ્ય" ૮, નામ નગર છે. ૪

દીર્ઘ ઉતરવાના જે પ્રતે દોષ તે દોષાંતી નબળાશ, તમારેનાં પાત્રો ફેડી કઢાડી નાખ્યાં, કુવા અને વાગડિયોના પાણીમાં રિષ પદાર્થ નાખીદો, આવેલા સુતુ રાજનો જે સુતુ રાજ દોષ તે રાજ સાથે તેના વખતમાં રહેલ કરી રહેતુ અને તેની મહા મેગરપી, ચોનાને માનુ-મ પડના સુતુનો તેના વખતમાં નાશ કરવો, કુદાદિનાના કુર્ગો દોષ (દુષ્ટ વગેરેની કાઠીયાના કુર્ગ) તેના કુર્ગો સુતુના હાથમાં ગયે તેને આપવ મગવા જેનું દોષ તો તેમ નહિ થા દેવા માટે તેના કુર્ગોને ઉદન કરવા; પણ મોટા કુર્ગો તેમજ દેવરખેને ઉદના નહિ.

રાજ જે કિણમાં રહેતો દોષ તે કિણની મારે દિશાએ "મગંકી" કરતી (નગર અથવા કિણથી થોડે દૂર મેદાનમાં નાના આકારના સુરતે કરવા, કારણ કે તે સુરતે ઉપર બેઠી સુતુના મનુષ્યો આવવા દોષ અથવા એવી બીજી જાનનોતો તપામ રાખી વારંવાર મગંકો ખમર આવે અને કિણની આસપાસની આસપાસ ઉપર કિણમાં પાંદિનાં જેથી લેવાં વળી સંધી વિમલનું કામ અને સ્થાન મેદાદિ જાણનાર તથા સુતુ મિત્ર અને ઉદાસીન વગેરે જાણે તેના મગંકો ચોતાની પાસે તેમજ સુરતેમાં રાખવા, કાઠમાં કુદાદિ (મિલિ) રાખવા, પૂરે-પૂરે અથવા સંકટખારીએ રાખવી; પણ તેના ચોમ જંદોગસ્ત રાખવો (રાજને કોઈ પડ્યે તે બારીમાંથી નીકળી સુતુના હાથમાંથી ઊડી જવાની સંકટખારી), મેદાદ કરવાનું દોષ ત્યાં થતો સ્થાપન કરવા, પાણી ન હોય તો કુવા ખોદવવા, લાકડાં ભેગાં કરી રાખવા, લાસનાં ધરો દોષ તો તેને ગારાવડે લીધી લેવાં, અને એવા વખતમાં ચેપ, વૈશાખ માસ દોષ તો સવાર, સોની અને સુતિમગ્ધ દોષ એવા દેશજા વિના બીજા કોઈ મોટા કિણમાં દિવસના વખતે, રધિવાના કામમાં પણ કોઈ અગ્નિ સગમાને નહિ એવો બંદોગસ્ત રાખવો. અગર કોઈ દેવતા રાખે તો સારી રીતે અથવા આકસ્થી ભારી રાખે. એટલુંજ નહિ, પણ એવા વખતે કિમ્બુકને, માડાવાળાને, દીજડાને, નિશી કરી મસ્ત થનારને, અને બ્યાજવદં-તરના ધંધા કરનાર વગેરેને કિણમાં નહિ રહેવા દેતાં તેવાઓને કઢાડી મુકવા.

રાજએ દિવાનથી માંડીને જન્મજન્મતાના કામદાર સુધી અહાર હોદ્દા રાખવા જોઈએ; અને તેવાઓનો તપાસ રાખનાર તેમના ઉપરી બીજા અહાર કામદારો યુમ રાખવા. નગરમાં માર્ગો પહોળા રાખવા, અપચાગા, ગજચાગા, ચેપચાગા, સભાગાર, (સભ રાખવાનાં ધર) મંજાગાર (તોયે રહેવાનું તોપખાનું) રાખવા. બીજાના જાણુમાં આવે નહિ એવી રીતના યુત્ત માર્ગો કિણમાં રાખવા; કિણમાં ધનનો સંમલ રાખવો. તેલ, ઝરખી, મધ, ઘી, સર્વ પ્રકારનાં ઔષધો, કાપડા, કામડાનો જત્થો, ખાખરાના પાંદડાનો જત્થો, બર, લખનાર લેખકો અથવા વર્ણ, પાસ, લાકડાં, કરીખાણો, સર્વ પ્રકારનાં દધિપારો, જખતરો, ફેણ, મૂળો, ચાર પ્રકારના વૈવો, " વિષવૈવ, રોગવૈવ, ઘટવૈવ અથવા સમૈવ અને મંજાલિયાર વૈવ અર્થાત્ પ્રયોગ જાણનાર વૈવ " નદ, માખી

પુષ્પંચાદલોપમંચપુરુષાકારંપુરંપૌરુષં
સ્નાહંકુક્ષિપુભૂધરસ્યકથિતંદંડાભિધંદૈર્ઘ્યકમ્ ॥
શક્રંપ્રાક્સરિતઃપરત્રકમલંયામ્યેનદીધાર્મિકં
દ્વાભ્યાંચૈવમહાજયંચધનદાશાયાંનદીસૌમ્યવમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—જે અદલ નગર દોષ [આઠ પાંખડીવાળા કમળ જેવી આકૃ-
તિ જેવું દોષ તે] તે નગરનું નામ “પુષ્પપુર” હ, કહેવાય, જે નગર પુરુષના

(બદ્ધપી), મધ્ય, નૃત્ય કરનાર, નટયા, સ્ત્રીવિદિગ્ધામાં ગાખય; પણ જેને માટે જેની
ચંદ્રા આવે તેને તેની રીતે સારાર અથવા રાસન કરના રહેજું, રાત્રીએ આન આનનું
અથવા વરનું અવરણ રજા કરું. તે એ છે કે, (અંકે અને દમેશ) પોતાના આત્માનું,
દિવાનનું, ત્રિભુવનનું, દંડનિનું, મિત્રનું, દેશનું અને પોતાના નગરનું રક્ષણ કરવું. એ રીતે
રાત્રીએ વર્તવું, એટલુંજ નહિ પણ જે વડગુણ જાણનાર દોષ તે પુરોના મોક્ષા રાખ
કહેવાય. તે થશે એવા છે કે,—

- ૧ સંધ્યાનામન, (યજુ સાથે રોડ રાખી જેને રહેનાં આવડે તે).
- ૨ વાગામધાન (યજુ સાથે મેના લર્મ જાણીયુને મારવો અથવા તાલે કરી જાણે તે).
- ૩ વિપ્રદિઆસન, (યજુ સાથે દર દમેશાં વેર રાખી રહેનાં આવડે તે).
- ૪ દેવીભાવસન, (યજુ સાથે વાગરનો મોટો આકંબર દેખાડી સ્વરચાનમાં રહે તે).
- ૫ સંધ્યાગમન, (યજુ સાથે રોડજી રાખવો તે).
- ૬ અન્નાધ્યામન, (બીજાના આગવ નીચે રહેવું તે).

અર્થાથ ૮૧ મિ.

બીજાપ્રત્યે બુધિધાર પૂછે કે, રાત્રીએ પોતાના વસાવેલા નગરમાં રહેવું કે બીજાના
વસાવેલામાં રહેવું ? એવું માંભળી બીજા મોક્ષા કે, રાત્રીએ વડગુણ જાણનાર આવડે
રહેવું. તે છે પ્રમાણના કિસ્સા એવા દોષા બોધ્યે છે,—

- ૧ પ્રથમ પન્નદુર્ગ એટલે નિર્જળ દેશ. જે દેશજો પાણી થોડું અને ત્યાં (હા
દેશન થાય માટે).
- ૨ બીજો જમીન ઉપર કિર્મી દોષ એવા દુર્ગમાં રાત્રીએ રહેવું.
- ૩ ત્રીજો ત્રિદુર્ગ એટલે પર્વતના પર્વત ઉપર કિર્મી દોષ તેમાં રહેવું.
- ૪ ચોથો મનુષ્યદુર્ગ એટલે ત્યાં મનુષ્યોનો મોટો જાતી દોષ અને તે જાતી
થાય તેમાં રહેવું.
- ૫ પાંચમો પદ્મદુર્ગ એટલે પુષ્પનો ઠોડ દોષ તેમાં રહેવું (જાતપુરમાં જ ને.)
૬ઠો પન્નદુર્ગ એટલે જાદુ જોવાયું જાતી દોષ તેમાં રહેવું બોધ્યે.

આકાર હોય તેનું નામ “પાંડુપ” ૧૦, યવતના કુળમાં હોય તેનું નામ “પાંડુ” ૧૧, જે નગર લાંબું હોય (પાલંડીપને) તેનું નામ “ દંડનગર ” ૧૨, જે નગર નદીથી પૂર્વ દિશામાં હોય તેનું નામ “શકંપુર” ૧૩, જે નગર નદી યદી પશ્ચિમ દિશામાં હોય તેનું નામ “ કમળપુર ” ૧૪, જે નગર નદીયદી દક્ષિણ દિશામાં હોય તેનું નામ “ધાર્મિકપુર” ૧૫, જે નગરની બન્ને બાજુએ નદી હોય તેનું નામ “ મહાજય ” ૧૬, અને જે નગર નદીથી ઉત્તર દિશામાં હોય તે નગરનું નામ “ સૌમ્ય ” ૧૭, નગર કહેવાય, ૫.

ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણેના દુર્ગવાળા નગરમાં રાજ્યએ રહેવું. તે દુર્ગમાં પાન્ય, ઘેંઝ, મજ્જુત કિંમતી, દાથી, ઘોડા, રથો, વિદ્વાનો અને સિદ્ધિ દેવ તેમજ જેમાં ધણું પદાર્થો રાંચક હોય, ધાર્મિક હોય (મનુષ્યો ધાર્મિક હોય તેવું), દાથી, ઘોડા તેમજ દેવ, રસ્તાઓ સારા હોય તેમજ અવદાર સારા હોય, જેમાં ઘેડાં ધરો હોય, શીમાન પુરો રહેતો હોય, વેદવિદ્યા, સમાધિ-જન અને દેવપૂજન સદા થતું હોય, દિવાન અને સેના વંશ હોય, એવા નગરોમાંથી જે દોષો હોય ને કહાડી નાખવા; અને ડોષો (ખમના), દોષ, મિત્ર, અવદાર એ વગેરે વધારવા. યજ્ઞધરો, યંત્રધરો, અને મંત્રધરો વધારવા. તે ગિરણમાં જે સામાન રાખવો તે એ છે કે,-

હાડાં, ભેડું, ફોતરાં, ડાવમા, ઘાટ, સિંચડાં, હાડાં, વાંચડા, વસા-મલમલ (હાડાં ઉપરની ચરખી અને હાડાં માંદીની ચરખી એ બે વસ્તુઓ તથા હાડાં વગેરે કુદ પ્રસન્ન મનુષ્યોને ખાદ્ય ખાંધવા અને હાડાં લોડવાના કામમાં વપરાય છે), તેજ, લી, મધ, ઔષધી, સંજુ, રાજ. પાન્ય, આયુષી, બાણો, ચામડાં, તાલિ, (પીંચરને ૧ પીંચવાની દોષ છે તેવી) નેત્ર અથવા નેતર, મૂજ, જળવજ, (પાતો નદીકિનારે લોખ પાંદડાવાળો હોય છે અને તેમાં બાજરીનાં કાંચણ જેવું કણલું થાય છે તેને રેડસાડ રામચાણ કહે છે તે પાનખાંડરિયા રેડાઓ કહાડી જેવું અંત્ર સાધારણ કલિધારવરે કપાલું હોય તે બાજમાં રેડા જાવથી તુરત અપરાધ થાય છે), સારા સજ્જવાન વાદિઓ, જળરથાનો, કુવા, વાગ-રિંગ, (જેમાં જહાં પછી હોય તેવી) અને કૃષકાળી રૂપે કલ્યાણિનું રાજ્યએ કોઈનાં ચણ કરવું. તથા અધ્યાર્વ અને અધ્યાર્વને મદદ કરનાર અતિજ, પુરોદિત, ધનુષધારી, સિદ્ધિ, બેલિયો, વેદ, વિદ્વાન, શુદ્ધિમાન, જિતેન્દ્રિય, કુલ-કાકા, શર, જદુમુત, કુલવાન, પેદવાન અને હાઈ કાંઈમાં સારથન હોય એવા પુરોહિતો રાજ્યએ ઘેડા બનવડે સહાર કરવે. તેમજ ધર્મમાંથી કન્યાને રાજ્યએ પૂજ્ય અને અધર્મિઓને કિયા કરવી. મર્ત વજોને રાજ્યમાંનાં કાંઈ સેવી દેવાં, તથા નગર અને દેશની બાજવાનાં અને અરવંતર વાતોએ રાજ્ય કરો અથવા જાન્યોયરો કારોથી જાણી લેવી; અને પછી તેના ચોખ ઉપરો રમવા એટલું જ નહિ પણ, ચોરી, ધંડોના વિચારોની, નિતેનીની અને કંડોનીની, એટલે-એટલી સંજ્ઞા નિતેનો રાજ્યએ રાજ્ય લેવી, કારણ કે તેમાં ચારં શુદ્ધો રહ્યા છે.

પ્રાકારૈકયુતંધિયાગ્ન્યનગરંઠામ્યાંરિપુાંપુરં
ત્વદાથંકથયંતિસ્વસ્તિકમિતિપ્રોક્તાગુણાવિંશતિઃ ॥

મૂપાનાંસુલ્લદાયદોર્યફલદાઃકીર્તિપ્રતાપોદ્ભવાઃ
લોકાનાંચનિવાસતોવિરચિતાઃપ્રાક્શંભુનેમેગુણાઃ ॥૬॥

અર્થઃ—જે નગરને ઘોઠ કિલ્લો હોય તેનું નામ “શીનગર” ૧૮ કહેવાય, જે નગરને ઘેર દિવા હોય તેનું નામ “રિપુપ્ત” ૧૯ નગર કહેવાય, અને જે નગરને ઘાઠ દોણુ હોય તેનું નામ “સ્વસ્તિક” ૨૦ નગર કહેવાય.

એ રીતે નગરના વીસ જોરો ગણાવેલજો કદા છે, તેવા નગરમાં લોકોએ નિવાસ કરવાથી તે નગરના વાતને સુખ, યશ અને ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે. તથા કીર્તિ અને પ્રતાપની વૃદ્ધિ થાય છે. ૬

વ્રહેર્મીતિકરંત્રિકોણનગરંવટ્કોણકંથ્રેશદં
વજ્રેયજ્ઞમયંચદાકટપુરેરોગચ્છિગૂલેકલિઃ ॥
પ્રોક્તંતત્સકરમીતયોદ્ધિદાકટંકર્ણાધિવોડ્યંક્ષયઃ
દોપાઃસસમયાવહાઃપ્રકટિતાયેવિશ્વકર્માદિતાઃ ॥ ૭ ॥

અર્થઃ—જે નગર ત્રિકોણુ હોય તેને અગ્નિના લાગ થાય, વટ્કોણુ નગર હોય તો તે નગરને કલેશ ઉત્પન્ન કરે જે નગર વજ્રકાર હોય તે નગરને વીજળીનો ભય થાય, જે નગર ગાડાના આકારે હોય તો તેમાં શાગનો ભય થાય (ભય રહે), જે નગર ત્રિશુળના આકારે હોય તો તેને યુદ્ધનો ભય થાય, જે નગર બે ગાડાના આકારે હોય તેવા નગરને ચોરનો ભય થાય અને જે લાભ અથવા નગરની ચારસાઈ કરતાં કરશે (ખુલ્લા) વધારે પડતા હોય (કાટખુલ્લી સ્ત્રીધાર્મ્યાં ન હોય) એવા નગરના ધનને ક્ષય થાય છે. એ રીતે લોકોને ભય આપનાર એવા સાત દોષો વિશ્વકર્માએ કદા છે. ૭

આમાન્ય રીતુ અને મિત્રના આભાસો, નગર અને દેશ વિષેના ચોરા પાસેથી પ્રાપ્ત થાયે આગસ તથા જોડવા ઉપાયો યોગ્યઃ તથા શત્રુમત્સરોનો મત્સર અને રાખોડીને દિવા કરવી; તથા ધરનારિ સર્વ કરવાને જ્ઞાને કોષને ખીજ કરીનરિ, પ્રાપ્તું રક્ષણ કરું ધર્મને માથે આવે તેમ કરવું નરિ, સ્ત્રીજ, અનાથ વૃદ્ધ, વિધવા અને સ્ત્રીજો; એમના સુખ અને આનંદના માટે કર્મ પ્રાર્થનું રિધ નરિ. સ્થા દેતાં તેમને સુખ મળે તેમ કરવું. તથા આભાસોને વખતે વખતે વજ્ર, શત્રુ, જોડન, મેલિ સત્કાર, પૂજન અને માન આપવું. તપસ્વી આત્મગ નગર થી રહેવું. ખાનગી આત્મ તથા સર્વ સર્વ અને દેશ ઉપરિ અપંગુ કરવું. (-પરવીઓ કાશર્મા અનેક દોષો દોષ ૭ એવા નરિ પણ પૂર્વે મહાત્મ કવિ લોકો કયા તેવા માટે કરવું હોય એમ કહે છે) એ રીતે ક્રિષ્ણકૃષ્ણ જ્ઞાતેશાં મર્વ ઉપરકરોને સમાસ થાય છે. = રાજ્યોએ રાખતાં કર્યાં છે, અને ગુદ પ્રમગે તો તેથી પણ વધારે ઉપરકરો જાતામાં છે.

અપજાતિ.

પટ્ટત્રિશતઃપટ્ટક્રમતોવિદધ્યાત્ દેવેપુરચત્તરકેક્રમેણ ॥

યદૃચ્છયામાનમુશંતિકેચિત્ પ્રાકારકોટ્ટેપિચમિત્તિકાયામ્ ॥૧૧॥

અર્થ:—દેવમંદિર, નગર અને ચોવટા વિષે છત્રીસ હાથની પટ્ટોગાઈ હોય તો તેમાં ૧૭ હાથની વૃદ્ધિ કરી બેનાળીસ (૪૨) હાથની લાંબાઈ કરવી, તથા બહોતેર હાથ (૭૨) પટ્ટોગાઈ હોય તો તેમાં બાર હાથ (૧૨) વધારી ચોરાશી હાથની (૮૪) લાંબાઈ કરવી; એ રીતે દેવમંદિર, નગર અને ચોવટાની નેટલી પટ્ટોગાઈ હોય તેટલીમાં, દર છત્રીસ (૩૬) હાથે ૭ ૭ હાથની વૃદ્ધિ (લાંબા-

૧ ૭ હાથની શદ્દ દર છત્રીસ હાથ પટ્ટોગાઈમાં ઉમેરી લાંબાઈ કરવી અમ બતાવ્યું છે. તે માટે ' અપરાજિત ' ના વિચકર્માએ એ ૥ રીત બતાવી છે કે—

પટ્ટત્રિસતપટ્ટવૃદ્ધિઃ સૂર્યાતૈશ્વનુરોચ્ચર ॥

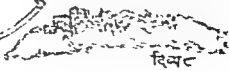
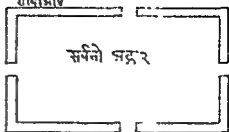
પુરેમાસાદસંખ્યાયાં દેવસંખ્યાક્રમેણહ ॥ ૧૨ ॥

(મૂળ ૭૨)

અર્થ:—નગર તથા રાજ્યોદેસ અને દેવમંદિર વિષે છત્રીસ હાથ પટ્ટોગાઈ હોય તો તેમાં ૭ હાથ ઉમેરી લાંબાઈમાં વૃદ્ધિ કરવી, અને બહોતેર (૭૨) હાથ પટ્ટોગાઈ હોય તો તેમાં બાર હાથ ઉમેરતા ચોરાશી હાથ થાય (૮૪) માટે ચોરાશી હાથની લાંબાઈ કરવી, પણ બહોતેર હાથ ઉપરાંત હોય તો પછી દર છત્રીસ હાથ વૃદ્ધિ કરી લાંબાઈ કરતા બનું. ૧૨ એટલે કે:—

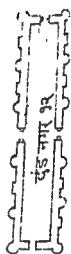
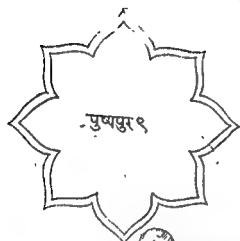
નગર, દેવમંદિર કે રાજ્યોદેસની પટ્ટોગાઈ છત્રીસ હાથ હોય તો બેનાળીસની લાંબાઈ કરવી તથા બહોતેર હાથ પટ્ટોગાઈ હોય તો તેની લાંબાઈ ચોરાશી હાથની કરવી અને એકસો ને આઠ હાથની (૧૦૮) પટ્ટોગાઈ હોય તે નેના પ્રમાણમાં સોળ હાથ (૧૬) વધારી લાંબાઈમાં એકસો ને ચોવીસ થયે. જુઓ બહોતેર હાથ સુધી બાર હાથ આવી અને ત્યાર પછીના છત્રીસ હાથે ચાર ઉમેરે એકસો ચોવીસ હાથ લાંબાઈ થઈ એ રીતે ઉપર બતાવેલા સ્થળોમાં બહોતેર હાથ ઉપરાંત પટ્ટોગાઈ થાય તો પછી દર છત્રીસ હાથે ચાર હાથ વધારી લાંબાઈ કરવી, કદાચ છત્રીસ હાથ કરતાં બધે કમી હોય તો પટ્ટોગાઈના છત્રીસ હાથના વિભાગ ચાર હાથ લાંબાઈના આમળો કરી છત્રીસ હાથના તરાડે સરખારે ચાલી લેવું. તેમજ છત્રીસ હાથ ઉપરાંત હોય તો (પટ્ટોગાઈના) તેના આમળો કરી લાંબાઈના આમળોના બનવા દિસાને વડેથી નાખવું જોઈએ. પણ આવા કામોમાં તો મજનું માપ હોય છે.

ઉપર બતાવેલી રાજ્યવસ્તુની રીતમાં નગર, દેવમંદિર અને ચોવટાની પટ્ટોગાઈની લાંબાઈમાં સાત આઠમે લગત જે વધારવાની બાબત બતાવી છે, તે અને અપરાજિતની રીત સરખા મળતી આવે છે.

६८
२

सावा भा ४

नदी.

रंगपुर ११

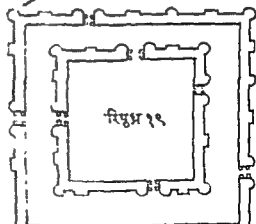
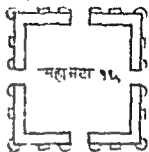
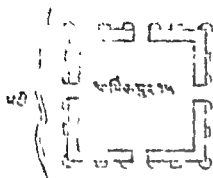

कमलपुर

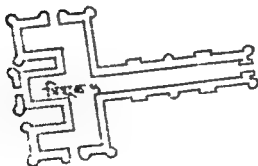
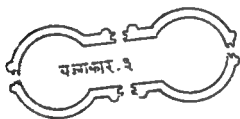

५८
३

गावा आ ४

६८
४.

૪માં) ૬૨વી. વગી કેટલાક આચાર્યોનો ખત બોલે છે કે, કિટલી તથા ૧૩૮ અને ૧૧૧૦ માન મરણ પ્રમાણે કંથુ. ૧૧

ઈંદ્રવજ્રા.

पूर्वापरास्याःपुरस्तन्मुखाश्च देवाःशुभानोत्तरदक्षिणास्याः ॥

भंगंपुरस्यापिपराङ्मुखास्ते कुर्वन्तिधातार्कजनार्दनेशाः ॥૧૨॥

અર્થ:—પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા સામેના ગુખવાળા તથા નગર સામેના ગુખવાળા દેવો હોય તો તે સારા છે, પણ ઉત્તર અને દક્ષિણ દિશા સામેના ગુખવાળા દેવો સારા નહિ. વગી બ્રહ્મા, સૂર્ય, વિષ્ણુ અને શંકર એ ચાર દેવતાઓની પીઠ નગર સામે છે હોય તો તે નગરનો ભંગ ૬૨. ૧૨

શાર્દૂલપિક્તીકૃત.

ब्रह्माविष्णुशिवेन्द्रभास्करगुहाःपूर्वापरास्याःशुभाः

પ્રોક્તૌસર્વદિશાનુર્ણોશિવજિનોવિષ્ણુર્વિધાતાતથા ॥

चामुंडाग्रहमात्तरोधनपतिर्द्वैमातुरोभैरवो

देवादक्षिणादिग्मुखाःकपिवरोनैर्ऋत्यवत्क्रोभवेत् ॥ ૧૩ ॥

જો,

અર્થ:—બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, ઇંદ્ર, સૂર્ય અને કાર્તિકસ્વામી, એટલા દેવતાઓ પૂર્વ તથા પશ્ચિમ દિશાના ગુખવાળા હોય તો તે સારા, તેમાં પદ્મ શિવ, વીર્યકર, ગિરિ અને બ્રહ્મા, એટલા દેવતાઓ તો ચાર દિશાઓમાંથી ગમે તે દિશાના ગુખવાળા હોય તો તે સારા છે. તથા ચામુંડા, અપોકથમાત્રિકાઓ, કુબેર, ગણપતિ અને ભૈરવ. એટલા દેવતાઓ દક્ષિણ દિશાના ગુખવાળા સારા અને હનુમાનનું ગુખ નૈર્ઋતકોણ સામે સાફ છે. ૧૩.

૧ કોટ એટલી લાંબાઈના અથવા શાદાની લાંબુ માન મરણ પ્રમાણે કરવું. આ જે પ્રકારના કોટનું નામ પણ પ્રકાર છે, એમ અમનોજનો દીકાર સમે છે; પણ કિયત્તુ કહવના જેવું છે અને ત્રીજો કોટ ધુમનો હોય છે, એને થોડી ભીતિ રહેલી છે અને મંગલ છે. તેમજ કારત્તુપરના ધુમનો કિયત્તુ છે એટલે તે ધુમકોટ કહેવાય છે તે માટે પણ કિયત્તુ વિચાર કરીએ તો સંતકિત વાન નવા ખરેખરી વાત તો એવી દોરી નેપથ્યે કોટ પણ મોટા માનના દેવમંદિરની આસપાસ વાળી વાળવામાં આવે છે, તેમજ કોટ આજના કોટ કહેવાય છે તે વાત ખરી પડવા માટે અત્યંત પવન મુજરાતના ગાયકવાડોમાં જ્યાં ચામુંડા રહે છે, તે જગતે વરડો હોય છે, તેને કોટ કહેવામાં આવે છે. તથા ધર્મજાણી કે દેવમંદિરની આસપાસના વાળને કોટ કહેવાય છે.

૪ ગૌરી ૧ પદ્મા ૨ વગી ૩ મેષા ૪ સાવિત્રી ૫ વિમલા ૬ ગયા ૭ દેવસેના ૮ સ્વપા ૯ સ્વાદા ૧૦ માતરોલોકયાત્ર ૧ ધૃતિ પુલ્લસ્થા તુષ્ટિ, રાત્મનઃ કુલંદ્રવતાઃ ગણેનાપિકાપેતા, દૃદી ધૂમ્પારિપોદ્ગ ૨

અર્થ—ગૌરી ૧, પદ્મા ૨, વગી ૨, મેષા ૪, સાવિત્રી ૫, વિમલા ૬, ગયા ૭, દેવ-

માર્ગાઃસત્તદશાંકપંચશિલિનોયુગ્મંપુરાત્સ્વર્વટં
માર્ગાઃપોઢશસૂર્વવિંશતિકરાકાર્યાત્ત્રિધાવિસ્તરે ॥

પ્રાકારોદયમ્મક્ષહસ્તમપિતોદ્વાભ્યાંવિહીનાધિકઃ

વ્યાસાર્ધનત્તદુર્ધ્વતશ્ચકપિશીર્પાણ્યપ્તમાત્રાંતરમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થઃ—પુરને વિષે સત્તર (૧૭) માર્ગો કરવા, શ્રામને વિષે નવ (૯) માર્ગો કરવા, ખેટને વિષે પાંચ (૫) માર્ગો કરવા. કૂટને વિષે ત્રણ (૩) માર્ગો કરવા અને ખર્વટને વિષે બે (૨) માર્ગો કરવા. તે માર્ગોની પહોળાઈ એવી રીતે રાખવાની છે કે,—

જે માર્ગ વીધ (૨૦) ગજ પહોળો હોય તે જ્યેષ્ઠ માર્ગ જાણવો, તથા જે માર્ગ શેઠ (૧૬) ગજ પહોળો હોય તે મધ્યમ માર્ગ જાણવો, અને જે માર્ગ નાર ગજ (૧૨) પહોળો હોય તે કનિષ્ઠ માર્ગ જાણવો. તેમજ કિરણો માટે એવી રીતિ છે કે,—

કિરણો ઉદય (ઉંચાઈ) સત્તાવીધ (૨૭) ગજનો કરવો, અથવા તેમજી બે ગજ જોણા (૨૫) અથવા તેથી બે ગજ વધારે ઉંચો (૨૬) કરવો, એવા કિરણો વિસ્તારના (પહોળાઈના) અર્ધે ભાગમાં કાંચા કરવાં અને તે કાંચા અથવા પિશીર્પ એક બીજાથી આઠ આંગળા અથવા આઠ તુલા છે. તેમાં એકજે ૧૪.

પ્રાકારોપિચકોટકાદશકરાઃ સૂર્યેદ્રહસ્તાસ્તથા

પ્રાંગ્માસ્ત્રેનસમાચકોણસહિતાવિવાધરીમધ્યગા ॥

તત્પાંચાધમુવૃનકેચવિવિધંયુદ્ધાસનંકારયેત્

પ્રાકારોદયતોદ્વિધાચપરિગ્રાવિસ્તારઉક્તોયુધેઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થઃ—પ્રાકાર અથવા કિરણને કોણો કરવાની એવી રીતિ છે કે, કનિષ્ઠ ૪૨૫૦ કોણોને વ્યાસ અથવા પટ્ટાગાર્ધ ૬૫ (૧૦) ગજ અથવા ૬૬ ફુટ જેટલો જેટલો, તથા મધ્યમ કોણોને વ્યાસ નાર ગજ અથવા નાર ફુટ જેટલો જેટલો અને જ્યેષ્ઠ માનના કોણો વીધ ગજ વ્યાસવાળા રોવા જેટલો જેટલો તેવા બે બે કોણોના અધ્યમ એક એક વિવાધરી ચોરસ કરવી. ૬૨૫૦ ૬૨૫૦ ૧૦, ૬૨૫૦ ૧૧, ૬૨૫૦ ૧૨, ૬૨૫૦ ૧૩, ૬૨૫૦ ૧૪, ૬૨૫૦ ૧૫ અને ૬૨૫૦ ૧૬ જેટલો અંકોમાં વળવડે સાથે પોતાના મનુષ્યો પૂજારી જે ૧ ૧૨૫૦ ૧૩ ૨૦ ૬૨૫૦ ૧૬ અને ૬૨૫૦ ૧૭ જેવા અંકોમાં વળવડે પડે. એટલે કે ૬૨૫૦ ૧૩ ૨૦ ૬૨૫૦ ૧૬ અને ૬૨૫૦ ૧૭ જેવા અંકોમાં વળવડે પડે. એટલે કે ૬૨૫૦ ૧૩ ૨૦ ૬૨૫૦ ૧૬ અને ૬૨૫૦ ૧૭ જેવા અંકોમાં વળવડે પડે.

તે ઠાઠાઓની બરોબર કરવી એ વિદ્યાધરી અને ઠાઠાઓમાં વિવિધ પ્રકારના યોદ્ધાસનો (યોદ્ધાઓને બેસવા માટે આસનો) કરવાં એવા કિસ્સાને જે ઉદય હોય તે ઉદય (ઉચ્ચાઈ) કરતાં બમણા વિસ્તારવાળી (બમણી પહોળી) ખાઈ કિસ્સાની આસપાસ કરી એમ પડિતોએ કહ્યું છે. ૧૫

उपजाति.

विद्याधरीकोष्टकयोश्चमध्येबाहुप्रमाणंशररामहस्तम् ॥

पंचाधिकंपंचकरेणहीनमितित्रिधावास्तुमतोदितंच ॥१६॥

અર્થ:—વિદ્યાધરી^૧ અને ઠાઠાઓની વચ્ચે પાત્રીસ (૩૫)^૨ બાહુનું અંતર (ઉંટું) રાખવું, અથવા પાત્રીસ ગજનું અંતર રાખવું જોઈએ. જગી એમ પણ કહ્યું છે કે, એ પ્રમાણ કરતાં પાંચ ગજ અથવા બાહુનું પ્રમાણ હોય તો પાંચ બાહુ બોધું અંતર રાખવું, અથવા પાંચ બાહુ કે પાંચ ગજ વધારે અંતર રાખવું, એ રીતે ત્રણ પ્રકાર વારતુથાસે કહેલા છે. ૧૬

इंद्रवज्रा.

दूर्गोदयनंदकरप्रमाणंतिष्ठ्यासमंसतदशैवकेचित् ॥

एकोनविंशतृषुતાत्रयाणांदिक्पालसूर्याष्टकरंवदन्ति ॥१७॥

અર્થ:—કિસ્સાનો ઉદય નવ (૯) હાથ અથવા નવ ગજ કરવો, પણ કેટલાક આ રાઈ કહે છે કે, -કનિષ્ઠ પાસે ૫૬૨ (૧૫) હાથ ઉદયવાળો દુર્ગ (કિરકી) થાય. તથા મધ્યમ પાસે ૧૮૨ (૧૭) હાથ ઉદયવાળો કિરકી

૧ વિદ્યાધરી કનનો અવનંદ થઈ કૂમ માની રાજસલાના વખતમાં તેનું "વહરી" નામ થયું છે.

૨ બાહુ એટલે હાથની અગ્રિયથી શરૂ અથવા અંતની મધી સુધી રજાવ છે અથવા પોણાને ગજ થાય છે, એ ગાનુ બીજું નામ "શિષુ" છે તે શિષુ નેતાગ્રીષ (૨૨) તમુનો થાય છે એ વાત પ્રથમ અધ્યાયના મોક્ષભુક્તગીસમાં સ્થોત્રી રીપમાં ૧૧૧.૧૧ છે તેજી રીપની પ્રમાણ સાથે જાણીએ છીએ કે, એ શિષુના પ્રમાણ મટે મજરાથી ૩.૬૨૨૧૧ મોક્ષેવના એ ૧ સમગ્રગણ નામના મંથમાં લખે છે કે:-

द्रापत्वारिसताकिष्कुरुंशै परिकीर्तितः ।

चतुस्तरयानीष्टिष्वामस्यात्પુરુષમ્ ॥

અધ્યાય ૯

અર્થ:—નેતાગ્રીષ અગ્રિયનો શિષુ થાય તથા ચેરાસી અગ્રિયનું પનુ ૨.૫ અને તે પનુ પ્રમાણે પુરુષની પદોગ્રાઈ છે (જન્મે ૧૫૫ પેદાજાકરકરી થાય અથવા વાંસ કરેલ છે તે પદોગ્રાઈ છે) અને ઉચ્ચાઈ પણ તેટલીજ છે.

માર્ગાઃસત્તદશાંકપંચશિલિનોયુગ્મંપુરાત્ત્વર્વટં
માર્ગાઃપોઢશસૂર્વવિંશતિકરાંકાર્યાલ્લિધાવિસ્તરે ॥

પ્રાકારોદયઋક્ષહસ્તમપિતોદ્વાખ્યાંવિહીનાધિકઃ

વ્યાસાર્ધેનતત્તદુર્ધ્વતશ્ચકપિશીર્ષાણ્યષ્ટમાત્રાંતરમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થઃ—પુરને વિષે સત્તર (૧૭) માર્ગો કરવા, આમને વિષે નવ (૬) માર્ગો કરવા, ખેટને વિષે પાંચ (૫) માર્ગો કરવા. કૂટને વિષે ત્રણ (૩) માર્ગો કરવા અને અર્ધકૂટને વિષે બે (૨) માર્ગો કરવા. તે માર્ગોની પહોળાઈ એવી રીતે રાખવાની છે કે,—

તે માર્ગ વીશ (૨૦) ગજ પહોળો હોય તે જ્યેષ્ઠ માર્ગ જાણવો, તથા તે માર્ગ સોળ (૧૬) ગજ પહોળો હોય તે મધ્યમ માર્ગ જાણવો, અને તે માર્ગ બાર ગજ (૧૨) પહોળો હોય તે કનિષ્ઠ માર્ગ જાણવો. તેમજ કિંકાઓ માટે એવી રીતિ છે કે,—

કિંકાનો ઉદય (ઉંચાઈ) સત્યાવીશ (૨૭) ગજનો કરવો, અથવા તેમંધી બે ગજ જોણા (૨૫) અથવા તેથી બે ગજ વધારે ઉંચો (૨૬) કરવો, એવા કિંકાના વિસ્તારના (પહોળાઈના) અર્ધ ભાગમાં કાંગરાં કરવાં અને તે કાંગરાં અથવા ‘કપિશીર્ષ’ એક બીજાથી આઠ આંગળા અથવા આઠ તમ્બુના છેટે દોષાં જોખંબે. ૧૪.

પ્રાકારેપિચકોષ્ટકાદશકરાઃ સૂર્યેદ્રહસ્તાસ્તથા
પ્રોક્તાસ્તેનસમાચકોણસહિતાવિદ્યાધરીમખ્યગા ॥

તસ્યાંચાપસુવૃત્તકેચવિવિધંયુદ્ધાસનંકારયેત્

પ્રાકારોદયતોદ્વિધાચપરિસ્થાવિસ્તારસ્તોદ્યુધૈઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થઃ—પ્રાકાર અથવા કિંકાને કોઠાઓ કરવાની એવી રીતિ છે કે, કનિષ્ઠ પશ્ચાત્ કોઠાને વ્યાસ અથવા પહોળાઈ દશ (૧૦) ગજ અથવા ૬૫ હાથની હોવી જોઈએ, તથા મધ્યમ કોઠાનો વ્યાસ બાર ગજ અથવા બાર હાથનો હોવો જોઈએ અને જ્યેષ્ઠ માનના કોઠા ચૌદ ગજ વ્યાસવાળા હોવા જોઈએ; ૧૫ી તથા બે બે કોઠાઓના મધ્યમાં એક એક વિદ્યાધરી ચારણ કરવી

અર્થ, ૮ સ્વયં, ૬ સ્વયં ૧૦, આગર ૧૧, શાકમાગર ૧૨, પૂતિ ૧૩, પુતિ ૧૪, પુતિ ૧૫ અને પુતિની કુટ્ટા મધ્ય અધિકમાં મજબૂતિ સાથે ચોક્કસ માત્રાઓ પૂજ્યથી છે. ૧ કિંકાની પહોળાઈના અર્ધ ભાગે મજબૂતિ માર્ગો બદલાયી રેખા નહિ, એટલે કે જે કોઠા કરવામાં આવે છે તે કોટના બદલાયી ભાગે નો કાંગરાં કરવામાં આવે કે તેને કનિષ્ઠ કરવા જે નહિ, અને તે કાંગરાં એક બીજાથી આઠ આંગળા તમ્બુને છેટે રેખા છે.

તે ઠાઠાઓની જરોજર કરવી એ વિવાધરી અને ઠાઠાઓમાં વિવિધ પ્રકારના ચોદાસનો (ચોદાસોને લેસવા માટે આસનો) કરવાં એવા કિસ્સાને જે ઉદય રોય તે ઉદય (ઉંચાઈ) કરતાં જમણા વિસ્તારવાળી (જમણી પહોળી) ખાઈ કિસ્સાની આસપાસ કરી એમ પઠિતોએ કહ્યું છે. ૧૫

ઉપજાતિ.

વિવાધરીકોષ્ટકયોશ્ચમધ્યેવાહુપ્રમાણશરરામહસ્તમ્ ॥

પંચાધિકંપંચકરેણહીનમિતિત્રિધાવાસ્તુમતોદિતંચ ॥૧૬॥

અર્થ:—વિવાધરી અને ઠાઠાઓની વચ્ચેમાં પાત્રીસ (૩૫) બાહુનું અંતર (ઉટું) રાખવું, અથવા પાત્રીસ ગજનું અંતર રાખવું એમ એ. વળી એમ પણ કહ્યું છે કે, એ પ્રમાણ કરતા પાંચ ગજ અથવા બાહુનું પ્રમાણ હોય તો પાંચ બાહુ બોલું અંતર રાખવું, અથવા પાંચ બાહુ કે પાંચ ગજ વધારે અંતર રાખવું, એ રીતે ત્રણ પ્રકાર વારવુંચાલે કહેલા છે. ૧૬

દ્વિત્રયગ્ના.

દૂર્ગોદયનંદકરપ્રમાણંતિધ્યાસમંસસદશેવકેચિત્ ॥

एकोनविंशत्पुतात्रयाणांदिक्पालसूर्याष्टकरंवदंति ॥૧૭॥

અર્થ:—કિસ્સાનો ઉદય નવ (૯) હાય અથવા નવ ગજ કરવો, પણ કેટલાક આ રાખે કહે ॥ કે.-કિન્દ પત્રો ૫૬૨ (૧૫) હાય ઉદયવાળો દૂર્ગ (કિસ્સો) થાય. તથા અધ્યમ પત્રો ૫૭૨ (૧૭) હાય ઉદયવાળો કિન્દો.

૧ વિવાધરી રાખ.નો અપમંદ થા કુમ માની રાજસવાના વખતમા તેનું “વજરી” નામ થયું છે.

૨ બાહુ એટલે હાથની આંગુળોથી રહે અથવા ખજાની મધી સુધી ગણાય છે અથવા પોળાને ગજ થાય છે, એ પાત્રનું બીજું નામ “કિંકુ” છે તે કિંકુ મેંતાળીસ (૪૨) તસુનો થાય છે એ વાત પ્રથમ અધ્યાયના એમજન્યાગ્રાસમા શ્લોક ૧૧ીપર્મા ૧૫.વી ૭ તોપણ ૧૧ીથી પ્રમાણ સાથે જાણીએ છીએ કે, એ કિંકુના પ્રમાણ મટે માગવાપીઠ મદારાજ બોલેવના એ ૧ સમગ્રજન નામના પ્રથમા સભે છે કે:-

द्रावत्पारिशताकिष्कुरंगुलै परिकीर्तितः ।

चतुस्तरयाशीन्याव्याસःस्वात्पुल्पमत्तया ॥

અધ્યાય ૯

અર્થ:—મેંતાળીસ આંગુળોના કિંકુ થાય તથા ચોરાશી આંગુળનું ચતુષ થાય અને તે ચતુષ પ્રમાણે પુરપતી પડોગાઈ છે (મને હાય પોડોગા કરવાથી વામ અથવા પાંસ કહેવાય છે તે પડોગાઈ છે) અને ઉંચાઈ પણ તેટલીજ છે.

માર્ગાઃસસદશાંકપંચશિલિનોયુગ્મંપુરાત્સ્વર્વટ
માર્ગાઃપોડશસૂર્યવિંશતિકરાકાર્યાલિધાવિસ્તરે ॥

પ્રાકારોદયઋક્ષહસ્તમપિતોદ્વાભ્યાંવિહીનાધિકઃ

વ્યાસાર્ધેનતત્તુર્ધ્વતશ્ચકપિશીર્ષાણ્યપમાત્રાંતરમ્ ॥ ૧૪ ॥

અર્થઃ—પુરને વિષે સત્તર (૧૭) માર્ગો કરવા, શ્રામને વિષે નવ (૯) માર્ગો કરવા, ખેટને વિષે પાંચ (૫) માર્ગો કરવા. કુટને વિષે ત્રણ (૩) માર્ગો કરવા અને અર્ધટને વિષે બે (૨) માર્ગો કરવા. તે માર્ગોની પહેળાઈ એવી રીતે રાખવાની છે કે,—

બે માર્ગ વીથ (૨૦) ગજ પહેળો હોય તે ન્યેઠ માર્ગ નાણુવો, તથા બે માર્ગ સોળ (૧૬) ગજ પહેળો હોય તે મધ્યમ માર્ગ નાણુવો, અને બે માર્ગ બાર ગજ (૧૨) પહેળો હોય તે કનિષ્ઠ માર્ગ નાણુવો. તેમજ કિલ્લાઓ માટે એવી રીતિ છે કે,—

કિલ્લાને ઉદય (ઉંચાઈ) સત્યાવીથ (૨૭) ગજનો કરવો, અથવા તેમંથી બે ગજ ઓછા (૨૫) અથવા તેથી બે ગજ વધારે ઉંચો (૨૯) કરવો, એવા કિલ્લાના વિસ્તારના (પહેળાઈના) અર્ધે બાગમાં કાંગરાં કરવાં અને તે કાંગરા અથવા કપિશીર્ષ એક બીજાથી આઠ આંગળા અથવા આઠ તમુના ઉપે દોવાં બેંધબે. ૧૪.

પ્રાકારેપિચકોષ્ટકાદશકરાઃ સૂર્યેદ્રહસ્તાસ્તથા

પ્રોક્તાસ્તેનસમાચકોળસહિતાવિધ્યાધરીમધ્યગા ॥

તસ્યાંચાધસુવૃત્તકેચયિવિધંયુદ્ધાસનંકારયેત્

પ્રાકારોદયતોદ્વિધાચપરિલાવિસ્તારત્કોયુધેઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થઃ—પ્રાકાર અથવા કિલ્લાને કોણે કરવાની એવી રીતિ છે કે, કનિષ્ઠ પશુનઃ કોણને વ્યાસ અથવા પહેળાઈ દશ (૧૦) ગજ અથવા દશ હાથની હોવી જોઈએ, તથા મધ્યમ કોણને વ્યાસ બાર ગજ અથવા બાર હાથનો હોવો જોઈએ અને ન્યેઠ માનના કોણ ચૌદ ગજ વ્યાસવાળા દોવાં બેંધે; વળી તેવા બે બે કોણોના મધ્યમાં એક એક વિધાધરી ચારરા કરવી.

તેમજ, ૮ ૨૨૫, ૬ ૧૧૬ ૧૦, માનર ૧૧, માકમાનર ૧૨, મૂનિ ૧૩, પુલિ ૧૪, ઉલિ ૧૫ અને જેન્ટિ ૧૬ના મધ્ય અંશમાં ત્રણપનિ સાથે પોડત માનુષ્યો પૂજાની છે.

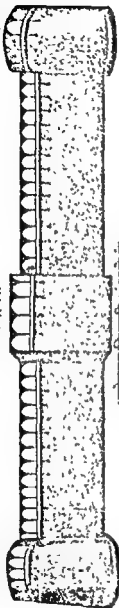
૧ કિલ્લા પહેળાઈના અર્ધે અને તમુખના મધ્યાં બહારથી દેખાય નહિ, એટલે કિલ્લા બે કોણ કરવા હોય તે કોણ બહારના બારે બે કાંગરાં કરવામાં આવે છે, તેને કપિશીર્ષ કહે છે અને તે કાંગરાં એક બીજાથી આઠ અંગુલ તમુને છેડે દેવાં છે.

આ દેસાવ કિલ્લાના ચદાગ્નો છે તેમાં કાંગરા છે તે કપિશીર્ષ કહેવાય

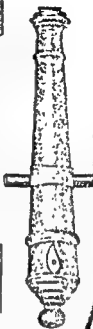
કોઠો

વિદ્યાધરી

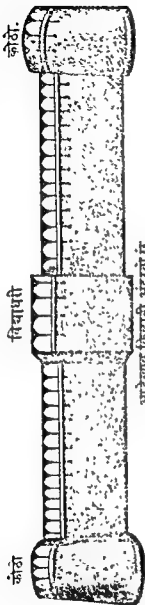
કોઠો.

આ દેસાવ કિલ્લાની મંદરનો છે

આ દેસવાલ કિલ્લાના ચઢાવનો છે તેમાં કાગણ છે તે કપિશીર્ષી કહેવાય

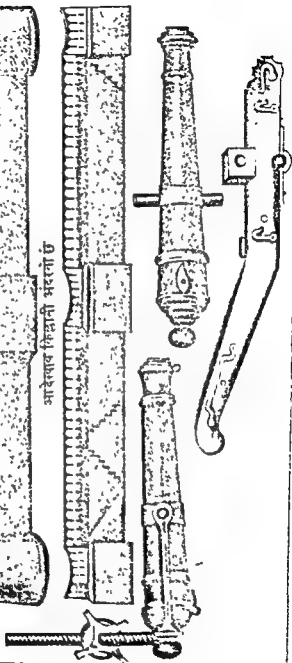

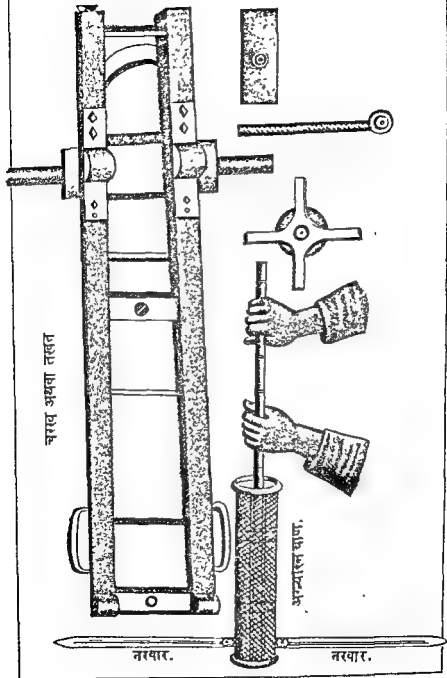
કોઠો

વિચાપરી

કોઠો.

આ દેસવાલ કિલ્લાની ખંડોનો છે

છવિઠા યતાવત્તા લોકોને નગરની અભિદોષમાં વસાવવા. ૧ અત્યજ, ૨ અર્ધ-
કાર, ૩ અર્ધોદા અથવા ધાંચી અને કલાલ એ લોકોને દક્ષિણ દિશામાં વસાવવા.
નગરની નૈર્ઋત દોળમાં વૈશ્યાઓને તથા નગરની વાયવ્ય દોળમાં પાર્શ્વી લોકોને
વસાવવા અને નગરની પશ્ચિમ દિશામાં કુષા, તામ્રા, તામ્રી અને કુંક ઇત્યાદિ
જાણીયો. ૪ થાપવાં. ૧૯

સિંહદ્વારચતુષ્પદ્યંચલટકીદ્વારાણિચાષ્ટોતથા

કાર્ત્તવ્યાનિદૃઢાંગલાનિરુચિરેઃકાપાટકેઃસુદૃઢેઃ ॥

વીર્તિસ્તંભનૃપાલયામરગૃહૈર્દ્વેઃસુધાનિર્મિતેઃ

હમ્યંશ્વોપવનેર્જલાશ્રયયુતેઃકાર્યપુરંશોભનમ્ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—નગરને ચાર સિંદદ્વાર કરવાં અને બાક ખડકીદ્વાર કરવાં,
તેમજ તેવાં દ્વારોને મજબુત કરેલા અથવા જેને ભુજંગ કહે છે તે કરવી,
તથા મજબુત અને દોલાધમાન કમાદો કરવાં, તથા રાજમંદિર આગળ કોક
કીર્તિસ્તાંભ કરવો, તથા રાજપર, દેવપ્રાસાદ, હાટો અને હવેલીઓ એ સર્વે
જૂનામય ઉત્તમ, કરવાં (યુનેથી ઉમેશાં) તથા નગરની પાસે બાગ કરવો
અને તે બાગમાં જળાશય કરવું; તેમજ નગરમાં અને રાજમંદિર પાસે પણ
જળાશય કરવાનું હતું છે. ૨૦ (હવે યંત્ર પ્રારંભ કરીએ છીએ)

ઉપજાતિ.

યંત્રાઃપુરાણામધરક્ષણાય સંપ્રામવન્દ્યંબુસમીરણાલ્યાઃ ॥

×વિનિર્મિતાસ્તેજયદાનૃપાણાં ભવન્તિપૂજ્યાઃસુરયાધમાંસૈઃ॥૨૧॥

અર્થ:—નગરના રક્ષણ માટે સંપ્રામભા મુકવાનાં યંત્રો એવાં હોવાં

૧ અત્યજ એટલે જેનો ૨૫ થી ૩૦ થી આર્ધ લોકોને નહતુ પડે છે એવા ઠેક,
જગી અને અમાર.

૨ અર્ધકાર એટલે—આમકું પકવનાર અમાર તથા આમકું રંજનાર અને આમકું સીવ-
નાર મોટી વગેરે.

૩ જળાશયો રક્ષાપવાં તે નદર વસાવતી વખત રક્ષાપવાં અને પછી તે બધે ત્યાં કરવાં,

૪ સિંદદ્વાર એટલે, નગરના દરવાજા મોટા હોય તે તથા દરવાજાનું દાર દોષ એ
વગેરે કહેવાય.

+ ષટ્પાંકરાગાવિર્ભેદ મિત્રા

પાટાંતર.

અર્થ:—સમા મારેતો રંગિલા સાડ બેઠો છે, તેમજ જળવત્રના નવ બેરો છે, તથા અમિ
જંત્રના ૭ બેરો છે અને વાયુવત્રના નવ બેરો છે. એ સર્વે મળી રંગિલા મેગાથી (૮૪) બેરો દે.

આમયંત્રમાં તોય અને જાણુ વગેરે છે. તેમાં જાણુ જાણનાની રીતિ પ્રસિદ્ધા નથી; પણ
આ અધ્યાયના આદ્યશ્લોક માટે કે રીય આપી છે તે વાંચી જાણુનું ચિત્ર પણ જોવું.

જોઈએ કે-જળ, અગ્નિ અને વાયુવડે ઘટાવી શકાય. એવાં યંત્રોને માંત્ર અને મંદિરાનું બગિચાન આપવું કે જેથી શબ્દનો જય થાય. ૩૧

ગાર્દલચિકીટિન.

હસ્તાઅષ્ટચર્મૈરધેનવકરેશ્ચંદ્રોદશાકોમવેત્
રુદ્રૈર્મોમગજોપિમાસ્કરકરેયુગ્મંતુવિશ્વે:શિલી ॥

પ્રોક્તોસૌયમદંડવમનુભિસ્તિધ્યામહાભૈરવ:

ત્વષ્ઠોશંકરનિર્મિતાશ્ચસમરે દેવાસુરેભૈરવા: ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—હેવો અને અમુરોના સંગ્રામ વખતે આઠ પ્રકારના ભૈરવયંત્રો મહાદેવશ્રીએ રચેલાં છે, તે યંત્રોમાંથી જે યંત્રની લંબાઈ આઠ (૮) હાથ હોય તેનું “ભૈરવ” નામ છે, તથા જે યંત્રની લંબાઈ નવ (૯) હાથની હોય તે “ચંદ્ર” નામો યંત્ર કહેવાય તથા દશ (૧૦) હાથ લંબાઈ હોય તે “અકે,” અગિયાર (૧૧) હાથ લંબાઈ હોય તે “શ્રીમગજ” બાર હાથ (૧૨) લંબાઈ હોય તે “યુગ્મ” તેર હાથ (૧૩) લંબાઈ હોય તે “વિશ્વ” ચૌદ (૧૪) હાથ લંબાઈ હોય તે “યમદંડ” અને જે યંત્રની લંબાઈ પંદર (૧૫) હાથની હોય તે યંત્રનું નામ “મોમગજૈરવ” કહેવાય છે. એ રીતે આઠ ભૈરવ યંત્રો બન્યાં. ૨૨

યંત્રેચાષ્ટકરેષ્ટહસ્તફણિનીસૂર્યાગુલાવિસ્તરે

સ્તંભોમર્કટિકાચપંજરંમત:પટ્ટત્રિત્રિહસ્તા:ક્રમાત્ ॥

યષ્ઠ્યાષ્ઠવિભાગતોપિરદનૈસ્તુલ્યોષ્ઠમાત્રાંગુલૈ:

પ્રોક્તાકુંડલવેલણીવહિરતોમધ્યાદશીત્વંગુલૈ: ॥૨૧॥

અર્થ:—આઠ હાથના યંત્રને આઠ હાથની ક્ષિત્તી (ચોક્કસ) જોઈએ; પણ તે ક્ષિત્તીનો વિસ્તાર (ચોક્કસના આકારની પહોળાઈ) બાર આંગુળોના કરવો, તથા બે સ્તંભો વચ્ચે ૧૬ હાથની પહોળાઈ રાખવી, તથા ત્રણ હાથની મર્કટિકા (માંકડી) કરવી, તથા ત્રણ હાથનું પંજરું કરવું; તથા યંત્રના પાછળના ભાગે બત્રીસ (૧૨) આંગુળની ઘટ્ટી કરવી ન તે ઘટ્ટિની બહાર તથા પહોળાઈ આઠ આંગુળ સમ કરવી અને તેવા યંત્રને જે કુંડળ વેળી રાખવામાં આવે તે એવી (૮૦) આંગુળ બહાર નીકળતી રાખવી. ૨૩

ફંદ્રવજ્રા.

ષ્ઠ્યાંદૃઢાંમર્કટિકાંવિદધ્યાત્ લોહસ્યકીલેનચર્ચમળાચ ॥

યંત્રંપ્રકુર્યાદ્દૃઢકાષ્ઠકસ્ય તન્યાત્તયાયોતિકયાસમેતમ્ ॥૨૪॥

અર્થ:—યંત્રની ઘટ્ટિમાં લોહના ખીલાવડે અથવા આમડાની વાધરવડે મર્કટીને

૬૬ કસી તેમજ તણી અને ચૌતિકા સહિત મળજીત લાકડાનો તે યંત્ર કરવે. ૨૪

उपजाति.

तिथ्यांगुलैपंजरकस्यदेर्घ्यं केपांमतेहस्तमितिचयंत्रे ॥

येढींकुलीवह्निजलानिलास्याः तेलक्षतोङ्गैःपरिकल्पनीयाः ॥२५॥

અર્થ—કેટલાક આચાર્યોનો એવો મત છે કે—એક હાથનું યંત્ર કરવું અને તે યંત્રને પંદર (૧૫) આંગુળનું પાંચદું કરવું, તથા જે અગ્નિયંત્ર, જળયંત્ર અને વાયુયંત્ર થાય છે તે યંત્રો જુદી જુદી સહિત કરવાં, એવાં યંત્રો પડિતોએ તર્કશક્તિએ રચવાં જોઈએ. ૨૫

उपेक्षपञ्चा.

नीराश्रयःपुण्यवताविधेयः मध्येपुरस्यापितथैववाह्ये ॥

वाप्यध्वत्સ્नापिदશैवकूपाः चत्वारिकुंडानिचपदत्तडागाः ॥२६॥

અર્થ—નગરમાં અને તેના બહારના ભાગે પુણ્યવંત પુરુષે જગાડાયે કરવાં તે એવી રીતે કે—ચાર પ્રકારની વાપડિયો દશ પ્રકારના કુવા, તથા ચાર પ્રકારના કુટો અને છ પ્રકારનાં લગાવો કરવાં. ૨૬

* દીકુળી શબ્દ દેશ ભાષામાં છે એમ મંડન ટેકાણે ટેકાણે કહે છે એ વાત ખરી હશે; કારણ કે ટેકાપણ કમળી કામ કરવામાં આવે છે તેને મામડાનાં મોઢા ટેકણાં અથવા ટીકણાં કહે છે. જણા કેટલેક ટેકાણે “કારણી” પણ કહે છે, એ ટીકણાં શબ્દ શહેરોમાં તો જોઈ નેહા છે; કારણ કે હાલમાં વિદ્યાનો વધારો થયે એવા પ્રાચીન શબ્દોનો અનાદર થવાથી તેમ જન્યું છે એટલુંજ નહિ પણ તેવા શબ્દ ટેકાં બોલે તો તેને મામડિયો કહી કસી કહાડે છે પણ તેના દબોનો નિષ્કંધ કરવામાં આવતો નથી. ગામડામાં “એપેણ” અથવા “ઉપજા” બોલાય છે તેથી મામડિયાં બોલ્યા કરેવાય છે; પણ વિચાર કરવામાં આવે તો તે સંસ્કૃત શબ્દમાં જરાક અપ્રમંદ થવા છે. ઉપન અથવા ઉપજ.

+ એ રીતે દીકુળી છે તે સર્વ જગ્યામાં લાગ્યે સદેશજી કામ થાય છે તેનું નામ કળા છે તે કળા જંડુકાની ધોડા, અમલમાં પવન ધોવાનું પાટિયું, જળમણી, પવનમણી, ભરત વગેરેમાં લાકડા અથવા લોહાની દીકુળી જાવરાય સદેશજી હશે છે, એ રીતે જગ્યામાં દીકુળી મુખ્ય દુવ છે તેવાં જગ્યાં જણી પ્રકરનાં પૂરે કરવામાં આવતાં હતાં પણ તેની દાકાર નહિ રહેવામાં ઉપર જણાવેલાં જગ્યાનાં નામ અને અર્થ ન સમભવ તેનું ૨૫ છે ત્યારે ચિત્ર તો જોઈ શકાયો? એ અનુભવાસનું કારણ છે; તે. પણ જગ્યા માટે અગાડી મહેનત ખરી છે પણ ખરબની તબીબી જાચાર !

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

કૂપાઃશ્રીમુલ્લવૈજયોચતદનુપ્રાંતસ્તયાદુંદુભિઃ

તસ્માદેવમનોહરશ્ચપરતઃપ્રોક્તશ્ચૂડામણિઃ ॥

દિગ્ભદ્રોજયનંદશંકરમતોવેદાદિહસ્તૈર્મિતૈઃ

વિશ્વાતૈઃક્રમવર્દિતૈશ્ચકથિતાવેદાદધઃકૂપિકા ॥૨૭॥

અર્થઃ—ચાર હાથથી માણીને તેર હાથ સુધીના વિસ્તારવાળા કુવા કરવાનું કહ્યું છે તેમાં જે કુવાની પહોળાઈ ચાર હાથ સુધી હોય તે “શ્રીમુખ”^૧ નામા કૂપ કહેવાય, તથા જે પાંચ હાથ પહોળો હોય તે “વૈજય”^૨ કહેવાય, તથા છ હાથ પહોળો હોય તે “પ્રાંત”^૩ કહેવાય. તથા સાત હાથ પહોળો હોય તે “દુંદુભિ”^૪ કહેવાય, તથા આઠ હાથ પહોળો હોય તે “મનોહર”^૫ કહેવાય. તથા નવ હાથ પહોળો હોય તે “શૂકામણિ”^૬ કહેવાય તથા દશ હાથ પહોળો હોય તે “દિગ્ભદ્ર”^૭ કહેવાય, તથા અગિયાર હાથ પહોળો હોય તે “જય”^૮ કહેવાય, તથા બાર હાથ પહોળો હોય તે “નંદ”^૯ કહેવાય અને જે કુવો તેર હાથ પહોળો હોય તે “શંકર”^{૧૦} નામનો કહેવાય; પણ ચાર હાથથી આઠી પહોળાઈ હોય તે “કૂપ” કહેવાય. ૨૭

ઉપજાતિ.

વાપીચનંદૈકમુલાત્રિકૂટા પટ્કૂટિકાયુગ્મમુલાચભદ્રા ॥

જયાત્રિવત્કાનવકૂટયુક્તા ત્વકૈસ્તુકૂટેર્વિજયામતાસા ॥૨૮॥

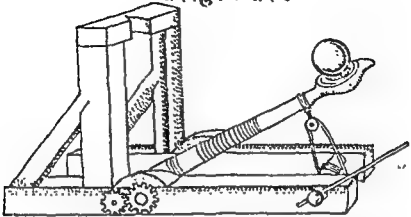
અર્થઃ—જે વાવડીને એક મુખ હોય અને તેમાં (વાવમાં) ત્રણ કૂટ હોય તેા તે વાવડીનું નામ “નંદ”^૧ કહેવાય, તથા જેને છ કૂટ હોય અને એ મુખ હોય તે “ભદ્રા”^૨ નામની વાવ કહેવાય, તથા જેને ત્રણ મુખ અને નવ કૂટ હોય તે “જયા”^૩ નામા વાવ કહેવાય અને જે વાપીને ચાર મુખ અને બાર કૂટ હોય તેનું નામ “વિજયા” નામે વાવ કહેવાય છે. ૨૮

સરોર્ધચંદ્રંતુમહાસરશ્ચ વૃત્તંચતુઃકોણકમેવભદ્રમ્ ॥

ભદ્રેઃસુભદ્રં પરિધેકયુગ્મં વકસ્થલેકદ્વયમેવયસ્મિન્ ॥૨૯॥

અર્થઃ—જે તળાવ અર્ધ ચંદ્રાકારે હોય તેનું નામ “અર્ધ ચંદ્ર”^૧ કહેવાય, તથા જે ચારે તરફ બાંધેનું હોય તેનું નામ “મહાસર”^૨ કહેવાય; તથા જે ગોળ હોય તેનું નામ “વૃત્ત”^૩ તળાવ કહેવાય, તથા જે ચાર ખુલાવાળું

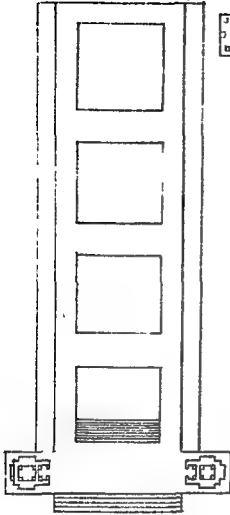
* ૧૮ મેટરે વાવડીમાં પંદો અને છે તેના ઉપર સ્તંભોથી દુધી દિવાલો પેરેસો કરવામાં આવે છે તેને ૧૮ કહે છે.

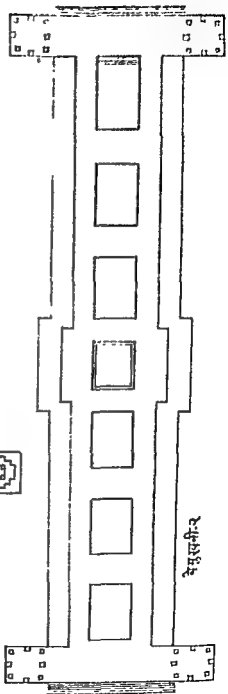
मे.हेनरीफजन साहेयनी मारफते मलेल
संग्राममां पांघाण नास्यवानो यंत्र.

अग्रारुपाण.

एक मुख्य नौ पावडी १

वेमुयनी.२

राम-अ ४

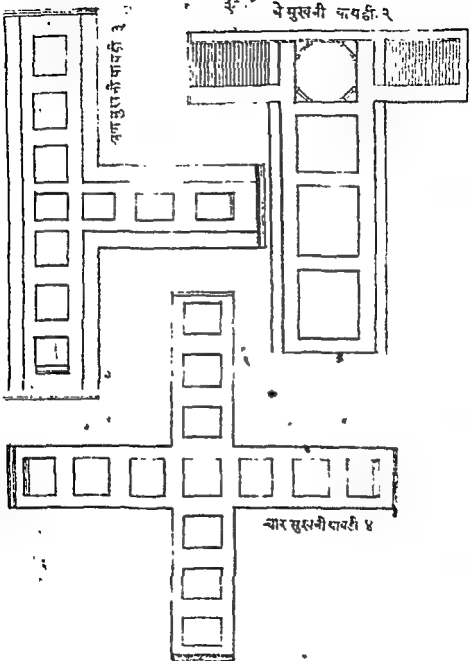
७६

३

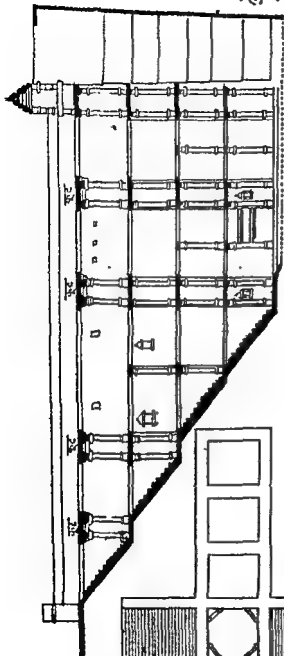
वेमुखनी कावही. २

वगमुपनी कावही ३

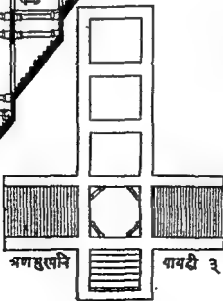
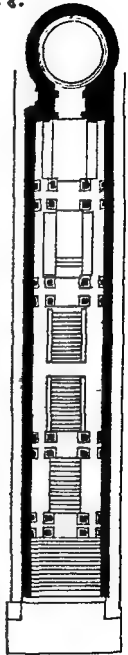
चार सुखनी कावही ४

७६
राजवल्लभ अध्याय ४.

वायव्य.

भगवत्पति

वायव्य ३

(કાષ્ટં) દોષ તે “અનુઃશ્વા” કહેવાય તથા જે તગાવને એક બદ્ધોય તે “બદ્ધ” નામા તગાવ કહેવાય, અને જે તગાવને ચારે તરફ બદ્ધ દોષ તે “અબદ્ધ” નામા તગાવ કહેવાય તે એવાં તગાવોનેએક અથવા બે અથવા ત્રણ, તેમજ એવા તગાવો ચારે એક અથવા બે બાંધાયેલાં પણ કરવાં. ૨૬

એદમિતંદંટસામ્યકેણ મધ્યંતદર્ધેનતતઃકનિષ્ઠમ્ ॥

× એદમિતંકરેઃપંચગતાનિદેષ્યે તદર્ધમધ્યંતુપુનઃકનિષ્ઠમ્ ॥૩૦॥

અર્થઃ—જે તગાવ એક દબાર દંડ અથવા ધનુષનુ દોષ તે જ્યેષ્ઠમાનનુ તગાવ કહેવાય, તથા પાંચસે ધનુષનુ દોષ તે મધ્યમાનનુ કહેવાય, અને બીજાં દંડનુ જે તગાવ દોષ તે કનિષ્ઠમાનનુ કહેવાય છે. જે રીતના અનુક્રમે જે તગાવને પાંચસે દાષ ઉંચી પાગ દોષ (દબાર ધનુષના જ્યેષ્ઠમાનના તગાવને) તે જ્યેષ્ઠમાનની પાગ કહેવાય, તથા બીજાં દાષ ઉંચી દોષ તે મધ્યમાનની પાગ કહેવાય, અને સવાસો દાષ ઉંચી દોષ તે કનિષ્ઠમાનના પાગ કહેવાય છે. ૩૦

૧ જો મેટી, તગાવના ધુબ આદગ ખુદી પડે તો તે ખુદાનુ નામ બદ્ધકહેવાય છે.
૨ પાંચ મેટી તગાવનાં ઉપર પેટોટા પડવાના મેનસા જેવો આકાર દોષ તે નેનું પેટનું નામ પડે છે.

૩ જો પડત મેટી, તગાવના મધ્ય કાચમાં ગરબા વગેરે પડેલેને જેમવા માટે માનિ નો મેટ, અથવા દીનો રાખવામાં આવે છે તેનું નામ જોડાય છે, તે દોષને બીજા ધાનકો જાણવાથી પડેલો અમરપડે રહે છે.

× આ શ્લોકમાં પૂર્વાર્થ કામે તગાવેનાં માન જનામ્ છે અને ઉત્તરાર્થમાં તગાવેના અનુક્રમે તેની પાગનું માન જનામ્ છે; પણ તે અપ્પાદારમાં છે એટલુજ નહિ પણ, એ ઉત્તરાર્થમાં પ્રથમના પદના ચાર અક્ષરો પછીના “પચ્ચગતાનિ દેષ્યં” એ વાક્યમાં પાંચસે મજા ઉગી પાગ અથવા વીછ રીતે રહિએ તો દેષ્યં કહ્યો અર્થ મોટી અથવા જાડી અથવા પડેણી થાય છે, જેમ દોષ તે જ્યેષ્ઠ તગાવ એક દબાર દંડનું કથું છે તેને પાંચસે દાષ પડેણી પાગ દોષ અને એવા અનુક્રમે પાંચસે દંડના તગાવને બીજાં દાષ પડેણી તેમજ બીજાં દંડના તગાવને સવાસો દાષ પડેણી પાગ અથવા ઉંચી દોષી કહેએ એ વાત અસંશયિત છે, પણ આકારણની રીતે “પચ્ચગતાનિદેષ્યં” એ વાક્યનો અર્થ બીછ રીતે થાય નહિ, કારણ “પચ્ચગત” કહિને તો ઉદેસ્યના નિયમનો જોગ થાય છે એવા કારણથી એકામાં એકી રાજ્યવજની વીછ પ્રતો મેગી તપાસ કરે પણ એ વાક્યનું મૂળ ઉંચી ઉંચી અથવા દોષથી એકજ મેનસા પાડ મગી આવે !! એટલે તે વાક્ય ફેરવવાનું અને કુરત્ત ધાનું નહિ તેવજ, તે વાક્ય આપના પ્રકારમાં કાઢા જેવું ખુલ્લું છે, માટે તેના રીત કામનો પ્રવલ જાડી થતાં અને કરેણુ અનુમાન સાનું થવાના કારણથી વિવિધ પ્રકારની કેટલાક પ્રથો ૨૦ મદ કરેલા ને પેરી “ગાનનનોય” નામે અપૂર્વ પ્રકારમાં તગાવ અને તેની પાગ માટે

પ્રતિભદ્ર સહિત દોષ તો તે કુંડનું નામ “ખંદ” કહેવાય અને જે કુંડના માથે ભાગમાં ભિદ્દ દોષ તે કુંડનું નામ “પરિધ” કહેવાય. ૩૧

કરાદતોહસ્તશતપ્રમાણં છારેશ્વતુર્ભિઃસહિતાનિકુર્યાત્ ॥

મધ્યેગવાક્ષાશ્વદિશોવિભાગે કોણેચતુષ્કયસ્ત્રપિપદ્શાલાઃ॥૩૨॥

અર્થ:—આઠ હાથથી માડી સો (૧૦૦) હાથ અથવા સો ગજ મુખી-નો કુંડ કરવો, અને તેને ચાર દારો કરવાં [ચારે તરફથી ઉતરવા માટે], તે દારોમાં દિશાઓના ભાગમાં બોખલા કરવા; તેમજ કુંડના ખુંજાઓમાં ચાકિયો તથા પદ્મશાખાઓ કરવી. ૩૨

દાર્દુલવિક્રીડિત.

ગંગાપ્યારવયોહરેશ્વદશકંરુદ્રાદશોકાધિકાઃ

દુર્ગાભૈરવમાતૃકાગણપતિર્વન્દેશ્ચિકંચંડિકા ॥

દુર્વાસામુનિનારદસ્તુસકલાદ્વારાવતીલીલિકા

લોકાઃપંચપિતામહાદિવિચુધાઃસ્યુર્મધ્યમિદેસદા ॥ ૩૩ ॥

અર્થ:—કુંડમાં રહેલી ૧૦૮૬ વિષે ગંગા આદિ નદીઓની પ્રતિમાઓ કરવી, તથા બાર સૂર્યના બાર પ્રતિમાઓ, તથા પિંજુના દશે અવતારોની ૮૨ પ્રતિમાઓ, તથા અગિયાર દંડની, તથા દુર્ગાની, હૈરવની, સોળ માતૃભાઓની, ગણપતિની, ત્રણ અગ્નિની, ચંડિકાની, દુર્વાસા મુનિની, નારદની દ્વારકાની લીલા અને બ્રહ્માદિ પાંચ શેઠાકાળની પ્રતિમાઓનું સ્થાપન કરવું. ૩૩

ઉપજાતિ.

‘તસ્યોર્જિતઃશ્રીધરમંડપસ્ય સંદર્શનાત્ પૂર્ણફલંચકાશ્યાઃ ॥

સ્નાનાદ્યગંગાપ્લવનસ્યપુણ્યં કૃતંભવેચેત્વિધિવત્વિધિજ્ઞૈઃ॥૩૪॥

અર્થ:—કુંડના દારના પ્રધાર અથવા પરધાર ઉપર ૧૩ શ્રીધરમંડપ

* ભિદ્દ એટલે એક પ્રકારના ધર છે તે ભિદ્દમાં બોખલાઓ આવે છે તેની મુતિઓ સ્થાપન કરવી.

૧ પાંચ શેઠાકાળ એટલે ઉદ, વમ, વરુણ, કુબેર અને બ્રહ્મા.

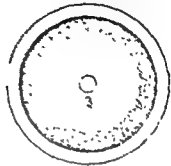
૨ તસ્યોર્જિતઃશ્રીધરમાઢમસ્ય.

તસ્યોર્જિતઃશ્રીધરમાઢકસ્ય. } રતિપાટાંતરં

ઉપરના ઉદના શેઠાકાળ આમ અથવા નગરના પ્રમાણના સોળમા ભાગની જમિમાં રાજનું પ્રાપ્ત કરવાનું કહ્યું છે તે એવી રીતે કે, મામ અથવા નગર જેટલા ચિત્તારમાં દોષ તેટલા ચિત્તારનું સોળા કલાકાંત જે અથવા તે સોળાજના સોળમા ભાગમાં અથવા અંદામાં રાજનું ધર કરવા માટેની જમીન દોષી બોલે તેમજ:—૧૬

રાજવંશ મ અધ્યાય ૪.

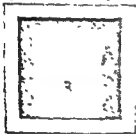
વૃત્ત તલાવ.

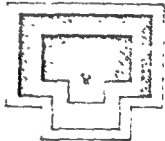
અર્ધચંદ્ર તલાવ

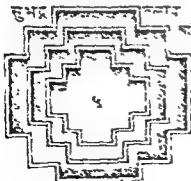
ચતુરાકૃત તલાવ ચતુષ્કોણ

મંદ્ર તલાવ

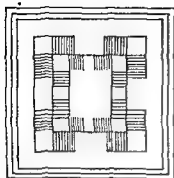

તુમ્બક તલાવ

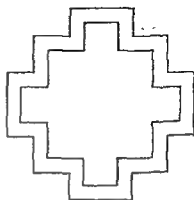

જો મંદ્ર તલાવ કોઈને જે મંદ્ર તલાવ
મહત્તર કહ્યું છે તે મંદ્ર કોઈને
તમામ કાલ અર્થે વૃત્ત તલાવ તથા
ચતુરાકૃત તલાવ તથા મંદ્ર તલાવ છે

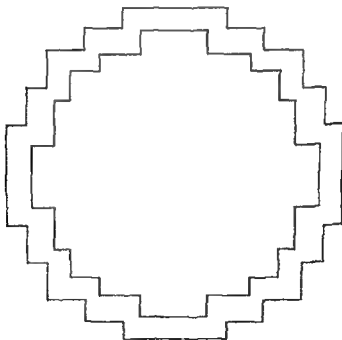
રાજવલ્લભ અધ્યાય ૪.

મદ્રકુંડા

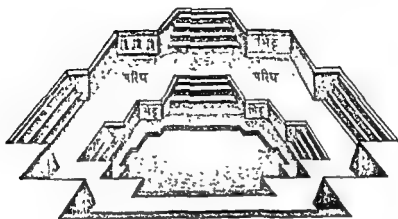

સુમદ્ર. ૧

મનિમદ્ર. ૧

राजवल्लभ अध्याय ४

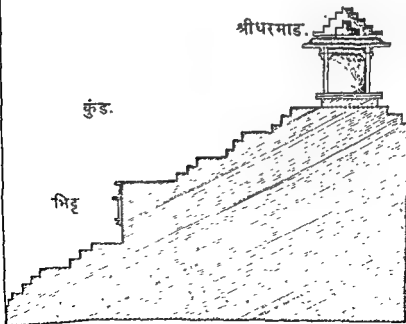

परिष ४

श्रीधरमाड.

कुंड.

मिह

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૫ મો.

ઉપજાતિ.

અથોનૃપાણાંભવનાનિવક્ષ્યે સ્વેકાતપત્રાવનિપાલકસ્ય ॥

શતંચહસ્તાષ્ટસમન્વિતંચ વ્યાસંગૃહંચોત્તમમેવતસ્ય ॥ ૧ ॥

અર્થ:—એક છત્રધારી (ચક્રવર્તિ) રાજાના ઉત્તમ ઘરનો વ્યાસ (વિસ્તાર અથવા પહોળાઈ) એકસો અને આડ (૧૦૮) હાથનો કરવેલો ૧

દ્વંદ્વયગ્રા.

યેદ્વાપરેભૂમિભૂજૌચભૂવુઃ તેપાંગૃહંહસ્તશતંદ્વિહીનમ્ ॥

તત્રિયંશભૂમીશ્વરકોનૃનાથઃ સ્વષ્ટાધિકાશીતિકરંગૃહંસ્યાત્ ॥

અર્થ:—દ્વાપરયુગ વિષે જે ચક્રવર્તિ રાજાઓ હતા તેમનાં ઘરો અઠાણ (૬૮) હાથનાં હતાં; પણ તેના રાજાઓથી ત્રીજા ભાગની પૃથ્વીના માલિક, જે રાજાઓ હતા તેમનાં અઠ્યાશી (૮૮) હાથનાં ઘરો હતાં. ૨

ઉપજાતિ.

પ્રામૈકલક્ષદ્વયમસ્તિયસ્ય પ્રોક્તોમહામંડલિકોનરેંદ્રઃ ॥

અશીતિહસ્તંદ્વિકરેણહીનં કુર્યાદ્ગૃહંશોભનમેવતસ્ય ॥ ૩ ॥

અર્થ:—જે રાજાને એક અથવા બે લાખ ગામો હોય તેને મહામંડલિક કહેવો. તે મહામંડલિક રાજાનું ઘર અઠ્યાસો (૭૮) હાથનું ચોભાપમાન કરવું. ૩

પંચાયુતેશોનૃપમંડલીકો ભવેદ્ગૃહંતસ્યકરાષ્ટપષ્ટિઃ ॥

સામંતમુષ્યોદ્વયયુતાધિપૌસૌ તદ્ગેહમષ્ટેપુકરપ્રમાણમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—પચાસ હજાર ગામ હોય એવા મંડલિક રાજાનું અડસટ (૬૮) હાથનું ઘર કરવું અને વીસ હજાર ગામ હોય એવા મુખ્ય સામંત રાજાનું અઠ્યાસ (૫૮) હાથનું ઘર કરવું. ૪

સામંતસંશોયુતનાથપ્ત્વ તદ્દેદમપંચાશદપિદ્વિહીનમ્ ॥

તથાતૃતીયોપિતતોર્ધહીન સ્ત્રિશત્કરાષ્ટાધિકમેવગેહમ્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—૬૫ હજાર ગામનો પછી જે સામંત રાજા હોય તેનું અડતા-

જીસ (૪૮) હાથનું ઘર કરવું, અને જે પાંચ હજાર ગામનો ધણી સામંત રાજ હોય તેનું જત્રીસ (૩૨) હાથનું ઘર કરવું. ૫.

ઈદ્રવજ્ઞા.

પ્રોક્તઃપ્રવીણેશ્ચતુરાશિકોસૌ ગ્રામાહિયસ્યેવસહસ્રમેકમ્

અઘ્રાધિકંવિંશતિહસ્તહર્મ્યં સિદ્ધ્યેસમસ્તાનિયથોદિતાનિ ॥૬॥

અર્થઃ—જે રાજાને એક હજાર ગામ હોય તે ચોગણીનો ધણી કહેવાય માટે તેવા રાજાનું ઘર અઠ્યાધીસ હાથનું કરવું. એ રીતે ચાસમાં કદા પ્રમાણે ઘરો કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે, પણ તેથી ઉતરી રીતે ઘરો કરવામાં આવે તો હાનિ થાય છે. ૬

ઉપજાતિ.

ગ્રામાધિપાયેતુશતાધિપાશ્ચ તેસ્વલ્પરાષ્ટ્રાઅપિસૈન્યપાશ્ચ ॥

તેપાંગૃહાઅષ્ટદશાધિકૈશ્ચ કરેઃસમાનામુનિનિર્મિતાશ્ચ ॥ ૭ ॥

અર્થઃ—સૌ (૧૦૦) ગામનો ધણી જે હોય તે અલ્પ દેશનો રાજા કહેવાય માટે તેવા રાજાનું અને સેનાપતિનું એ જાનેનું ઘર અઠાર હાથનું કરવું એમ મુનીશ્વરોએ કહ્યું છે. ૭

ભૂપાલયાર્ધેનચમંત્રિગેહં યથાધિકારેણભવંતિહીનમ્ ॥

વ્યાસાદશાંશાધિકમેવદૈર્ઘ્યં કુર્યાદયોપંચમભાગમિદ્રમ્ ॥૮॥

અર્થઃ—રાજાના ઘર કરતાં તેના મંત્રીનું (પ્રધાનનું) અર્ધ ભાગનું ઘર કરવું, તથા મંત્રીથી અનુક્રમે ઉતરતા અધિકારીઓનાં ઘરો પણ પ્રધાનના ઘરથી અનુક્રમે અર્ધ અર્ધ ભાગનાં કરવાં, તેમજ ઘરોનો જેટલો વિસ્તાર [પહોળાઈ] કરવો કહ્યો છે તે દરેક ઘરની પહોળાઈ હોય તેનો દશાંશ ભાગ જે ઘરની લંબાઈમાં વધારી લાંબું ઘર કરવું અથવા પહોળાઈનો પંચમાંશ જે લંબાઈમાં ઉમેરી ઘરની લંબાઈ કરવી. ૮

ગૃહંચતુર્હસ્તમિતંકરાદિ વૃદ્ધ્યાદિરામાંતમિતિપ્રમાણમ્ ॥

તતઃપરંભૂપતિમંદિરાણિ યાવચ્છતંચાષ્ટકરાભિયુક્તમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થઃ—ચાર હાથથી માંડીને જત્રીસ (૩૨) હાથ સુધીના વિસ્તારવાળું

૧ સેનાપતિનું ઘર અને સૌ ગામના રાજાનું ઘર એ જાનેનાં અઠાર અઠાર હાથનાં ઘરો કરવાનું કહ્યું છે. તે ઉપરથી સૌ ગામના રાજાને સેનાપતિ સમજવાનું નથી; પણ પૂર્વે કહેલા સામંત રાજાઓના સેનાપતિ સમજવા. કારણ કે આ રાજવલ્લભ મયમાં જદું કુંડામાં સમાપ્ત કરેલો છે પણ બીજા મયોમાં એ જાગવનો વધારે ખુલાસો છે.

ધર સાધારણ મનુષ્યોને હોય અને તેથી ઉપરાંત એકસોને સાઠ (૧૦૮) હોય મુખીના વિસ્તારવાળાં ધરના અંશોના કસવાં નોંધાયે. ૯

સ્યદ્ભૂમિરેકાવસુહસ્તગેહે દશાભિવૃદ્ધ્યાચપુનર્દિતીયા ॥

પ્રાસાદણ્વામરભૂપયોશ્ચ હમ્યર્ચાણિલોકેમુનિનોદિતાનિ ॥૧૦॥

અર્થ:—આઠ હાથનું ધર હોય તો તેને એક ભૂમિ કહેવી અને અઠાર હાથનું ધર હોય તો તેને બે ભૂમિ (માળ) કહેવી, દેવનું અથવા રાજાનું ધર હોય તો તેને પ્રાસાદ કહેવાય અને બીજા સાધારણ લોકોનાં ધરને હમ્યર્ચ કહેવાય, એમ મુનિઓએ કહ્યું છે. ૧૦

દ્વાદ્વલયિકીરિત.

શાલાયાનવધાચપંચકરતોમાનંચવિશ્વાંતકં

મિત્તેરેવચતુર્દશાંગુલમિતંયાવત્સપાદંકરમ્ ॥

આગારસ્યચપોડશાંશરહિતોપ્યર્જુનહીનોથવા

મિત્તેર્માનમિદંત્રિધાવિરચિતંફલ્પ્યંયથાયોગ્યતઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—શાળાઓ નવ પ્રકારની થાય છે. તે એવી રીતે કે, પાંચ હાથથી માંડીને તેર હાથ મુખીની કહેવી, [૧ પાંચ હાથની, ૨ છ હાથ, ૩ સાત, ૪ આઠ, ૫ નવ, ૬ દશ, ૭ અગિયાર, ૮ બાર, ૯ તેર હાથ મુખી કહેવી.] તે શાળાઓની બીંતનું માન [પાંચાનો અથવા બીંતનો ઓસાર] થોડા (૧૪) આંગુળથી તે સવા હાથ મુખીના ઓસારવાળી બીંત કહેવી અથવા તેમ નહિ તો ધરના માપથી [ધરના વિસ્તારથી] સાઠા સોળગો અંશ અથવા અર્ધ અંશ બોલેા અર્થાત્ સાઠાપચર અંશના ઓસારવાળી બીંત કહેવી, એ રીતે બીંતના ઓસારનું માન ત્રણ પ્રકારનું કહ્યું છે માટે જ્યાં જેમ ઘટે તેવી રીતે વ્યાયોગ્ય માન કહેવું નોંધાયે. ૧૧

દૈર્ઘ્યેચંદ્રકલાંગુલોત્તમશિલામખ્યાંગુલોનાંતિમા

વ્યાસોદિમ્નવભૂમૃદુચ્છિત્તિરપિઞ્ચંશેનવિસ્તારતઃ ॥

હસ્તાવેરિવરોદયંનવવિધંપીટંગૃહેસર્વતઃ

ત્રિપ્રાદેરસમૂત્તવેદગુણતાઃસ્યુઃપીટકેમેસત્ત્રાઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—જે શિલા સોળ આંગુળ લાંબી હોય તે કૃત્તમ શિલા બાજુથી,

ચાર હાથના છન્ડ આંશુળો (૯૬) ચાય તેમાં વીસ (૨૦) આંશુળો મેળવતાં એક સો ને સોળ આંશુળો (૧૧૬) ચાય માટે તેટલો ઘરનો ઉદય થાય તો તે “જ્યેષ્ઠ જ્યેષ્ઠ” ઉદય જાણવો, તથા ચાર હાથના છન્ડ (૯૬) આંશુળોમાં સોળ (૧૬) આંશુળો મેળવતાં એક સો ને બાર (૧૧૨) આંશુળો ચાય તે પ્રમાણેનો ઉદય કન્વામાં આવે તો તે “જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ” ઉદય જાણવો, અને ચાર હાથના છન્ડ (૯૬) આંશુળોમાં અઠાર (૧૮) આંશુળો મેળવતાં એક સો ને ચૌદ (૧૧૪) આંશુળો ચાય તેટલો ઉદય હોય તો તે “જ્યેષ્ઠ મધ્યમ” ઉદય જાણવો. ૧૫

૧ ઉપર જતાવેલા ઘરના ઉદયોમાં અગ્નિચાર ઉદયો મધુવામાં આવે છે તેની સમજ અને બાર ઉદયની સમજ આ નીચે જતાવવામાં આવી છે તે વાંચવાથી સ્પેષી રીતે સમજ પડશે.

મુખ્ય ઉદય.

(૧) પાંચ મળનો ઉદય હોય તે જ્યેષ્ઠ ઉદય. (૨) ચાર મળનો ઉદય હોય તે કનિષ્ઠ ઉદય, અને (૩) બે ઘરનો સામ્યચાર મળનો ઉદય હોય તે મધ્યમ ઉદય કહેવાય, આ ઉદયોમાં જ્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ એવાં અનુક્રમ જતાઓ નથી પણ ઉદય સુદત જતાઓ છે જરૂર આ નીચેના અનુક્રમે છે. (૧) પાંચ મળ ઉદયવાળું ઘર જ્યેષ્ઠ. (૨) સામ્યચાર મળ ઉદયવાળું ઘર મધ્યમ. અને (૩) ચાર મળ ઉદયવાળું ઘર કનિષ્ઠ.

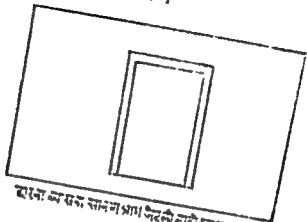
હવે નવ પેદા બોરોદય.

એકાદશ ને દોઢ (૧૧૬) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “જ્યેષ્ઠ જ્યેષ્ઠ” નામનું સમજનું, ૧. તથા એકાદશ ને ચૌદ (૧૧૪) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “જ્યેષ્ઠ મધ્યમ” નામનું સમજનું, ૨. તથા એકાદશ ને બાર (૧૧૨) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “જ્યેષ્ઠ કનિષ્ઠ” નામનું સમજનું, ૩. તથા એકાદશ ને અગ્નિચાર (૧૧૧) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “મધ્યમ જ્યેષ્ઠ” નામનું, ૪. તથા એકાદશ ને પાંચ (૧૦૫) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “મધ્યમ મધ્યમ” નામનું સમજનું, ૫. તથા નવચાર (૯૬) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “મધ્યમ કનિષ્ઠ” નામનું, ૬. તથા નવચાર (૯૬) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “કનિષ્ઠ જ્યેષ્ઠ” નામનું સમજનું, ૭. તથા અઠાર (૯૨) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “કનિષ્ઠ મધ્યમ” નામનું, ૮. તથા અઠાર (૯૨) આંશુળના ઉદયવાળું ઘર “કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ” નામનું સમજનું. ૬

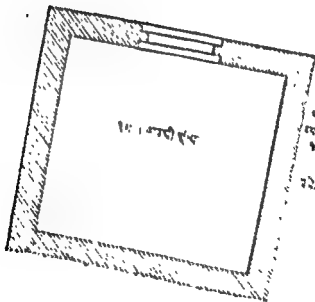
એ રીતે બાર પ્રકારના ઉદયો છે તેમ જનાં અગ્નિચાર પ્રકાર મધુવાનું ઘરનું એવું છે કે ૧૪ અને ૧૮નાં ઘરનો ઉદય નવચાર (૯૬) આંશુળોના છે એટલે એ જાને એટલે એક એટલું જાણી શકેલાંને અગ્નિચાર એવું કહેવા હોય તેમ સમજવું છે, પણ મધ્યમ ઉદય તેમ જ્યેષ્ઠ (૧) છે એવો નવ (૬) પેદા ઉદય મળી બાર (૧૨) હોય છે.

च. १. ३५

१०
१

हस्तोक्तं सान्निध्यं जितम् नोदो दायाफर्ये.

१०. ५५५५५५

५५५५५५५५
५५५५५५५५

५५५५५५५५
५५५५५५५५

$$\frac{15}{2}$$

2

रा.पं.अ.५

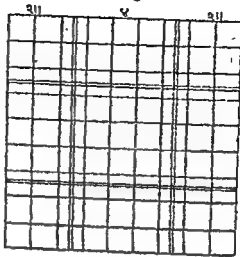
2015

		3		4		5		6		7		8		9		10		11		12		13		14		15		16		17		18		19		20		21		22		23		24		25		26		27		28		29		30		31		32		33		34		35		36		37		38		39		40		41		42		43		44		45		46		47		48		49		50		51		52		53		54		55		56		57		58		59		60		61		62		63		64		65		66		67		68		69		70		71		72		73		74		75		76		77		78		79		80		81		82		83		84		85		86		87		88		89		90		91		92		93		94		95		96		97		98		99		100																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																																			

૮૬
૪

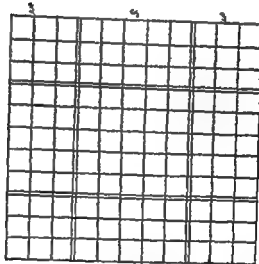
ગા.પા.કા.૧

શાલાભાગ ૧

અલિદ

શાલાભાગ
૧૧

અલિદ

ભાગ
૧૩

વોડાપામ.

ત્રિસ્થાનેયુગપર્વતાસ્તિથિયુતાધિષ્ઠ્યૈકવિંશાન્વિતા
મધ્યોયંત્રિકરેસ્તદંશસહિતેઃપ્રોક્તઃકનિષ્ઠત્રિધા ॥
દૃક્ષંદગ્ધવિશુષ્કકંટકયુતંનીડેસ્તુચૈત્યદ્રુમં

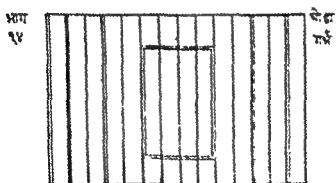
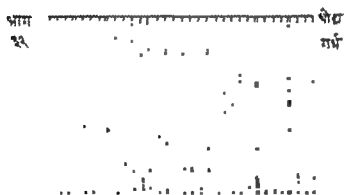
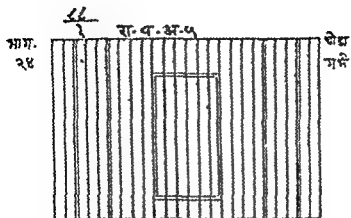
અર્થઃ—સાડાત્રણ ગજના ચોરાશી (૮) આશુગોમાં ૫૬૨ (૧૫) આ-
શુગો મેગવતાં નજાણું (૬૯) આશુગો થાય, તેટલો ઉદય હોય તો તે “મધ્યમ
કનિષ્ઠ” ઉદય જાણવો, સાડાત્રણ ગજના ચોરાશી (૮૪) આશુગોમાં સત્યાવિશા
(૨૭) આશુગો મેગવતાં એક સો ને અગિયાર (૧૧૧) આશુગો થાય તે પ્રમાણે
હોય તો તે “મધ્યમ વ્યેષ્ઠ” ઉદય જાણવો, સાડા ત્રણ હાથના ચોરાશી (૮૪)
આશુગોમાં એકવીસ (૨૧) આશુગો મેગવતાં એક સો ને પાંચ (૧૦૫) આશુગો
થાય તેટલો ઉદય હોય તો તે “મધ્યમ મધ્યમ” ઉદય જાણવો, ત્રણ ગજના
બહોતેર (૭૨) આશુગોમાં પચ્ચર (૧૫) આશુગો મેગવતાં સત્યાશી (૮૭)
આશુગો થાય તેટલો ઉદય હોય તે “કનિષ્ઠ કનિષ્ઠ” ઉદય જાણવો, તથા ત્રણ
ગજના બહોતેર (૭૨) આશુગોમાં સત્યાવિશા આશુગો મેગવતાં નજાણું (૬૯)
આશુગો થાય તે પ્રમાણે ઉદય હોય તો તે “કનિષ્ઠ વ્યેષ્ઠ” ઉદય જાણવો,
તથા ત્રણ હાથના બહોતેર (૭૨) આશુગોમાં એકવીસ (૨૧) આશુગો મેગવતાં
જાણું (૮૪) આશુગો થાય તેટલો ઉદય હોય તો તે “કનિષ્ઠ મધ્યમ” ઉદય
જાણવો. (આ અર્થો સ્તોત્રકોને અર્થ થયે.)

પરના કામમાં બજેલું પૃથ, પોગાની મેગે ઉચું સૂકાઈ ગયેલું પૃથ, હંમાં
પક્ષિયોના માળા હોય તેવું પૃથ, દેવાવય પાનેતું પૃથ, જેમાં જૂના પ્રેતાદિ વસના
હોય તેવું પૃથ, દૂધવાળું પૃથ, પવનવડે પડી ગયેલું પૃથ, જાળવીતું પૃથ, અને
બહેલો પૃથ, એટલા પ્રકારના બાટનાં લાકડાં વાપરવાં નહિ. ૧૬

શાકઃશાલમધુકસર્જસ્વદિરાત્કાસનાઃશોભનાઃ
एकोसौसरलोर्जुनश्चपनसःश्रीपर्णिकाशीशपाः ॥

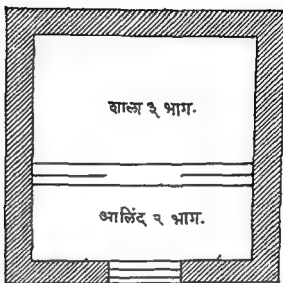
हारिद्रस्त्वपिचंदनःसुरतरुःपद्मारूपकस्तिदुकः
नैतेन्येनयुताभयंतिफलदाःशाकादयःशोभनाः ॥૧૭॥

અર્થઃ—સાગ, શાગ, મરુટો, સર્જ, ખેર અને જિયે. એટલાં પૃથોના
લાકડાં પરમાં લોય અથવા એટલાં બાટોમાંથી ગમે તો એકજ પૃથ જાતિના
લાકડાં પરમાં હોય તો તે એક છે. તથા શરલ, અર્જુનપૃથ, પવનસ અથવા
નસ, શ્રીપર્ણિકા, શીશમ, હાગરલો, સુરતરુ, પદ્મા અને ટીમરુ.
૧ શીપર્ણિકા એટલે માવજનું લાકડું એમ સંસ્કૃતનાકરની ડીકામાં છે પણ એ ૧૦
૫૫૧ પૃથ છે તે માટે અવગણવામાં નથી. ૨ કાવરુ (અને: દે. ૫)

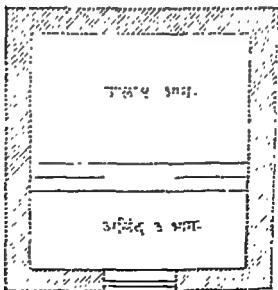
૮૮
૨

રા.આ.૫

૫

વાલ
આલિંદ.

વાલ
આલિંદ

રાખી બન્ને તરફ ત્રણ ત્રણ લાગે યોગમર્જી આવે, અને જગી તે થટી છે એ
લાગે યોગમર્જી બન્ને તરફ આવે, તથા દાર ઉપરના ઉત્તરેબના તારોચા
[ઉત્તરેબના નીચેનો ભાગ] બરોજર યોગમર્જીના કાને રાખવા [ઉત્તરેબના
તારોચાથી યોગના કાને ઉચા થવા એટલે] એ આરા છે પણ, દારના અને
અથવા દારના ગળે યોગ આવે તે આરા નહીં ૨૦

ઉપજાતિ.

દીપાલયોદક્ષિણદિગ્ચિન્માને મદાચિંચંગલ્યાનમાનઃ ॥

ચામેચમધ્યેનશુભાયમેહંશુનાલયંચામદિશીષ્ટમિચ્છ્યે ॥ ૨૧ ॥

અર્થ:—દીપો મુકવાનું આલય અથવા આગિનું ઘરના અગરના અને
મખનું. તે આલયની ઉંચાઈ દાર માટેની અર્ચના અથવા મુખર, જેની રીત ને
અને દીપાલય એ એ બે જોઈ શુભમાં રોગો એટલે, પણ એ દીપકાલનું અગર
ઘરના દાખા આંધે અથવા દરેક બીજા ભાગમાં અથવા ઘરના અગર કાગળ
ઉંચાઈ ઠેકાણે કરવું નહિ એમ કહ્યું છે; પણ દેવમહિમા દાખા બદલે, દીપ
લય રોપ તે તે આરા છે. ૨૧

દાર્શનલિખીતિ.

દારામેવટવીમુખંચતદધોદ્ધા:પોરસાંદાધિવં.

સર્વવાશુભમિચ્છતાપ્રસત્તર્કવાયંતુપદાદધ: ॥

તન્નૂનંનશુભંશુનાતલગતંકુર્ક્ષોતપ્રાપ્તયં

વાપંપંચકમ્વનીતમહિતંચમૂલપૂર્વોત્તમ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—ઘરના દાર આગળ બરડીદાર કરવું એ અગરની રીત, દાર
છે કે, ઘરના દાખો નેટો ઉપર રોપ તેટલા ઉત્તરેબના ૧૧ ને એ ૧,
અથવા બરડીના દાખમાં ઉંચી ગણના નેટો રોપ તેટલ. ઉત્તરેબ : ૧૨૬૬
દાર કરવું.

બરડીના દાખો ઉપર અગરવાનું ને ૩૬ છે તે રોગના દરજા ૫
ગામાં નહિ પણ, બરડીના દાખા નીચેના આલય અગરવાનું ને ૩૬ ૩૬ ૩૬
અર્થ:—ઘરના દારના અગર અને બરડીના દાખો ઉપર એ એ એ એ એ
મુખના ઉપર રોપ, પણ ઘરના ઘરના ઉત્તરેબની બરડીના દાખો ઉપર
નહીં રાખવામાં આવે છે અને તે ઘરના અગરવાનું રોપ તેટલ. ઉત્તરેબ
રોપવા ઘરના દારના ઉત્તરેબની બરડીદારને ઉત્તરેબ રોપ તેટલ. એટલે.

મનુષ્યો પોતાનું શુભ ઇચ્છનાર હોય તેમણે ઘરનાં દ્વારકામે પાટકાથી નીચે રાખવાં, પણ તુળા તળગત એટલે ગમે તે દ્વાર પાટકાના તળાંચાથી ઊંચું થવું જોઈએ નહિ, અને તેજ રીતે શુભચાળાના દ્વારની ઉંચાઈથી બીજા સર્વ દ્વારોનો નીચેનો ભાગ નીચેજ રાખવો; [જાંઘરા નીચા રાખવા] તેમજ કુશ અને પાછળના ભાગમાં પણ બદે કમી ન કરતાં સરખાં દ્વારો રાખવાં જોઈએ, અને ઘરના કામમાં જોઈતાં લાકડાં પંચકમાં લાવવાં નહિ તે લાકડાંનાં મૂળો અથવા થડો ઘરને વિષે પૂર્વ અને ઉત્તર દિશા સામે રાખવાં નહિ. ૨૨

શાલિની.

દ્વારોર્જેયદ્વારમસ્યપ્રમાણં સંકીર્ણવાશોભનંનાધિકંતત્ ॥

હ્રસ્વદ્વારાણ્યેવયાનિપ્રયૂનિ તેષાંશીર્ષાણ્યેકસૂત્રાણિકુર્યાત્ ॥૨૩॥

અર્થ:—ઘરના દ્વાર ઉપર દ્વાર મુકવામાં આવે તે દ્વાર, ઘરના નીચેના દ્વાર પ્રમાણે કરવું. નીચેના દ્વારથી ઉપરનું દ્વાર સાંકડું કરવું; પણ તે મુયોભિ-ત કરવું. નીચેના દ્વાર કરતાં ઉપરનું દ્વાર પહોળું કરવું નહિ તેમજ ઉદયમાં વધારવું નહિ. નાનાં અને મોટાં એ સર્વ દ્વારોનાં મથાળાં સમસૂત્ર રાખવાં જોઈએ અર્થાત્ નીચેના દ્વારના મથાળા પ્રમાણે નીચેનાં સર્વ અને ઉપરના દ્વારના મથાળા પ્રમાણે ઉપરનાં સર્વ દ્વારોનાં મથાળાં એક સૂત્રમાં રાખવાં કદાં છે. ૨૩

સર્વદ્વારંચીયમાનંરુજાયે યદ્વાન્હ્રસ્વંતત્કરોત્યર્થનાશમ્ ॥

ગેહાયંયત્પૂર્વવાસ્તુસ્વરૂપં તેષાંભંગાન્નેવસૌરૂપંકદાચિત્ ॥૨૪॥

અર્થ:—તેવાર મએલાં સર્વ પ્રકારનાં દ્વારોમાંથી કેઈ પણ દ્વાર ચઢી લેવામાં આવે તો તેથી ઘરનાં મનુષ્યોમાં રોગ ઉત્પન્ન થાય, તથા પ્રથમથી જે પ્રમાણમાં દ્વાર હોય તે પ્રમાણ કરતાં જુદા પ્રમાણ માટે પ્રથમનું દ્વાર પાડી નાનું અથવા મોટું દ્વાર કરવામાં આવે તો તેથી ધનનો નાશ થાય. એટલુંજ નહિ પણ પ્રથમનું ઘર જે વાસ્તુ પ્રમાણે હોય તે વાસ્તુનો ભંગ કરવામાં આવે તો તેથી ઘરના મલિકને કેઈ દિવસ મુખ પ્રાપ્ત થાય નહિ. ૨૪

૧ વાસ્તુનો ભંગ એટલે ઉમેશ ધરની રચના અથવા આત્મિ હેરની નીચી પ્રકાર કરતે હોય તો તે ઘરને અગ્નિથી લગ્નની હાની પામે. પૂરી, હરી બીજી વખત વાસ્તુનું પૂર્વન હાની નહિ પણ કરવું કદ્ય છે. જ્યોત્ષ્ણોદ્વાર કરતે હોય તો પ્રથમના વાસ્તુનો ભંગ થતે નહિ એજ સમજવું છે.

શાર્દૂલવિક્રીદિત.

દ્વારં વ્યાસરદાંશતોધિકમિદંકાર્યંદક્ષિણે

તુલ્યંહસ્તિગૃહંચવાજિસદનંતેનાધિકંવામતઃ॥

અષ્ટાંશેચનવાંશકેચવિતથેતોયેજયેંદ્રોહિતં

દ્વારંસૌમ્યગૃહક્ષતેચકુસુમેભદ્રાટકેશસ્યતે ॥ ૨૫ ॥

અર્થ:—પ્રમુખ ગાદેના ઘરની મિવાળના બન્નીય ભાગે કરી ગર્ભથી જમણી બાજુએ કોઈ અંશ અથવા એક ભાગ વધારે રાખી (સત્તર ભાગે જમણી તરફ રાખી પણ ભાગેમાં દાર મુકવું, પણ દરિયથાના ઢોય તો તેની મિવાળ બન્ને બાજુએ સરખી રાખી ગર્ભે દાર મુકવું, તેમજ અધધાળા (પાદાર) ઢોય તો તેની મિવાળના બન્નીય ભાગે કરી ગર્ભથી ઢાબી તરફ કોઈ ભાગ વધારે રાખી દાર મુકવું, થાળાના આડ અથવા નવ ભાગે કરી તે થાળાની દક્ષિણ દિશામાં વિવશ દેવના ભાગમાં દાર મુકવું, પશ્ચિમે વરુણના ભાગમાં દાર મુકવું, પૂર્વ દિશામાં જય અને ઇંદ્ર એ બે દેવના ભાગમાં દાર મુકવું, ઉત્તર દિશામાં સૌમ્ય અથવા કુબેર દેવના ભાગમાં દાર મુકવું, દક્ષિણ દિશામાં બૃહક્ષત દેવના ભાગમાં દાર મુકવું, પશ્ચિમ દિશામાં પ્રુષ્પદેવના ભાગમાં દાર મુકવું અને ઉત્તર દિશામાં ભદ્રાટ દેવના ભાગમાં દાર મુકવું. ૨૫

પ્રાગ્દ્વારાટકમધ્યતોપિનશુભંમૂયેંશપર્જન્યતો

યામ્યાયાંચયમામિપોષ્ણમપરેશોયાસુરંપાપકમ્॥

સૌમ્યાયામપરોગનાગગિરિજંત્યાજ્યંતપાન્યપ્તુર્ભં

કૌશ્ઠિદ્ધારુણસૌમ્યવાંનહિદિતંપ્રોક્તંપયાતાયને ॥ ૨૬ ॥

અર્થ:—પૂર્વ દિશાના આડ ભાગેમાં સૂર્ય, ઇંદ્ર અને વર્ષાન્ય, એ ત્રણ દેવોના વિભાગેમાં દાર મુકવું નહિ, દક્ષિણ દિશાના આડ ભાગેમાં વજ્ર, અગ્નિ અને પૌષ્ણ (પૃથા એ ત્રણ દેવતાઓના વિભાગેમાં દાર મુકવું નહિ; પશ્ચિમ દિશાના આડ ભાગેમાં શેષ, અમુર અને પાપ, એ ત્રણ દેવતાઓના વિભાગેમાં દાર મુકવું નહિ અને ઉત્તર દિશાના આડ ભાગેમાં રોમ, નામ અને રોમ, એ ત્રણ દેવતાઓના વિભાગેમાં દાર મુકવું નહિ એ રીતે જનાયેશ આર દેવોના વિભાગેમાં દાર મુકવું નહિ. એ બાર વિના રીતે જમણે દેવો શુભ છે. જાડી કેટલાક આચાર્યો કહે છે કે, પશ્ચિમ અને ઉત્તર દિશામાં બન્ની મુકવી નહિ ૨૬.

દ્વારંવિદ્ધમશોભનંચતરુણાકોણમ્પ્રમસ્તંભકેઃ

કૃપેનાપિચમાર્ગદેવભવનેર્વિદ્ધંતયાકીલકેઃ ॥

ઉચ્છ્રાયાત્કિષ્ણુનાંવિહાયપૃથિવીંવેધોનમિત્યંતરં

પ્રાકારાન્તરરાજમાર્ગપરતોવેધોનકોણદ્વયે ॥ ૨૭ ॥

અર્થઃ—દ્વારમાં ૧૨નો, ૧જૂલાનો, ૧જમનો, ૧રતણનો, ૪કુવાનો, ૫૨-
માં માર્ગ પડતો હોય તે, દેવમંદિરના અને ખીલાનો (ધરના દ્વાર વચ્ચે અથવા
સામે કોઈ પ્રકારનો ખીલો હોય તેનો) જોટલા પ્રકારના વેધો તજવા કદા છે,
પણ ધરની ઉંચાઈ હાય તેથી જમણી જમીન હોડી દીધા પડી (ધરની ઉંચા-
ઈથી જમણી જમીન ધરના દ્વાર સામે હોય તે) તેટલે છેટે કોઈ પ્રકારનો વેધ
હોય તો તે વેધનો દોષ નથી. દ્વાર અને દ્વાર સામે જે વેધ આવતો હોય એ
જે વચ્ચે જાતિ હોય તો વેધનો દોષ નથી. વેધ અને દ્વાર વચ્ચે કિંદરો અથવા
કોટ હોય તો વેધનો દોષ નથી દ્વાર અને વેધ વચ્ચે રાજમાર્ગ હોય તો વે-
ધનો દોષ નથી અને દ્વાર તથા આવેલા વેધ વચ્ચે સામેના ધરના જે જૂલા
આવતા હોય તો તેથી વેધદોષ લાગતો નથી.

દૈર્ઘ્યેસાર્ધશતાંશુલંચદશભિર્હીનંચતુર્ધાવિધઃ

પ્રોક્તંચાથશતંત્વશીતિસહિતંયુક્તંનવત્યાશતમ્ ॥

તદ્વદ્વપોદશભિઃશતંચનવભિર્યુક્તંતથાશીતિકં

દ્વારંમત્સ્યમતાનુસારિદશકંયોગ્યંવિધેયંબુધેઃ ॥ ૨૮ ॥

અર્થ—મત્સ્યપુરાણના મત પ્રમાણે દ્વારના ઉદય દશ પ્રકારના બતા-
વ્યા છે. તે એવી રીતે કે, એકસોને પચાસ (૧૫૦) આંશુજ પ્રમાણે ધરનાદ્વાર-
રનો ઉદય કરવો ૧, એ દોઢસો આંશુજવાળા દ્વારના ઉદયમાં ચાર ભેદ છે;
તે એવા કે, દરેક દ્વારના ઉદય માટે દોઢસોમાર્થ દશ દશ આંશુજ આપું કર-
વામાં આવે છે. એકસોને આઠાંશુ (૧૪૦) આંશુજ દ્વારનો ઉદય કરવો (૨) એકસો
ને ત્રીસ [૩૦] આંશુજનો ઉદય કરવો [૩] એકસોને વીસ [૧૨૦] આંશુજનો

૧ ધરના દ્વાર વચ્ચે ખીલાના ધરના જુલાનો વેધ આવતા જોઈએ નહિ.

૨ પાણી, તથા પાવણના અરદનો અને શેઘડી પીણવાના કાણુ વગેરે જમોનો વેધ
દ્વારમાં આવવો જોઈએ નહિ.

૩ ખીલાના ધરના રતણનો વેધ.

૪ દ્વાર સામે કુવો ન જોઈએ.

૫ ધરમાં ખીલા લેકોને જ્યાં આવવાનો માર્ગ હોય તો તે પણ વેધ છે માટે તે આ-
વવા દેવો નહિ.

९२

सा.प.अ.१५

पूर्व

	हं	स	स	मृ	आ	अ.	नहि.
नहि.	अ	आप	अरीमा	सपिना	पू		नहि.
	अ	आप		सपिना	वि		
	हं				ए		
उत्तर.	न	पृथ्वी	नगा	वैवस्वत	य	नहि.	दक्षिण
	सु	रुद्र		हं	ग		
नही.	ना	रुद्र	मैनागण	अ	ध		
नहीं	रो	अ	प	उ	स	न	पि

नही नही नही पश्चिम.

पूर्व.

हा.सु.हा.सु.

	हं	स	स	मृ	आ	अ.	
	दि	आप	अरीमा	सपिना	पू		
	अ	आप		सपिना	वि	हा.सु.पुं.	
	हं				सु	हा.सु.	
उत्तर. हा.सु.	कु	पृथ्वी	नगा	वैवस्वत	य	दक्षिण	
हा.सु.	म				गं		
	सु	रुद्र			हं	ध	
	ना	रुद्र	मैनागण	अ	प	उ	स
	रो	पा	हं	अ	प	उ	स

हा.सु.हा.सु.

$$\frac{12}{2}$$

સા.પ.અ.૫

કરાના ૨ ભાગ ફરીતેમાંહે-
લા ૧ ભાગની ડંચાઈનો કસા-
ની દોચલે.

૧ મા ૪

૪ મા ૨

કરાના હડયનો અર્ધ અને ક-
રાના હડયના ૪ ચાર ભાગને-
માંહેલો ૧ ભાગ ખેલી નોકરાના
૪ ભાગ તેવા ૩ ભાગ દોચલ
લની ડં-
ચાઈને

$\frac{3}{4}$

૨
૧

(૪) અને એકસોને દસ (૧૧૦) આંશુજ દારનો ઉદય કરવો (૫), તેમજ એકસોને એશી (૧૮૦) આંશુજ દારનો ઉદય કરવો (૬), એકસોને નેવું (૧૬૦) આંશુજ દારનો ઉદય કરવો (૭), એકસોને સાળ (૧૧૬) આંશુજ દારનો ઉદય કરવો (૮) એકસોને નવ (૧૦૬) આંશુજ દારનો ઉદય કરવો (૧૬૦) અને એશી (૮૦) આંશુજ દારનો કરવો (૧૦) એ રીતે (૧૫૦, ૧૪૦, ૧૩૦, ૧૨૦, ૧૧૦, ૧૮૦, ૧૬૦, ૧૧૬, ૧૦૬, ૮૦) દસ પ્રકાર દારના ઉદયના રદ્યા છે માટે ડાહ્યા મનુષ્યે જેવું જ્યાં ઘટે તેવું ત્યાં દાર કરવું. ૨૮

માલિની.

સ્વયમપિચ્છરૂપાટોદ્યાટનંવાપિધાનં

ભયદમધિકહીનંશાખયોર્વાચિચાલે ॥

પુરુપયુવતિનાશંસ્તંભશાખાવિહીનં

ભયદમલિલકાપ્ટાયંયદાધઃસ્થિતંસ્પામ્ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ:—ધરનાં દાર પોતાની મેળે વસાર્ધ જાય અથવા જાંધ થાય તેમજ પોતાની મેળે ઉદયી જાય તો તે જાય ઉત્પન્ન કરે, દારની સાખાઓ એક ૧ તરફ પડેગી અને બીજી તરફ સાકડી હોય તો તે પવ્વ જાય પેદા કરે, તથા સ્તંભ અને શાખા વિનાયુ દાર હોય તો તેથી એ જથવા પુરુષનો નાશ કરે, અને દારના સ્તંભો તેમજ સાખાવગેરે દારના કામમાં જેટલાં લાકડાં ઉભાં કરી શકવામાં આવે છે તે લાકડાંઓના મૃગ અથવા યદોનો ભાગ નીચે અને ટોચનો ભાગ ઉપો રાખવો એટલે તેમ છતાં તેથી ઉદયી રીતે રાખવામાં આવે તો તે પવ્વ જાય પેદા કરનાર છે. ૨૯

દ્વંદ્વશ્ચ.

દેવાલયંવાભયનંમઠશ્ચ ખાનોઃકરેર્વાયુભિરેધમિજ્જમ્ ॥

તન્મૂલભૂમૌપરિવર્જનીયં છાયાગતાયસ્યગૃહસ્યકૂપે ॥ ૩૦ ॥

અર્થ:—દેવમંદિર, ઘર, મઠ ઇત્યાદીની પડેલી ભૂમિમાં સૂર્યના ૧ કિરણો.

૧ દારની સાખાઓ મઠમાં નીચે અથવા ઉપર એમ એક તરફ પડેગી રહી જાય અને બીજી તરફ સાકડી રહે તો ખોદી છે

૨ પ્રાસાદના મંજારામાં તથા રાગા કે મઠનાં ભોરડામાં સૂર્યનાં કિરણો તથા પવનને સંપાર થવો એટલે નદિ અથવા મંદિરના મંજારામાં અને ઘર અથવા મઠની નીચેની ભૂમિમાં જાગી પાટી વગેરે કંઈ પુશ્તુ નદિ. જગુગેડીના કાચમાં જાગી પાટી પુશ્તુની દરજન નથી.

તથા વાયુનો સંચાર આવવો એકઠો નહિ, તથા જે ઘરની છાયા બીજા અથવા બીજા પહોરે ઘરની પાસેના કુવામાં ઉતરે તો તે ઘર રોડ કહેવાય નહિ. ૨૦

ઉપજાતિ.

નેત્રીલઘુર્વામદિશાવિભાગેમધ્યાંદિષ્ટ્દારુનવર્ણગેહે ॥

સ્તંભાસનંહીનમપિશ્વયાયયદાધિકરોગકરંતદાસ્યાત્ ॥૩૧॥

અર્થ:—ઘરની ડાબી તરફ એક અડિંહ હોય તે સારો નહિ તેમજ ઘર અથવા શાળામાં એક પાટટો તેમજ એક સ્તંભ હોય તો તે પણ સારો નહિ અને કુંભીના પ્રમાણથી કુંભી ઓછી હોય તો તે ક્ષય કરે તેમજ પ્રમાણથી વધારે હોય તો રોગ કરે. ૩૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

સ્તંભોદાસસુવૃત્તભદ્રસહિતોરૂપેણચાલંકૃતઃ

યુક્તઃપદ્મવક્રેસ્તથાભરણકંયત્પદ્મવેનાવૃત્તમ્ ॥

કુંભીભદ્રયુતાકુમારસહિતંશીર્ષેતથાકિન્નરાઃ

પત્રંચેતિગૃહેનશોભનમિદંપ્રાસાદકેશસ્યતે ॥ ૩૨ ॥

અર્થ:—અદાસ અથવા આઠ હાંસવાળો સ્તંભ, વૃત્ત અથવા ગોળ સ્તંભ, ૧ ભદ્ર સહિત સ્તંભ, મૂર્તિથી અલંકૃત અથવા મૂર્તિઓ કોતરેલી હોય એવો સ્તંભ, પદ્મવ પાંદડાં કોતરેલાં હોય એવો સ્તંભ અથવા સ્તંભના બરજીયામાં પદ્મવ કોતરેલાં હોય એવો સ્તંભ, કુંભીમાં ભદ્ર હોય તેવો, તેમજ યશમાં કીચક હોય એવો સ્તંભ, જેમાં ૨ કિન્નર કોતરેલા હોય તેમજ સ્તંભમાં પત્ર કોતરેલાં હોય, એ વગેરે બાળતોવાળો સ્તંભ ઘર વિષે સારો નહિ પણ પ્રાસાદવિષે એક છે. ૩૨

૧ ભદ્ર એટલે જે સ્તંભમાં ચંદ્રના ઉતરના ખાંચા હોય તે.

૨ કીચક એટલે સ્તંભના મથાળે અને યશ બરજીયા નીચે એક તરફ અથવા ચારે તરફ એક પ્રકારની બેડોળી મૂર્તિઓ બનાવવામાં આવે છે, તેનાં મોટાં પેટ નીચે બારના દારણે નાકળેલાં હોય તેવાં ૨૫ કીચકનાં છે. (વત્ત રાજના સાળા કીચકને સ્તંભના યશ નીચે બીમે દાવવાથી તેનું ૨૫ થયું છે.)

૩ કિન્નર એટલે ગાંધર્વોનું નામ છે. જે વાદિઓ વગાડતા હોય અથવા સાદા રૂપે હોય.

૪ પ્રાસાદ એટલે દેવમંદિર અને રાજના ગેદલ એ બન્નેનું નામ પ્રાસાદ છે, તેના પ્રાસાદમાં એવા સ્તંભઓ હોય તો કોય નથી પણ સાધારણ લોકોના ઘરમાં તેવા સ્તંભ બોધે નહિ એમ સિદ્ધતાઅકારોએ કહ્યું છે.

ઈંદ્રવજ્રા.

સ્તંભોદયોર્મધ્યગતોનશસ્તઃ શુભંકરોપદ્યુગાંશતોદ્વૌ ॥

ગૃહેપ્રદાસ્તાધ્વતુરસ્નકાસ્તે સ્તંભાનકંદેનવિનાપ્રશસ્તાઃ ॥૩૩॥

અર્થ:—જે ધરી વચ્ચે એક સ્તંભ હોય તે સારો નહિ, પણ ચાર પાટડા (ભારવટ અથવા તમ) અને ચાર સ્તંભાઓ અથવા ત્રણ પાટડા અને બે સ્તંભા હોય તો તે સારા છે, પરંતુ તે સ્તંભાઓ ચતુરશ્ર (ચાર હાંસવાળા) નોંધએ અને કુંભી વિનાનો સ્તંભ હોય તો તે પણ સારો નહિ. ૩૩

ઈંદ્રવજ્રા.

હાનિસ્તુલામધ્યગતાપણસ્યસ્તંભેભદંતાલયભિત્તિમૂપાઃ ॥

સંલમ્પચત્વાર્યપિહાનયેસ્યુઃસ્તંભાસનંસ્તંભશિરશ્ચશીર્ષમ્ ॥ ૩૪ ॥

અર્થ:—૧ પણ વચ્ચે ૨ગુણ, એક સ્તંભો તથા એક મજદંત, બીજા (બે સ્તંભા વચ્ચે બીજા એટલે એક સ્તંભો એક બાજુ અને બીજા સ્તંભો બીજા બાજુ હોય તે બેના વચ્ચે બીજા હોય તે અને પ્રણાલ (પાણી જવાની પડનાળ અથવા ખાળ) એટલી બાજતો પણ મધ્યે હોય તો તે સારો નહિ, તેમજ કુંભી, સ્તંભો, શર્ક અને ભરતું જે ચારે વસ્તુઓ એક લાકડામાંથી અથવા એકજ પથરામથી કાતરી કઢાડેલાં હોય અથવા ઘડી કઢાડ્યાં હોય એવા સ્તંભ હોય તો તે હાનિ કરે. માટે જે ચારે વસ્તુઓ એકજ વસ્તુમાંથી કાતરી અથવા ઘડી વળગાડ શકાયો નહિ એમ કહ્યું છે. ૩૪

૧ પણ એટલે ખટ.

૨ ગુણ માટે પ્રથમ સમજુત આપી છે તેપણુ વિશેષ હોય તે તે બેાડું કહેવાય નહિ કારણુ કે, વિષયકાઅથી યેરમાલિન ધણી લેખા હોવાથી તેમ કહ્યું પડ્યું છે.

દહાન્ત.

૩ દાર ઉપરના ઉદય ઉપર જડનાર આવે છે તેમાં જે કડી જડવામાં આવે છે તે કડી અથવા તરિકું દારના મર્જમાં આવે તો તે ગુણવેષ કહેવાય, માટે દારના મધ્ય ભાગવિશે આવે નહિ એવા દિશાગ મણી કડીએ જડતા કડી છે એવા અનેક વેધો છે. જેમો, બે સ્તંભાઓ ઉપર એક આટો પાટડો આવે તે પછી તેના ઉપર ઉમે પાટડો અથવા કડી આવે તો તે ગુણ યાવ તે વેષ છે. વળી દાર સામેના ભીંતમાં જે જડવામાં ખોરી આવે તે ખોરી સામેના દારના મર્જમાં ખોરી આવે તો તે વેષ છે, તેમજ દારના મર્જ ઉભી ભીંત આવે તો તે પણ વેષ ગણાય છે, માટે એવા વેધો સર્વથા તજવા જોઈએ. [એવા રીતે વેધો અને તે વિના બાજુ અનેક પ્રકારના બેધો કાદ સંજયી છે તે જાણવા માટે મહારાજ ભોજદેવની સલાના મત નામના સત્પથારે સ્વેચ્છા પ્રમાણુમંજરી નામના મર્જમાં કાદ્યું માપ, રીત, વચેરે મદુ સારી સમજુત આપી હોવાઉપર ઉપકાર કરેલો છે, તે મધ્ય સર્વજનોએ અવરૂપ જોવે જોએ એવી ખુસ ખબરી કાલમજુ છે.

શાર્દૂલચિકીટિન.

ઉચ્છ્રાયાર્જવિનિર્ગતંશરયુગાંશેનાધિકંદાસ્યતે
છાચંપદ્વસમાનકંસુલકરંનાશાયનિમ્નોન્નતમ્ ॥

તત્કાકસ્યચપક્ષવચ્ચક્રુમુદાભંસૌર્પકાલાપકં
પ્રાલંબંચકરાલકંહિવિવુધેઃપ્રોક્તંચતત્પદ્વિવિધમ્ ॥ ૩૫ ॥

અર્થ:—ધરના કરાનો જેટલો ઉદય હોય તેટલો ઉદયનો 'અર્ધ' ભાગ ગણી કરાની ટોચમાં ઉમેરતાં જેટલી ઉંચાઈ થાય તેટલો ઉચ્ચ ધરનો કરો કરવો. કદાચ ધરની ઉંચાઈ વધારે ગતાવધી હોય અર્થાત્ છાપરાનો ઢાળ વધારે રાખવો હોય તો જે કરાનો ઉદયનો અર્ધ ભાગ કરાની ટોચમાં ઉમેરી ટોચ પૂરી કરવામાં આવી હોય તે ટોચમાં મૂળ કરાનો એક ચતુર્ધાશ ૩ અથવા એક પંચમાંશ જે વળી ટોચમાં ઉમેરી ટોચનો ઉદય કરવો, તથા ધરના છાપરાનો ઢાળ કરવામાં આવે તે ઢાળ પાટડા અથવા છાપરાના ઢોરિયાના ગરો-ગર રાખવો પણ પાટડાથી નીચે ઢાળ રાખવો નહિ. વળી એ છાપરાં ઢાકવાના છ પ્રકારો કહ્યા છે તે એવી રીતે કે:—

- ૧ એક પ્રકાર એવો ॥ કે, કાગડાની પાંખના રૂપે છાપરાનો ભાગ ઢાંકવો. (થોડો ઢાળ.)
- ૨ બીજો પ્રકાર કમળની પાંખડીની આકૃતિરૂપે છાપરું ઢાંકવું (ગળે તરફના વધારે ઢાળ.)
- ૩ ત્રીજો પ્રકાર સૂપડાની આકૃતિ રૂપે વધારે ઢાળવાળું એકઠાગિયું છાપરું હોય તે એ ત્રણ પ્રકારનાં છાપરાંના ઢાળ અને ઢાંકવાતું કહ્યું છે તે ચારશીબંધ સમજાવતું છે.
- ૪ ચોથો પ્રકાર છાપરા ઉપર નળિયાં છાએલાં હોય તે.
- ૫ પાંચમો પ્રકાર ચૂનાગચ્ચિ અથવા ધાળાળંબ ધર હોય તે.
- ૬ છઠ્ઠો પ્રકાર જે ધર પત્થરવટે ટાકેલ હોય તે અર્થાત્ ધર ઉપરની છત પત્થરબંધ હોય તે રીતે ધર ઢાંકવાના છ પ્રકારો કહ્યા છે, ૩૫

૧ મેડી ચિનાતું ધર હોય તો તેના મેડી મથાળાના ભાગ સંધીનો આખો કરો જરી નેમંધી અર્ધ ભાગ કરાની ટોચમાં મેગરવો પણ મેડીબંધ ધર હોય તો મેડી મથાળાથી ઉપર માનસા કરાનો ભાગ ગણાય છે: ત્યાં સંધીનો અર્ધ ભાગ ગણી કરાની ટોચમાં ઉમેરી ટોચ કરવી. કમળો ભાવ દાતા પુટલાં પડેલાં છે એમ જાણવું. પ્રથમ ધરના ઉદય માટે કહ્યું છે. (સોગમ 'સાકમાં ઉદયની જાર રીતિઓ) તે રીતિ વાડ રાખવાની આ પ્રયત્ને ઉપયોગી થાય છે. વળી નીચેના ઉદયની મેડીનો ઉદય જારમાં અતી

ભૂમ્યારોહણમુર્જતસ્તદુપરિપ્રાગ્દક્ષિણંશસ્યતે
 દ્વારંતૃર્જંભવંચભૂમિરપરાન્હસ્વાર્કભાગૈઃક્રમાત્ ॥
 પ્રાસાદેચમટેનરંદ્રંભવનેશૈલઃશુભોનોગૃહે
 તસ્મિન્ભીત્તિપુવાલ્લકાસુશુભદઃપ્રાગ્ભૂમિકુંભ્યાંતથા ॥૩૬॥

અર્થ:—પ્રથમ ભૂમિની બીજા ભાગ ઉપર ઘડતાં પહેલાં દ્વારમાં પ્રવેશ
 કરી પછી જમણા હાથ તરફ ચેડીનો છનો અથવા નીચરણી હોય તે એક
 છે; અને નીચેના દ્વાર કરતાં ચેડી ઉપરનું દ્વાર જારમા આવે રૂંદ બોલું કરવું.
 તેજ રીતે નીચેના ઉદયથી (જુગિતગથી મેડી મથાળા શુધીના ઉદયથી) મે-
 ડીનો ઉદય પણ જારમા જશે રૂંદ બોલું કરવે; વળી દેવપ્રાસાદ તથા રા-
 જમેદલ અને ગાંધી એક બાજુએ અથવા જન્મે બાજુએ પર્વતની બીંત આવે તો
 તે સારી છે. પણ સાધારણ લોકોના ઘરને પર્વતની બીંત આવે તો સારી નહિ,
 પરંતુ તેના લોકોના ઘરની બીંતના બહારના ભાગે પર્વતનો ભાગ હોય તો તે-
 ની ફિકર નથી, તથા લોકોના ઘરની પ્રથમ ભૂમિની અગે તે જગોની કુંભીના
 નીચે પર્વતનો અગે તે ભાગ આવે અથવા તેજ પર્વતના કોઈ પણ ભાગની કુંભી
 હોય તો તેની ચિંતા નથી, તેમજ ઘર આગળના ઓટલા સુધી પર્વતનો પત્થર
 આવે અથવા પર્વતના પત્થરનોજ ઓટલો હોય તોપણ તેની ફિકર નથી. ૩૬

ઉપજાતિ.

પૃષ્ઠેક્ષણાન્તરમેવવાહ્યાત્ગૃહપ્રવેશોનશુભંકરોત્તી ॥
 ગૃહસ્યપૃષ્ઠેયદિરાજમાર્ગસ્તદાદિભૂમેર્નહિપૃષ્ઠમીક્ષમ્ ॥૩૭॥

અર્થ:—ઘરના બહારના ભાગથી ઘરની પ્રથમ પછીત જોઈ ઘરમાં પ્રવેશ
 થાય તો તે ઘર સારું નહિ; પણ તેના ઘરની પછીતે રાજમાર્ગ હોય તો કંઈ
 હાથ નથી. તોપણ તેના ઘરની ચેડી નીચેના ભાગની પછીત જોઈ ઘરમાં પ્ર-
 વેશ થાય તો તે સારું નથીજ, અને તેના ઘર પછવાડે રાજમાર્ગ અને
 ચેડીની પછીત જોરમાં આવે તો તેનો હાથ નથી, પણ ચેડી નીચેની પછીત
 જોવામાં આવે અને રાજમાર્ગ હોય તોપણ હાથ છે. ૩૭

જોગ્ય રાજગ' યુ તે, અને દ્વારના ઉદયથી ચેડીના દારને ઉજ પજુ જરમ અંદે બોલો
 કરવાનું કયું તે માટે પણ તેના મોઢાનો રીત નાદ રાજરાની છે. એ ઘરનો અને દારનો
 ઉદય પ્રથમ હતો છે તે ઉદયથી જારમે અથ ઉપરના ભાગે બોલો ગુજનો અને પછી
 નીચેના ઉદયનો અર્થ ભાગ રોચે મેગરો તેજ રીતે દ્વાર માટે વધુ છે.

જાલિની.

जीर्णगेहंभित्तिभग्नंविशीर्णं तत्पातव्यंस्वर्णनागस्यदंतैः ॥

गौशृंगैर्वाशिल्पिनानिश्चयेन पूजांकृत्वावास्तुदोषोनतस्यम्॥३८॥

અર્થ:—જે ઘર છુર્ણ થઇ ગયું હોય, જે ઘરની કેઇ પણ ભીંત પડી ગઈ હોય, કે જે ઘર વેરાઈ ગયું હોય, તેવા ઘરને પાડી ફરી કરવું હોય તો ચિ-
દ્ધિએ નિશ્ચય કરી સુવર્ણના હાથીના ઘાંતવડે અથવા સુવર્ણનો ગાયના ચિ-
ગડાવડે પાડવું, પણ ઘર પાડતાં પહેલાં વાસ્તુની પૂજા કરી પાડવું એટલે
વાસ્તુનો દોષ લાગતો નથી. ૩૮

જાર્દૂલવિક્રીડિત.

हर्म्यस्यापिसमृद्धितोगृहपतिर्वृद्धियदापीहते

सर्वांशासुविवर्धनंचफलदंवृष्टंतदेकत्रच ॥

प्राग्मित्रैरपिवैरमुत्तरदिशाभागेमनस्तापकृत्

पश्चादर्थविनाશिदक्षिणदिशःशत्रोर्भयंवर्द्धते ॥ ३९ ॥

અર્થ:—ઘરનો માલિક સમૃદ્ધિવાન હોય, ને તે પોતાના ઘરની વૃદ્ધિ
કરવા (મોટું ઘર કરવાની) છૂટાસા ધરાવે તો ઘરની એક દિશા
તરફની જમીન ન લેતાં ઘરની આસપાસ એટલે આરે તરફમાં એઈતી જમીન
હઈ ઘર વધારવું કહ્યું છે. કદાચ એકલી પૂર્વ દિશાની જમીન ઘરવિષે વધા-
રવામાં આવે તો મિત્ર સાથે વેર થાય; કદાચ ઉત્તર દિશાની જમીન વધારવામાં
આવે તો મનને ખડિતાપ કરે, એકલી પશ્ચિમ દિશા તરફની જમીન વધારવા-
માં આવે તો તેથી ઘરનો નાશ થાય અને કદાચ દક્ષિણ દિશાની જમીન
ધરમાં વધારવામાં આવે તો તેથી શત્રુનો ભય ઉત્પન્ન થાય. ૩૯

वामांगेधनवस्त्रदेवभवनंघातुश्रियोर्वाजिनः

नार्यास्त्वौપધभोजनस्यभवनंस्याद्वाटिकावामतः ॥

वह्नेर्गोजलदंतिશસ્ત્રસदनंસ્ત્રીणाંતથાદક્ષિણે

સ્થાનંમાહિપમાજમૌર્ણિકમિદંયામ્યાગ્નિમધ્યેશુભમ્ ॥૪૦॥

અર્થ:—ધનનું, વસ્ત્રનું, દેવનું, ધાતુનું, લશ્મીનું, ઘોડાનું, રાણીનું, ઔ-

• મુવર્જના કે હાથીના ઘાંતથી અથવા સુવર્ણની ગાયના ચિગડાથી પર પાડવું એમ બનાવ્યું
છે પણ તેમાં સમજવાનું છે કે, મનુષ્યની સંપત્તિના અનુસારે એવા સાધનવડે માત્ર શાખ-
મયોદા જગત્તરફ આરે ચઢત તરિકે મિત્રનો કોઇક કાર્ય પાડશે અથવા ભીંતના બગે
રખઈ કરાવી બીજા બોળાવડે પર પાડવું.

પધનું, બાગનું, અને પોત્તનનું સ્થાનક રાજ્યે પોતાના રાજ્યેહેલથી કાળી તરફ કરવાનું કર્યું છે. અગ્નિનું, ગાયનું, જળનું, દ્વાપીનું, યજ્ઞનું, અને નરેરી-ઓનાં સ્થાનકો ગેદેલની જમણી બાજુ ઉપર કરવાં, અને લેંશીનું, બકરાંઓનું અને ગાડરાં (વેટાં) એટલાઓનાં સ્થાનકો ધરથી દક્ષિણ અને અગ્નિકોણ વચ્ચે કરવાં. ૪૦

સુગ્રીવેવરુણેઽસુરેગણવરેસ્યાદ્ધોટકાનાંગૃહં
 ણ્ઘાસ્યેયુદ્ધગૃહંચનૃત્યરમણંગંધર્વદેવાશ્રિતમ્ ॥
 રાક્ષોમાતૃગૃહંજયેંદ્રજયકેરુદ્રેમહિપ્યાગૃહં
 સત્યેધર્મગૃહંરવૌવ્યયગૃહંપ્રોક્તંજયેશ્રીગૃહમ્ ॥ ૪૧ ॥

અર્થ:—સુગ્રીવ, વરુણ, અસુર અને ગણધર (પુરુષદંત) એટલા દેવોના સ્થાનક વિષે ઘોડાઓની યાજ્ઞા કરવી; દ્વારસ્થના સ્થાન વિષે (નંદિના સ્થાનક વિષે) યુદ્ધગૃહ કરવું, ગંધર્વના સ્થાનક વિષે નૃત્યાગાર (નૃત્યશાળા) કરવું, જમ અને ઈદ્રજયનાં સ્થાનકમાં રાજમાતાનું સ્થાનક કરવું, રુદ્રના સ્થાનકમાં પટરાણીનું સ્થાન કરવું, સત્યના સ્થાનમાં ધર્મશાળા કરવી, સૂર્યના સ્થાનકમાં વ્યયનું અથવા ધન ખરચાતું હોય તેવું અથવા લીભેરીનું સ્થાન કરવું અને જમના સ્થાનકમાં લક્ષ્મીનું સ્થાનક કરવું. ૪૧

જાલિનો.

ईशप्राच्योरंतरेगर्दभानामुष्ट्राणांवास्थानमेवात्रकार्यम् ॥
 धान्यागारंस्याच्चवायव्यकोणे 'भृशेप्येवंशं'भुकोणेशिवार्चा॥४२॥

અર્થ:—ઈશાન અને પૂર્વ, એ બે દિશાઓના મધ્યે ગર્દભોનું સ્થાનક અને ઉંટનું સ્થાનક કરવું. વાયવ્ય કોણે જૂંશના સ્થાનકમાં ધાન્યના કોડાર કરવો અને ઈશાન કોણમાં મહાદેવની પૂજા રાખવી. ૪૨

† રાજના બાગોની સ્થિતિ તથા રાજકુમારોની સ્થિતિ તથા રાજમાતા તથા બહેનો અને દીકરીઓના સ્થાનો રાજના રહેવાના સ્થાનથી જમણી તરફ કરવાં.

❀ દ્વારે ॥ इति पाठान्तरं ॥

† વાગુના જગે રહેવા દેવોનાં જૂદાં જૂદાં નામે. આને ૬ તે જાજુરાને ૩૫ છે તે વાંચવો.

† कामेप्येवं शंभुकोणे शिवार्चा ॥ पाठान्तरं ।

દેવચા.

પ્રાક્ષ્વશ્ચિમેમારુતવહ્નિકોણે પ્રોક્તાપ્રવીર્ણેરપિનૃત્યશાલા ॥

વર્ચોગૃહંરાત્રિચરસ્યકોણે સ્યાત્પશ્ચિમેભોજનશાલિકાચ ॥૪૩॥

અર્થ:—પૂવ, પશ્ચિમ, વાયવ્ય અને અગ્નિકોણમાં નૃત્યશાળા કરવી એમ બુદ્ધિમાન પુરુષોએ કહ્યું છે. તથા નૈઋત્ય કોણે દ્યૌઃ કરવું અને પશ્ચિમે ભોજનશાળા કરવી કહી છે. ૪૩

શાર્દૂલચિક્રીડિત.

પ્રાક્શોભાનૃપમંદિરેચપુરતઃસ્થાનંતથાપૌત્રકં

વામાંગેનૃપતેસ્તથાયુધધરાઃકૃષ્ણાત્તનુત્રાણિચ ॥

છત્રંચામરતાપસાઃસ્વયુરવસ્તાંવૂલધૃકદક્ષિણે

ગેહાધીશયદ્દૃષ્ટ્યાચશયનંસર્વાસુભૂમીપુચ ॥ ૪૪ ॥

અર્થ:—રાજમેહેલ આગળ ચોભાયમાન મંડપ કરવો અને તે મંડપ આગળ પુત્રપૌત્રાદિકોનો મેહેલ કરવો. રાજ્યના સ્થાનકથી કાળી બાજુ ઉપર શસ્ત્રધારણ કરનાર ચોદાઓનું અને અથતરો મૂકવાનું સ્થાનક કરવું. રાજમેહેલથી જમણી બાજુઉપર રાજના શિરે છત્રિ પકડનારનું, આમર ઢાળનારનું, શરૂનું, અને તાંબુળ ધરનારનું, ચોટલાઓનાં સ્થાનકો કરવાં એમ કહ્યું છે, પણ ધરની આંદર શયન કરવાનું સ્થાનક ધરધણીની મરજીમાં આવે ત્યાં કરવું. ૪૪

અપજાતિ.

વિવસ્વદાસ્યેધ્યયનંપ્રતિજ્ઞંવાદિત્રગેહંસવિતુર્વિધેયમ્ ॥

પૂવાશ્રિતંભોજનમંદિરંચમહાનસંવહ્નિદિશાવિભાગે ॥ ૪૫ ॥

અર્થ:—વિવસ્વનના સ્થાનમાં અધ્યયનશાળા કરવી તે પ્રતિજ્ઞ છે. સવિતાના સ્થાનમાં વાણિયશાળા કરવી. પૂવના સ્થાનમાં ભોજનશાળા અને અગ્નિકોણે રથોદ્ધ કરવું. ૪૫

શાલિની.

માહેંદ્રાલ્યેગોપુરંદિત્રિભૂમં માનોઃસંખ્યાતસ્યમધ્યેવિધેયા ॥

ઉક્તાનુક્રમંદિરાદૌનિવેશે ત્વષ્ટ્રાકાર્યંચાક્ષયાભૂપતીનામ્ ॥૪૬॥

અર્થ:—જે અથવા ત્રણ ભૂમિનો દરવાજો ઉદ્ધના સ્થાનમાં કરવો અને તે

દરવાજામાં સૂર્યની ગતિની સંખ્યા જાંધવી. (યંત્રવટે દિવસ અને રાત્રીની ગતિની ખબર પડવાનો સાંચો અથવા ઘડિયાળ કરવી.) એ રીતે જે કહેલું તે અને જે કહેલું નથી તે પણ સત્યની આજ્ઞા પ્રમાણે ગૃહાટિક વિષે સિદ્ધિએ કરવું ૪૬

વિક્ષાલાંતંલેકશાલાદિગેહં જ્યેષ્ઠામધ્યાકન્યસાદક્ષિણાંગાત્ ॥
શાલાકાર્યાલોકગેહેયુગાંતા ત્રિદ્વયેકાઃસ્યુર્ભૂમયસ્તેપુનૃનમ્॥૪૭॥

અર્થ—એક શાળાથી મંદીરને દશ શાળા સુધી ધરે કરવાં, તે શાળાઓમાં ત્યેષ્ઠ, મધ્યમ અને દનિષ્ઠ એવા ત્રણ પ્રકાર છે. તે ચુદ્ધિમાર્ગે કરવા કહ્યું છે, પણ અન્ય લોકો માટે એક શાળાથી મંદીરને ચાર શાળા સુધી ધરે કરવાં. એવાં ધરે ઉપર ત્રણ ભાગ, એ અથવા એક ભાગ સુધી કરવાનું કહ્યું છે. ૪૭

ઈતિશ્રી રાજવલ્લભે પાસુનાસે મંદનકૃતે રાગચંદ્રાદિ લક્ષણો નામ પંચમોઽધ્યાય ॥૫॥

(૧) કૌસમાં ગતાવેલા લઘુનું ચિન્હ સુકવું અને તે પછી દશનું અર્ધ પાંચ કરવા. એ પાંચ વિષય છે, માટે પ્રથમ કરેલા લઘુ આગળ શરૂનું ચિન્હ સુકવું, (૧૬) આવી રીતે. હવે પાંચનું અર્ધ થતું નથી (અંક તોડવો નહિ) માટે તેમાં એક ઉમેરી છ કરી તેનું અર્ધ ત્રણ કરવા. એ ત્રણ વિષય છે એટલે વળી શરૂનું ચિન્હ સુકવું. (૧૬૬) તે પછી બાકી રહેલા ત્રણનું અર્ધ થતું નથી માટે તેમાં એક ઉમેરી ચાર કરી તેનું અર્ધ બે થાય તે સમ છે માટે વળી લઘુ સુકવો (૬૩૧). એ રીતે સમ અઠ્ઠે અર્ધ કરવું અને વિષયમાં એક ઉમેરી સમ કરી તેનું અર્ધ કરતા જવું. તે નેટલા શરૂ હોય તેટલાં ચિન્હો આવે ત્યાં સુધી વિષયનો સમ અંક કરી અર્ધ કરતા જવું, ત્યારે ચાર શરૂના પ્રસ્તારનાં ચાર ચિન્હો પૂરાં થાય ત્યાં સુધી તેમ કરવું; તેજ રીતે નેટલા શરૂના પ્રસ્તારનું રૂપ પૂછ્યું હોય તેટલાં ચિન્હો પૂરાં કરવાં જોઈએ. એ રીતે સમ અંકનું પ્રશ્ન પૂર્ણ થયું અને હવે વિષયનું કહીએ બીએ. કોઈ પૂછે કે ચાર શરૂના પ્રસ્તારમાં તેરનું રૂપ કેવું છે ? એ તેર વિષય છે માટે પ્રથમ શરૂનું ચિન્હ સુકવું. (૬), પછી તેરમાં એક ઉમેરી ચાદ કરી તેનું અર્ધ સાત થાય એટલે એ વિષય છે માટે તે પણ શરૂ ચિન્હ લાવશે (૬૬). તે પછી સાતમાં એક ઉમેરી આઠ કરી તેનું અર્ધ કરતાં ચાર થાય, એ સમ છે માટે તેનું લઘુ ચિન્હ આવે (૬૬૧), અને તે પછી ચારનું અર્ધ બે થાય તે સમ છે એટલે તેનું લઘુ ચિન્હ આવે (૬૬૧૧). એ રીતે પ્રશ્ન ઉપર ધ્યાન રાખી સમનું લઘુ અને વિષયનું શરૂ થાય. ૨ [આ પિંગળની રીતિ છે તેજ રીતિ ધરના છંદના રૂપને લાગુ થાય છે; જેમકે (૧૧૬૬) આ રૂપનું કિયું ધર અને કેટલાનું રૂપ થાય ? એનું નંદ ધર જુવો, એનું રૂપ છે.] ૨

ઉપજાતિ.

સ્થાનેલયોઃસદ્ગમુલાદલિંદં પ્રદક્ષિણંતંક્રમતોવિદધ્યાત્ ॥

પ્રસ્તારતઃપોઢશકંગૃહાણાં પ્રોક્તંતથાલ્પ્યાઃકથયમિતેપામ્ ॥૩॥

અર્થઃ—ધરનું સુખ અથવા મોવાગ જે દિશામાં હોય તે પૂર્વ દિશા સમજવાનું છે. રાજ્યોના ધરો માટે નહિ પણ આધારણ લોકો માટે તે રીત છે) અને તે ધરનો એક કરો દક્ષિણ, બીજો ઉત્તર અને પછીત પશ્ચિમ સમજીને સુદિમાર્ગે પ્રસ્તારમાં જે દિશાએ લઘુ આવે તેજ સુદિમાર્ગે ધરને આલિંદ અથવા પ્રયાગ આવે એ રીતથી અનુક્રમે ધરનાં સેવન રૂપો થાય છે તે કહું છું. ૩

• પ્રસ્તારની રીતિ પાછળ બીજા સ્થાનમાં ગતાવી છે તે રીતિ પ્રમાણે પગ ઉત્પન્ન કરવા માં આવે છે; પણ લાક્ષણ વખતમાં શિષ્યોએ એ રીત આપી છે, એટલે તે રીતને નાકુલ મમજીને નહિ, પણ જેમ કોઈ રાજાને રસે આપના તેના મનિ ખટ પો કોઈની મંદી કહી પાસિના કરને મ. ૧૧ ના ન

ધ્રુવંચધાન્યંજયનંદસંજ્ઞે સ્વરાશ્યકાંતેચમનોરમાઠ્ઠમ્ ॥

સુવત્કમસ્માત્કિલદુર્મુલાશ્યં કૂરંવિપક્ષંધનદંક્ષયંચ ॥૪॥

આમંદલંવેપુલવેજયેચ ફલાનિનામ્નાચતથેવતેપામ્ ॥

ધાન્યાદિતોષ્ટૌવિજયાંતકંહિ ત્વલિંદયુક્તંમુલ્લતોવિદધ્યાત્ ॥૫॥

અર્થ:- ધ્રુવ, ૧ ધાન્ય, ૨ જય, ૩ નંદ, ૪ સ્વરા, ૫ કાંત, ૬ મનોરમ, ૭ સુવત્ક, ૮ દુર્મુલા, ૯ કૂર, ૧૦ વિપક્ષ, ૧૧ ધન, ૧૨ દંક્ષ, ૧૩ આમંદ, ૧૪ વેપુલ, ૧૫ અને વિજય, ૧૬ એ મોગ ધરનાં જેવાં નામો છે તેવાં જ તેનાં કુળો છે. એ ધરોમાં બીજા ધાન્યથી વિજય ધર સુધી એક એક ધરના અંતરે (એક સુધી બીજું ધર) આઠ ધરોલેઈ તે કહેના સુખ આગળ એક એક અતિંદ વધારમાં આવે તો તેથીરમ્યાદિ આઠ ધરો થાય છે. ૫

રાખતો દાનમાં જતાં રરનો જૂલો જતાં એમના રધ જનમમાં આમ તેમ ગોથા મારે તે રીતે મોરનિદા રાખનાર દિવસારો જુલો જાય છે, તે એટલે સુધી જાણ્યું છે કે, પ્રસ્તારરૂપી રરતાનું નામ પણ જલ્દતા નથી આ કેટલો મોટો અરોચ્ય છે !!

આપણા દેશમાં યુગલમાંની રાજસભ્ય જ્યારથી રથાપન રધ ત્યાર પછીથી આવી જાયતનો લેપ થને થને દાસમાં તો તે જલ્દે નાશ પામી દોષ એક રૂપમાં સિદ્ધિવિદ્યા થઈ પડી છે, તોપણ તેની ભેન કાળ અને બીજી સંમીત, એ જીવતી છે; તેમાં પણ સંમીતવિદ્યાના તથામ અવયવો જૂલું થઈ જાય છે, તેના સાધા મેગરી ટટાર કરવા માટે યુગરાત દેશમાં વડોદરા રાજધાનીને રોજાવનાર ધીમંત મહારાજ રાધાટ્ટરાવ ગાયકવાડ મરહારે તે વિદ્યાના ઉપસાધ મોરેસર મહારાજની સમ્મતિ પ્રમાણે પોતાના રાજ્યમાં ગાયન-સાંગાઓ રથાપન કરી છે તેમાં પૂર્વની રીતિ પ્રમાણે વર્તાય છે એ ખુશી થરા જેવું છે !! ગાયન કરનાર કેટલાક મરેલા લોકોને લેખી ગાયન કરવાનું કહેતાં તથા પ્રસ્તારની રીતિ કરી ગાયન કરવાનું કહેતાં તે દ્રવ્ય લાગે છે અને એમજ મોલે છે કે ગાયનરિદ્યા લેખી દોની નથી, ત્યારે તો મનકલિપન માતાં લપુ યુગને રથાનમદ કરી થતિ જામ કરી જલ અથવા ન જોઈએ ત્યાં થતિ લથાવે એટલે રવરનું અંત જાંચ થયે રજીને ખેડ ઉપમ કરે છે તેજ રીતે સિદ્ધિમાં ધરના કોનું અંત જાંચ થયે જોનારનું મન કુદરની રીતે જોનાનું નથી.

હવે ત્રીજી કામવિદ્યા છે તે પણ પ્રસ્તાર વડોજ છે એટલે તેના દિશાને મદો મુકારથી જાંચ મોગજાય છે તે કામમાં જોટમાં અગ્રે છે તે પૂર્વ દોષ છે તો પછી કામ માંમળનારનું મરતક ધુવવા વિના કેમ રહેશે ! એ કામવિદ્યાનું પૂર્વ અંત આપણા દેશમાં અઘાપિ પૂર્વ કેટલેક દેશલે આપણા જોવામાં આવે છે. આ ત્રણે વિદ્યા એકજ અંત જોગવે છે. પણ તેનાં રૂપો સિત સિત છે. જેમકે, કામમાં પ્રસ્તારવડો ઉપજાતિ ઉદ-વળા, ઉપંદવળા, વચન્તવિદ્યા, જુજનપ્રવાત, આદિની, સિખરિશી, રાવરા, દાર્દરિશીકિન અને મંદાકાન્તાદિ હંધ છે તેમાં એક લપુ કે યુગ જોડે કરી દોષ તો હંધું નામ કરી જલ છે અને તેમાં દરેક જલના આવે આટલા યુગ મળે આટલા લપુ, અને આટલા

શાર્દૂલવિક્રોદિત.

રમ્યંશ્રીધરમોદિતેચપરતસ્તદ્ધર્મમાનંદગૃહં
કારાલંચસુનામમેવતદનુધ્વાંક્ષંસમૃદ્ધંતથા ॥

સર્વાણિધ્રુવવદ્ધવંતિસતતંપટ્કારુકૈઃસુંદરં

પ્રોક્તંતદ્ધરવંચમદ્રપ્રમુદયોવૈમુસ્વાસ્થ્યંશિવમ્ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—જેમ ધ્યાન્ય નામા ધરના મુખ આગળ એક અલિંગ વધારીએ તો તે “પરમ્ય” નામા ધર થાય, નંદ ધરના મુખ આગળ એક અલિંગ વધારીએ તો તે “શ્રીધર” ધર થાય, કાંત ધરના મુખ આગળ એક અલિંગ વધારીએ તો તે “સમૃદ્ધિ” ધર થાય, મુમુખ ધરના મુખ આગળ એક અલિંગ

ધર દોવાથી ફાણો મળી થાય છે અને આટલા મળી દોવાથી ફાણો હાંધ થાય છે; તેમ જ હંદના અંતે એક કપ્પુ અથવા ગુરૂ આવે તો જ તે હાંધ થાય એવો નિયમ છે, તેમ રીતે માનના પશુ કપ્પુ ગુરૂ માટે પ્રસ્તાર કરી તેના હાંધ જાવવામાં આવે છે; સાર પંડી માવન થાય છે. આ વાત કુંઠામાં જતાવવાનું કારણ સ્થળભેદ છે.

જેમ કામ અને માવનના પ્રસ્તાર વડે હાંધ ઉત્પન્ન થાય છે તેમજ પ્રસ્તારવડે ધરના હરો થાય છે. જેમણે, “મુર, ધ્યાન્ય, જ્ય, નંદ” ઇત્યાદિ છે અને તે હાંધે પ્રસ્તારવડે થાય છે તે રીતિનો પ્રામ નહ થયો છે એમ કહીએ તો તે ખોટું નથી, માટે તે રીતિ ફરીથી જણાવી થાય તે સાર છે. એમ જાણી સર્વને એક સરખી રીતિ જાણવામાં આવે એવા દેગુડી કાંઈક કાળના પારું પુત્રે ઉપર ખાન આપવાથી સમજાવું પડે તો ખરી, તોપણ જાણી દારાએ જે વિષા મીજવવામાં આવે છે તે જલુ જણાવી થાય છે.

આર યુના પ્રસ્તારના સોગ રૂપ છે, તેમ મુપાદિ સોગ ધરાયે; તે પ્રસ્તારમાં જે પ્રથમ રૂપ આર યુનું છે તે મુર ધર સમજાવું. અર્થાત્ ગુરૂધાને કોઈ દોષ છે એટલે આર યુનની આર જોડી થઈ એટલે તે તો જાણ જેનું થયું એમ જાણ કરે તો તેમ સમજાવું નથી; પણ જે જોડીનું થઈ જવું હોય તેને પ્રથમ દાર કપ્પુ અને તે દાર પૂર્વ દિશાનું છે એમ માનવું અને તે પૂર્વથી રીતિ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર, એ રીતિમાં જરવાનું છે; (તે જાનતની થઈ જવું પ્રથમ અપવાદમાં આવી છે, તે વાદ ગાળી રીતિમાં સમજવા, પદેના અપવાદના જોડામાં જોડા નીચેની રીતમાં જુઓ.) ને પંડી ધરના હાંધે ઉત્પન્ન કરવા માટે પ્રસ્તાર કરી કપ્પુ કપ્પુ છે, કામ કામમાં આદિ કપ્પુ, મધ્ય ગુરૂ, અંત્ય કપ્પુ; આદિ ગુરૂ, મધ્ય કપ્પુ, અંત્ય ગુરૂ કામમાં રૂપો આવેથી જુઓ જુઓ પ્રસ્તારના પદે થાય છે, તેમ રીતે ધરના હાંધે થાય છે. તે જુઓ, જલુ કપ્પુ થઈમાં જાવું મુર ધર અવગણને હાંધ રહે છે તે વાદ રાખાં.

૧ ૬ ૬ ૬ ૬ આ આર યુનું કપ્પુ છે તેને મુર કહી છે. તે મુર ધરનું મુખ પૂર્વે છે એમ માનો
૨ ૬ ૬ ૬ ૬ આ રૂપમાં અંત્ય કપ્પુ આવે એટલે મુર ધરના આગળ (પૂર્વ દિશામાં)

કપ્પુ અવગણને અંત્ય કપ્પુ પ્રસ્તાર અવગણ એટલી ઉત્પન્ન થશે મુર હાંધે
કરી દેવ નહ થઈય થઈ અવગણ હાંધ કરે રૂં.

વધારીએ તો તે “વર્ધમાન” ઘર થાય, કુંડ ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ
વધારીએ તો તે “કરાળ” ઘર થાય, ધનદ ઘરના મુખ આગળ એક
અલિંદ વધારીએ તો તે “મુનાશ” ઘર થાય; આકંદ ઘરના મુખ આગળ
એક અલિંદ વધારીએ તો તે “૦૮૨:૩” ઘર થાય, વિજયનામા ઘરના મુખ
આગળ એક અલિંદ વધારીએ તો તે “સમૃદ્ધ” નામનું ઘર થાય, એ રીતે
રમ્યાદિ આઠ ઘરો થાય છે.

હવે ધુવાદિ જે સોળ ઘરો છે તેમાં પદ્દત્ત હોય નહિ તેમ છતાં એજ
ધુવાદિ ઘરોમાં એક એક પદ્દત્ત નાખવામાં આવે તો તેથી તે સુદરાદિ સોળ

૩ ૩ ૩ ૩ આ રૂપમાં આવના શુરુ પછી લઘુ આવ્યો છે. એ દેશલે અલિંદ ઉ-
ત્પન્ન થયો, એ રીતમાં કઈ દિશામાં અલિંદ આવ્યો તે સમજાવું તો
દરીજ તોપણ ફરી કંઈ કુંડ કે, ચાર ચુરના પ્રતારમાં ચાર ચુરના
ચાર ચિન્હો છે. તે શુરુ નીચે લઘુ આવે અથવા મધ્યે કે અંતે લઘુ
આવે તોપણ ચિન્હો દો ચારજ રહેશે, પણ રૂપ બદલવાથી વસ્તુ જૂની
થાય છે. જેમ, શુરુ રથાને કોંલ અને લઘુ રથાને અલિંદ, એ ચાર
રૂપો ચાર દિશા બને, તેમાં આવથી પૂર્વ પછી દક્ષિણ, પછી પ-
શ્ચિમ અને ઉછી ઉત્તર ભણી, એવા એવા અનુક્રમથી ભુવોઃમીન રૂપના
આવના શુરુ પછી લઘુ આવ્યો છે એટલે આવના શુરુ પૂર્વ અને
પછીનો લઘુ છે તે દક્ષિણ છે આટલે જે ધરની દક્ષિણે એક અલિંદ દોષ
તે બધ ધર અથવા હંદ થાય છે.

૪ ૧ ૩ ૩ આ ચોથા રૂપમાં આવે ને લઘુ છે એટલે તે નંદ ધર થાય છે તે નંદને
પૂર્વ અને દક્ષિણે એ ને દિશાએ ને અલિંદ છે.

૫ ૩ ૩ ૩ આ રૂપમાં ત્રીજી પશ્ચિમ દિશાએ અલિંદ છે તેથી તે ધરનું નામ ખર છે (પશ્ચિમ)

૬ ૧ ૩ ૩ આ છાંડા રૂપમાં પૂર્વે અલિંદ છે અને બીજી પશ્ચિમ દિશાએ છે તેથી તે કાંલ હંદ છે.

૭ ૩ ૧ ૩ આ રૂપમાં દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ બે દિશાએ ને અલિંદ છે તેથી બનોરમ નામ છે.

૮ ૧ ૧ ૩ આ રૂપમાં પૂર્વે દક્ષિણ અને પશ્ચિમ એ ત્રણ દિશાએ અલિંદ છે તેથી મુવકલ નામ છે.

૯ ૩ ૩ ૩ આ રૂપમાં ચોથી ઉત્તર દિશામાં એક અલિંદ દોષથી તે દુષ્ટિમ હંદ અથવા ધર છે.

૧૦ ૧ ૩ ૩ આ રૂપમાં પ્રથમ પૂર્વ અને ચોથી ઉત્તર દિશાએ અલિંદ છે તેથી તે દૂરધર છે.

૧૧ ૩ ૧ ૩ આ રૂપમાં દક્ષિણ અને ઉત્તર એ બે અલિંદ છે તેથી તેનું નામ વિપક્ષ ધર છે.

૧૨ ૧ ૧ ૩ આ રૂપમાં પૂર્વ, દક્ષિણ અને ઉત્તર એ ત્રણે તરફ અલિંદ છે તેથી ધનદ ધર થયું.

૧૩ ૩ ૬ ૧ આ રૂપમાં પશ્ચિમ અને ઉત્તર એ બે તરફ ને અલિંદ દોષથી તે ક્ષય નામનું ધર થયું.

૧૪ ૧ ૩ ૧ આ રૂપમાં પૂર્વ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર અલિંદ છે તેથી તેનું નામ આકંદ છે.

૧૫ ૩ ૧ ૧ આ રૂપમાં દક્ષિણ, પશ્ચિમ અને ઉત્તર એ ત્રણ તરફમાં અલિંદ દોષથી તેનું
નામ વેપુળ છે.

૧૬ ૧ ૧ ૧ આ ચારે લઘુરૂપ છે તેથી ચારે દિશાએ અલિંદ દોષથી તે હંદ ધરનું વિજય નામ છે.

ધરો થાય. જેમકે, ધ્રુવનામા ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખવામાં આવે તો તે “મુદર” નામા ઘર થાય છે; ધ્યાન્ય ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખવામાં આવે તો તે “વરદર” ઘર થાય, જમ ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખવામાં આવે તો તે “શદ્ર” ઘર થાય, નંદ ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખીએ તો તે “મુખ” ઘર થાય, ખર નામા ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખવામાં આવે તો તે “વિમુખ” ઘર થાય, અને કાંત નામા ઘરમાં એક પદ્દદાડૂ નાખવામાં આવે તો તે “શિવ” નામા ઘર થાય છે. ૬

એ રીતે સોજા રૂપો છે તે દરેક રૂપમાં મુર ધર દોડું બોધને ત્યારે જૂઠાં રૂપો થાય છે. આ ચાર ગુરુના પ્રસ્તારનાં મોજા રૂપો. ચર્ચા છે તે સોજા ધરોમાં આવતું મુર ધર દોડું બોધને, અર્થાત્ ચાર પદ અથવા પાયા એ સોજામાં દોષ છે, જેમ કાચ અથવા કંદનાં ચાર પદો દોષ ત્યારે પૂરો કંદ કહેવાય તેવા ચાર પાયાવડે મુર કંદ નામનું મર થાય છે. એ મુર કંદના ચાર ગુરુ પછી તેના બીજા રૂપમાં આદિમાં લઘુ આવે છે એટલે મુર કંદ જાણાર્થ ધાન્ય નામનો કંદ થાય છે અર્થાત્ આલ લઘુ આવ્યો એટલે મુર સાગા અપ્રમગ દેહ અસિદ અથવા પરશાગ ઉત્પન્ન થયે ધાન્ય કંદ નામ થયું એ રીતે પ્રાત્નરત્ન રૂપો ફરતી જાય તેમ ધરનાં નામો ફરે છે.

એ રીતે આર મુસ્લિમ પ્રતિનિધી મોજા રૂપેના અનુક્રમે મુવાદિ સોજા ધરે. ઉત્પન્ન થાય છે. તે મે.જા ધરનાં રૂપે જૂથાં જૂથાં છે. ત્યાર પછી એ સોજા ધરનાં રૂપેમાંથી બીજું રૂપ ધાન્ય થાય છે. તે ધાન્ય ધરનું મુખ મુખ છે; પણ તેના મુખ આગળ એ અર્થિક અવસ્થા રૂપે આભારી ધાન્ય હઈ થયે છે. તે ધાન્યના મુખ આગળના અર્થિક અવસ્થા એ અર્થિક જીવનમાં આવે તો તેની રચના આકાર ધરે થાય છે, પણ તેમાં નાક થાયવાનું છે કે, ધાન્યની કોઈ પણ મુખી જીભું ભેંજું, ત્યાર પછી ત્રીજું ધર મુખી રૂપેનું ધર ભેજુ તે એ રીતે કે.—

[illegible]

તત્સર્વલાભંચવિશાલસંજ્ઞં તથાવિલક્ષંત્વશુભંધ્વજંચ ॥

उद्योतमेवंतदधभीषणंच सौम्याजितेस्तःकुलनंदनंच ॥ ७ ॥

અર્થ:—અનેરંગ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે “સર્વ-
લાભ” ઘર થાય, સુવર્ણ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“વિશાળ” ઘર થાય, દુર્યુધ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“વલ્લભ” ઘર થાય, કૂર ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“અશુભ” ઘર થાય, વિષ્ણુ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“લગ્ન” ઘર થાય, ધનદ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“ઉદ્યોત” ઘર થાય, ક્ષય ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“લીપણ” ઘર થાય, “આકેદ” ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“સૌમ્ય” ઘર થાય, વિષુળ ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“અણુ” ઘર થાય, અને વિજય ઘરમાં એક પદ્મદાર નાખવામાં આવે તો તે
“કુળનંદન” નામ ઘર થાય છે. ૭

શાર્દૂલપિક્રીડિત.

पूर्वाल्लिदसमस्तकेषुयुगलंपट्ठश्चशालांतरे

हंसंचैयसुलक्षणंचपुरतः सौम्यंहयंभावुकम् ॥

तस्मादुत्तमरोचिरेचसतनक्षेमंतथाक्षेपकं

चोद्धृतं૫૫મુચ્છિતંચવ્યયમાનંદંસુનંદંક્રમાત્ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—પ્રથમ કુલાદિક જે ઘરો દર્શાવે તેમાં જ્યાં એક અલિંદ

એ રીતે મુલાદિ સોળ ધરોમાંથી એક એક ઘર મૂકી દર બીજા ઘર આગળ એક એક
અલિંદ વધારવાથી રમ્યાદિ આઠ ધરો થાય છે. જુઓ એ રીતમાં દરેક જાંડ આગળ એક એક
સપ્ત વધવાયા છઠોનાં નામો દરી જ્યાં છે તેજ રીતે શુરુ થયે તેપણુ જાંડ દરી જ્યાં છે.
એટલે કાવ્ય અને રસપતી એજ રીત મળે છે. કાવ્યમાં જેમ આવે તેજુ રૂપ દોષ તે
નગણુ મળુ થાય, આવે, તેજુ શુરુ દોષ તો અગણુ મળુ, આવે એક ગ્રા અને અંતે બે સપ્ત
થાય તો ભગણુ થાય, એ તેજુ મળુ આવેથી એજાદ જાતિનો જાંડ થાય, તે મરો પછી એક
સપ્ત આવે તો બીજા પ્રકારનો જાંડ થાય અને છેલ્લે શુરુ આવે તો બીજા પ્રકારનો જાંડ થાય
જાંડ, એ વાત સર્વનાં જ્ઞાનમાં આવી દરી તો તેજ પ્રમાણે મુગ મુવ થયે આગળ એક
અલિંદ આવે તો ધાન્ય જાંડ થાય. એ મુવ ધરની પાછળ એક અલિંદ આવે તો ખર થયે થાય.
એ મુવ ધરની જમણી તરફ અર્ધાંતુ દલિને એક અલિંદ આવે તો મુવ મરી જાય જાંડ થાય
અને એજ મુવ ધરની ડાબી તરફ અર્ધાંતુ ઉત્તરે એક અલિંદ આવે તો તે દુર્યુધ જાંડ થયે જાય.

એ રીતે એક સપ્ત આવેથી નામ જુદાં થાય છે. તેજ રીતે બે બે અલિંદ આવેથી
તથા તેજુ સપ્ત આવેથી પછુ નામ બદલાય છે, એજ દરેક ધરોમાં એક સપ્ત રહેતો ધરોનાં
નામ અથવા જાંડ દરી બીજા નામ મરવાયા બીજા જાંડ થાય જાય છે.

કરવાનું કહ્યું છે ત્યાં બે અલિદો અને તે અલિદોની શાળામાં બે (પ્રથમ પાછળ મુખ્ય ઓરડામાં) પાટડા નાખવામાં આવે તો તેથી તે ધુવાલિકાં રૂપે બદલાઈ હંસાદિક સોળ થશે થાય. જેમકે:—

ધ્રુવ નામના ઘરને અલિદ નથી તેમ છતાં તેના મુખ આગળ (દ્વાર આગળ) એક અલિદ કરી ધ્રુવ ઘરમાં પાટડા નાંખવામાં આવે તો તે “હંસ” નામનું થઈ શકે; ધ્યાન્ય ઘરના મુખ આગળ એક અલિદ હોય તે અલિદ આગળ બીજો એક અલિદ કરી ધ્યાન્ય ઘરમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “મુલક્ષણ” થઈ શકે; જ્ય ઘરની જમણી તરફ એક અલિદ હોય તે અલિદ આગળ એક અલિદ કરી જ્યમાં પાટડા નાખવાથી તે “સીચ્ય” થઈ શકે; નંદ ઘરના મુખ આગળ અને જમણી તરફ એ બન્ને ઠેકાણે એક એક અલિદ છે; એ દરેક અલિદ આગળ એક એક અલિદ વધારી નંદમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “હય” થઈ શકે; ખર ઘરની પાછળ (પછીતે) એક અલિદ હોય તે અલિદ આગળ એક બીજો અલિદ વધારી ખરમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “ભાવુક” થઈ શકે; કાંત ઘરના મુખ આગળ અને તેની પછીતે, એ બન્ને ઠેકાણે એક એક અલિદ હોય, એ બન્ને અલિદો આગળ એક એક અલિદ વધારી કાંતમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “ઉત્તમ” નામે થઈ શકે; બનેરમ ઘરની જમણી તરફ અને પછીતે એ બન્ને ઠેકાણે એક એક અલિદ હોય, એ દરેક અલિદ આગળ એક અલિદ વધારવામાં આવે અને બનેરમમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “વિચિત્ર” નામે થઈ શકે; મુમુખ ઘરના મુખ આગળ અને તે ઘરના મુખથી જમણી તરફ તેમજ તે ઘરની પછીતે એ ત્રણે તરફ એક એક અલિદ હોય, એ દરેક અલિદ આગળ એક એક અલિદ વધારી મુમુખમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “સુનન” નામે થઈ શકે; દુમુખ ઘરના મુખથી ડાબી તરફ એક અલિદ હોય તે અલિદ આગળ એક અલિદ વધારી દુમુખમાં પાટડા નાખવાથી તે “દ્વિમ” નામે થઈ શકે; દૂર ઘરના મુખ આગળ તથા તે ઘરની ડાબી તરફ એ બન્ને ઠેકાણે એક એક અલિદ હોય, એ દરેક અલિદ આગળ એક એક અલિદ વધારી દૂરમાં પાટડા નાખવામાં આવે તો તે “દ્વિચિત્ર” નામે થઈ શકે; વિપરીત ઘરની જમણી અને ડાબી એ બન્ને તરફ એક એક અલિદ હોય, એ દરેક અલિદ આગળ એક એક અલિદ વધારી વિપરીતમાં પાટડા નાખવાથી તે “ઉચ્ચ” નામે થઈ શકે; ધનદ કરતા મુખ આગળ તથા તે ઘરની ડાબી તરફ અને જમણી તરફ એ રીતે ત્રણ તરફ ત્રણ અલિદો હોય, એ દરેક અલિદ આગળ એક એક અલિદ વધારી ધનદમાં પાટડા નાખવાથી આવે તો તે “ત્ર્યુ” નામે થઈ શકે; ધ્રુવ

ધરની પછીતે અને તે ધરની ડાબી તરફ એ જાને જાણુ ઉપર એક એક અ-
લિંદ હોય, તે દરેક અલિંદ આગળ એક એક અલિંદ પધારી હાય ધરમાં
પાટડો નાંખવામાં આવે તો તે “૧૩ ઉચ્છિન્ન” નામે ધર થાય; આકુંદ
ધરના મુખ આગળ તથા તે ધરની પછીતે અને તે ધરના મુખથી ડાબી તરફ
એ રીતે ત્રણે જાણુ ઉપર ત્રણ અલિંદો હોય તે દરેક અલિંદ આગળ એક
એક અલિંદ પધારી આકુંદમાં પાટડો નાંખવાથી તે “૧૪ ઉપર” નામે ધર
થાય; વિષુળ ધરની પછીતે એક અલિંદ તથા તેની ડાબી તરફ એક અલિંદ
અને એ વિષુળ ધરની જમણી તરફ એક અલિંદ એ રીતે ત્રણે તરફ ત્રણ
અલિંદો હોય તે દરેક અલિંદ આગળ એક એક અલિંદ પધારી વિષુળમાં
પાટડો નાંખવામાં આવે તો તે “૧૫ આનંદ” નામનું ધર થાય; અને
વિજય નામના ધરની ચારે તરફ એક એક અલિંદ હોય, તે દરેક અલિંદ આ-
ગળ એક એક અલિંદ પધારી વિજયમાં પાટડો નાંખવામાં આવે તો તે
“૧૬ સુનંદ” નામનું ધર થાય છે. ૮

ઉપજાતિ.

મધ્યેપવર્કધ્રુવકાદિકાનામલંકૃતાઠ્ઠપ્રથમેચતત્ર ॥

તથાપ્પલંકારમિતિક્રમેણચ્યાતંતદન્યદ્રમણંચપૂર્ણમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—મુખાદિક ધરમાં અપવર્ક આવે તો તેથી અલંકૃતાદિ સોળ
ધરો થાય છે, જેમકે, ધ્રુવ નામના ધરની ડાબી તરફ અપવર્ક આવે તો તે
ધ્રુવ ધરનું નામ બદલાઈ તે “અક્કુંદ” નામે ધર થાય; ધ્યાન્ય ધરની
ડાબી તરફ અપવર્ક આવે તો તે ધર “અક્કુંદાર” નામે થાય; જય ધરની
ડાબી તરફ અપવર્ક આવે તો તે “અક્કુંદ” ધર થાય, અને નંદ ધરની
ડાબી તરફ અપવર્ક આવે તો તે “પૂર્ણ” નામે ધર થાય છે. ૯

• અપવર્ક એટલે ઓરડી અથવા કોટડી. આ અપવર્ક મુખાદિક ધરની કંઈ જાણુ
ઉપર આવે તો ધરનું નામ ફરી જાય છે. એ વિષેનો સ્પષ્ટ પ્રમાણે પણ અપરાશ્ચત
અથવા સુસંતાનમાં લખે છે કે:—

પટ્ટારુકાનિપરિત્પગ્ય ધ્રુવાદિક્રમસંસ્થિતમ્ ॥ શાલામધ્યેપવર્ક
ધનદાગ્રાગ્ર-સ્થિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

અલંકૃતમલંકારં રમણંપૂર્વમીશરમ્ ॥ સુપૂર્ણગુર્ધકલશં દુર્ગતેરિત્ત
મીપ્થિતમ્ ॥ ૧૧ ॥

સુમદ્રેવેચિતંદીનં વિયવાલ્યંસર્વકાપદમ્ ॥ ચપાર્યનામધેદેન યુગા-
મિધાનકોચમમ્ ॥ ૧૨ ॥ (સૂત્ર. ૧૧)

અર્થ:—જે ધરમાં પટ્ટારુ ન હોય તેના મુખાદિ સોળ ધરો પ્રથમ કહ્યા છે.
તેનાજ અનુક્રમ રાગાગ્રા દિશ તરફ (ધરની ડાબી તરફ) ધરના આરોગના આગ-
ળ

વસંતનિલકા.

તત્રેશ્વરંતદનુપુણ્યમતઃસુગર્ભં પ્રોક્તંગૃહંકલદાદુર્ગતમેવરિક્તમ્ ॥
 સ્યાદિપ્તિતંતદનુભદ્રકવંચિતેચ દીનંગૃહંવિભવકામદમેવસંલ્યા ॥

અર્થ:—ખર નામે ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક અથવા જોરડી આવે
 તો તે “ઈશ્વર^૧” નામે ઘર થાય; કાંત નામા ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક
 આવે તો તે “પુણ્ય^૨” નામનું ઘર થાય; મનોરમા ઘરની ડાળી તરફ અપ-
 વર્ક આવે તો તે “સુગર્ભ^૩” ઘર થાય; સુમુખ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક
 આવે તો તે “કળશ^૪” નામે ઘર થાય; દુર્મુખ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક આવે
 તો તે “દુર્ગત^૫” નામનું ઘર થાય; દૂર ઘરની ડાળી તરફ જોરડી આવે
 તો તે “રિક્ત^૬” નામનું ઘર થાય; વિપક્ષ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક આવે
 તો તે “ઈપ્સિત^૭” નામનું ઘર થાય; ધનદ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક આવે તો તે
 “ભદ્રક^૮” નામનું ઘર થાય; હાથ ઘરની ડાળી તરફ જોરડી અથવા અપવર્ક આવે
 તો તે “વંચિત^૯” નામનું ઘર થાય; આકાંઠ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક આવે
 તો તે “દીન^{૧૦}” નામનું ઘર થાય; વિપુલ ઘરની ડાળી તરફ અપવર્ક આવે
 તો તે “વિભવ^{૧૧}” નામનું ઘર થાય અને “વિશ્વ” ઘરની ડાળી તરફ અ-
 પવર્ક આવે તો તે “કામદ^{૧૨}” નામનું ઘર થાય છે, ૧૦

ઉપજાતિ.

પટ્દારુસર્વેષ્વપવર્કકેપુ પ્રભાવસંજ્ઞત્વથમાવિતંચ ॥

સ્વમંતથાન્યત્તિલકંચતદ્વત્ સ્યાસ્ક્રીડનંસૌખ્યમતોયશોદમ્ ॥૧૧॥

અર્થ:—સર્વ અપવર્ક વિષે પટ્દારુ નાખીએ તો તેથી “પ્રભાવ” આદિ
 સોળ ધરો થાય. તે એવી રીતે કે:—

પ્રથમના કુલનામના અપવર્કમાં પટ્દારુ આવે તો તે “પ્રભાવ”
 નામે ઘર થાય; પાન્ય ઘરના અપવર્કમાં પટ્દારુ નાખીએ તો તે “વંચિત”

માં જે ઘરને અપવર્ક હોય એવાં કુલોદિ સોળ અવકાશો નામનાં ધરો અનુક્રમે થાય છે.
 તે એવી રીતે કે:—

પ્રથમ અવકાશ (૧), અવકાશ (૨), રમણ (૩), પૂર્વ (૪), [રાજવંશમાં એકું
 ઘર “પૂર્વ” કહ્યું છે.] ઇશ્વર (૫), સુપુણ્ય (૬), સુગર્ભ (૭), કળશ (૮), દુર્ગત
 (૯), રિક્ત (૧૦), ઈપ્સિત (૧૧), સુમદ (૧૨), [રાજવંશમાં સુમદને “ભદ્રક”
 કહ્યું છે.] વશિષ્ઠ (૧૩), દીન (૧૪), વિભવ (૧૫) અને સોળમું સર્વકામદ (૧૬),
 નામે ઘર થાય. [આ છેડા સર્વ કામદ નામે ધરને રાજવંશમાં “કામદ” કહ્યું છે.]
 આ બાબતનો ખુલાસો વધારે સારી રીતથી સમજવા માટે આ રાજવંશના દરે પૃથ્વીના
 દશમા સ્કેન્ડમાં આવેલો.

“નામે ધર થાય; જ્યથ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “રૂકમ્” નામે ધર થાય; નંદ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “પત્તિક” નામે ધર થાય; ખર નામના ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “પટ્ટીકન” નામે ધર થાય; કાંત ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “સાખ્ય” નામે ધર થાય; અને ઉણા મનોરમ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર નાખવામાં આવે તો તે “યશોદ” નામનું ધર થાય છે. ૧૧

માલિનો.

કુમુદમપિચકાલંભાસુરંભૂપણંચ

યસુધરમયગેહંધાન્યનાશંતદન્યત્ ॥

કુપિતમપિચવિત્તેવૃદ્ધિદંપ્રોક્તમેતત્

તદનુકૂલસમૃદ્ધંપોડશંપ્રોક્તમાયૈઃ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—કુમુખ નામના ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “કુમુદ” નામે ધર થાય; કુમુખ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “કાળ” નામે ધર થાય; કૂર ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “ભામુર” નામે ધર થાય; વિપક્ષ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “ભૂપણ” નામે ધર થાય; ધનદ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “વસુધર” નામે ધર થાય; ક્ષય ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે, “ધાન્યનાશ” નામે ધર થાય; આકંદ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “કુપિત” નામે ધર થાય; વિપુલ ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર આવે તો તે “વિત્તવૃદ્ધિ” નામે ધર થાય; અને વિજય નામના ધરના અપવર્કમાં પદ્દહાર નાખવામાં આવે તો તે “કુલસમૃદ્ધ” નામનું ધર થાય છે. ૧૨

સર્વેમુખાલિંદસમન્વિતાશ્ચ દારુહિપટ્કંઠપવર્કમધ્યે ॥

તત્તથ્ચૂડામણિકંપ્રમદ્રં ક્ષેમંતથાશેખરમુચ્છિતંચ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—અપવર્ક સાથે પદ્દહાર સહિત જે પ્રભાવાદિ ધરા કલાં છે તે ધરાના ગુપ્ત આગળ એક એક અલિંદ વધારવામાં આવે તો તે ચૂડામણિ આદિ ધરા થાય છે. તે એવી રીતે કે—પ્રભાવ ધરના ગુપ્ત આગળ એક અલિંદ વધારવામાં આવે તો તે “ચૂડામણિ” નામે ધર થાય; ભાવિત ધરના ગુપ્ત આગળ એક અલિંદ વધારવામાં આવે તો તે “પ્રભદ્ર” નામે ધર થાય; રૂકમ ધરના ગુપ્ત આગળ એક અલિંદ વધારવામાં આવે તો તે “રૂકમ” નામે ધર થાય, તિલક ધરના ગુપ્ત આગળ એક અલિંદ વધારિએ તો તે “યશોખર” નામે ધર થાય, તથા કીકન ધરના ગુપ્ત આગળ એક અલિંદ વધારિએ તો તે “વિદિષત” નામે ધર થાય છે. ૧૩.

ત્રિશાલસંજ્ઞત્વથભૂતિદંચ હૃદયવિરોધંકથિતંક્રમેણ ॥

તત્કાલપાશંહિનિરામયંતુ સુશાલરૌદ્રેમુનિસંમતાચ્ચ ॥૧૪॥

અર્થ:—સૌખ્ય ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધારીએ તો તે “વિ-
શાળ” નામે ઘર થાય; યશાદ ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો તે
“જૂનાદિ” નામે ઘર થાય; કુમુદના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો તે
“હૃદય” નામે ઘર થાય; કાળ ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો તે
“વિરોધ” નામે ઘર થાય; ભાસ્કર ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો
તે “કાળપાશ” નામે ઘર થાય; ભૂપલ ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ
વધે તો તે “નિરામય” નામે ઘર થાય; વસુધર ઘરના મુખ આગળ એક
અલિંદ વધે તો તે “સુશાળ” નામે ઘર થાય; ધ્યાન્ય ઘરના મુખ આગળ
એક અલિંદ વધે તો તે “રૌદ્ર” નામનું ઘર થાય છે; એવો મુનીશ્વરેનો
મત છે. ૧૪

મેઘંઘૃહંચૈવમનોભવંચ સુભદ્રસંજ્ઞકથિતાચસંખ્યા ॥

ઇત્યેકશાલાનિઘૃહાણિવિદ્યા ચ્છતંચચત્વાર્યધિકંઘ્રુવાદેઃ॥૧૫॥

અર્થ:—કુપિત ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો તે “મેઘ”
નામે ઘર થાય; વિસત્વૃદ્ધિ ઘરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધે તો તે
“મનોભવ” નામે ઘર થાય; અને કુળસમૃદ્ધ નામના ઘરના મુખ આગળ એક
અલિંદ વધારવામાં આવે તો તે “સુભદ્ર” નામનું ઘર થાય છે; એ રીતે
ઘૃહાદિ ૯૫ એક શાલાનાં એકસોને ચાર (૧૦૪) ઘરો થાય છે ૧૫

આર્યા.

અપવર્કયત્કથિતં તદ્વામેધીમતાઘૃહેકાર્યમ્ ॥

પત્પટ્પદારુકમુદિતં જ્ઞેયાસાપદ્વજાશ્રેણી ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—જો ઘરેને અપર્વક કરવાનું કહ્યું છે તે અપર્વક બદિમાન પુરૂષ
ઘરની દાબી તરફ કરવી, તેમજ ઘરમાં પદ્મારૂ નાખવાનું કહ્યું છે તે પાટણની
એકી, પાટણની એક અથવા પાટણની પંજી એટલે પદ્મારૂ એમ સમજવું.

દ્વિશાળગૃહ લક્ષણં.

ઉપજાતિ.

ત્રિશાલાલપલક્ષણં પદેન્નિમિઃકોટકરંધ્રસંખ્યા ॥

અપર્વકોદંપતિ લયુગ્મં શાળાથતમ્બોદિમવંતિદિક્ષુ ॥૧૭॥

અર્થ:—દ્વિશાળ ઘર કરવાની રીત એવી છે કે, દ્વિશાળ ઘર કરવાની

શૂભિમાં ત્રણ પદ કરવા. તે એવી રીતે કે, ત્રણ પદ ઉભા અને ત્રણ પદ આડા મગી નવ પદ કરી, તે નવ પદના મધ્યેના પદ શુદ્ધ બાકીના બે બે પદમાં શી યાજ્ઞા કરવી, તથા બાકીની શૂભિ શુદ્ધી રાખવી. એ પ્રમાણે ચાર દિશાઓમાં ચાર પ્રકારની યાજ્ઞા થાય છે. ૧૭

ધસંતતિલકા.

ધામ્યાગ્નિગાચકરિણીધનદાભિવત્કા

પૂર્વાનનાચમહિપીપિતૃવારુણસ્યા ॥

ગાવીયમાભિવદનાપિચરોગસોમે

છાગીમહેદ્રશિચયોર્વરુણાભિવત્કા ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—દક્ષિણ અને અગ્નિ એ બે દેશના બે દેશોમાં બે યાજ્ઞાઓ હોય તે બન્નેનાં મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે યાજ્ઞાનું નામ “કશિણી” (હસ્તિની) યાજ્ઞા કહેવાય; નૈર્ઋત અને પશ્ચિમ એ બે દિશાઓના બે દેશોમાં બે યાજ્ઞાઓ હોય અને તે બન્ને યાજ્ઞાઓનાં મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો તેનું નામ “મહિષી” કહેવાય; વાઘ્ય અને ઉત્તર એ બે દિશાઓના પદોમાં બે યાજ્ઞાઓ હોય અને તેનું મુખ દક્ષિણમાં હોય તો તે “ગાવી” યાજ્ઞા કહેવાય; પૂર્વ અને ઇશાન એ બે દિશાઓમાં જે બે પદો હોય તે પદોમાં બે યાજ્ઞાઓ હોય અને તે બેનું મુખ પશ્ચિમમાં હોય તો તે “છાગી” યાજ્ઞા કહેવાય. ૧૮

શાર્દૂલચિક્રીદિત.

હસ્તિન્યામહિપીદ્વિશાલભવનંસિદ્ધાર્થકંતચ્છુમં

ગાવીમાહિપસંજ્ઞકંમૃતિકરંતયામસૂર્ષેભવેત્ ॥

દંડંછાગગવાન્વિતંધનહરંહસ્તિન્યજામ્યાંતથા

કાચંગોકરિણીયુતંનહિશુમંચુલ્હીચપૂર્વાપરમ્ ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—જે ઘરમાં કશિણી (હસ્તિની) અને મહિષી, એ બે યાજ્ઞાઓ હોય તે ઘરનું “સિદ્ધધર્મ” નામ કહેવાય; તેથી તે ઘરના નામ પ્રમાણે તેનું ક્ષણ પણ શુભ છે. ગાવી, અને મહિષી એ બે યાજ્ઞાઓ જે ઘરમાં હોય તે “અમસૂર્ષ” નામે ઘર કહેવાય. તેવા ઘરનું ક્ષણ મૃત્યુ કરાવે. છાગી અને ગાવી એ બે યાજ્ઞાઓ જે ઘરમાં હોય તે “દંડ” નામનું જાત કહેવાય તત્ત્વ ક્ષણ ધનનો નાશ કરનારું છે, હસ્તિની, અને છાગી, એ બે

શાળાઓ જે ઘરમાં લેગી હોય તે ઘરનું નામ “૪કુચ” ઘર કહેવાય; એવા ઘરનું કુળ પણ હંડ ઘરના જેવું (ધન નાશનું કુળ) છે. ગાવી અને કરિણી, એ બે શાળાઓ જે ઘરમાં લેગી હોય તેવા ઘરનો આકાર સુદિહનો થાય છે. કેમકે તેવા ઘરનો પૂર્વ અને પશ્ચિમ એ બે દિશાઓમાં હોવાથી ચુલા જેવો આકાર થાય છે. એ ઘર સાડે નથી. ૧૯

ઇંદ્રવજ્રા.

નામાન્યતઃ સંતતશાંતિદંચ સ્યાદ્વર્ધ્ધમાનંત્વયકુર્કુટાલ્યમ્ ॥

હસ્તાદિતોનામચતુષ્યંચ હર્મ્યંદ્વિશાલંપ્રથમંતથૈવ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—જે ઘરને હસ્તિની શાળા હોય તે “૧અંતત” નામે ઘર કહેવાય; જે ઘરને મહિષી શાળા હોય તે “૨શાન્તિદ” ઘર કહેવાય; જે ઘરને ગાવી શાળા હોય તે “૩વર્ધમાન” ઘર કહેવાય; અને જે ઘરને છાગી શાળા હોય તે “૪કુર્કુટ” ઘર કહેવાય એ રીતે પ્રથમ દિશાળ ઘર કદાં છે ૨૦

યત્સ્વસ્તિકંતદ્રસદારુમધ્યેલિંદસ્તથાગ્રેકથિતંદ્વિશાલમ્ ॥

ઈંસાલ્યકંસ્યાદધવર્ધમાનં કીર્તેર્થિનાશંભવનંચતુર્થમ્ ॥ ૨૧ ॥

અર્થ:—ઉપર બતાવેલા સતત નામના દિશાળ ઘર આગળ એક અલિંદ આવે અને શાળામાં પદ્દારૂ આવે તો તે “૧સ્વસ્તિક” નામે ઘર કહેવાય. શાંતિદ નામના બે શાળાના ઘર આગળ એક અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૨હંસ” નામનું ઘર થાય. વર્ધમાન નામના દિશાળ ઘર આગળ એક અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તોપણ તે ઘરનું તેજ “૩વર્ધમાન” નામ રહે ॥ અને કુર્કુટ નામે દિશાળ માં આગળ એક અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૪કીર્તિવિનાશ” નામનું ઘર કહેવાય છે. ૨૧

ઉપમાનિ.

અલિંદયુગંપુરતોવિદધ્યાત્ પદ્દારુમધ્યેપિચશાંતસંજ્ઞ ॥

તસ્માદ્ગૃહેર્હર્ષણવપુલેચ તથાચતુર્થકથિતંકરાલમ્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—સતત ઘર આગળ બે અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૧શાન્તિ” નામનું ઘર કહેવાય. શાંતિદ ઘર આગળ બે અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૨હર્ષણ” ઘર કહેવાય; વર્ધમાન ઘર આગળ બે અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૩વિયુગ” ઘર કહેવાય અને કુર્કુટ નામના ઘર આગળ બે અલિંદ આવે અને શાળા વચ્ચે પદ્દારૂ આવે તો તે “૪કરાલ” નામનું ઘર કહેવાય છે. ૨૨

ઈંદ્રવજ્રા.

તસ્મિન્પ્રદક્ષિણતોદ્યલિંદેવિત્તંચચિત્તંધ નકાલદંટે॥

વામેપુનર્વધુદપુત્રદંસ્થાત્ સર્વતુતસ્મિન્નપિકાલચક્રમ્ ॥૨૩॥

અર્થ:—ઉપર બતાવેલા બે શાળાવાળા શાંત ઘર આગળ બે અલિંદો અને શાળા વચ્ચે પટ્ટદાર કહેવામાં આવ્યું છે તે ઘરની જમણી તરફ ત્રીજો અલિંદ આવે તો તે ઘરનું “૧વિત્ત” નામ થાય; તેજ રીતે દર્પણ ધારી જમણી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે “૨ચિત્ત” ઘર કહેવાય; વિપુળની જમણી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે ઘરનું “૩ધન” નામ થાય; કરાગ ધરની જમણી તરફ એક અલિંદ આવે તો તેવા ઘરનું “૪કાળદંટ” નામ થાય.

વળી પ્રથમ ઉપર બતાવેલા એજ શાંત ઘરની ડાબી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે “૫ધુદ ઘર” કહેવાય; તેજ દર્પણ ધરની ડાબી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે “૬પુત્ર” ઘર કહેવાય; તેજ વિપુળ ઘરની ડાબી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે “૭સર્વ” નામનું ઘર કહેવાય અને એજ કરાગ ધરની ડાબી તરફ એક અલિંદ આવે તો તે “૮કાળચક્ર” નામનું ઘર કહેવાય.

ઉપજાતિ.

લઘુશ્વપશ્વાત્પુરતાપિયુગ્મં સ્યાદક્ષિણેકોરસદારુમાયે ॥

તન્નૈપુરંસુંદરમેવનીલં સ્યાત્કોટિલંચૈવયથાક્રમેણ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ:—સંતત ધરની પછીતે એક અલિંદ આવે અને તે ધરના મુખ આગળ બે અલિંદો આવે તેમજ તે ઘરની જમણી તરફ પણ એક અલિંદ આવે વચમાં પટ્ટદાર આવે તો તેથી સંતત ઘરનું રૂપ બદલાવાથી તે “૧પુર” નામે ઘર થાય; શાંતિ ધરની પછીતે, એક અલિંદ તથા તે ધરના મુખ આગળ બે અલિંદો તથા તે ઘરની જમણી તરફ પણ એક અલિંદ આવે અને વચ્ચે પટ્ટદાર આવે તો તે “૨સુંદર” નામનું ઘર થાય; વચમાં ધરની પછીતે એક અલિંદ, ધરના મુખ આગળ બે અલિંદો તેમજ તે ધરની જમણી તરફ એક અલિંદ અને વચ્ચે પટ્ટદાર આવે તો તે “૩નીલ” નામનું ઘર થાય, અને કુકુટ ધરની પછીતે એક અલિંદ તથા તે ધરના મુખ આગળ બે અલિંદો તથા તે ધરની જમણી તરફ એક અલિંદ અને વચમાં પટ્ટદાર આવે તો તે “૪કોટિલ” નામનું ઘર થાય છે. ૨૪.

લિટો આગળ એક મંડપ હોય, તે ધરની જમણી તરફ જે અલિટો હોય અને તેથી છેલી લીંત હોય, પછી તે પણ એક અલિટ હોય અને તે ધરનું મુખ ઉત્તરમાં હોય તો તે “૧ઉદ્યોતક” ધર કહેવાય, તેમજ તે અથવા તેવા ધરનું મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે “૨ગાહુતેજ” ધર કહેવાય, તેવાજ ધરનું મુખ દક્ષિણમાં હોય તો તે “૩સુતેજ” ધર કહેવાય, તેવાજ ધરનું મુખ પશ્ચિમમાં હોય તો તે ધરનું નામ “૪કળહાવહ” કહેવાય છે. ૩૦

उद्योतकेपश्चिमभागतोद्वौ कुर्याद्विशालंचवहोर्निवासम् ॥

तत्सृष्टिदंकोपसमानमस्य मनुक्तपट्कंकमतोविधेयम् । ૩૧ ।

અર્થ:—પ્રથમ કહેલા શ્લોકમાં “ઉદ્યોત” ધરની પછી તે જે અલિટો હોય પણ તેને પટ્કાફ ન હોય તો તે “૧વિશાળ” ધર કહેવાય; “ગાહુતેજ” ધરની પછી તે જે અલિટ હોય પણ તેને પટ્કાફ ન હોય તો તે “૨ગાહુ-નિવાસ” ધર કહેવાય, “સુતેજ” ધરની પછી તે જે અલિટો હોય પણ તેને પટ્કાફ ન હોય તો તે “૩સૃષ્ટિદ” ધર કહેવાય અને તેજ રીતે “કળહાવહ” ધરની પછી તે જે અલિટો હોય ને તેને પણ પટ્કાફ ન હોય તો તે “કોપસમાન” નામનું ધર કહેવાય છે. ૩૧

लघुत्रिकंपूर्वदिशाविभागे एकोभवेदक्षिणवामपश्चात् ॥

महांतमेतन्महितंचदर्श कुलक्षयंमंडपसंयुतंस्यात् ॥ ૩૨ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ ત્રણ અલિટો હોય અને તે ત્રણ અલિટો આગળ એક મંડપ હોય તથા તેજ ધરને એક અલિટ જાણી તરફ, એક અલિટ ડાબી તરફ અને એક અલિટ પછી તે હોય અને તે ધરનું મુખ ઉત્તર સામે હોય તેવા ધરનું નામ “૧મહાંત” કહેવાય; તેજ અથવા તે-પૂર્વ ધર પૂર્વ મુખવાળું હોય તો તે “૨અહિન” કહેવાય; તેવાજ ધરનું મુખ દક્ષિણ હોય તો તે “૩દક્ષ” કહેવાય અને તેવાજ ધરનું મુખ પશ્ચિમે હોય તો તે “૪કુલક્ષય” ધર કહેવાય છે. ૩૨

श्रमद्वयंनिसृपुदिक्षुभागे मुखेत्रिकंमंडपमग्रतश्च ॥

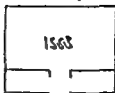
प्रतापवर्द्धन्यमिदंचदिव्यं सुखाधिकंसौम्यहरंचतुर्थम् ॥ ૩૩ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરને ત્રણ દિશાઓમાં (ડાબી, જમણી અને પછીને) જે જે અલિટો હોય, તે ધરના મુખ આગળ ત્રણ અલિટો હોય એ મુખ આ-

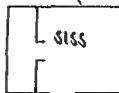
प्रव.१

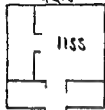
धाम्य२

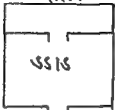
जप.३

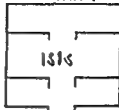
नव.४

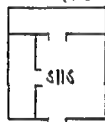
स्वा.५

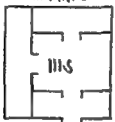
कत.६

मनो३म.७

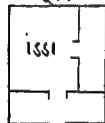
सुबस्त्र.८

हस्त.९

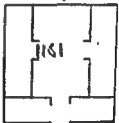
शूर १०

विपक्ष.११

धनद.१२

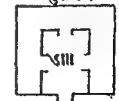
क्षप १३

आक्रंद १४

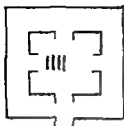

पैपुल १५

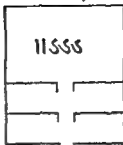

१२०
२

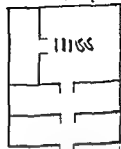
विजय-१६

रघु-१

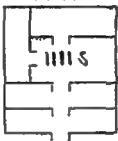
श्रीधर-२

सुदित-३

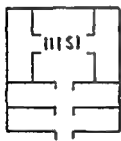
वर्धमान-४

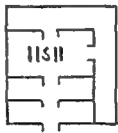
कराल-५

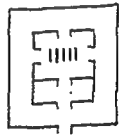
सुनाभ-६

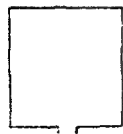
प्रांश-७

समृद्ध-८

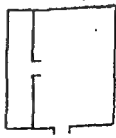
संदर-१

वरद-२

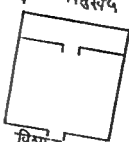

भद्र-३

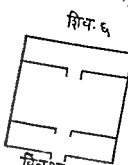

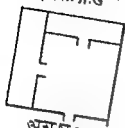
સવલા ૭

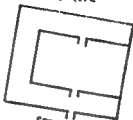
વિશાલ ૮

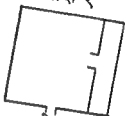
શિવ. ૬

અરુમ ૯૦

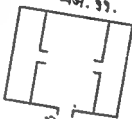
ધ્યન. ૯૧.

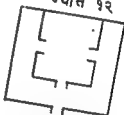
વિલશ્વ ૯

પ્રીયણ ૯૩

સૌમ્ય ૯૪

ઉદ્યોત ૯૨

અનિત. ૯૫

કુલનદન ૯૬.

સુંદરાદિ થી કુલ્લનદન સુધી ૯૬ થી ૯૭ થી છે તે
 ધ્રુવાદિ ધરોના રૂપે છે ધ્રુવાદિ ધરોમાં ષટ્ દા-
 રુહોયનહીં, (લેખાટલા અને ચાર થાંભાને પદ-
 દારુ કહે છે) નેમ છતાં એ ધ્રુવાદિ રૂપે આ શોભ-
 નામો થાય છે, માત્ર ષટ્ દારુના કારણે નામો વદલાળો છે, ષટ્ દા-
 રુ નુ રૂપ બતાવ્યું નથી કેમકે આઠી લિટીઓ આવેથી વાચનારને
 ધ્રુવાદો સમજાય તેથી ધ્રુવાનો સ્વાય-

હસ.૧

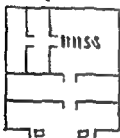
સુલક્ષણ.૨

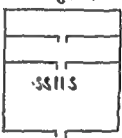
સૌવ્ય.૩

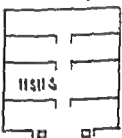
હય.૪

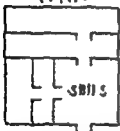
ભાલુક.૫

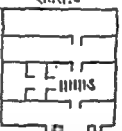
ઉત્તમ.૬

રુપિર.૭

સતત.૮

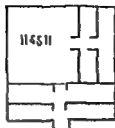

આ પદોમાં પાટડો નામવાનું કઢું છે તે “પાટડો” (પટ્ટ) શબ્દ
 એક વચનમાં છે તેવી ભાષાંતરમાં ઠેકાણે ઠેકાણે એક વચન રાખી
 પાટડો નામવામાં આવ્યું છે પણ, શિલ્પશાસ્ત્ર ના મનાનુસારે શા-
 સ્ત્રામાં એક પાટડો નામવો અનિષેધ છે, માટે જે જે ઠેકાણે પાટડો
 શબ્દ અને ત્યાં દ્વિવચન સમગી બે પાટડા મમતવાનું છે.

ક્ષેમ. ૯

ક્ષેપક. ૧૦

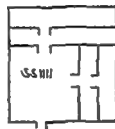
ઉદ્ધૃત. ૧૧

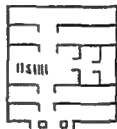
દૃષ. ૧૨

ઉચ્છિન્ન. ૧૩

ધ્યય. ૧૪

આનંદ. ૧૫

ઘરના કોલે ઘરોમાં પાટલાનું રૂપ નહિ બવા-

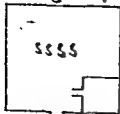
વ્યાનું કારણ આદી. લીટી હોય તોતે અલિંદ સમજા હજાય.

તથા આ ઘરોના અલિંદોમાં ચોરસ મીઠાં મતાવ્યા છે તે સ્તં-
ભાઓના સ્થાનો છે. ત્યાં સ્તંભારાસી ખીંતવનાય નહિ તો ધ-

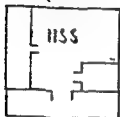
રમાં હવા અને પ્રકાશ આવે, અને ખીંત કરવી હોય તો તે

ઘરના માલિકની મરજીની પાત છે.

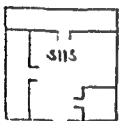
अलंकृत. १

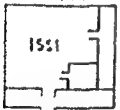
पूर्ण. ४

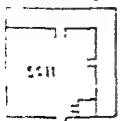
सुगर्भ. ७

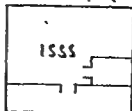
रिक्त. १०

वसित. १२

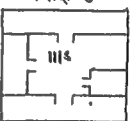
अलंकार. २

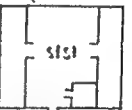
ईश्वर. ५

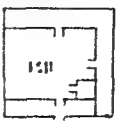
कलश. ८

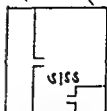
इप्सित. ११.

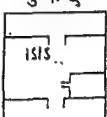
दीन. १४

रमण. ३

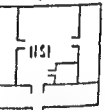
पुण्य. ६

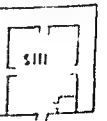
दुर्गत. ९

भद्रक. १२

विभव. १५

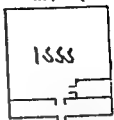
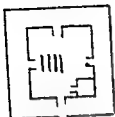

१३०

प्रभाद. १

भाषित. २

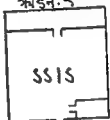
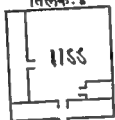
कामद. १६.

रुक्म. ३

तिलक. ४

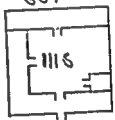
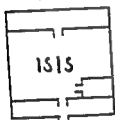
क्रीडन. ५

सौरव्य. ६

यशोद ७

कुमुद. ८

काल. ९

भास्कर. १०

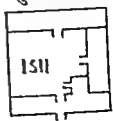
मृषण. ११

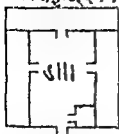
चक्रधर १२

धान्यनाश १३

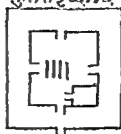
कुपित. १४

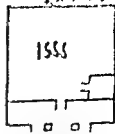
विचित्रिद. १५

कुलसमृद्ध. १६

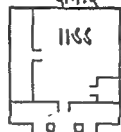
चुशमणी १

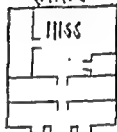
प्रभद्र. २

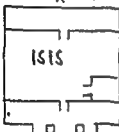
क्षेम. ३

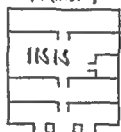
शेखर. ४

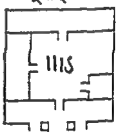
उद्धित. ५.

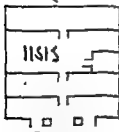
विशाल. ६

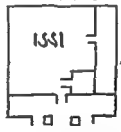
भूतिद. ७

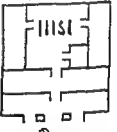
हृष्ट. ८

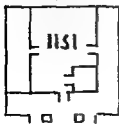
विरोध. ९

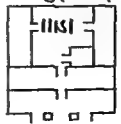
कालयाश. १०

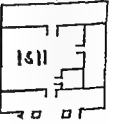
निरामय. ११

सुशाल. १२

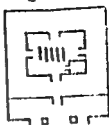
रीद्र. १३

મેષ ૧૪

મનોમય.૧૫

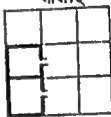
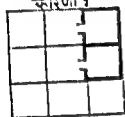
ગુંબદ્ધ.૧૫

કરિણી.૧

મરિધી.૨

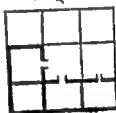
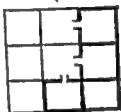
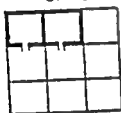
ગાયી.૩

છાગી ૪

સિદ્ધાર્થ. ૧

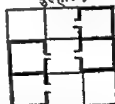
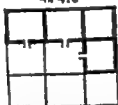
ચમરૂપ. ૨

દંઢ.૩

ઘાચ.૪

ચુલ્હી.૫

પશ્ચિમ.

દિશાલ પરમાં કરિણીથી છાગી સુધી ચાર શાસ્ત્રામોજેજે દિશા-
ઓની ચનાવી છે ને, એક દિશાનું દિશાલ બીજી દિશાના દિશાલ પ-
રમાં મલપે સિદ્ધાર્થોદિ અતુક્રમે નામો ફેરે છે.

पूर्व. १२०
१०

मंतन. १

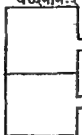

११.

शान्तिद. २

चर्द्धमान. ३

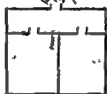
कूर्कट. ४

स्वस्तिक. १

हंस. २

चर्द्धमान. ३

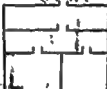
कीर्त्तिविनाश. ४

शाल. १

हर्षण. २

विपुल. ३

कराल. ४

पुनः

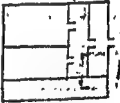
चित्त. १

चित्त. २

धन. ३

पुनः

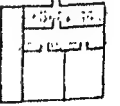
कालदंड. ४

बुधद. १

पुनद. २

पश्चिम.

सर्पे.३

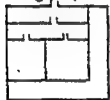
फालगुन.४

त्रैपुर.१

सुंदर.२

नील.३

सैदिल.४

शारद.१

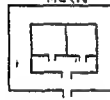
शास्त्रद.२

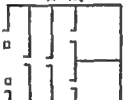
शील.३

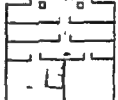
कोटर.४

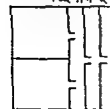
सौम्य.१

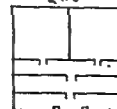
कुम्भद्वै.२

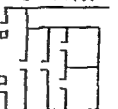
वर्द्धमान.३

कूर.४

श्रीधर.१

पूर्व. १२०
१०

वर्जमान ३

मंतन. १

शांनिद ३

दूकैट. ४

स्मलिक. १

हंस. २

वर्जमान ३

कीनिविनाश. ४

वान्त १

हर्षण. २

विपुल ३

कराल ४

सुचर.

वित्त. १

वित्त. २

धन ३

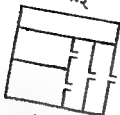
कालदंड. ४

बुधद. १

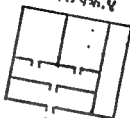
पुत्रद. २

पश्चिम.

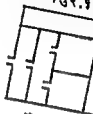
सर्व.३

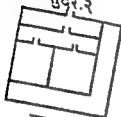
१२०
११
फालचक्र.४

त्रैपुर.१

सुंदर.२

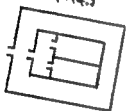
नील.३

कौटिल.४

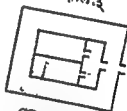
काशद.१

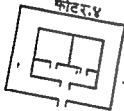
वास्तव.२

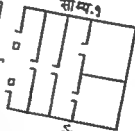
वील.३

कोटर.४

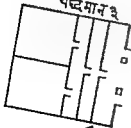
सीम्य.१

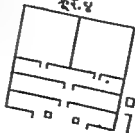
कुम्भ.२

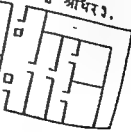
वर्धमान.३

शूर.४

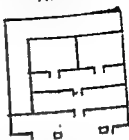
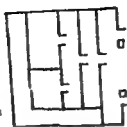
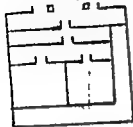
श्रीधर.१

सुष्टिद.३

कीर्तिविनाश.४

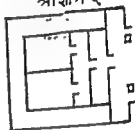
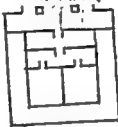
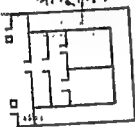
कामद.२

श्रीभूषण.१

श्रीवसन.२

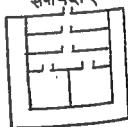
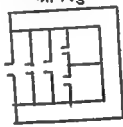
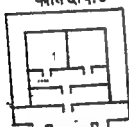
श्रीशोभ.३

कीर्तिक्षय.४

श्रीधरयुग्म.१

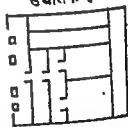
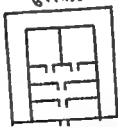
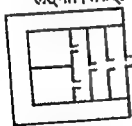
सर्वार्थद.२

लक्ष्मीनियास.३

रूपित.४

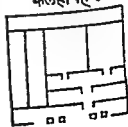
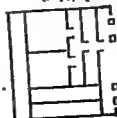
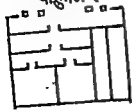
उद्योतक.१

बाहुतेज.२

संतेज.३

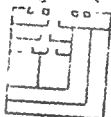
कलहायह.४

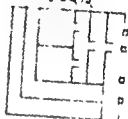
चित्रक १

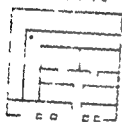
चतुर्निशम २

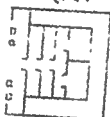
सष्टिद ३

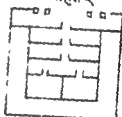
लोपसमाग ४

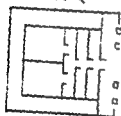
यलान्व १

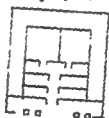
महित २

दक्ष ३

शुलक्षय ४

ગળના ત્રણ અલિદો આગળ એક મંડપ હોય, તે ઘરનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય તો તેવા ઘરનું નામ “પ્રતાપવર્દન” કહેવાય. તે અથવા તેવાજ ઘરનું મુખ પૂર્વ દિશામાં હોય તો તે “દિવ્ય” ઘર કહેવાય; તે અથવા તેવાજ ઘરનું મુખ દક્ષિણ દિશામાં હોય તો તે “મુખ્યાધિક” ઘર કહેવાય; અને તે અથવા તેવાજ ઘરનું મુખ પશ્ચિમ દિશા સામે હોય તો તે “સૌખ્યહર” ઘર કહેવાય. ૩૩

તસ્યૈવરૂપંરસદારુયુગ્મં પુનસ્ત્રલિદોજગતંતતશ્ચ ॥

સ્યાત્તિહયાનંત્રયહસ્તિયાનં જ્ઞેયંતથાકંટકમેતદંત્યમ્ ॥૩૪॥

અર્થ:—પ્રથમ કહેલા દિશાળ ઘરની ઠાળી તરફ જે અલિદો, જમણી તરફ જે અને પછીને પણ જે અલિદો કહ્યા છે, અને તે ઘરના મુખ આગળ ત્રણ અલિદો કહ્યા છે, એ ત્રણ અલિદો આગળ એક મંડપ કહ્યો છે, એવા ઘરના મુખ આગળ વળી એક અલિદ વધારવામાં આવે અર્થાત્ ઘરના મુખ આગળ ચાર અલિદો કરી તે ચાર આગળ એક મંડપ હોય (પ્રથમ ત્રણ અલિદ આગળ મંડપ કહ્યો છે, તે ન કરતાં ચાર અલિદ કરી તે ચાર આગળ મંડપ કરવો) અને તેવા ઘરમાં જે વટકાઓ આવે તેમજ તે ઘરનું મુખ ઉત્તર દિશામાં હોય તો તે “અજગત” ઘર કહેવાય, પણ જો અજગત ઘરનું મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે “તિહયાન” ઘર કહેવાય, તે ઘરનું મુખ દક્ષિણ હોય તો તે “હસ્તિયાન” ઘર કહેવાય, અને તેવાજ ઘરનું મુખ પશ્ચિમ હોય તો તે “કંટક” નામનું ઘર કહેવાય. ૩૪.

ઉપેન્દ્રજ્ઞા.

શાંતાદિગેહાનિચપોઢશેવ દ્વિશાલકાનીહયથાક્રમેણ ॥

નામાનિચત્વાર્યપિરૂપમેકં હસ્ત્યાદિભેદૈઃક્રમતોવિધેયમ્ ॥૩૫॥

इतिभीरानरुभेवास्तुसायेपकृताम्. द्विशालानपणंनमपष्टः. ५५ पायः ॥ ६ ॥

અર્થ:—શાંતાદિ દિશાળ જ્યાં નનુકમે સોગ ઘરો જે કહ્યા તે ઘરોનું એક એક રૂપ છે, પણ હસ્તિન્યાદિ સાળાઓના લોક કરી તેવાં ઘરોના એક એક રૂપનાં ચાર ચાર નામો થાય છે. એ ૬

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૭ મો.

ઉપજાતિ.

દિશાલગેહાનિચપોડશેવ વાસ્તૂદધેઃસારતરંપુનશ્ચ ॥
વક્ષ્યામ્યલિંદઃપણકોલયુશ્ચ દ્વૌતિંદુકાશ્વ્યોકથિતાવલિંદૌ ॥૧॥

અર્થ:—વાસ્તુરૂપી સમુદ્રના સારરૂપે ૧૧ીં બીજાં (૧૬) સોળ દિશાજ ધરા કહીએ છીએ, તેમાં “અલિંદ” “પણ” અને “લયુ” કહેવામાં આવશે; તે ત્રણે નામો અલિંદનાંજ છે, અને જે અલિંદ હોય.તો તેજુ “તિંદુક” નામ છે. ૧

સૂર્યદિશાલંલયુરસ્યવામે મુખેત્રિકંદક્ષિણતસ્તયૈકઃ ॥
વેદામુખેવાસવમેવગેહં વામેપસવ્યેલયુરેકૈવ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—જે દિશાજ ધરની ઢાબી તરફ એક અલિંદ અથવા લયુ હોય તો તે “સૂર્ય” નામના ધર કહેવાય; જે દિશાજ ધરના મુખ આગળ ચાર અલિંદો હોય તે ઢાબી તરફ એક અલિંદ હોય તો તે “વાસવ” ધર કહેવાય છે. ૨

પ્રાસાદસંજ્ઞમુખતસ્ત્રયંચ પ્રદક્ષિણતિંદુકવોદિતંસ્યાત્ ॥
અલિંદયુક્તંવિમલંદિશાલં તદ્વીર્યવંતંસહમંડપેન ॥ ૩ ॥

અર્થ:—જે દિશાજ ધરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંદો હોય ઢાબી, જમણી ને પાછળની બાજુએ એ ત્રણે તરફ એક એક તિંદુક (જે જે અલિંદો) હોય તો તે “પ્રાસાદ” ધર કહેવાય; તે દિશાજ ધરના મુખ આગળ એક અલિંદ વધારીએ (ચાર અલિંદ કરીએ) તો તે “વિમલ” નામના ધર કહેવાય અને જે વિમલ ધરના મુખ આગળ એક મંડપ વધારીએ તો તે ધરનું નામ “વીર્યવંત” કહેવાય છે ૩

અપદિશાલેપુસમસ્તકેષુ મધ્યેવિદધ્યાદ્રસદારુચૈકમ્ ॥
તદામવેદ્ધામુરમયયુગ્મ મેકોલયુદંક્ષિણદિગ્વિભાગે ॥ ૪ ॥

અર્થ:—જે દિશાજ ધરના મુખ આગળ જે અલિંદો હોય, તેની જમણી

તરફ એક અલિંગ હોય અને મધ્યે પટ્ટારૂ હોય તો તે “સામુર” નામા ધર કહેવાય છે. ૪

ઈત્રચક્ષા.

एकोलघुर्दक्षिणपूर्वतःस्यात् तदुदुभाहंमुखमंडपेन ॥

ह्यौपूर्वतोदक्षिणतस्तथैको युग्मंभवेत्तमंडपगंसुतेजः ॥ ૫ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરની જમણી તરફ એક અલિંગ હોય તેમજ મુખ આગળ એક લઘુ અને તે મુખ આગળના લઘુ આગળ એક મંડપ હોય તો તે “હુદુલ” નામા ધર કહેવાય; જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ બે અલિંગ હોય, તે ધરની જમણી તરફ એક અલિંગ હોય, મુખ આગળ બે અલિંગ જે કદા તે બે અલિંગ આગળ એક મંડપ હોય; અને જમણી તરફ એક અલિંગ જે કદા તે એક અલિંગ આગળ પણ મંડપ હોય, તો તે “સુતેજ” નામા ધર કહેવાય છે. ૫

उपजाति.

मुखेयुणादक्षिणतस्तथैको द्विमंडपेऽस्मिन्हयजाभिधानम् ॥

महांतगेहंमुखगेत्रिकेतु युग्मान्वितंमंडपमेतदेव ॥ ૬ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંગ હોય અને તે અલિંગ આગળ એક મંડપ હોય; તે ધરની જમણી તરફ એક અલિંગ હોય, તે એક અલિંગ આગળ પણ એક મંડપ હોય તો તે “લયજ” ધર કહેવાય; જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંગ હોય તે અલિંગ આગળ બે મંડપ હોય તો તે “મહાંત” નામા ધર કહેવાય છે. ૬

मुखेतथामंडपकेचयुग्मं धामेपसव्येयुगलंलघोश्चः ॥

लोकत्रयादंबरमेवनाम पडक्षरंदांभुगणेशयोश्चः ॥ ૭ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ બે અલિંગ હોય તે બે અલિંગ આગળ બે મંડપ હોય તે ધરની જમણી તરફ બે અલિંગ હોય તેમજ, ઠાળી તરફ પણ બે અલિંગ હોય તો તે છ અક્ષરના નામવાળું “ત્રેલોકયા-હંબર” નામા ધર કહેવાય, તેવું ધર મહાદેવ અને ગણપતિને હોય. ૭

युग्मंमुखेमंडपगंद्वयंस्यात् तथाद्वयंदक्षिणवामतश्च ॥

एकोहिपश्चात्वरदाभिधानं श्रीविश्वकर्माक्तमतात्दिशालम् ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ધરના મુખ આગળ બે અલિંગ હોય અને તે અ-

વિદિદો આગળ એ મંડપો હોય તે ઘરની જમણી અને ડાબી એ એ તરફ એ
બે અવિદિદો હોય અને પછીતે એક અવિદિદો હોય તો એના પાંચ નામ
"વરદ" છે એમ વિશ્વશ્રાવણે કહ્યું છે ૮

માલીનસંજ્ઞમુલ્લગેશ્વતુર્ભિયુગ્મંભવેદ્દક્ષિણવામભાગે ॥

યુગ્મંતથાપશ્ચિમદિગ્વિભાગેતસ્યાધનોમંડપઃકાઘ્ય ॥ ૯ ॥

અર્થ :—જે દિશાગ ઘરના યુગ્મ આગળ ચાર અવિદિદો હોય અને તે
ચાર અવિદિદો આગળ એક મંડપ હોય, તે ઘરની જમણી અને ડાબી એ બન્ને
તરફ બે બે અવિદિદો હોય, તેમજ પછીતે પણ બે અવિદિદો હોય તો તે
"માલીન" નામા ઘર કહેવાય છે ૯

શાદૂલચિક્રીડિત.

પ્રાક્ષ્રમામાલઘવોવિલાસમચનેવામેલયુર્દક્ષિણે

તચ્ચેન્મંડપસંયુનંચકમલંસ્યાત્વૃદ્ધિદંસૌખ્યદમ્ ॥

વેદાઃસુંદરકેસુલેચસતતંવામેપણોદક્ષિણે

તસ્યામેસુલ્લમંડપશ્ચફલદાપવંગૃહાપોડશ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ :—જે દિશાગ ઘરના યુગ્મ આગળ ત્રણ અવિદિદો હોય, તે ઘરની
ડાબી અને જમણી એ બન્ને તરફ બે બેક લગુ હોય તો તે "વિલાસ" નામા
ઘર કહેવાય; પણ તેજ વિલાસ ઘર આગળ એક મંડપ આવે તો તે વિલાસ
નામ બદલાઈ તેનું નામ "કમલ" કહેવાય; તે કમલ ઘર વૃદ્ધિ અને સુખ આપ
નાર છે; જે દિશાગ ઘરના યુગ્મ આગળ ચાર પણ હોય અને તે ચાર પણ
આગળ એક મંડપ હોય, તે ઘરની ડાબી અને જમણી, એ બન્ને તરફ એક
એક પણ હોય તો તે ઘરનું નામ "સુંદર" કહેવાય. એ રીતનાં સોળ શુદ્ધો
કલાં તે કૃતશાયિ છે. ૧૦

ત્રિશાલગૃહલક્ષણં.

વપજાતિ.

અથત્રિશાલંત્રિદશંપર્ણેકં સ્યાત્રૈદશાવાસસુરૂપસંજ્ઞે ॥

તથાચતુર્થકુમુદાભિધાનં હસ્ત્યાદિભેદૈઃક્રમતોવિધેયમ્ ॥૧૧॥

અર્થ :—જે ઘરને ત્રણ શાળાઓ હોય એવા ત્રિશાલ ઘર આગળ એક પણ

હોય તો તે હસ્તિની શાળા કહેવાય છે; પણ હસ્તિની શાળાનું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે “ત્રિદશ” નામા ઘર કહેવાય; પણ તે ત્રિદશ ઘર પૂર્વ મુખનું હોય તો તે “ત્રિદશાવાસ” કહેવાય; તેજ ત્રિદશ ઘર દક્ષિણ મુખનું હોય તો તે “કુમુદ” નામા ઘર કહેવાય; અને તેજ ત્રિદશ પશ્ચિમ મુખનું હોય તો તેનું “કુમુદ” નામ કહેવાય છે. ૧

છત્રંદ્રપલિદંચતથૈવપુત્રહરંચકામંત્વથહસ્વમદ્રમ્ ॥

પદ્મંચમધ્યેસ્વધનંકુવેરંપક્ષંતથાકામદમેતદેવ ॥ ૧૨ ॥

અર્થ —જે ત્રિશાળ ઘરના મુખ આગળ બે અલિદો હોય અને તે શાળાનું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે “છત્ર” નામા ઘર કહેવાય; તેનું ઘર પૂર્વ દ્વારનું હોય તો તે “પુત્રહર” નામનું ઘર કહેવાય; તેજ ઘર દક્ષિણ મુખવાળું હોય તો તે “કુમુદ” નામા ઘર કહેવાય; તેજ ઘર પશ્ચિમ મુખવાળું હોય તો તે “દ્રુસ્વમદ્ર” ઘર કહેવાય; તેવાજ ઘર મધ્યે પદ્મારુ હોય તો “સ્વધન” નામા ઘર કહેવાય; તે પદ્મારુવાળું ઘર પૂર્વ દિશાના મુખવાળું હોય તો તે “કુમુદ” નામનું ઘર કહેવાય; તેજ પદ્મારુવાળું ઘર દક્ષિણ મુખનું હોય તો તે “પક્ષ” નામનું ઘર કહેવાય; અને તેજ પદ્મારુવાળું પશ્ચિમ મુખે હોય તો તે “કામદ” નામા ઘર કહેવાય છે. ૧૨

અલિદયુગ્મંત્વથમદ્રયુક્તંમધ્યેકપટંજલજાભિધાનમ્ ॥

સ્યાન્નેપજંચૈવગજંકૃપંચપદ્મારુમધ્યેસકલેષ્વધાતઃ ॥ ૧૩ ॥

અર્થ —જે ત્રિશાળ ઘરના મુખ આગળ બે અલિદો હોય અને તે અલિદો આગળ બેક બદ્દ હોય તથા મધ્યે બેક પાટડો હોય, અથવા ઘરનું ઉત્તર મુખ હોય તો તે “ગજ” નામનું ઘર કહેવાય; તેવાજ ઘરનું મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે “કૃપ” નામા ઘર કહેવાય; તેનું ઘર દક્ષિણ મુખવાળું હોય તો તે “ગજ” નામા ઘર કહેવાય અને તેજ ઘર પશ્ચિમ મુખનું હોય તો તે “કુમુદ” નામનું ઘર કહેવાય છે. હવે પછી નેટલાં ત્રિશાળ ઘરો કહેવામાં આવશે તે સર્વ પદ્મારુ મુક્તા ઘરો અલુપાં ૧૩

સ્યાદ્દિજયમંઠપ-હસ્વમદ્રંજયંનિનાદંત્વથકીર્તિજંચ ॥

મદ્રોન-હસ્વાધિકસાકલાન્હંનિર્ભકંવાસદકૌશલેચ ॥ ૧૪ ॥

અર્થ —જે ત્રિશાળ ઘરના મુખ આગળ બેક દ્વર (લુપુ) હોય, તે દ્વર આગળ બેક મંઠપ હોય, તે મંઠપ આગળ બેક બદ્દ હોય તેવા ઘરનું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે “વિજય” નામનું ઘર કહેવાય. તેવાજ

નું મુખ પૂર્વમાં હોય તો "અરજ્ય" નામનું ઘર કહેવાય, તેજ ઘરનું મુખ
 દક્ષિણે હોય તો તે "અગ્નિનાદ" નામા ઘર કહેવાય તથા તેવાજ ઘરનું મુખ
 દક્ષિણે હોય તો તે "અગ્નિર્તિજ" નામા ઘર કહેવાય છે.
 ઉપર કહેલું પ્રથમનું વિષય ઘર ને કહ્યું છે તેને ભદ્ર કરવાનું કહ્યું છે
 તે જાણના સ્થાને એક અલિંગ શ્રીએ અને તે ઘર ઉત્તર મુખવાળું હોય તો
 તે "અસુકળ" નામા ઘર કહેવાય; તેજ સકળ ઘર પૂર્વ મુખનું હોય તો તે "અગ્નિ-
 હોષ" નામા ઘર કહેવાય; તેજ ઘરનું મુખ દક્ષિણે હોય તો તે "અવાસદ" નામા
 ઘર કહેવાય અને તેજ સકળ ઘરનું મુખ દક્ષિણે હોય તો તે "કૌશળ" નામનું
 ઘર કહેવાય છે. ૧૪

ઇન્દ્રવજ્રા.

ક્રમેકંકમાવીશ્રવારદાલ્યંભીમંચકોશલ્યમતઃક્રમેણ ॥
 તદેવ્યુદ્ધિસ્વજનંદિતીયંસ્યાસ્કોશદંતીલમિદંચતુર્યમ્ ॥૧૫

અર્થ:—જે વિષાળ ઘરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંગ હોય, તે ઘરની
 જમણી તરફ એક અલિંગ હોય, તે ઘરનું મુખ ઉત્તર માથે હોય તો તે "અસુકળ"
 નામા ઘર કહેવાય; તેજ ધર્મર ઘરનું મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે "અરજ્ય" ઘર
 કહેવાય; તેજ ઘરનું મુખ દક્ષિણમાં હોય તો તે "અગ્નિર્તિજ" ઘર કહેવાય.
 તેજ ઘરનું મુખ પશ્ચિમે હોય તો તે "કૌશળ" નામા ઘર કહેવાય છે.
 જો તે વિષાળ ઘરની જમણી તરફ અલિંગ હોય તો તે ઘરનાં નામા બહુતા
 તેજ ક્રમે એક વિષાળ ઘરની ડાબી તરફ અલિંગ આગળી ઘરનું
 આકાર છે તેમજ ઘરનું નામ પણ બહુતાય છે તે એવી રીતે કે—
 જે વિષાળ ઘરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંગ હોય અને
 જમણી તરફ અલિંગ હોય તો તેનું નામ "અસુકળ" ઘર કહેવાય, તે
 ઘરનું મુખ ઉત્તર માથે હોય તો તેનું નામ "અરજ્ય" ઘર કહેવાય, તો તેજ ઘરનું
 મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે "અગ્નિર્તિજ" નામા ઘર કહેવાય અને તેજ
 મુખ દક્ષિણે હોય તો તે "કૌશળ" નામા ઘર કહેવાય અને તેજ
 મુખ પશ્ચિમે હોય તો તે "અગ્નિર્તિજ" નામા ઘર કહેવાય છે. ૧૫

વાલ્મીકી.

મમ્મગુપ્તગુપ્તયામેદશિષોનેકગમન
 વરદમ્મદમ્કેદંદુકંકાકમ્મમ ॥

કદન્નિકદન્નનાદંમંદુકેનારિકમ્મયાત

કદન્નુવગ્ગનાદંદ્યુલંકોનિજાદમ ॥ ૧૬ ॥

અર્થ:—જે વિષાળ ઘરના મુખ આગળ ત્રણ અલિંગ હોય, તે

અને ડાબીએ જાને તરફ એક એક અલિદ હોય ને તે ધરતું યુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે "વરદા" ધર કહેવાય, તેજ વરદ ધરતું યુખ દક્ષિણે હોય તો તે "સરદા" ધર કહેવાય, તેજ વરદ ધરતું યુખ પશ્ચિમે હોય તો તે "કાકપદ્મા" ધર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા પ્રથમ વરદ ધરના યુખ આગળ એક મંડપ વધારીએ અને તે ધરતું યુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે "હયનાદ" ધર કહેવાય, તેજ હયનાદનું યુખ પૂર્વમાં હોય તો તે ધરતું નામ "જળનાદ" કહેવાય, તેજ હયનાદનું યુખ દક્ષિણે હોય તો તે "ખાલુક" ધર કહેવાય અને તેજ હયનાદનું યુખ પશ્ચિમે હોય તો તે "દીર્ઘ" નામનું ધર કહેવાય છે. ૧૬.

વસન્તતિલકા.

સૃષ્ટ્યાન્ધિરૂપમુલ્લસમંડપમેવસિંહં
 જ્યેષ્ઠગૃહેષ્ઠપગજેઅપિકોદાસંજ્ઞમ્ ॥
 વામેધિકંચલધુનાકથિતંસુભદ્રં

સ્યાન્માણિભદ્રમપિરત્નજકાંચનાલ્યે ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—જે ત્રિશાળ ધરના યુખ આગળ સદિમાર્ગે ચાર અલિદો હોય, તે અલિદો આગળ એક મંડપ હોય પણ તે ધરતું યુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે "સિંહ" ધર કહેવાય; તેજ સિંહ ધરતું યુખ પૂર્વમાં હોય તો તે "વૃષ" ધર કહેવાય; તેજ સિંહ ધરતું યુખ દક્ષિણે હોય તો તે "ગજ" ધર કહેવાય અને તેજ સિંહ ધરતું યુખ પશ્ચિમે હોય તો તે "દોશ" નામનું ધર કહેવાય છે. ઉપર કહેલા પ્રથમના સિંહ ધરની ડાબી તરફ એક અલિદ હોય ને તે ધરતું યુખ ઉત્તરમાં હોય તો તે "સુદ્ર" નામ ધર કહેવાય; તેજ ધરતું યુખ પશ્ચિમાં હોય તો તે "માણીભદ્ર" નામ ધર કહેવાય; તેજ ધરતું યુખ દક્ષિણ સામે હોય તો તે "રત્નજ" ધર કહેવાય; અને તેવાજ ધરતું યુખ પશ્ચિમ સામે હોય તો તે "કથિન" નામનું ધર કહેવાય છે. ૧૭

માલિની.

યુગમુલ્લસપરૈકોમૈરવંદક્ષિણેચ
 ભરતનરજમેતત્સ્યાચતુર્થકુવેરમ્ ॥
 પુનરપિલધુવામેહસ્તિયાનંવિયાનં
 હયજકૃપજગેહંતચતુર્થક્રમેણ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—જે ત્રિશાળ ધરના યુખ આગળ ચાર અલિદો

જમણી તરફ એક અલિંદ અને પછી તે એક અલિંદ હોય પણ તે ધરતું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો “ભૈરવ” નામા ધર કહેવાય. તેજ ભૈરવ ધરતું મુખ પૂર્વ-માં હોય તો તે “ભરતર” નામા ધર કહેવાય; તેજ ભૈરવ ધરતું મુખ દક્ષિણ સામે હોય તો તે “મરતર” નામા ધર કહેવાય; અને તેવાજ ભૈરવ ધરતું મુખ પશ્ચિમે હોય તો તે “મુખેર” નામનું ધર કહેવાય છે.

ઉપર કહેલા પ્રથમના ત્રિયાણ ધરના મુખ આગળ ચાર અલિંદો હોય પછી તે એક અલિંદ હોય, પણ તે ધરને જમણી તરફ અલિંદ ન હોય અને ડાબી તરફ એક અલિંદ હોય તેવા ધરતું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે “વૃ-સ્તિયાન” ધર કહેવાય; તે ધરતું મુખ પૂર્વમાં હોય તો તે “વિયાન” ધર કહેવાય; તથા તે ધરતું મુખ દક્ષિણે હોય તો તે ધરતું નામ “વૃદ્યન” કહેવાય, અને તેજ ધરતું મુખ પશ્ચિમે હોય તો તે “વૃપન” કહેવાય છે. ૧૮

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

वर्णानां शुभदं च सागरगृहं पंचैव हस्वामुखे
प्रोक्तं क्षीरदरलदायकमिदं कोलाहलंचापरम् ॥
पट्टदारुद्वयभद्रसप्तलघवस्तिर्यग्युतं शालया
गंधर्वक्षितिभूषणंच कथितं सर्वज्ञकंदर्पकम् ॥ १९ ॥

અર્થ:—જે ત્રિયાણ ધરના મુખ આગળ પાંચ હસ્વ હોય અને તે ધરતું મુખ ઉત્તર સામે હોય તો તે “સાગર” નામા ધર કહેવાય; તે સાગર-ચારે વર્ણને મુખગરી છે; પણ તે સાગર ધર પૂર્વ મુખનું હોય તો તે ધર સાગર નામ બદલાઈ “ક્ષીરદ” નામા ધર થાય; તેજ સાગર ધરતું મુખ દક્ષિણે હોય તો તે “રલદાયક” નામા ધર કહેવાય; અને તેજ સાગર ધરતું પાશ્વિમે મુખ હોય તો તે “લગ્નાલક” નામા ધર કહેવાય છે.

ઉપર કહેલા ત્રિયાણ ધર મધ્યે જે પટ્ટદારુ હોય તે ત્રિયાણ ધરના મુખ આગળ સાત (૭) આલ દો હોય, તે અલિંદો આગળ એક બદ હોય, તે ધરની જમણી તરફ પણ એક અલિંદ હોય, એવા ધરતું ઉત્તર મુખ હોય તો તે “વૃદ્યન” ધર કહેવાય; તેજ ધરતું મુખ પૂર્વ સામે હોય તો તે “વૃસ્તિભૂષણ” નામા ધર

૧ દસ્તિયાન અને ભૈરવ ધરને ત્રિે માત્ર ફેર એટલાજ રહે છે કે, દસ્તિયાન ધર ડાબી તરફ અલિંદ આગળ એટલે ભૈરવ નામ બદલાઈને તે ધર દસ્તિયાન નામ થાય

ઠહેવાય; તેજ ધરતું મુખ દક્ષિણ સામે હોય તો તે “સર્વજ્ઞ” નામા ધર ઠહેવાય; અને તેવાજ ધરતું મુખ પશ્ચિમ દિશા સામે હોય તો તે “દર્પક” નામા ધર ઠહેવાય. ૧૯

ધાન્યવૃદ્ધિકરંત્રિશાલમુદિતંશાલાવિભાગંહિના

પ્રાક્શાલારહિતંશુભંનિગદિતંસુક્ષેત્રમર્થપ્રદમ્ ॥

ચુલ્હીસંજ્ઞમિદંકરોતિમરણંહાનિંતયાયામ્યયા

પક્ષમંમહિષીમૃતેચમવનંતત્પુત્રયંધુક્ષયમ્ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—શાળાના વિભાગ વિના (અલિંદ વિના) ઉત્તર દિશાના મુખ-વાળું જે ત્રિશાળ ધર હોય તે “ધાન્ય” નામનું ધર ઠહેવાય; તે ધાન્ય ધર કરવાથી વૃદ્ધિ થાય, પણ તેજ ત્રિશાળ ધર પૂર્વના મુખનું હોય તો તે “મુક્તેશ” નામા ધર ઠહેવાય; તે મુક્તેશ ધર શુભ છે. માટે તેવું ધર કરવાથી ધનની પ્રાપ્તિ થાય; વિના અલિંદનું ત્રિશાળ ધર દક્ષિણ મુખનું હોય તો તે “શુક્લદી” નામનું ધર ઠહેવાય; તેવું ધર કરવાથી ધરપણીનું મૃત્યુ ધાય-હાનિ થાય; અને મહિષી-શાળા વિનાનું એટલે વિના અલિંદનું ત્રિશાળ ધર પશ્ચિમ મુખ-વાળું હોય તો તે “પક્ષ્મ” નામા ધર ઠહેવાય; તેવું ધર પુત્ર અને ભાઈનો નાશ કરનાર છે, માટે તેવું ધર કરવું નહિ. ૨૦

ત્રિશાલાનિચપોડશપ્રથમતઃસોમેચપટ્કારુકં

તચ્ચેકેનપુરોપિદંકરમિદંમધ્યમમાત્વિશ્વતઃ ॥

રુદ્રેદ્વૌમુલ્યતોપિદક્ષિણલઘુસ્ત્યેકાધિકંસાગરં

ચત્વારોનૃપદોભિતેચપુરતઃપ્રાદક્ષિણેકોલઘુઃ ॥૨૧॥

અર્થ:—પ્રથમ ઠહેવા ત્રિશાલિ એક અલિંદવાળાં ત્રિશાળ સોળ (૧૯) ધરા જે જે ક્યાં છે, તેવા ધરામાં પટ્કાર હોય તો તે “સોમ” નામા ધર ઠહેવાય; પણ જે ધરને પટ્કાર ન હોય તો તે “શંકર” નામી ધર ઠહેવાય; એવા ધરાનો અનુક્રમ મધ્યમથી છે તે એવી રીતે કે—

આ સ્તોત્રમાં છ ધરા ક્યાં છે, તેમાં મધ્યમાં બે ધરામાંથી એકનું “વિશ્વ” નામ છે અને બીજા ધરનું નામ “રુદ્ર” છે. એ બન્ને ધરાના મુખ આગળ બે બે અલિંદ હોય, સોમ અને શંકર એ બન્ને ધરાના મુખ આગળ એક એક અલિંદ હોય, પણ એ બન્ને પૈકી સોમ ધરને પટ્કાર હોય અને શંકર ધરને પટ્કાર ન હોય એટલેજ જોડ છે. વિશ્વ ધરાના મુખ આગળ બે અલિંદ હોય તેજ રીતે રુદ્ર ધરાના મુખ આગળ પણ બે અલિંદ હોય, પણ રુદ્ર ધરાની જમણી તરફ એક અલિંદ હોય છે એમાં એટલેજ જોડ છે અને તે રુદ્ર

શાદૂલવિકીરિત.

ઉવાળેઃશ્રીજયમયતોપિશ્વરભિઃશ્રીતૈલકમંદિરં
 રાગાગ્રંસદારુયુગ્મસહિતંતચ્છ્રીવિલાસંભવેત્ ॥
 શ્રીતેજોદયમયતશ્ચમુનિભિઃપદ્મારુયુગ્માન્વિતં
 સોમાદિત્રિદશાદિભૂપતિગ્રહાઃપંચાધિકાવિંશતિઃ ॥૨૬॥

અર્થ:—ઉપર કહેલા પદ્મારુવાળા ત્રિશાળ ધરના મુખ આગળ પાંચ અલિંગો હોય તો તે “શ્રીજય” નામા પર કહેવાય; પણ તેજ ધરના મુખ આગળ છ અલિંગો હોય તો તે “શ્રીતિલક” પર કહેવાય; તે શ્રીતિલક પર મધ્યે બે પદ્મારુ હોય તો તે “શ્રીવિલાસ” પર કહેવાય; અને તેજ શ્રીવિલાસ ધરના મુખ આગળ સાત અલિંગો હોય તો તે “શ્રીતેજોદય” નામા પર કહેવાય; એ રીતે શોભાદિ સોળ (૧૬) ધરો અને શ્રીત્રિદશાદિ (૬) ધરો મળી પચીસ (૨૫) ધરો ગળગોળે માટે હોય છે ૨૬

ચતુઃશાલ ગૃહ લક્ષણં.

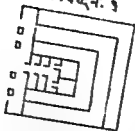
માલિની.

ભવનનયકમુકંતચ્ચતુઃશાલમધ્યાત્
 નયનલઘુમુગ્ધમ્યાદ્વક્ષિણેકેનચંદ્રમ્ ॥
 ભવનિમદનમધ્યેસર્વતોદારુપદ્મં
 દ્વિતયમપિતૈષાંમંતિમંયુગ્મયુક્તમ્ ॥ ૨૭ ॥

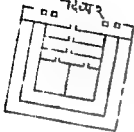
અર્થ:—ઉપર કહેલા નવ ત્રિશાળ ધરને ચતુઃશાળ કરી તેના મુખ આગળ બે લઘુ, અમલો નરક એક લઘુ કરવામા આવે તો તે “ચંદ્ર” નામા પર આવે, અને એક એ ચતુઃશાળ ધરો કહેવામા આવશે, તે સર્વ ધરોમાં પદ્મારુ દેવો એકબે, નેમજ બે પદ્મારુ પણ દોવા એકબે, પણ એ નવ ધરોમાં હેતુ કદમદ વગેરે પર કહેવામા આવશે તે કામરને જ બે પદ્મારુ હોય છે. અને અલિંગ એકે ૧૨.૫ એક એક પદ્મારુ આવે છે ૨૭

● વાપે શ્રીજયમયતોપિશ્વરભિઃશ્રીતૈલકમંદિરં ॥ શાદૂલવલ્લભ ॥

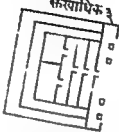
મતાપર્વદ્વન. ૧

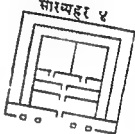
દિવ્ય ૨

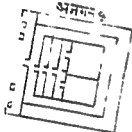
સત્યાધિક ૩

સૌરવ્યહર ૪

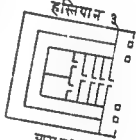
અનગન ૬

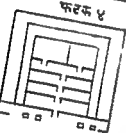
સિંહવાન ૩

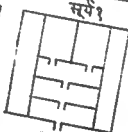
હસ્તિવાન ૩

ફરક ૪

સૂર્ય ૧

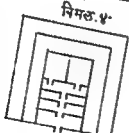
ચાસક ૧

પ્રાસાદ ૩

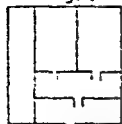
નિમલ ૪

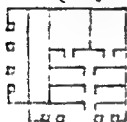
વીર્યવંત ૬

मातुर ६

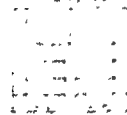
हज्ज ९

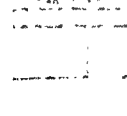
पाद ११

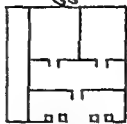
१८७१०

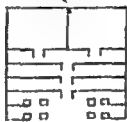
१८७१०

दुबुध ७

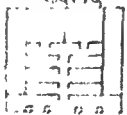
महान्त १०

भागीन १३

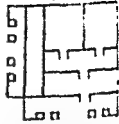
कद १६

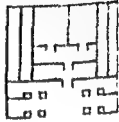
२६७१३

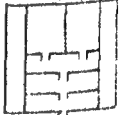
सुतेज ८

त्रिलोक्यांनर ११

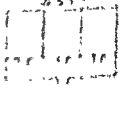
विलास १४

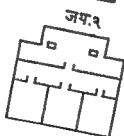
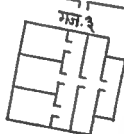
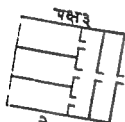
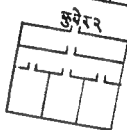
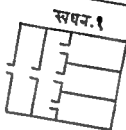
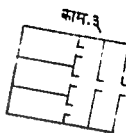
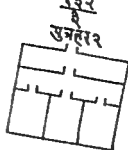
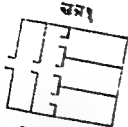

रागा १३

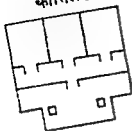

कुमुद १४

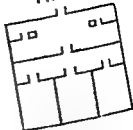
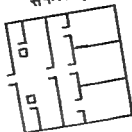

कीर्तिज ४

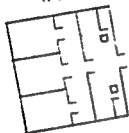

सकल १

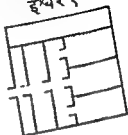
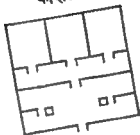

ईश्वर १

वासद ३

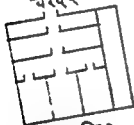

कीशल ४

कुशल ४

गरद २

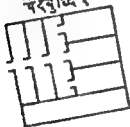

श्रीम ३

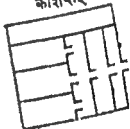
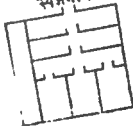

काशद ३

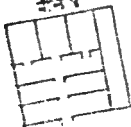
पेदबुद्धि १

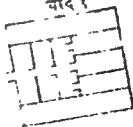
सज्जन २

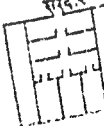
नैन ४

गद १

गद ५

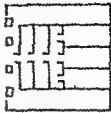
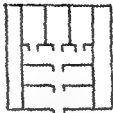
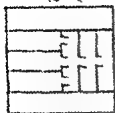

१३२

काजपदः४

हृषमादः१

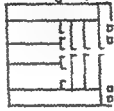
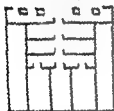
दंडकः१

गजनादः९

बाहुलः१

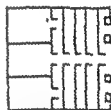
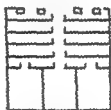
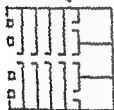
कीर्तिजः४

सिंहः१

दृष्टः२

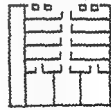
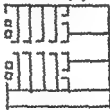
गजः३

कोदाः४

सुभद्रः१

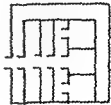
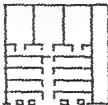
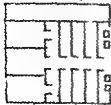
मणिभद्रः२

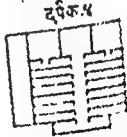
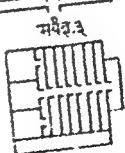
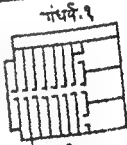
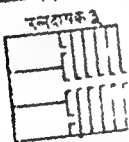
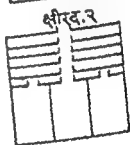
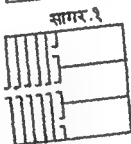
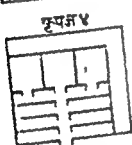
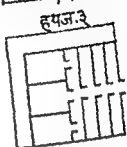
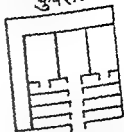
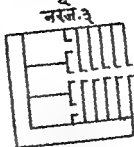

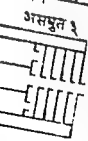
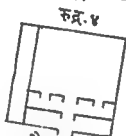
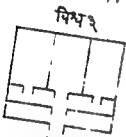
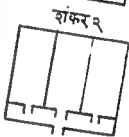
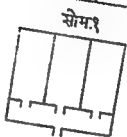
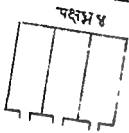
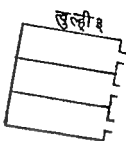
रत्नजः३

कांचनः४

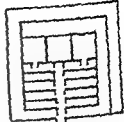
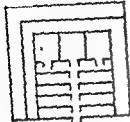
भैरवः१

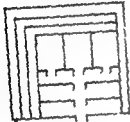

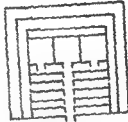
कल्याण ६

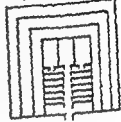
जनशोभन ९

गोवर्धन १०

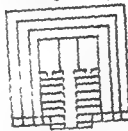
शैलेश्वर ११

श्रीतिलक १२

विष्णुप्रिय १३

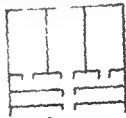
श्रीविदा १४

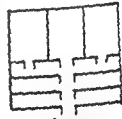
श्रीनिवास १५

श्रीपद्म १६

श्रीधर १७

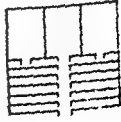
श्रीभूषण १८

श्रीजय १९

श्रीतिलक २०

श्रीविलासः ५

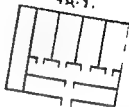
मलयः

श्रीतेजोदयः ६

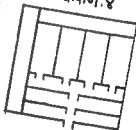

शीघ्रनः ३

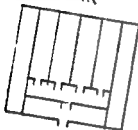
चंद्रः १

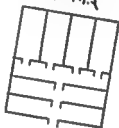
सुकर्णः ४

नगिंद्रः ५

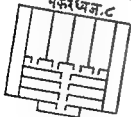
चक्रः ६

जयावहः ७

मकरध्वजः ८

कामदः ९

મલયમયચગેદંવામન્હસ્વાધિકંસ્યાત્

ભવતિચણુન્હસ્વંશોભનંપૂર્વતોપિ ॥

ત્રિભિરપિચસુકર્ણપૃષ્ઠયામ્યેતથૈકઃ

તદધિકમપિવામેવેદ્મનાર્ગેદ્રસંજ્ઞમ્ ॥ ૨૮ ॥

અર્થઃ—ઉપર જતાવેલાં ચતુશાળ ઘરોમાં ચંદ્ર ઘરની ડાબી તરફ એક દરવાઘરનામાં આવે તો તે “મલય” નામા ઘર થાય; ઠીક પછી ચતુશાળ ઘરના મુખ આગળ ત્રણજ અલિંદ હોય અને બીજી એક તરફ અલિંદ ન હોય તો તે “શોભન” ઘર કહેવાય; અને તે શોભન ઘરની પછીતે એક અલિંદ હોય, તે ઘરની જમણી તરફ પછી એક અલિંદ હોય તો તે ઘરનું નામ “સુકર્ણ” કહેવાય, પછી એ સુકર્ણની ડાબી તરફ એક અલિંદ હોય તો તે “નાર્ગેદ્ર” નામા ઘર કહેવાય છે. ૨૮

ચસંતતિલકા.

ચર્કચતુષ્ટયમુખંસકલેપુશસ્તં યામ્યોત્તરેહિલધુનાપિજપાવહંસ્યાત્

મદ્રાન્વિતંચમકરધ્વજમેવતસ્મિન્ પૃષ્ઠામ્ન્હસ્વમપિકામદમમ્રમદ્રં

અર્થઃ—જે ચતુશાળ ઘરનામુખ આગળ ચાર અલિંદો હોય તો તે “ચર્ક” ઘર કહેવાય; જે ઘર ચર્કઘરોમાં એક છે (ચાર શાળાના ઘરોમાં ચંદ્ર ઘર એક છે.) અને જે ચંદ્ર ઘરની ડાબી તરફ અને જમણી તરફ જે બન્ને તરફ એક એક લગુ હોય તો તે “જ્યાવહ” નામા ઘર કહેવાય; પછી જે જ્યાવહના મુખ આગળ એક લદ્ર હોય તો તે “મકરધ્વજ” ઘર કહેવાય; અને તે મકરધ્વજની પછીતે એક અલિંદ વધારીએ તો તે “કામદ” નામા ઘર કહેવાય છે. ૨૯

શુદ્ધાદયોમુનિમતેષ્ટવિધાશ્ચશાલા સ્તાસાંપટેવકથિતાભવનપ્રસંગે

શાલાલિમખરચિતોપિલધુઃસુખાય ચદ્વાતદખરચિતાપૃથગેવશાલા૩૦

અર્થઃ—મુનિના મત પ્રમાણે શુદ્ધાદિ આઠ શાળાઓ છે, તે મધ્યે ઘરના પ્રસંગમાં ૩ શાળાઓ કહી છે, તે શાળાઓ મધ્યે એક લગુ કરવામાં આવે તો તે ઘર મુખકારી છે અથવા લગુ આગળ જુદીજ શાળા કરવી એમ કહ્યું છે, (આ રીત રાજાઓની શાળાઓ માટેની છે.) ૩૦

इतिथी राजवल्हमे वास्तुनासे मंदनकृते दिनाल विनाल चतुःशाळ पृथ
लक्षणं नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૮ મો.

માલિની.

શયનમથનૃપાણાંત્વંગુલાનાશતૈકં
નવતિરપિસુતાનાંમંત્રિણાંપદ્મિહીનમ્ ॥
વલપતિગુણહસ્તંત્રયંગુલોનંગુરોશ્ચ
તદનુયુગલહીનંબ્રાહ્મણાદેઃપ્રશસ્તમ્ ॥૧॥

અર્થ:—રાજાની શય્યા (૫૯) માં ૧૦૦ આંગુળ લાંબી કરવી, રાજા
પુત્ર માટે (૮૦) આંગુળ, મંત્રી માટે (૮૪) ચોરાશી આંગુળ, સેનાપતિ માટે
બહોત્તર (૭૨) આંગુળની, રાજગુરુ માટે ગગનચોતર (૬૬) આંગુળ અને પ્રાક-
જ્ઞાતિ ચારે બહુ માટે (૬૭) સડસડ આંગુળની લાંબી શય્યા કરવી.^૧

લપજાતિ.

વ્યાસોર્ધભાગેનચદૈર્ઘ્યતશ્ચકલાંશમાત્રોધિકપ્વશસ્તઃ

ત્રયંશેનપાદેનસમુચ્છ્રયઃસ્યાદ્દ્વિત્રયંગુલાનામધિકાચકાર્યા ॥૨॥

અર્થ:—પલંગની લંબાઈનો અર્ધ ભાગ ૩ કર્યા પછી પલંગની પૂરી લંબાઈનો
૨૧ સોળમા અંશ લંબાઈના કરેલા અર્ધ ભાગમાં મેળવનાં જેટલા આંગુળો
થાય, તેટલા આંગુળો પલંગની પહોળાઈ કરવી, પલંગની લંબાઈનો ૩ ગ્રીનો અથવા
૩ ચોથો ભાગ કરી તે ગ્રીનો અથવા ચોથા ભાગમાં (૨) જે અથવા (૩) ત્રણ
આંગુળો ઉમેરતાં જેટલા આંગુળો થાય તેટલા આંગુળ પલંગની ઉંચાઈ કરવી.

શાર્દૂલચિક્રીઢિત.

શ્રીપર્ણીધનદાસનોપિગદહાવિત્તપ્રદાતિંદુકી
વૃદ્ધિઃશિશપયાથશાકશયનેશર્માપિશિલ્પેઃકૃતે ॥

આયુઃપદ્મકકેચચંદનમયેશત્રુક્ષયઃ સ્યાત્સુખં
શ્રેષ્ઠચૈકમયંશિરીપજનિતંપર્યંકયાનાસનમ્ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—શ્રીપર્ણીના લાકડાના પલંગ કર્યે ધનની પ્રાપ્તિ થાય, રાજા.

સનના લાકડાનો પલંગ કયે^૧ ચમનો નાશ થાય, ગતિ^૨ દુક્રીના લાકડાનો પલંગ કયે^૩ ધનની પ્રાપ્તિ થાય, શીશમના લાકડાનો પલંગ કયે^૪ વૃદ્ધિ થાય, સાગનો પલંગ કયે^૫ મુખ મળે, ખપકનો પલંગ કયે^૬ આયુષ્ય વધે, ચંદનનો પલંગ કયે^૭ શત્રુનો હાથ થાય અને શિશીપનો પલંગ કયે^૮ મુખ થાય છે.

એ રીતે ઉપર બતાવેલાં લાકડાંની જાતિના પલંગ, ગાડી, ગાડાં, રથ, પાલખી, ઘાનો, તાવદાન, પાટ અને પાટલા વગેરે કરવાં, પણ જે વસ્તુ કરવી તે એ કેજ જાતિના લાકડાંની કરવી એક જાતિમાં બીજી જાતિનું લાકડું મેળવવું નહિ. તેમજ જે વસ્તુ કરાવવી હોય તે શિલ્પિના હાથેજ કરાવવી જોઈએ. કે

ઉપજાતિ.

સિંહાસનંચોત્તમમંગુલાનાંપદ્ધ્યાદશોનંસ્વપરંતથૈવ ॥

દશાંશવસ્ત્વંસમતોવિહીનંવ્યાસેનવૈર્ધ્યાર્દ્ધસમુચ્છ્રયઃસ્યાત્ ॥૪॥

અર્થ:—જાત માટે ઉત્તમ સિંહાસન સાઠ (૬૦) આંગુળોનું કરવું^૧ મધ્ય સિંહાસન પચાસ (૫૦) આંગુળોનું કરવું અને કનિષ્ઠ સિંહાસન ચાલીસ (૪૦) આંગુળોનું કરવું, પણ તે સિંહાસનોની લંગાઈથી પહોળાઈમાં એક દશાંશ રહે હોય (જોતું) કરવું અથવા લંગાઈથી પહોળાઈમાં એક અઠાંશ રહે હોય કરવું, અને તેવા સિંહાસનોની લંગાઈના અર્ધ ભાગની કે ઉંચાઈ કરવી જોઈએ. ૪

માલિની.

મુનિભિરપશરૈર્વામદ્રભાગવ્રયંસ્યાત્

ઉવપદ્મહવિભાગેર્ભાજિતેપીઠમદ્ધૌ ॥

કળકમપિદારાંશંસત્તથાપ્રાસપદ્ધી

શિવનવમુનિરત્નદંતિવાહોનૃવૈથૌ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સિંહાસનની પહોળાઈના સાત ભાગો કરવા, અને તે સાત

૧ બીપર્ણી નામનું ઝાક ગુજરાતમાં નથી; પણ ગાંધીયાં છે ત્યાં તેનું નામ " કિ. વણી " કહે છે. તે રંગે સફેદ હોય છે, જે તેનું લાકડું જરૂર મરાઠાઓ દોષ છે તેથી તેમાં બારીક ડાઘરમાં સારી નીખળે છે. અરબી-ખરાદ ઉપર ચઢારી તેના ખાસા વગેરે ઉતારવામાં આવે છે. તેને સેવન કહે છે. સિતાર બને છે. ૨ ગિયો, ૩ ટીબરજ, ૪ પતંગ, આ લાકડાનો લાલ રંગ દોષ છે, તેના રંગથી ખતરી વગેરે લોખંડી કરવાં રંગે છે. ૫ શિરીષ. આ લાકડાનો ઉપયોગ ગુજરાતમાં કરતા નથી અને તે વિનાશકારક છે. એવો વડેમ રામે છે; પણ તેમાં સમજવું જોઈએ કે, જોઈ પણ સ્થિતિ પ્રમાણે તે લાકડું વાપરવું નહિ. પણ અજ વસ્તુ કરવામાં કંઈ દોષ નથી તેજ પ્રમાણે કોઈમના લાકડા માટે છે. શિરીષ નામ શરસાનું છે.

* પાંચમા શ્લોકમાં સિંહાસનના ઉત્તમના ઉદ્દેશ બતાવે કરવા ૧ તે કાંઈ કશું નથી. તેમજ જિંદો ૫૨ પણ ન બતાવતાં અપ્પાહરમાં વાગ રાખેલી છે, તેમ જતાં પાંચનાંને

ભાગોમાંથી ત્રણ ભાગોનું ભદ્ર કરવું, તે બે ભાગોના દોષ કરવા અથવા સિંહાસનની પહોળાઈના પાંચ ભાગો કરવા. તે પાંચ ભાગોમાંથી બે ભાગોનું ભદ્ર કરવું, અને દોઢ દોઢ ભાગના દોષ રાખવા; એવા સિંહાસનના ઉદ્ભવના છાથી (૮૬) ભાગો કરવા, અને છાથીમાંથી આઠ (૮) ભાગોનું પીઠ અથવા ભાડવો કરી પાંચ (૫) ભાગોની કણી કરવી તથા સાત (૭) ભાગોની શાસપટ્ટી, અગિયાર (૧૧) ભાગોનો ગજથર, નવ (૯) ભાગોનો અશ્વથર, સાત (૭) ભાગોનો નરથર અને ચડિં (૧૪) ભાગોનો વેદી કરવી. ૫

શાર્દૂલચિક્રોહિત.

છાયંસ્યાદ્રસભાગમેવતિથિતૌભાગેનકક્ષાસનં

યુક્તંસ્તંભયુગેનતોરણયુતંરત્નૈઃ શુભૈઃસંચિતમ્ ॥

કર્તવ્યંનૃપવહ્નભંમતિમતાજ્યેષ્ઠંચસિંહાસનમ્

જ્ઞાતવ્યંચયશોભિવર્જનમિભૈઃસિંહેર્નૃકક્ષાસનૈઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—છ (૬) ભાગોનું છાથ કરવું, પંદર (૧૫) ભાગોનું કક્ષાસન અથવા કોટા કરવો, એવા સિંહાસનને ચાર સ્થંભોએ કરવા, તેને તોરણ

મુખજવા માટે અર્ધમાં રૂપટ બતાવું છે તે ક્વાથી લાગ્યા ૧ એમ પ્રશ્ન થશે તે પદ્ધતિ ખુલામો કરામાં આવે છે કે, આ રાજવલ્લભનો કર્તા સુરપાર મંડન પડિતના વંશમાં પણ ચાર પેઠી છે તેનો પોત અથવા પ્રપોત નાથા નામના સૂરપારે સિંહાસન માટે જન્મવેશી રીતિ અને કરેલા અર્ધ પ્રમાણેજ છે, એટલુંજ નહિ. પણ એજ મંડનના રમેશ બેળ પડા પ્રથો છે તે પેઠી “વારુમંડન” નામના મંથમાં દરેક વાત વિસ્તારથી બતાવી છે એટલે રાજવલ્લભનો અભ્યાસાર વાપરો જણાય છે. બુબો:—

પરશ્યાદયેમતેત્રયમિદંયુગાંશકં ॥

ગાઢ્યર્ધમંતુગાંશકંદર્મનેનકારયેન્ ॥ ૫૫ ॥

કર્ણગાર્ધનૃવેદાંશકાદ્યંશર્મનરપથકમ્ ॥

કર્ણાદિમાનિકંકુર્યાદ્દામળદ્રીયુગાંશકા ॥ ૫૬ ॥

ગજાનનૈર્વેદ્યાનંદનૈરા મસમિંશકં ॥

વેદીનૈર્દર્મૈર્ગજાનૈર્નિર્મિદેખારણમ્ ॥ ૫૭ ॥

અર્થ:—સિંહાસનના ઉદ્ભવના છાથી (૮૬) ભાગો કરવા અને તે ભાગોમાંથી ૮૨ ભાગોનો કિટ કરવા, એ ૮૨ ભાગોના ભાડવો કરવો, એક ભાગનો કંઈ કરવો, ૮૨ ભાગોનું કણી કરવું, બે ભાગોનું ભાડવો કરવું, બે ભાગોનો કાન કરવો, ૮૨ ભાગોનો ભાડવો કરવો, અગિયાર ભાગોનો ગજથર કરવો, નવ ભાગોનો અશ્વથર કરવો, સાત ભાગોનો નરથર કરવો, ચડિં ભાગોની વેદી કરવી, ૭ ભાગોનું કણી કરવું અને પંદર ભાગોનો ભાડવો અથવા કક્ષાસન કરવું એટલે ૫૫, ૫૬, ૫૭

सिंहासन तल भाग ७

कोण भाग २

भद्र भाग ३

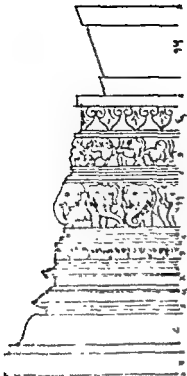
कोण भाग ३॥

भद्र भाग २

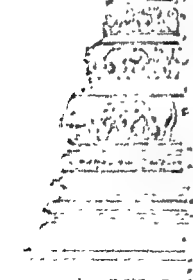
सिंहासन तल भाग ५

सिंहासन उदय

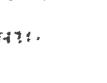
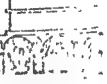
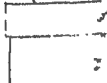

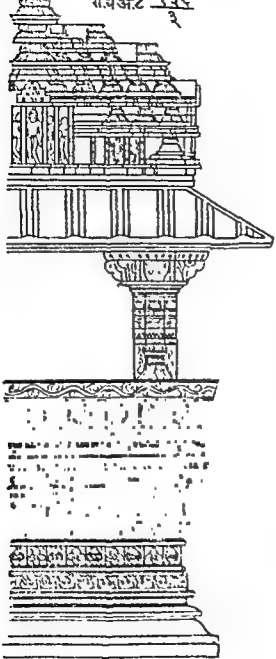
विहमर ३१५

विहमर ३१६

विहमर ३१७

सिंहसम उदय.

૪૨૫, ઉપા પ્રકારનાં ૨૧૦૦ જડાં, એવું જ્યેષ્ઠમાનનું સાબને વહાણ ને સિંહાસન તે પુદ્ધિમાન પુરૂષે કરવું. વળી ને સિંહાસનને ગજથર, સિંહથર, નરથર, અને હાસન હોય એવું સિંહાસન હોય તેા ક્ષીત્તની વૃદ્ધિ થાય છે. ૬
ઉપજાતિ.

નરાસ્તુવેદીપુનરેવછાયંસુલાસનંતોરણસંયુતંસ્યાત્ ।

પીઠંચકુંભઃકલશંવિટંકમુતંગસંજંસહછાયકેન ॥ ૭ ॥

અર્થઃ—ત્રીજા પ્રકારના સિંહાસન વિશે નરથર, વેદી, છાય, મુખાસન, અને તોરણ સહિત કરવું. ચોથા પ્રકારનું સિંહાસન એવું કરવું કે, પ્રથમ હઠા પ્રમાણે પીઠ અને તે પીઠ ઉપર કુંભાનો થર, તેના ઉપર હજારાનો થર, તેના ઉપર ત્રણતાલીનો થર અને તેના ઉપર છાય હોય એવું ને સિંહાસન હોય તેનું “ઉત્તમ” નામ કહેવાય છે. ૭

દ્વાદ્વલચિક્રીઢિત,

પીઠેભૌહરિવોદિકેચસુયશઃછાયેનસિંહાસનં

હસ્તીમાત્રિકવેદિકાસનમતસ્તદીપચિન્નંભવેત્ ।

છત્રંજ્યેષ્ઠમશીતિવેદસહિતંદ્વાસપતિર્મધ્યમં

પષ્ઠાકન્યસમંગુલેર્નરપતેર્દેવંશતાર્દેશુભમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થઃ—પાંચમા પ્રકારના સિંહાસનમાં પીઠ, ગજથર, સિંહથર, વેદિકા અને છાય હોય તેા એવા સિંહાસનનું “સુયશ” નામ છે. અને છૂટા પ્રકારના સિંહાસનમાં ગજથર, માત્રિકાથર, વેદિકા, આસન અને છાય હોય, એવું ને સિંહાસન હોય તેનું “દીપચિન્ન” નામ કહેવાય. એવા સિંહાસન ઉપર શાળના ચિરે છત્ર કરવું. તે જ્યેષ્ઠમાનનું ચોસાદી (૮૪) આંશુગનું કરવું. જ્યેષ્ઠ (૭૨) આંશુગનું મધ્યમ માનનું અથવા સાડે (૬૦) આંશુગનું કનિષ્ઠ માનનું કરવું જ્યેષ્ઠ. એ ત્રણ પ્રકારનાં છત્રે રાજા માટે કરવાં, પણ દેવતાઓ માટે તેા પચાસ (૫૦) આંશુગનું છત્ર કરવું. ૮

ગવાક્ષલક્ષણં.

ઉપજાતિ.

વાતાયનોલુંવિકયાવિહીનોયુધેરુદીર્ણસ્ત્રિપતાકપ્ય ।

દ્વિલુંવિકશ્વોભયસંજ્ઞકશ્વયઃસ્વસ્તિકોસૌયુગલુંવિયુક્તઃ ॥ ૯ ॥

અર્થઃ—તે ગવાક્ષને કહુંજિ ન હોય તેવા ગવાક્ષનું “ત્રિપતાક” નામ

પંડિતોએ કહ્યું છે; જે ગવાક્ષને બે હુનિ હોય તે “પ્રિયવક્ત્ર” નામ ગવાક્ષ કહેવાય; જે ગવાક્ષને ચાર હુનિ હોય તે “સ્વચ્ચિત્ર” અથવા “નંદાવર્તક” ગવાક્ષ કહેવાય છે. ૯

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

સ્યાદ્વાણેઃપ્રિયવક્ત્રવસુમુખઃપદ્મિર્યુતશ્રેતિવ
છાચૈકેનયુતઃસુવક્ત્રઉદિતોદ્વામ્યાંપ્રિયંગોભવેત્ ।

एकेनोपरिपद्मनाभउदितस्तदोपचित्रोयुगेः

वैचित्रःशरपंक्तिभिस्तुविविधाकारैर्युतःपंचचम् ॥ ૧૦ ॥

અર્થ—જે ગવાક્ષને ૨ હુનિ હોય અને પાંચ મુખ હોય તે “પ્રિયવક્ત્ર” અથવા “સુમુખ” નામનો ગવાક્ષ કહેવાય; જે ગવાક્ષને એક છાંય હોય તેનું “સુવક્ત્ર” નામ છે; જેને બે છાંય હોય તેનું “પ્રિયંગ” નામ છે; જેને ત્રણ છાંય હોય તેનું “પદ્મનાભ” નામ છે; જેને ચાર છાંય હોય તેનું “ઉપચિત્ર” નામ છે અને જે ગવાક્ષને પાંચ છાંય હોય તેનું “વૈચિત્ર” નામ છે, એ રીતે ગવાક્ષો હોય છે. ૧૦

सिंहोदैर्घ्यविवाद्धितोहिपृथुलेहंसोगवाक्षोभवेत्

तुल्योसौमतिदोपिभद्रसहितोज्ञेयस्तुबुद्धपर्णवः ।

द्वारेणैवयुगास्तकेणगरुडःपक्षद्वयेजालकं

પ્રોક્તાઃપંચદશૈવરૂપમદલાવેદ્યાદિકક્ષાસનૈઃ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ—જે ગવાક્ષ લંબાઈમાં વધારે હોય તેનું “સિંહ” નામ છે; જે પહોળાઈમાં વધારે હોય તેનું “લેહ” નામ છે; લંબાઈ અને પહોળાઈમાં સરખો હોય તેનું “સૌમતિ” નામ છે, જે ગવાક્ષ ભદ્ર સહિત હોય તેનું “જ્ઞેય” નામ છે; અને જેને ચારે તરફ દારો હોય તેનું “ગરુડ” નામ છે, એવા ગરુડ ગવાક્ષને બે તરફ દારો હોય અને તે દારોને જાળિયો હોય; એ રીતે રૂપ, મહત્ત્વ, વેદી, અને કક્ષાસન સહિત પંદર પ્રકારના ગવાક્ષો કરવાનું કહ્યું છે. ૧૧

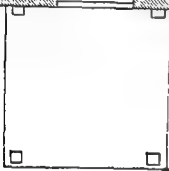
* ઉપરના શ્લોકમાં હુનિઓ માટે જે કહેવામાં આવ્યું છે. તે કરતાં વાસ્તુમંત્રીમાં વધારે હુનિઓ કહી છે; તેમજ આ રાજવલ્લભમાં જનાવેલી હુનિઓ કરતાં વાસ્તુમંત્રી અને વાસ્તુસાર એ એ મંત્રનો કર્યા એમ મંત્રન છતાં તેમાં વધારે કહી છે; તેમજ ગવાક્ષોના નામોમાં ૧૨૧૨ ખજ યાજ છે જુઓ વાસ્તુસારમાં મંત્રન કહે છે ૧—

ગવાક્ષાસિપતાકારણોદ્દિલુંવિક્રમયોમત

राजवल्लभ अध्याय ८.

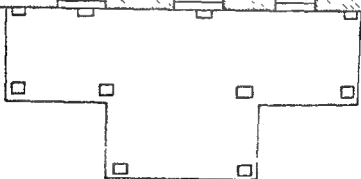
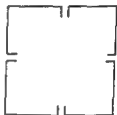

हंम.

मतिद.

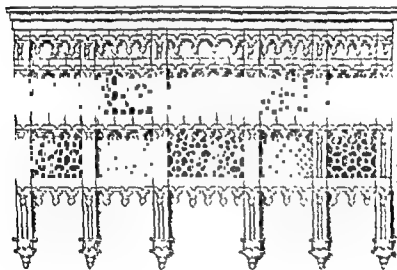
गरुड जाळियो सहित.

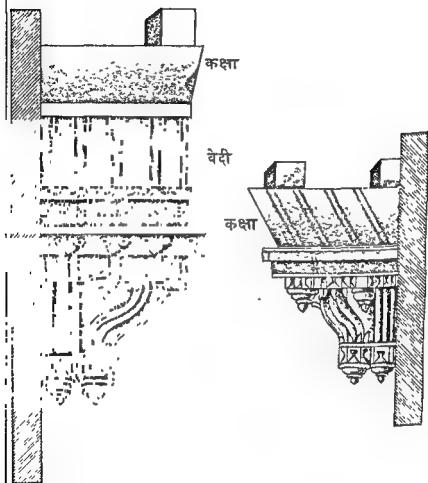
सुधर्णव

राजयल्लभ अध्याय ८.

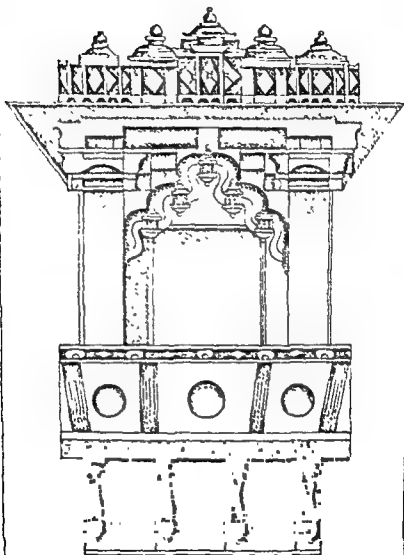
सिंह.

राजवल्लभ अध्याय ८.

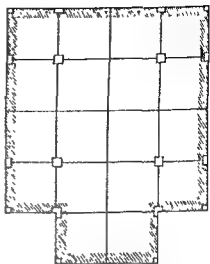

राजवल्लभ अध्याय ८.

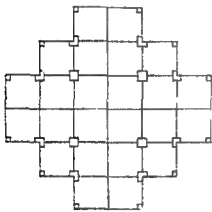

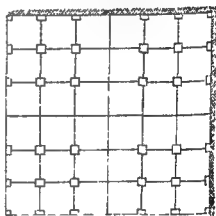
नंदा १

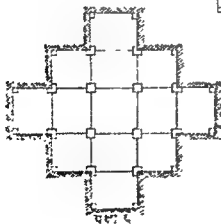
भद्रा २

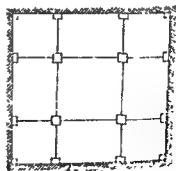
जगदा ३

गृणा ४

दिव्या ५

दिव्या ५

રાજસભાદક.

વપજાનિ.

સભાચનંદાપરતોપિભદ્રાજયાચપૂર્ણાક્રમતોપિદિવ્યા ।

પક્ષીચરત્નોદ્ધવિકોત્પલાદૌવૃધેર્વિધેયાવનિપાલગેહે ॥ ૧૨ ॥

અર્થ:—રાજાઓની સભાઓ ૧૫૬ (૮) પ્રકારની થાય છે. તેમાં પ્રથમ “નંદા” બીજી “મદ્રા” ત્રીજી “જયદા” ચોથી “પૂર્ણા” પાંચમી “વિદ્યા” છઠ્ઠી “મદ્રા” સાતમી “રત્નોદ્ધવ” અથવા “રત્નોદ્ધવિકો” અને આઠમી “વૃધે” એ રીતે આઠ પ્રકારની સભાઓ છે તેવી સભાઓ સુદિમાન પુરૂષે રાજાઓના મુકે કરવી ૧૨

યમન્નતિલકા.

ક્ષેત્રંચતુષ્ઠયપદૈરપિપોડશાંશંમચ્ચેતુરીયપદમેકપદોલબુશ્ચ ।

નંદેતિભદ્રસહિતાચપદેનભદ્રાતદ્દેદતશ્ચજયદાલબુનાચપૂર્ણા ॥૧૩॥

અર્થ:—તે સભા કરવાના હોયની એક બાજુએ ચાર પદો અથવા ચાર વિશાળો કરવા, અને તેજ રીતે ચારે તરફ ચાર ચાર પદો કરવાથી સોળ (૧૬) પદો થાય; તે પદોના મધ્યના જે ચાર પદો છે તે ચારેતુ’ એક પદ કરી સભા આગળ એક બલિદં કરવાથી તે “નંદા” સભા થાય; અને તેજ નંદાની આગળ એક બદ્દ હોય તો તે સભાતું નામ “મદ્રા” થાય; પણ તેજ નંદા-સભાની ચારે તરફ બદ્દો હોય તો તે સભાતું નામ “જયદા” થાય તેજ નંદાની ચારે તરફ લઘુ હોય તો તેનું “પૂર્ણા” નામ થાય. ૧૩

નંપાવર્ચયતુર્લુચિસ્પુલંચિ.પ્રિપાનનઃ ॥૧૩૪॥

સન્મુખોદ્ગાદશ્ચપુત્રઘંડા પંચમકોર્નિતાઃ ॥

અર્થ:—જે સભાઓ (પ્રિપાન) સુજિ ન દોષ તેનું “ત્રિપાનક” નામ છે, જેને જે દુજિ દોષ તેનું “દુષાય” નામ, જેને ચાર સુજિ દોષ તેનું “નંદાવર્ચ” નામ જેને આઠ સુજિ દોષ તેનું “પ્રિપાનન” નામ અને જેને ચાર સુજિ દોષ તેનું “અન્નુષ” નામ ૯; જે રીતે સભાઓના પાંચ પ્રકાર કરવા છે.

ઉપજાતિ.

દિવ્યાસમાકેવલનંદમાગામદ્રેશ્વરુર્મિઃસહિતાચયક્ષી ।

રત્નોદ્ભવાસ્યાદ્યુગતોઽપિતુલ્યાતથોત્પલાસ્ત્યાપ્રતિભદ્રતશ્ચ ॥૧૪॥

અર્થ—ક્રૂર નવ ભાગેની સભા હોય તો તે “૫દિવ્યા” સભા કહેવાય; પણ તેજ દિવ્યાની ચારે તરફ એક એક ભાગે ભદ્રો હોય તો તે “દ્યક્ષી” નામની સભા કહેવાય; તેજ દિવ્યાની ચારે તરફ ત્રણ ત્રણ પદનાં ચાર ભદ્રો હોય તો તેનું નામ “૭રત્નોદ્ભવા” કહેવાય; અને તેજ રત્નોદ્ભવાના દરેક ભદ્રો આગળ એક એક પ્રતિભદ્ર હોય તો તેનું નામ “૮ઉત્પલા” કહેવાય છે. ૧૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

સ્તંભૈસ્તોરણરાજિતૈશ્ચમદલાનિર્વ્યૂહવૈતાનકૈઃ

લુંવાચૈર્ગજસિંહવાજિવિવિધૈનૃત્યાન્વિતૈઃશોભનમ્ ।

રત્નસ્ફાટિકરંગભૂમિનૃપતેઃ ક્રીડાસ્પદંમંડપં

કુર્યાદક્ષિણમદ્રકેચરુચિરાંતન્મધ્યતોવેદિકામ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ—ઉપર કહેલી સભાઓ વિષે સ્તંભા, તોરણ, મહળો, નર્તુ, અને છાદ કરણ, અને તે છાદ વિષે હુંગો કરવી. એ સભામાં હસ્તિ, ઘોડા, સિંહો સાથે નૃત્ય કરતી હોય એવા ભાવની પૂતળિયો, તથા તે સભા આગળ રત્નો અને રક્ષાટિકાવડે જડેલી એવી રંગભૂમિ કરવી; અને તે રંગભૂમિ આગળ ક્રીડા કરવા માટે મંડપ કરવો, એટલુંજ નહિ પણ, એ સભાની જમણી તરફના ભદ્રમાં કુશોભિત વેદિકા કરવી. ૧૫

વેદિકા લક્ષણં.

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

વેદીકોણચતુષ્ટયેનસકલેપાણિગૃહેસ્વસ્તિકા

કલ્યાણંરવિકોણકેશ્ચનૃપતેઃસામદ્રિકાસર્વદા ।

કોણેઃશ્રીધરિકાચવિંશતિમિતૈસ્તિસ્તોમરાણાંગૃહે

કર્ણરપ્થભિરન્વિતાચગ્રુભદાચંડથર્ચનેપદ્મિની ॥ ૧૬ ॥

અર્થ—સમના કામમાં સર્વ ઠેકાણે ચાર ખુલાની વેદી કરવી કરી છે. તે ચાર ખુલાવાળી વેદીનું “સ્વસ્તિકા” નામ છે, રાજની સભામાં બાર

જ્ઞાની વેદી કરવી. તે વેદીનું “અદિકા” નામ છે, તે અદિકા વેદી કદયાણુ કર્તા છે, વીચ (૨૦) જ્ઞાની વેદી દોષ તો તેનું “શ્રીધરિકા” નામ છે, એ શ્રીધરિકા અને પ્રથમની સ્થિતિકા તેમજ બીજી અદિકા મળી ત્રણે પ્રકારની વેદીઓ દેવમંદિરમાં કરવી કહી છે, પરંતુ જરૂરીના પૂજનની અને હોમયાગાદિ માટેની આઠ જ્ઞાની વેદી કરવી કહી છે, તે વેદીનું “પદ્મિની” નામ છે, એ વેદી શુભ રૂપ આપનાર છે. ૧૬

વિપ્રેસસકરાચભૂપભવનેપટ્પંચવૈચેતયા

કૂર્યાદ્ધસ્તચતુષ્ટયંચપલેત્રિદ્વયેકતોહીનકે ।

તસ્યોદ્ધેચનરેશ્વરાસનમતોમંડંચતુઃસ્તંભકં

હેન્નામૌક્તિકપટ્ટકૂલમણિભિઃસોમ્યાનનંરાજિતમ્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થ:—આઠાણુનું ધર દોષ ત્યાં સાત (૭) હાથની વેદી કરવી કહી છે; રાજધર દોષ તો છ (૬) હાથની વેદી કરવી; વૈશ્યનું ધર દોષ તો પાંચ હાથની (૫) વેદી કરવી, અને શુદ્રનું ધર દોષ ત્યાં ચાર હાથની (૪) વેદી કરવી કહી છે. એ રીતે અનુક્રમે કહેલી વેદીઓમાં જેવી જ્યાં દોષ ત્યાં તે વેદીની લંબાઈથી ત્રીજા ભાગની કે વેદીની ઉંચાઈ કરવી અથવા વેદીની લંબાઈથી અર્ધ ભાગની (એક દ્વિતિયાશે) કે ઉંચાઈ કરવી, અથવા જ્યાં જેટલી દોષ ત્યાં તેટલીજ ઉંચાઈ કરવી, (જેટલી લાંબી તેટલી ઉંચી) અને તે વેદી ઉપર રાજાનું ‘સિંહાસન કરવું, ચાર સ્તંભાને મંડપ કરવો અને તે મંડપને કુવર્ણ, મોલી, પટકૂળ અને મણિઓવટે યોભાયમાન કરવો. ૧૭

મંદાક્રાંતા.

દીપસ્તંભંત્રિકરસુદયેપદ્મિરૂનંક્રમેણ

હસ્તાંતંતત્ત્વિહિતમપિતેઃપીઠકુંભાન્વિતંચ ।

દીપસ્યોદ્ધેકનકલદંશોમિતંકંકણાયૈઃ

કૂર્યાદ્ધાતોરથતરુમૃતોનાગવંગેવિવર્જ્યે ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—દીપક ગુફાની દીવીને સ્તંભ ત્રણ હાથ ઉંચો કરવો, પણ ત્રણ

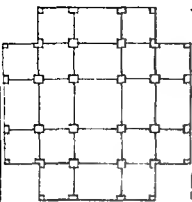
૧ સિંદામન (રાજનું) અને મંડપ એ બે કરવાનું બતાવ્યું છે; પણ મંદિરમાં ૨૫૪ ખુલાસો ન હોતાં જાણાદારમાં છે, તોપણ, આપણે સમજવું જોઈએ કે, રાજાને ખેસવા માટેની સમામાં વેદી દોષ તો તેના ઉપર સિંહાસનજ ચાપ, તેમજ મંડપ પણ ચાપ અને હોમયાગાદિ કાર્ય કરવાની વેદી દોષ તો તેના ઉપર પણ ચાર સ્તંભાને મંડપ ચાપ.

હાથ પૂરો ન રાખતાં તેમાંથી છ આંગુળ ઝોઝો કરી પોણાત્રણ હાથ ઉંચો કરવો, એવા અનુક્રમે દીવો મુકવાની દીવિયોના આઠ પ્રકાર કહ્યા છે. તે દરેક પ્રકારમાં છ છ આંગુળો દીપકનો સ્તંભ જોડો કરવો; એટલે છેવટ એક હાથ મુધીના સ્તંભવાળી દીવીને પીઠના ઘર અને કુંભાના ઘર લગાવવા, દીવીના મથાળે મુવર્ણનો કગથ, કાંકણી વગેરે પ્રકારની શોભાયમાન દીવી કરવી; પણ તે દીવી ધાતુની, કાંચની અથવા માટીની કરવી કહી છે. તે ધાતુમાં સીસું અને કપીર, એ બે ભતિની ધાતુની દીવી કરવી નહિ. ૧૮

इति श्री रामचल्लभे वास्तुशास्त्रे तिहासनं, छत्र गवाक्ष सभाष्टक वेदिका चतुष्टय दीपसंभ सप्तमं अष्टमोऽध्याय.

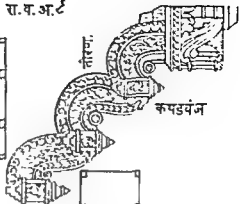

* એ.કે. અને જ.ક.ના કાગળો ઉપર, ત્રણ દાખલાથી જ અમુક આંગળી કરી
તેજસ્વી હ.જ.હ. ૧. ને ખડી આડી હ.જ. ૨ મથાળે હ.જ. ૩. ને હાથ ૪. પેશાને
હ.જ. ૫. હે. હ.જ. ૬. જગ: હ.જ. ૭ અને એક હાથ ૮ એ ગીડ આઠ પ્રકાર છે
૦.૬.૨. ૨૭-૩-૧૧ ૧૫ ૫, ૫

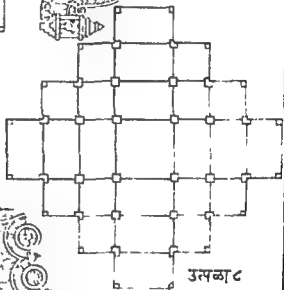
रत्नोद्भव. ७.

रा. व. अ. ८

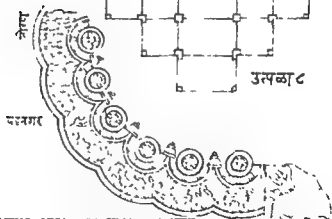

तीरण.

कपडयंज

उत्पळा ८

क्रेण

चरनगर

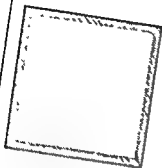
निम्नपूर.

राजवल्लभ अध्याय९

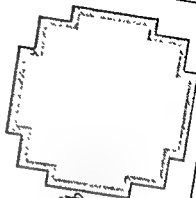
मदल

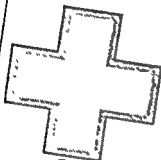
रा. घ. अ. ८

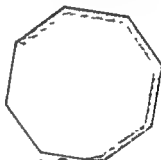
स्वास्तिक. १

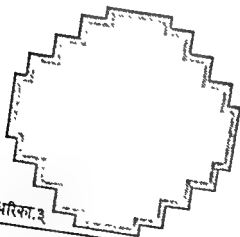
भद्रिका. २

पाद्विनी. ४

पाद्विनी. ४

श्रीधरिका. ३

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૧ મો.

ભુજંગપ્રયાત.

ગૃહાવાસ્તુશાસ્ત્રોદર્ધોરાજયોગ્યાઅનંતાહિસંત્યત્રતેભ્યઃકિયંતઃ ।

મયોક્તાશ્વયોગ્યાનૃપાણાંસમૃદ્ધયેસુશોભાન્વિતાત્સ્તેકમ્યાણદાશ્વ

અર્થઃ—વાસ્તુશાસ્ત્ર દ્વયી સમૃદ્ધાં રાજ્યોને યોગ્ય એવાં અનંત પ્રકારનાં ઘરો છે તેમાનાં દેટલાંક ઘરો સમૃદ્ધિ આપનાર તથા સુશોભિત અને કદયાળુમારી એવાં રાજ્યોને યોગ્ય ઘરો એ આ ઠેકાણે (રાજવલ્લભામાં) કહ્યાં છે. ૧

ત્રિશાલંગૃહંદિકત્રયે-હસ્વયુગ્મંમુખેવીથિકાગ્રેચપટ્દારુમધ્યમ્ ।

ગુણાલિંદચાતુર્દિશંચૈકવત્કંગવાક્ષંચકોણેચમદ્રંવિધેયમ્ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—ત્રિશાળ ઘરને ત્રણ દિશાઓમાં બેબે હસ્વ હોય તથા તે ધરના મુખ આગળ વીથિ હોય અને મધ્યે પટ્દારુ હોય તે એક પ્રકારનું ઘર છે અને બીજા પ્રકારનું ત્રિશાળ ઘર થાય છે તે એવી રીતે કે—

ત્રિશાળ ઘરનાં ઘરો દિશાઓએ ત્રણ ત્રણ અંધિરો હોય, તેવા ઘરને એક મુખ હોય અને તે ધરના ખૂણાઓ વિષે ગવાશે હોય અથવા બક્રો હોય તો તે બીજા પ્રકારનું ઘર છે એમ સમજવું. ૨

મુખેમદ્રકેશ્રીપરંમાહયુક્તંતથામૂલ્લિકાઃપંચસસૈવભૂમ્યઃ ।

વિનાછાદનંમંડપંવેદવત્કરિપુષ્પગૃહંરાજ્યવર્ધન્યમેતત્ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—જે ત્રિશાળ ઘરના મુખ આગળ માહ સહિત ભદ્ર હોય તે “શ્રીધર” નામા ઘર કહેવાય; જે ઘર પાંચ (૫) અથવા સાત (૭) ભૂમિનું હોય, તેવા ઘરને જાળિઓ અને બારિઓ હોય પણ મદ્ય દાંડયા વિનાનો હોય એટલુંજ નહિ પણ, એવા ઘરને ચાર મુખ હોય તો તે “રાજ્યવર્ધન્ય” નામા ઘર કહેવાય, એ ઘર શત્રુનો નાશ કરનાર છે. ૩

જ્ઞાતિની.

મધ્યેનિસ્નંત્વંગણાગ્રંથોદ્દેશશ્ચૈવંપુત્રનાશાયગેહમ્ ।

સ્તંભશ્રેણીમધ્યમાનેનકાર્યાન્યૂનાધિક્યેનેવપૂજાનચશ્રીઃ ॥૨૪॥

અર્થ:—જે ઘર મધ્ય ભાગમાં નીચું હોય અને ૪ આંગળા આગળ ઉંચું હોય તો તેણું ઘર નિરંતર પુત્રનો નાશ કરનાર છે, વળી ઘરને સ્તંભાની ઓળ મધ્યમાનની કરવી, પણ માન કરતાં ઓછી કે વધારે પંક્તિ કરે તો તેના ઘર-ધણીને જગતમાં માન્ય અને લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ થાય: નહિ, ૪

હીનસ્તંભેશાલયોર્વાહપદ્દેનોવેધ:સ્યાદન્યતોવેદાદવ ।

ભૂમેર્જેયંરુદ્રસંખ્યાપ્રમાણંતુલ્યાનેષ્ટાવર્ધમાના:શુભા:સ્યુ: ॥ ૫ ॥

અર્થ:—જે દિશાગ ઘરમાં શાળાના સ્તંભથી બહારના પાટડે ઓઠા સ્તંભ હોય તો તેથી કાંઈ વેધ ગણાય નહિ; પણ શાળામાંજ સ્તંભની એક પંક્તિમાં સ્તંભ ઓઠા હોય, અથવા સ્તંભની એક પંક્તિમાં સ્તંભ વધારે હોય તો તે વેધ ગણાય છે માટે ઘરમાં તેવો વેધ લાવવો નહિ; ઘરને એક ભૂમિથી અગિયાર (૧૧) ભૂમિ: સુધીનું કરવું; પણ તે ભૂમિકાઓ સમ નહિ કરતાં વિષમ ભૂમિકા કરવી. ૫

યસંતતિલકા.

સાર્ધત્રયેણવિભજેત્કરતત્વસંખ્યામધ્યેનવાંશમુદિતંચપદાર્ધમિત્તી ।

સ્તંભાશ્વષોડશગૃહેપિચમદ્રકેપુદંતૈર્મિતાશ્વસકલાસુચતુર્મુલંસ્યાત્

અર્થ:—ઘરની ભૂમિને સાઠાત્રણ ભાગે વહેંચી તેમાંના ત્રણ ભાગમાં નવ ઠાકાઓ કરવા અને બાકીના અર્ધ ભાગમાં બે તરફની બે ભોંતો કરવી; તે ઘરમાં સોળ (૧૬) સ્તંભા કરવા તે એવી રીતે આવે કે,—

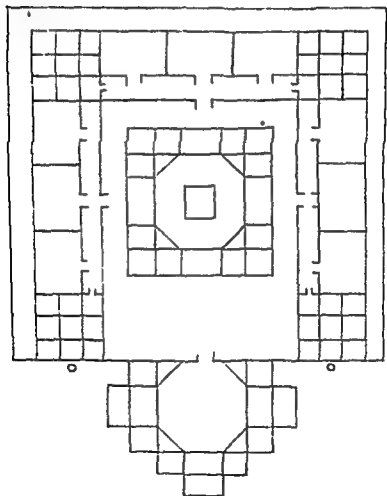
ચાર ભોંતોના મળી ચાર (૧૨) અને મધ્ય ભાગમાં ચાર સ્તંભાઓ મૂકવા; પણ જે ઘરને ચાર સુખ હોય તે ઘરને ચારે દિશાઓમાં એક એક ભદ્ર

÷ આગળ આગળ ઘર ઉંચું બેઠએ નહી, એનો અર્થ એવો ■ કે પાછળના ઘરની ભૂમિથી આગળની સર્વ ભૂમિ નીચી બેઠએ; અર્થાત્ પાછળની ભૂમિ હોય તે આગળની ભૂમિને દેખી શકે એમ હોવું બેઠએ, પણ આગળની ભૂમિ કરતાં પાછળની ભૂમિ જાણી બેઠએ નહિ. તેમજ પાછળના ઘરના ઉદયથી આગળના ઘરનો ઉદય પણ નીચો હોવો બેઠએ.

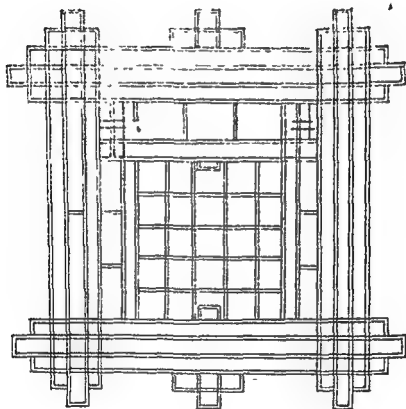
रा० अ० ९

१५६ रा.च.अ.९

आ "श्रीधर, घर छे पण ०,० आयी निशानीवाला ठेकाणें
जालियोके बारियो होय तो तेथी तेनुं नाम "राज्यवर्धन्य,
फहेवाय.

૧૫૬
૨
રા.વ.અ.૯

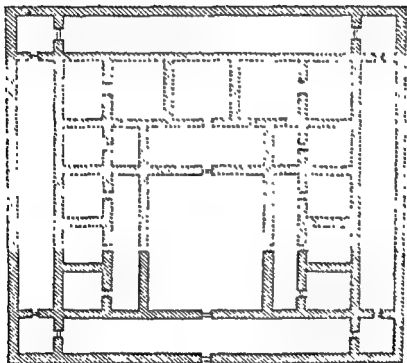

ત્રિશાલઘરરાજાઓને.

१४६

३

रा. १ व. १ अ. ९

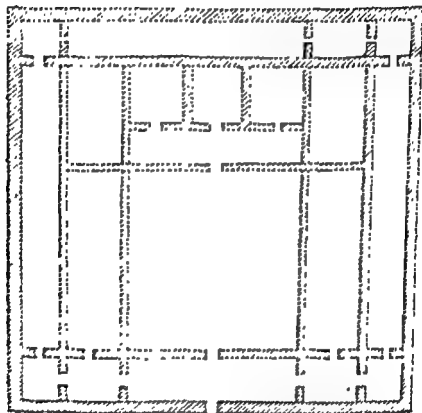

त्रिशालपर राजाओने.

१४६

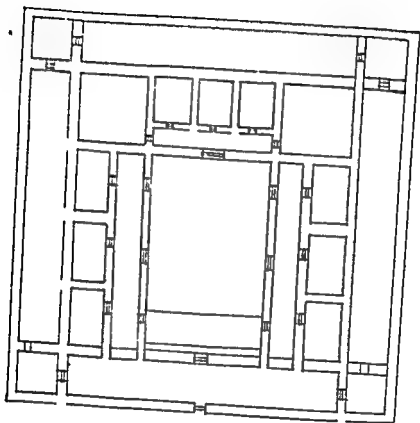
४

रा.व.अ. ९

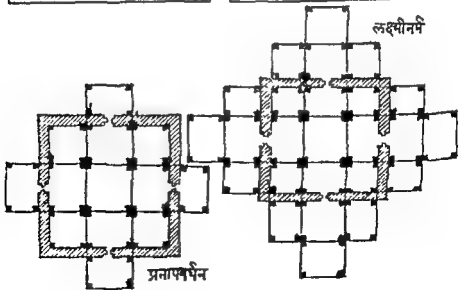
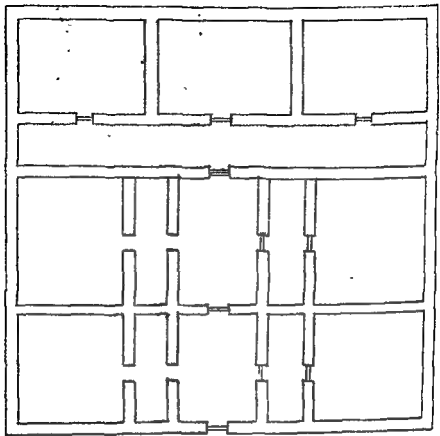

त्रिशालघर राजाओने

૧૫૬
૫
રા.વ.અ.૯

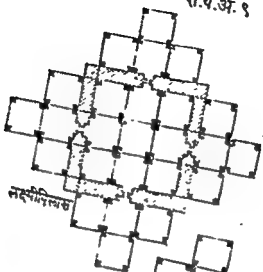

ત્રિશાલધર રાજાઓને.

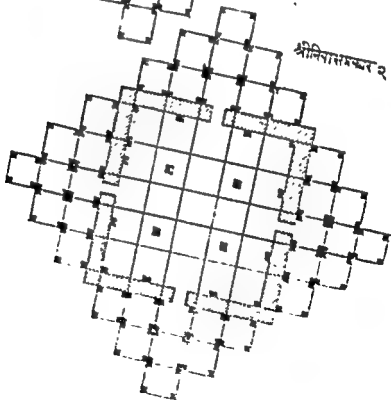

१४६
७

सा.च.अ. ९

नक्षत्रविन्यास

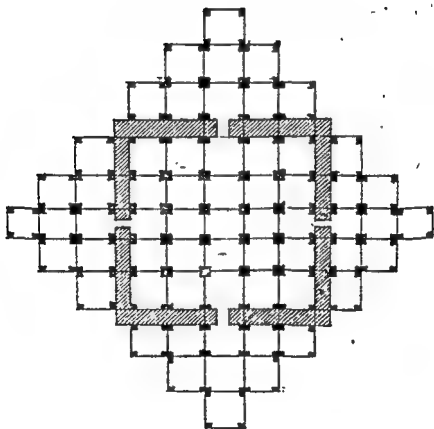
श्रीनिवासचक्र २

१४६

८

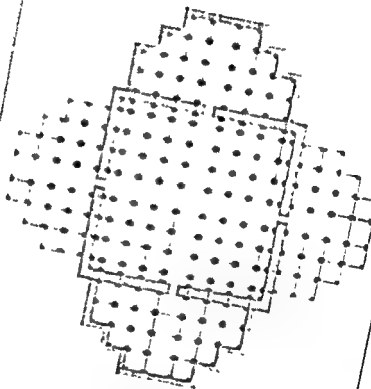
सावाआ ९

श्री निवासप्रकार-२

(८१)

ग च अ. ८

कमलोद्भव.

રાજવલ્લભ અધ્યાય. ૯

૧૧ પાટલો

૧૧૩ શ ૩.

૧૧૪ ખરણું

નવ ભાગ ઉદય.

૫૧ સ્તંભો

૧ કુંભી

શરૂં, ખણું.

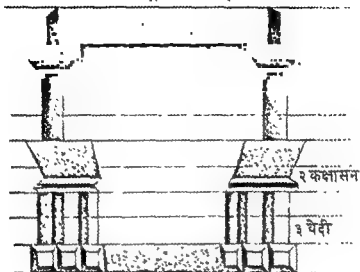
કુંભી અષ્ટાક્ષ

કુંભી ચોરા.

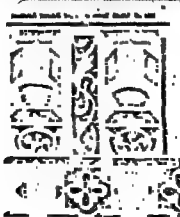

 ડરાજા સ્તંભો શરૂં પાટલો અને કુંભી ધો તે ચતાવેલ છે તે રાજાઓ મારે છે

राजवल्लभ अध्याय ९

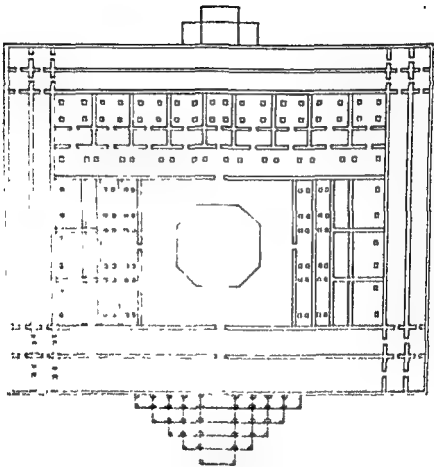
१० भाग उदय

आविजे भागे
नमेलो कंठ ३

कक्षासन भाग २

रा.व.अ. ९

नवशालागृह राजाओं

આવે અને તે દરેક ભદ્રમાં ચાર ચાર સ્તંભાઓ આવે, એ રીતે મળતાં પ્રથમ
કહેલા સોળ સ્તંભા અને ચાર ભદ્રના મળી ધીબ (૧૬) સોળ સ્તંભા મિળ-
વતાં (૩૨) બીસ સ્તંભાઓ થાય, “પ્રતાપવર્ધન” ધર કહેવાય છે. ૬

ઉપજાતિ.

મદ્રેપુમ્ભિદ્વયમૂર્ધ્વમાઢંસાર્ધત્રિભૂમંકથિતંચગેહમ્ ।

પ્રતાપવર્ધન્યમિદંનૃપાણાંલક્ષ્મીવિલાસંચવદામિતસ્માત્ ॥૭॥

અર્થ:—જે ધરના ભદ્રોમાં જે જે ભૂમિઓ હોય અને તે ભૂમિઓ ઉપર
ખાડે હોય, તે દરેક ભદ્રને (૧૦) દશ દશ સ્તંભા હોય, એ ચાર ભદ્રોના
મળી (૪૦) ચાળીસ સ્તંભાઓ થાય, ધરની ભૂમિ સાડાત્રણ ભાગની હોય
તેવા ધરને પ્રથમ અભ્યા પ્રમાણે (૧૬) સોળ સ્તંભાઓ આવે તો તેવા ધરનું
નામ “લક્ષ્મીવિલાસ” કહેવાય છે. ૭

સ્તંભાદશદશમદ્રંચૈકંપોઢશમધ્યેતત્સમરૂપમ્ ।

મદનશરાવનિમાઢસમેતંલક્ષ્મીનર્મકરોતિચનિત્યમ્ ॥૮॥

અર્થ:—જે ધરના ચાર ભદ્રોમાં દશ દશ સ્તંભાઓ હોય તેવા ધરની
ભૂમિના મધ્યના પાંચ ભાગે કરી તેમાંથી જે ભાગેની ભૂમિ મધ્યમાં રાખી
ભાદ્રીના ત્રણ ભાગેમાંથી દોઢ દોઢ ભાગની ભૂમિ ચારે બાજુએ રાખવી, તથા
તે ધરમાં સોળ (૧૬) સ્તંભાઓ આવે, એ સોળ સ્તંભાઓ અને ચાર ભદ્રોના
(૪૦) ચાળીસ સ્તંભાઓ મળી (૫૬) છપ્પન સ્તંભાઓ થાય તેથી તેવા ધરનું
નામ “લક્ષ્મીનર્મ” કહેવાય, એનું ધર નિત્ય લક્ષ્મીની વૃદ્ધિ કરે છે. ૮

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

ભાગા:પંચગુણાશ્ચપંચમવનેપટ્ત્રિંશતાસ્તંભકૈ:

કુઢયેચાર્દ્ધપદેચનંદપદકૈર્મદ્રંચતુર્દ્ધારકૈ: ।

મદ્રેવૈગુણમદ્રકાણિસકલેઽષ્ટાશીતિકા:સ્તંભકા:

માઢંભૂત્રિતયેચ સાર્ધશરમૂ:સ્પ્યાચ્છ્રીનિવાસંગૃહમ્ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—ધરની ભૂમિના પાંચ ભાગે અથવા ત્રણ ભાગે કરવા, એ જે

પ્રકારમાંથી પ્રથમના પ્રકારમાં જે ઘરની ભૂમિના પાંચ ભાગો કરવામાં આવે તો તેમાં છત્રીસ (૩૬) સ્તંભાઓ આવે અને અર્ધ ભાગની ભૂમિમાં બીતો આવે તથા ચારે તરફમાં ચાર દ્વારો આવે; તે દરેક દ્વારને નવ (૬) પદનાં ભદ્રો થાય, અને તે દરેક ભદ્રમાં ત્રણ ત્રણ ભૂમિકાઓ થાય, અને જે કહેલા દરેક ભદ્રમાં અઢાર (૧૮) સ્તંભાઓ આવે એટલે ચારે ભદ્રોના મળી બહોતેર (૭૨) સ્તંભાઓ થાય; તે સ્તંભાઓ અને મધ્યની ભૂમિના છત્રીસ (૩૬) સ્તંભાઓ સાથે મેળવતાં એકસો ને આઠ (૧૦૮) સ્તંભાઓ થાય.

હવે બીજા પ્રકારમાં ઘરની ભૂમિના ત્રણ ભાગો કરવામાં આવે તો તે ઘરમાં સોળ (૧૬) સ્તંભાઓ આવે. જે સોળ ઘરની ભૂમિના સ્તંભાઓ અને ઉપર પ્રથમ પ્રકારમાં બતાવેલા ચાર ભદ્રોના બહોતેર સ્તંભાઓ (૭૨) જે બન્ને ને મેળવતાં અઠ્યાસી (૮૮) સ્તંભાઓ થાય તથા જે કહેલા દરેક ભદ્રમાં મંઠપ આવે, એવું જે ત્રણ ભૂમિ અને સાડીપાંચ ભૂમિનું જે બન્ને પ્રકારના ઘરનું એકજ “શ્રીનિવાસ” નામ છે. ૬

મધ્યેસ્તંભશતંચભાગસમિકોમિત્તીચતુર્ધારિકૈઃ

સપ્તાંશાદ્વિશરાંશરામસહિતંમદ્રંચતુર્ચિશતા ।

ષટ્ત્રિંશત્ત્વિશતીચતેતુસકલાઃસ્તંભાઃક્ષિતૌપૂર્વતઃ

નાન્નેતત્કમલોદ્ભવંચકથિતંભૂસાર્ધસસાન્વિતમ્ ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—ઘરની ભૂમિના સમ ભાગો (આઠ ભાગો) કરી તેમાંથી અર્ધા ભાગની બીતો કરવી અને બાકીના સાડાસાત ભાગોનું ઘર કરવું અને ઘરમાં સો (૧૦૦) સ્તંભાઓ આવે; જેવા ઘરને ચાર દ્વારો કરવાં, અને તે દરેક દ્વાર આગળ ભદ્ર કરવું, અને તે ભદ્રના પેહેલા ભાગમાં સાત ચોકિયોની પંક્તિ કરવી; તેજ ભદ્રના બીજા ભાગમાં વળી સાત ચોકિયોની બીજી પંક્તિ કરવી, અને જે ભદ્રના પ્રતિભદ્રમાં પાંચ ચોકિયોની પંક્તિ કરવી અને જે પ્રતિભદ્રના આગળના મુખ ભદ્રમાં ત્રણ ચોકિયો કરવી. જે રીતે એક એક ભદ્ર થયું તે આખા ભદ્રની સર્વ મળી ચોત્રીસ (૩૪) સ્તંભાઓ થાય; જેવા ચારે ભદ્રોના સર્વ સ્તંભાઓ એક સો ને છત્રીસ (૧૩૬) સ્તંભાઓ થાય. તે સ્તંભાઓમાં ઘરના સો (૧૦૦) સ્તંભાઓ મેળવતાં બસે ને છત્રીસ (૨૩૬) સ્તંભાઓ થાય થીતે તેવા ઘરનું “કમલોદ્ભવ” નામ થાય છે. ૧૧

હર્મ્યસ્પોદયકંવિભજ્યનવધાકુંભોભવેન્નાગતઃ

પાદોનેભરણંશિરશ્ચકથિતંપદ્મઃસપાદોભવેત્ ।

સ્તંભઃપંચપદોનભાગડદિતોકોણાષ્ટવૃત્તસ્તથા

ભાગાર્ધેનજયંતિકાનિગદિતાસાતંત્રકસ્યોપરિ ॥ ૧૧ ॥

અર્થઃ—સુવેલીના (રાજધરના) ઉદયના નવ ભાગો કરવા અને તે નવ ભાગોમાંથી એક ભાગની કુંભી કરવી; પોંચા ભાગનું અર્ધું કરવું; પોંચા ભાગનું ચૈદ્ર કરવું; સવા ભાગનો પાટડો રાખવો; સવાપાંચ ભાગનો સ્તંભ કરવો અને તે સ્તંભને અઠાસ અથવા ગોળ કરવો; પાટડાનો પોંચો ભાગ સાદો રાખી ઉપરના અર્ધ ભાગમાં તંત્રક અથવા તાંતર કરવો અને તે તંત્રક ઉપર જ્યોતિષા કરવી. ૧૧

મુનંગમપાત.

ગૃહસ્પોદયંદિગ્વિભાગેર્વિભજ્યદ્વિભાગેનકક્ષાસનંવેદિકાસ્યાત્ ।

ત્રિભાગેનતત્કંઠકોનિન્નમેવંગૃહસ્પોદયાર્ધેનપીઠંનૃપાણામ્ ॥ ૧૨ ॥

અર્થઃ—ધરના ઉદયના દશ ભાગો કરી તેમાંથી ત્રણ ભાગોની વેદી કરવી, તથા બે ભાગોનું કક્ષાસન કરવું અને તે કક્ષાસનને કંઠ ત્રીજા ભાગે નમેલો કરવો. એ રીતે ધરના ઉદયના અર્ધ ભાગે રાખ્યોને બેસવાની પીઠ થાય.

ઉપજાતિ.

ઉત્તાનપદોનૃપમંદિરેસૌહસ્તેચહસ્તેદ્વિયવોક્ષતઃસ્યાત્ ।

પાપાણતઃસૌખ્યકરોનૃપાણાંધનક્ષયંસૌપિકરોતિગેહે ॥ ૧૩ ॥

અર્થઃ—રાખના પ્રાસાદ વિષેના પાટડા ઉપરની છાત રાખવાની રીત એવી

૧ જ્યોતિષા એટલે દોઢી ૨ છાત એટલે છત અથવા પાંચગુણ; જેમ પાટિયાં પાથરી મેદી જાણ છે તેમ.

સાધારણ લોકોના ધરમાં પત્થરની છાત નાખવાથી ધનનો નાશ થવાનો દોષ જતાવ્યો છે; પણ મંથકર્તાને દેવ એવો છે કે સાધારણના ધરમાં પત્થરની છાત નાખે અરથ થવું થાય છે તેથી ધનનો જથ્થા કરવા માટે એમ કહ્યું છે, અથર એમ ન દોષ તો અપ-રાખિત જેવા પ્રાચીન અને પ્રમુખ મંથમાં અનેક દેસીનાં નામે જતામાં તેમથી જે દેશમાં લોકોની છત નથી પણ ફક્ત પત્થરનું કામ થાય છે ત્યાં તો છાત પણ પત્થરનીજ દોની જોઈએ. પણ જે દેશના જે ધરમાં સર્વ કામ લોકોનું હોય ત્યાં તો પત્થરની છાત નાખવી નહિ. કેમ, લોકો અને પત્થર એ બેની યજ્ઞ વગેરે કામનું અરથ મળવામાં આવે તો પત્થરનું અરથ વધશે, આ જાગતનો વધારે તપાસ કરતાં મારાથી આવામાં પ્રાધાન્યક “વારતુસાર” નામના મથમાં તેનો કર્ણા દારુ દેરુ કહે છે કે—

છે કે, દરેક હાથે બે જવ પ્રમાણે છાટની બાકાઈ રાખવી. એવી જ પાપાણી છાટ હોય તે રાખને સુખકારી છે પણ એવી છાટ સાધારણ લોકોના ઘરમાં નાખે તો તેથી ધનનો નાશ થાય છે. ૧૩

સુધેષ્ટિકેશર્કરયાવિયુક્તેસર્કરેસ્તેઃસુદ્ધાગૃહેભુઃ ।

શસ્તાનશસ્તંભવનેયુચિત્રંકપોતગૃધ્રાઃકપિકાકરૌદ્રમ્ ॥૧૪॥

અર્થ:—છાટના ચોટકના કામમાં ચૂનામાં કાંકરી રહેવા દેવી નહિ પણ તેજ ચૂનો ભૂમિ તળમાં (ચોટ ગરબિય વગેરે બાંધવાના કામમાં) વાપરવો હોય તો ચૂનામાં કાંકરી મેળવવાથી કામની મજબુતી થાય છે. વળી ઘરમાં ચિત્રો કરવાં હોય તો તે ચિત્રોમાં હોલો, ગીધપક્ષી, વાનર અને કામડો વગેરે ભય આપનાર પક્ષી ચીતરવાં નહિ. ૧૪

શાર્દૂલધિકીઢિત.

શુદ્ધોલિંદવિશેષતથ્વસકલાભૂમ્યોવરંડયાન્વિતા

છાયેનાપ્યપમત્તવારણયુતંમાડંતથાર્દોદયમ્ ।

મૌડોમદ્રચતુષ્કિકાભિરુદિતોમાડેનયુક્તસ્તથા

મપ્યેતુલ્યસપાદકૈઃસુમુકુલોવાશીર્પકૈઃશેખરઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ:—રાખોના પ્રાસાદો માટે છ (૬) લોકો કલા છે તેમાં પ્રથમ “શુદ્ધ” નામનો લોક છે તે એવી રીતે કે:—

૧ પ્રાસાદને અલિંગ હોય તે અલિંગની સર્વ ભૂમિઓ વસંદીવાળી હોય તેનું નામ શુદ્ધલોક પ્રાસાદ કહેવાય, અને બીજો “માડ” નામનો લોક છે તે એવી રીતે કે:—

ગાથા.

“ વરાગવર્ષકદમ્ પાયવસ્મયંમાર્ગ; પામાપયગિરેવા વરજેયધ્વારપતેજ- ”

અર્થ:—પ્રાસાદ અને ઘર ત્રિપે સ્તંભ અને પાદ્ય વગેરે બાકાઈના હોય તો તેના ઉપર જવની છાટ બાકી નહિ.

અને માથેનો દેડ એવો છે કે, ભાંડ બાકાઈને કામ હોય (સ્તંભ પાદ્ય વગેરે) ત્યાં તેવો ઉપર જવની છાટ બાકી નહિ, એટલે તેને અર્ધ મેયોજ કાવ છે કે બાકાઈને કાવ ઉપર જવની છાટ બાકી અવધ નાખી નહિ પણ ભાંડ બાકાઈને કામ હોય ત્યાં તે છાટ જવ જવની છાટ એવો.

૨ જે પ્રાસાદ મત્તવારણ (અથવા કક્ષાસન) સહિત હોય અથવા પ્રાસાદનો જેટલો વિસ્તાર હોય તે વિસ્તાર અથવા વ્યાસના અર્ધે ભાગનો ઉદય કરી ધાય વાળતું. એટલે તે “માઠ” લેદ પ્રાસાદ યાય, તથા ત્રીજા ‘મોઠ’ નામનો લેદ છે તે એવી રીતે કે—

૩ પ્રાસાદના બહોની યોડિઓ માટે કરી હાંકેલી હોય તથા તેની અધ્યની ભૂમિનો વ્યાસ હોય તે વ્યાસ જેટલોજ ઉદય કરી માથે યુગ કરતું, અથવા મધ્ય ભૂમિના વ્યાસ કરતાં સવાગણુ ઉચું યુગ કરતું; પણ તે યુગતું રૂપ એવું હોતું નેપ્રજે કે બધે વિના ખિલેલા કમળની કળી હોય એવી આકૃતિનું યુગ કરતું. એ ત્રીજે “મોઠ” લેદ છે, તથા ચોથા ‘શેખર’ નામનો લેદ છે તે એવી રીતે કે—

૪ શેખર એટલે ઉપર બતાવેલા ત્રીજા લેદવાળા પ્રાસાદને માથે જે યુગ કરવાનું કર્યું છે તેવું શેખર પ્રાસાદ ઉપર કરતું નહિ; પણ તેના યુગના ઠેકાણે જેવું દેવમંદિર ઉપર શિખર હોય એવી આકૃતિનું શિખર કર્યું એટલે તે ચોથા લેદ “શેખર” યાય છે. ૧૫

ઉપજાતિ.

રાજપૃહ્લંદંબતુષ્ઠયંસ્પાત્તપૈવર્ધંટાકલશેનયુક્તમ્ ।

તુંગારસંક્લંચથસિંહકર્ણપ્રાસાદકેતેપિપદેવશસ્તાઃ ॥૧૬॥

અર્થ—રાજબોના પ્રાસાદોના પ્રથમના ‘લોહ’માં બાર પ્રકારના છંદ-લેદો બતાવ્યા છે, તે છંદોમાં ‘ધંટા’ અને કળસ સહિતપ્રાસાદપદ બિંદો હોવા નેપ્રજે અને ત્યાર પછી પાંચમી ‘તુંગાર’ નામનો છંદ લેદ છે તે એવી રીતે કે—

૫ પ્રાસાદને લાંબેલા બહો પાસે “તવળો” (બદ પાસે જે ખુદો નીત યે છે તેનું નામ તવંગ છે) નીકળેલા હોય છે, તે તવળો ઉપર ધંટાઓ અને કળસો હોય તો તેના પ્રાસાદનું નામ “તુંગાર” લેદ પ્રાસાદ કહેવાય, અને છઠ્ઠો ‘સિંદકર્ણ’ નામનો લેદ છે તે એવી રીતે કે—

૬ પ્રાસાદના બહોના ખુણાઓને ચોળ કરવા એટલે એવી રીતે કે, પ્રાસાદના જે બહો હોય તે બહોના અથાળે ખુણાઓને ચોળ કરવા તેનું નામ

૧ ધંટા, કળસ, તવંગ, ચમેર દેવમંદિરમાં આવે છે. તે શિખર બેઠમાં છે. તે ૧૫૪ સમજવા માટે ભખતી આ કાંચેના વિસ્તાર એટલે ભખતે તેથી પણ વધારે શિખર બેઠનો વિસ્તાર થાય તેથી કમળ નથી પણ અપરાધિત, ચાનરન્તીય, ૩૫૪૫૭૩૫ દોઃ યુગ, ૧૬૪૭૫૭, ચાનસાર અને કમ ચમેરે બદે.માં ધરો વિસ્તાર બતાવ્યો છે. પણ એ જન બતાવવાનો આ પ્રસંગ નથી.

સિંહકર્ણ છે. વળી, સિંહકર્ણ એટલે કર્ણને ચિંદ કરી નાખવા અર્થાત્ કર્ણને હણી નાખવા અથવા તેનું રૂપ કદાવી નાખી કર્ણને ગોળ કરવો તેનું નામ “સિંહકર્ણ” છે. એ રીતે રાજાઓના પ્રાસાદોના છ ભેદો બનાવ્યા છે (જુઓ અપરાજિત.) ૧૬

દ્વંદ્વચચ્ચા.

પદ્જાતિગેહંતૃણપર્ણપદ્વેર્વશોઃકટેર્વાપિમૃદાશિલાભિઃ ।

છત્રંપ્રકારૈઃકથિતંચપદ્મિલોંકપ્રસિદ્ધ્યાપિપરીક્ષણીયમ્ ॥૧૭॥

અર્થઃ—ઘર ઢાંકવાનાં છાલો છ પ્રકારનાં છે એટલે ઘરો પણ છ (૬) પ્રકારનાં છે; તેમાં પ્રથમ તૃણનું (ઘાસનું) છાલ (૧), બીજું પાંદડાંનું છાલ (૨), ત્રીજું પાટિયાનું છાલ (૩), ચોથું વાંસના ખપેડા અથવા ટટ્ટાનું છાલ (૪), પાંચમું માટીનું છાલ (૫), અને છઠ્ઠું પત્થરની શિળાનું છાલ (૬); એ રીતે ઘરો ઢાંકવાના ૬ પ્રકારો છે અને તેથી વિશેષ લોક દ્વીષી સમજવું. ૧૭

શાલિની.

વામેભાગેદક્ષિણેવાનૃપાણાંત્રેધાકાર્યાવાટિકાક્રીડનાર્થમ્ ।

एकद्वित्रिर्दंडसंख्याशतंस्यान्मध्येधारामंडपंतोययंत्रैः ॥ १८ ॥

અર્થઃ—રાજાના પ્રાસાદથી ડાબી તરફ અથવા જમણી તરફ રાજાને કોઠા કરવા માટે બાડી અથવા બાગ કરવો. તે બાગો ત્રણ પ્રકારના કરવા કહ્યા છે. તે એવી રીતે કેઃ—પ્રથમ પ્રકાર સો (૧૦૦) હંડનો બાગ કરવો. તે કનિષ્ઠ પ્રકારનો છે તથા બીજો (૨૦૦) બસો હંડનો - મધ્યમ પ્રકારનો છે, અને ત્રીજો (૩૦૦) ત્રણ સો હંડનો બાગ કરવો. તે જ્યેષ્ઠ પ્રકારનો બાગ કહેવાય, એવા બાગમાં મંડપ કરવો અને તે મંડપમાં જળયંત્ર અથવા ફુંવારો કરવો. ૧૮

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

क्षेत्रंसप्तविभागभाजितमतोभद्रंचभागत्रयं

तन्मध्येजलवापिकाजिनपट्टैरेकांशतोवेदिका ।

स्तंभैर्द्वादशभिश्चमध्यरचितःकोणेषुरूपान्वितः

कर्तव्योजलयंत्रएषविधिवत्भोगायपृथ्वીभुजाम् ॥ १९ ॥

અર્થઃ—જળયંત્ર કરવાના ક્ષેત્રના સાત સાત કોઠાઓ કરવા (૪૯);

અને તે ક્રોડાઓમાંથી ચારે દિશાઓ તરફ ત્રણ ત્રણ ક્રોડાઓનાં બંદો કરવાં બાકી મધ્યમાં રહેલા (૨૫) પચીસ ક્રોડાઓની ચારે બાજુઓના ક્રોડાઓમાં પાણી ભરેલું રહે તેવો ફરતો હોજ કરવો. ત્યારપછી પ્રથમ બતાવેલા (૪૬) સર્વ ક્રોડાઓના મધ્યના ભાગમાં (મધ્યબિંદુ) એક ક્રોડામાં વેદિકા અથવા એસવાનો ચોતરો કરવો; અને એ મધ્યબિંદુના ક્રોડાની આસપાસ (વેદીની આસપાસ) આઠ ક્રોડાઓના વિભાગોમાં બાર સ્તંભાઓ કરવા; (દરેક વિભાગમાં એક સ્તંભો) એ કુંવારાના બહારના એટલે છેલા ચાર તરફના ચાર ખૂણા ઉપરના ક્રોડાઓ ઉપર રૂપો અથવા પૂતળિયો કરવી, (તરેહવાર પૂતળિયો જેમાં ક્રોડા નૃત્ય ભાવ બતાવે, કોઈના હાથમાં મૂદંગ, પિચકારી, વગેરે) એ રીતે શાસ્ત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે શબને ક્રોડા કરવા આઠે નગચંદ્ર અથવા કુંવારો કરવો જોઈએ. ૧૯

તસ્પાંચંપકકુંદજાતિસુભનોવહ્નીશ્વનિર્વાલિકા

જાતીહેમસમાનકેતકિરપિશ્વેતાતથાપાટલા ।

નારિંગઃકરણોવસંતલતિકાચારક્તપુષ્પાદિકં

જંઘીરોધદરીચપૂગમધુપાજંબુશ્ચતંદ્રુમાઃ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે બાજ કરવો અને તેના બાજમાં વૃદ્ધો શાપનાં તે એવાં કે અંધો, કુંદ (મોગરા), બાઈ, તથા જેમાં પુષ્પો થતાં હોય એવી વેલિયો, નિર્માલિકા (નરમળી), જેનાં મુખર્જી સરખાં પીળાં પુષ્પો હોય એવી બાઈ, કેતલી, ધોળી પાકળ, નારંગીનાં વૃદ્ધો, લાલ કચ્છેર, વસન્તલતિકા (વેલમોગરા), તથા જેમાં લાલ પુષ્પો આવે એવાં અનેક વૃદ્ધો તેમજ બીજી અનેક પ્રકારની વેલિઓ, જળીરી, ભારડી, સોપારીનાં વૃદ્ધો, મહુડા, બાંજુ, આંબા. ૨૦

માલૂરઃકદલીચચંદનવટાવશ્વસ્થપથ્યાશિવાઃ

ચિંચાશોકકદંબનિવતરવઃસ્વર્જરિકાદાડિમી ।

ફર્પૂરાગરુકિંશુકાહયરિપુઃપુષ્પાગકોનિંલુકી

પ્રોક્તાનાગલતાચવીજનિમૃતાસ્યાત્તિદુકોલાંગુલી ॥૨૧॥

અર્થ:—માલુર (બીલી), કેળયો, ચંદન, વડ, પિંચગા, હરે, આંબળી, (આંબળાનાં વૃદ્ધો) આંબલી, આસોપાલવ, કદંબ, (યિંબદો), લિંબડા, ખલુરી, દાડિમી, કપૂર, અગર, ખાખરા, ધોળી કચ્છેર, પુલાગ (ભારંગ્ર અથવા નાગકેસર), લિંબુનાં અનેક પ્રકારનાં વૃદ્ધો, નાગરવેલ, બોબોરાનાં વૃદ્ધો, દીંબરજી, નાગિએલિઓ. ૨૧

દ્રાક્ષેલાશતપત્રિકાચવકુલાધતૂરકંકોલકો
શાલાસ્તાલતમાલકોમુનિવરોમંદારપારિવ્રમો ।
અન્યેભોગ્યવિચિત્રલાયસુફલાસ્તેરોપનીયાબુધે
યઃપ્રાપ્નોતિનભૂતલેશુભતરૂંતચંપકાન્વાપયેત્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—દ્રાક્ષવેલિએ, ઈલાયચીના રોપાએ, બોરચી, ધતૂરા, કર્પૂરકાચલી, સાદડ, તાડ, તમાલ વૃક્ષ, ઈંગોરી, મંદાર, પારિભતક (હારશિંગાર), અને એ શિવાય અનેક પ્રકારનાં શ્રેષ્ઠ અને તરેહવાર ભૂતિનાં પુષ્પો ઉત્પન્ન થાય એવાં વૃક્ષો બુદ્ધિમાન પુરૂષે બાગમાં રોપવાં જોઈએ, પરંતુ એવાં વૃક્ષો જે ઠંડાએ ન મળે એવું સ્થળ હોય તો તેવા બાગમાં ગંપાનાં ઘણાં વૃક્ષો રોપવાં. ૨૨

આસ્થાનપ્રતિસેચનાયચઘટીયંત્રઃસુસારોભવેત્
દોલાસ્ત્રીજનચેલનાયરુચિરેવર્ષાવસન્તોત્સવે ।
વાલાપ્રૌઢવધૂઃસુમધ્યવનિતાગાનૈર્મનોહારિભિઃ
ગ્રીષ્મેશારદકેથશીતલજલક્રીડાશુભેમંડપે ॥ ૨૩ ॥

અર્થ:—એવા બાગમાં વૃક્ષોને પાણી પાવામાટે કુવા ઉપર મજબુત (ખે-રભૂતિના વૃક્ષના લાકડાનો અરટ કરવો, તથા વર્ષા અને વસન્ત ઋતુમાં બાળાં, મધ્યા અને પ્રૌઢા, એ ત્રણે ભૂતિની સંખ્યાને મનોહર ગાયન કરવા માટે, તેમને હોંચવા માટે, તે બાગમાં હોંચીલા બંધાવવા; તેમજ ગ્રીષ્મ અને શરદ ઋતુના દિવસોમાં શીતળ જળમાં ક્રીડા કરવા માટે શ્રેષ્ઠ મંડપ વિષેના હોળમાં પાણી ભરી રાખવું. ૨૩

ઉપજાતિ.

તુરંગમાણાંગૃહવામભાગેશાલાચતુઃપટ્ટિકરાવિધેયા ।
શતાર્ધતોમધ્યમિકાચદૈર્ઘ્યેકનીયસીતૈર્દશભિર્વિહીના ॥૨૪॥

અર્થ:—ગોડાઓની શાળા ઘરથી હાળી તરફ કરવાની કંઠી છે, પણ જે શાળા (૬૪) ચોસઠ હાથ લાંબી હોય તે જ્યેષ્ઠમાનની સમજવી, તથા (૫૦) પચાસ હાથ લાંબી હોય તે મધ્યમ માનની, અને જે અશ્વશાળા (૪૦) ચાળીસ હાથ લાંબી હોય તે કનિષ્ઠ માનની જાણવી. - ૪

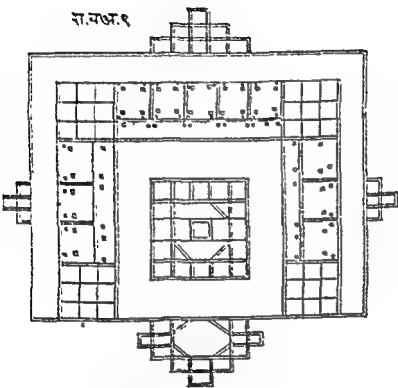
ઠ્યાસેચજ્યેષ્ઠાતિથિહસ્તમાનાત્રયોદશૈકાદશભિઃક્રમેણ ।

તદ્વાહ્યભિત્તિશ્ચકરપ્રમાણાપંચાર્ધપંચાઙ્ગિકરોદયાસ્યાત્ ॥૨૫॥

અર્થ:—જે શાળા સઠ હાથ લાંબી હોય તે જ્યેષ્ઠ માનની હોય એમ કહી

૧૫૨
૧

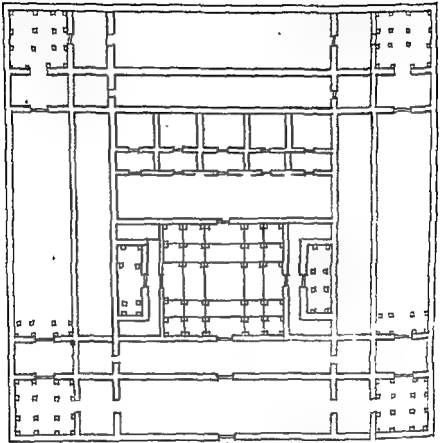
સા.ચખ.૯

પાંચશાલાવર રાજાઓને.

१५२
९

रा.य.अ.९

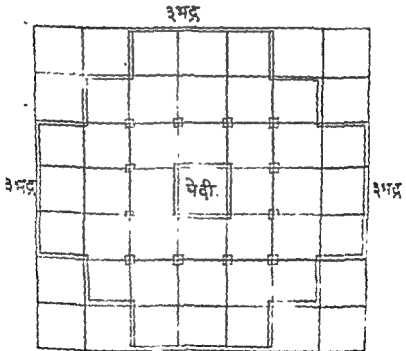

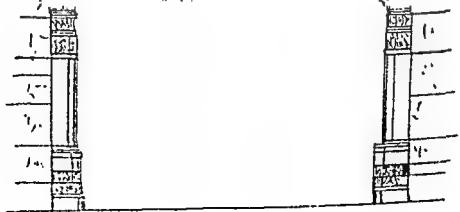
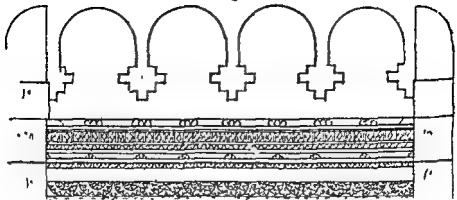
पांचशालाघर राजाओने.

૨૫૨
૩

રાજવલ્લભ.અધ્યાય.૯

આ યત્રયાંમધ્ય ભાગેવેદી છે તેની ચારે તરફના સરલે ભાગે ચોવિ-
સ(૨૪) ફોઠાઓમાં પાણી ભરેલું હોયું જોઈયે.

છે. તે જ્યેષ્ઠ માનની શાળાનો વ્યાસ (૧૫) પંદર હાથ રાખવો તથા મધ્યમ શાળાનો વ્યાસ (૧૭) તેર હાથનો અને કનિષ્ઠ શાળાનો વ્યાસ (૧૧) અગ્નિ-યાર હાથ રાખવો. એવી જ અન્ધશાળાઓ હોય તે અન્ધશાળાઓની શી'ત્યોનો જોસાર એક ગજ પહોળો રાખવો અને તે શી'ત્યોનો ઉદય શાળાઓના અનુ-ક્રમે સાડાપાંચ હાથનો (૫ા) કરવો; તે ઉત્તમ ઉદય કહ્યો છે. તથા પાંચ હાથ-નો (૫) મધ્યમ ઉદય છે અને (૪) ચાર હાથનો ઉદય હોય તે કનિષ્ઠ ઉદય છે. ૨૫

શાર્દૂલચિક્રીકૃત.

તેજોહાનિમમીહયાવિદધતેપૂર્વાપરાસ્યાનૃણાં
તેયામ્યોત્તરતોમુસ્વાહિસતતંતંકીર્તિયશોધાન્યકમ્ ।
કર્તવ્યોહિપણંપ્રતોહકલશઃસ્થાનંદ્વિહસ્તોદયં
તસ્યાસ્તોરણમુચ્છિદ્ધંતંચમુનિર્મિહસ્તૈઃસુશોભાન્વિતમ્ ॥૨૬॥

અર્થ:—યોડાઓનાં મુખો પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશા સામે રાખી બાંધ-વામાં આવે તો યોડાના માલિકના તેજની હાનિ થાય, અને દક્ષિણ કે પશ્ચિમ દિશા સામે મુખ રાખી યોડા બાંધવામાં આવે તો યોડાના માલિકને કીર્તિ તથા યશ અને ધાન્યની વૃદ્ધિ પ્રાપ્ત થાય છે. વળી યોડાના મુખ આગળ તેમને ખાવાની ઘાસ નાખવામાં આવે છે તે ઘાસ રહેવા માટે યોડાના મુખ આગળ “મુલુ” કરવાનું કહ્યું છે અને તે વલુ ઉપર કળય કરવા, વલુ વલુનો ઉદય બે હાથ કરવો તથા યોડા માટે તે વલુના પાયાથી શાળાના ઉદય સુધી સાત (૭) હાથ ઉંચું તોરણ કરવું. ૨૬

* વલુ એટલે “ ખંડ ” નામ થાય છે. તેને મારવામાં “ ખધા ” કહે છે, તથા પંજનમાં “ખુરલી” કહે છે. સંસ્કૃતમાં તેનું બીજું નામ “ જોદનયોષ્ઠ ” છે. [જોદન્ય અથવા ખાવાનો કોડો] વલુ યુવરાત્રી બાપામાં તેનું બીજું નામ મળી આવતું નથી. યોડાઓના બાંધવાના આખા રચનને થન અથવા કાણુ કહે છે, અમર ઘાસ નાખવાને કોણે ખીસે દોડ છે તે ખીસા સાથે યોડાને બાંધવામાં આવે છે તેને અગાડી કહે છે; વલુ અગાડી તો આગળ સજ્જ દિંકુસ્તાની છે તેવલુ તે બાંધવાની સરક થાય છે વલુ ૨૫૪ સમજવા માટે યુવરાત્રી બાપામાં અમને નામ મળી આવ્યું નથી.

૧ ટાંગાનો ઉદય સાડાપાંચ, પાંચ અને ચાર હાથ કરવો છે. [વલુ પ્રાર] તે ઉ.૧૫૫નુ અ ઉપરના જાગેથી સમજવાના છે, એટલે જો જ્યેષ્ઠ ઉદય છે તે વલુ સંદિન સાડાસાત હાથ થાય; મધ્યમ ઉદય વલુ સંદિન સાત હાથ થાય અને કનિષ્ઠ ઉદય વલુ સંદિન ૭ હાથ થાય.

પદ્મસાધુહયોંગુલર્નિગદિતોવેદાંગુલેનાધિકઃ

શ્રીવત્સસ્વહિલાદપ્વચમનોહારીદ્વિસતાંગુલઃ ।

રાગાઘ્યંડગુલિકેસ્તુવાજિવિજયોઽશીત્યાતથાવેભવઃ

શાંતાલ્યસ્તુયુગાદમાત્રઽદયેમાનંહરેઃસપ્તધા ॥૨૭॥

અર્થ—જે ઘોડા સાઠ (૬૦) આંગુળ ઉંચો હોય તે “સાધુ” નામા ઘોડા કહેવાય; (૬૪) ચોસઠ આંગુળ ઉંચો હોય તે “શ્રીવત્સ” કહેવાય; (૬૮) અઠસઠ આંગુળ ઉંચો હોય તે “અહિલાદ” કહેવાય; (૭૨) બહોતેર આંગુળ ઉંચો હોય તે “મનોહારી” કહેવાય; (૭૬) છોતેર આંગુળ ઉંચો હોય તે “વિજય” કહેવાય; (૮૦) એંશી આંગુળ ઉંચો હોય તે “વેભવ” કહેવાય અને જે ઘોડા (૮૪) ચૌરાશી આંગુળ ઉંચો હોય તે “શાન્ત” નામા ઘોડા કહેવાય એ રીતે ઘોડાની ઊંચાઈના [૭] સાત પ્રકાર કહ્યા છે. ૨૭

હવે તોરણના ઉદય માટે રાજવંશભર્મા વિસ્તાર સાથે જતાચુ નથી; પણ અપરાજિત અંધના અનુસારે સમજાય છે કે તોરણના પણ ત્રણજ પ્રકાર હોવા ભેદએ તે એવી રીતે કે—ન્યેષ્ઠ માનના તોરણનો ઉદય સાત હાથનો; મધ્યમ માનના તોરણનો ઉદય સાડા છ હાથનો અને કનિષ્ઠ માનના તોરણનો ઉદય સાડાપાંચ હાથનો થાય. એ રીતે ત્રણ પ્રકાર સમજવાના છે જુઓ:—

સમહસ્તોચ્છિદ્રતંકાર્યં ઉદયંપસસ્તંભકમ્

તોરણં સમહસ્તાંતં ઉત્તરસ્તંભકોદ્ભવમ્ ॥ ૨૨ ॥ મૂલ ૮૦

અર્થ:—શાળાનો ઉદય સાત હાથનો કરવો તેમજ પદાસ્તબનો ઉદય પણ સાત હાથનો કરવો તથા તોરણનો ઉદય પણ છેવટ સાત હાથ સુધી કરવો અને એ તોરણ પસંદગીઓને લગાડવું.

તોરણનો ઉદય છેવટ સાત હાથનો જતાઓ છે તેથી સમજાય છે કે તેના પણ શાળાની રીતે ત્રણજ ભેદો હોવા ભેદએ એટલુંજ નહિ પણ “સમરાંત્રજ” વિશે કહે છે કે:—

દશરત્નિસમુચ્છાયમઘૌદશચવિસ્તૃતમ્ ॥ અધ્યાય ૩૩

અર્થ:—ઘોડાની શાળાનો ઉદય દશરત્નીનો (મુંઠી વાળેલો હાથ અથવા મુઠો હાથ) કરવો અને તે શાળાનો વિસ્તાર અઘાર રત્નિનો કરવો.

એ રીતે મદારાજ ભોજદેવ કહે છે તેમાં સમજવાનું છે કે રાજવંશભર્મા હાથ કહી ॥ તેને મજ સમજવાનું ॥ એ અને આ રત્નિ કહેવામાં આવ્યું છે તે મુઠો હાથ એટલે મુંજોત્રાજ ત્રણવામાં આવે તેથી સાડાસાત હાથ થાય છે. માટે રાજવંશભર્મા ન્યેષ્ઠ માનનો ઉદય અપરાજિતો સાડાપાંચ હાથનો કહ્યો છે; પણ સમરાંત્રજ સાથે મેળવતાં સાડા સાત હાથ ઉદય થાય ॥ એટલે જે હાથનો પણ અને તેના ઉપર સાડાપાંચ હાથનો ન્યેષ્ઠ માનની શાળાનો ઉદય થાય એટલે સાડામાત્ર હાથ જરાજર થાય છે.

૧ આ રાજવંશભર્મા જે ઘોડાનું “સાધુ” નામ જતાચું છે તેજ ઘોડાનું અપરાજિતમાં “મુંદર” નામ જતાચું છે.

શાલિની.

સિંહદારપૂર્વમાનેનકાર્યત્રિધ્યેકાવામાલિકાસ્તંમશીર્ષે ।

સ્વાતાંમધ્યેતોડકૌરક્ષણાર્થંતુલ્યૌભાગેનાધિકૌવાપિસાદ્દૌ ॥૨૮॥

અર્થ—રાજ્યોના પ્રાસાદો માટે પ્રથમ ૪ (૬) બેઠો બતાવ્યા છે તેવા પ્રાસાદો આગળ પ્રથમ બતાવેલી રીતી પ્રમાણે સિંહદારો કરવા, પણ તેવા સિંહદારોના દ્વારની શાખાના સ્તંભના મધ્યે (શાખાના મધ્યે) ત્રણ અથવા બે અથવા એક મદગ બેઠવા, અને તે મદગોના રણુ માટે એ મદગો નીચે તોડકાઓ [ટાકા] ચુકવા બેઠવે, પણ તે તોડકાઓ તુલ્ય ભાગે ચુકવા અથવા સવાયા વાગે અથવા દોઢ ભાગે ચુકવા. અર્થાત્ મદગ નીચે ચુકવાના તોડકાની જેટલી પડોળાઈ હોય તેજ પ્રમાણે તેની બડાઈ હોય તે તે “તુલ્ય” ભાગ કહેવાય તથા તોડકાની જેટલી પડોળાઈ હોય તે પડોળાઈ કરતાં મધ્યમ બડાઈ હોય તે “સવાય” કહેવાય અને તોડકાની જેટલી પડોળાઈ હોય તે પડોળાઈ કરતાં દોઢી બડાઈ હોય તે “દોઢાઈ” કહેવાય એમ સમજવું.

શાર્દૂલવિકીરિત.

ભાગેદક્ષિણવામકેચકરિણાંશાલાહરેદ્વરિતઃ

ફર્સત્વ્યાસુદૃઢોન્નતાચકલશૈર્ષટાદિભિર્ભૂપિતા ।

સંફીર્ણોરસતોનગોર્નિગદિતોમંદોમૃગધ્વાદતઃ

સર્વેપૂત્તમભદ્રજાતિરુદિતોનંદઃકરેરુચિહતઃ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ—સિંહદારથી ઢાળી અથવા જમણી તરફ મજબુત અને ઊંચી એવી દરિયાના કંઈ અને તે શાખા ઉપર કાચ અને થટાઓની યોજા કરવી કહી છે.

જ મારના દરવારે આમળ દરવાજા કરવામાં આવે છે તેવા આમળ ને હાજી કરવામાં આવે છે; તે એવી રીતે કે, જાને પુરબબો મુશી નીમ એજાતના દરવાજા દેખા રેખો, સંપ્રામ પખરે સપુના દાખોની તરફ દરવાજાને સિંધી રીતે જામે નદિ દાખી દરવાજાના પાછા દો તથા તે જોર કાપે, જ્યુ દાખાના પાછા બામે હામો બાદી રહે એટલે દરવાજાને નદિ એવા કરવાબને સિદ્ધાર કરે છે. તેવા દરવાજાના જમ, ઉડેપુર પછેરે રેખા છે. એવા દરવાજાની રીત એટલે તેની ઉચાત અને નેરો બાત રેખા એ જાણુ-સખો ૧ મે જાણુ પાછળના પચિમા અખપના ચોરખ (૧૪) ગોળા. જાતારી છે તે મુજબ સિદ્ધાર કરવા તે નચરના અને દરવાજાને પ્રવેશ કરવાના દરવાજા એવા રીતના સિદ્ધાર કરવા કહ્યું છે એવા સિદ્ધારાને પણ હાજી એ. તથા ૨૪ શાખાના રોય છે પણ તે ખૂબી રોય નદિ, કાચે બૂલ રેખા.

જે હાથી (૬) છ હાથ ઉંચો હોય તેનું “સંકીર્ણ” નામ કહેવાય, તથા [૭] સાત હાથ ઉંચો હોય તે “મંદ” નામનો હાથી કહેવાય, તથા [૮] આઠ હાથ ઉંચો હોય તે “મૃગ” નામનો હાથી કહેવાય, તથા [૯] નવ હાથ ઉંચો હોય તે “ભદ્રજાતિ” હાથી કહેવાય, એ ભદ્રજાતિનો હાથી સર્વ હાથીઓની જાતિમાં ઉત્તમ જાતિનો હાથી કહેવાય છે. ૨૬

ઉપજાતિ.

અષ્ટોત્તરંહસ્તશતંપૃથુલ્વેનૃપગૃહંચોત્તમમેવતસ્માત્ ।

અષ્ટાભિરષ્ટાભિરતોવિહીનાનૃપંચૈવભાગાધિકતોપિદૈર્ઘ્યે ॥૩૦॥

અર્થ—રાજાનું ઘર એક સો ને આઠ હાથ [૧૦૮] પહેાળું હોય તો તે ઉત્તમ ઘર કહેવાય; પણ એ ઉત્તમ ઘર કરતાં ઠનિષ્ઠ પંકિતનું ઘર કરવું હોય તો એ ઉત્તમ ઘર કરતાં દરેક ઠનિષ્ઠ ઘર આઠ આઠ હાથ થટાડવું; પણ થટાડવાની રીત એવી છે કે, ઘરનો જેટલો વ્યાસ હોય તે વ્યાસથી ઘરની લંબાઈ સવાગણી વધારે રાખવી. જેમકે—જે ઘર (૧૦૮) એકસોને આઠ હાથ પહેાળું હોય તે ઘર (૧૩૫) એકસોને પાંત્રીસ હાથ લાંબું કરવું; સો [૧૦૦] હાથ પહેાળું હોય તે (૧૨૫) સવાસો હાથ લાંબું કરવું; [૬૨] બાણું હાથનો વ્યાસ હોય તે ઘર (૧૧૫) એકસોને પંદર હાથ લાંબું કરવું; (૮૪) ચોરાથી હાથનો વ્યાસ જે ઘરનો હોય તે [૧૦૫] એકસોને પાંચ હાથ લાંબું કરવું; અને જે ઘરનો વ્યાસ [૭૧] છેતેર હાથ હોય તો [૬૫] પંચાણું હાથ લાંબું ઘર કરવું. એ રીતે રાજાઓનાં ઘરો પાંચ પ્રકારનાં થયાં છે. ૩૦

ઉપજાતિ.

અશીનિતોરાગવરેધહીનાઃપંચાલપામૂપસુતપ્રિવાણામ્ ।

ત્રિભાગદૈર્ઘ્યોધિકતાવિધેયાગૃહાઃક્રમેણેવયપોદિતાશ્ચ ॥૩૧॥

અર્થ—રાજાના કુમારનું અને રાજાની પટશાહીનું ઘર [૮૦] એથી હઠનિષ્ઠ વ્યાસ હોવું તે ઉત્તમ પ્રકારનું ઘર છે; પણ તે પ્રકારથી ઠનિષ્ઠ પ્રકારનું હોવું હોય તો ઉત્તમ ઘર કરતાં દરેક ઠનિષ્ઠ ઘરમાં (૧) છ છ હાથ થટાડવું; પણ ઘરની પહેાળાઈની ત્રીજે ભાગ ઘરની લંબાઈમાં વધારી લંબાઈની વધારા કરવું તે એવી રીતે કે—

ને ધર (૮૦) એરી હાય પહોળું હોય તે (૧૦૬૧-૪) એક સો સાડા છ હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું ધર કરવું તથા ને (૭૪) ચમોતેર હાય પહોળું હોય તે (૬૮૧-૪) સાડીઅઠાણું હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું કરવું; ને (૬૮) અડસઠ હાય પહોળું હોય તે ધર (૬૦૧-૪) સાડીનેવુ હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું કરવું, ને (૬૨) બાસઠ હાય પહોળું હોય તે ધર (૮૨૧-૪) સાડીબારી હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું કરવું અને ને ધર (૫૬) છપ્પન હાય પહોળું હોય તે ધર (૭૪૧-૪) સાડીચમોતેર હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું કરવું, એ રીતે સજ્જન અને સજ્જનશીનાં ઘરો અનુક્રમે પાંચ પ્રકારનાં કર્યાં છે. ૩૧

પ્રોક્તંચતુઃપદ્ધિકરંદ્રપુત્વેકમેણપદ્મિશ્વકરૈર્વિહીનમ્ ।

પદ્મભાગતોદૈર્ઘ્યમતોધિકંસ્યાદ્વલાધિપસ્યૈવચપંચદૃક્ષ્યૈ ॥૩૨॥

અર્થ—રાત્રી, કુમાર અને શાળીનાં ઘરો જેમ પાંચ પ્રકારનાં કર્યાં છે તેમ સેનાપતિનાં ઘરો પણ પાંચ પ્રકારનાં કર્યાં છે તે એવી રીતે કે—

ને ધર (૬૪) ચોસઠ હાય પહોળું હોય તે તેનો છઠ્ઠોભાગ લંબાઈમાં ઉતરી (૭૪૧-૪) સાડીચમોતેર હાય ને ચાર આંગુળ ધરની લંબાઈ કરવી, ને ધર (૫૮) અઠાવન હાયના બાસવાળું હોય તે બાસમાંથી (૬) છઠ્ઠો ભાગ લંબાઈમાં ઉતરી (૬૭૧-૪) સાડીસઠસઠ હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું ધર કરવું; તથા ને ધર (૫૨) બાવન હાય પહોળું હોય તેનો છઠ્ઠો ભાગ લંબાઈમાં વધારી (૬૦૧-૪) સાડીસાઠ હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું ધર કરવું. ને ધર (૪૬) ઉંતાળીય હાય પહોળું હોય તે તેનો છઠ્ઠો ભાગ લંબાઈમાં ઉતરીતાં (૫૩૧-૪) સાડીત્રેપન હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું ધર કરવું અને ને ધરનો બાસ (૪૦) બાળીસ હાય હોય તેનો છઠ્ઠો ભાગ (૬૪-૪) સાડાછ હાય ને ચાર આંગુળ થાય તેટલો બાસમાં ઉતરી (૪૬૧-૪) સાડીઉંતાળીસ હાય ને ચાર આંગુળ લાંબું ધર કરવું, એવા અનુક્રમે પાંચ પ્રકાર છે તે દરેક પ્રકારમાં છ છ હાય ઘટાડી લંબાઈમાં વધારવા. ૩૨

શાલિની.

પદ્મપાહસ્તૈર્મશ્રિગેહંદ્રપુત્વેહીનંહીનંપંચકંવેદવેદૈઃ

કુર્યાદ્ધસ્તૈરપ્દમાંશોપિકોસૌંવ્યાસાદમેવર્જિતોદૈર્ઘ્યૈવ ॥૩૩॥

અર્થ—મંત્રી અથવા પ્રધાનના ઘરો પણ પાંચ પ્રકારનાં છે. તે દરેક પ્રકારમાં ચાર ચાર (૪) હાયો ઘટાડી (બાસમાંથી ચાર હાય ઘટાડવું)

ભાડી રહે તેટલા વ્યાસમાંથી આઠમો ભાગ લંબાઈમાં ઉમેરી ઘર લાંબું કરવું તે એવી રીતે કે—

જે ઘર (૬૦) સાડ હાથ પહોળું કરવા ચિંતવ્યું હોય તે સાડીસડસડ (૬૭૫) હાથ લાંબું કરવું; તથા જે ઘર (૫૬) છપ્પન હાથ પહોળું કરવા ચિંતવ્યું હોય તે (૬૩) ત્રેસડ હાથ લાંબું કરવું; જે ઘર (૫૨) બાવન હાથ પહોળું કરવાનું ચિંતવ્યું હોય તેના આઠમો ભાગ (૬૫) સાડાછ હાથ ઉમેરી (૫૮૫) સાડીઅઠાવન હાથ લાંબું ઘર કરવું; તથા જે ઘર (૪૮) અડતાળીસ હાથ પહોળું કરવું ચિંતવ્યું હોય તે તે પહોળાઈમાંથી આઠમો ભાગ (૬) છ હાથ લંબાઈમાં વધારી (૫૪) ચોપન હાથ લાંબું ઘર કરવું અને જે ઘર (૪૪) ચુભાળીસ હાથ પહોળું કરવાનું ચિંતવ્યું હોય તે તેના આઠમો ભાગ (૫૫) સાડાપાંચ હાથ લંબાઈમાં વધારી (૪૯૫) સાડી એઠાજીપચાસ હાથ લાંબું ઘર કરવું કરવું છે. એ રીતે મંત્રિના ઘરના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. ૩૩

શાર્દૂલચિક્રોષિત.

સામંતાદિકભૂપતેશ્વરભવનંચિદ્વિધિહસ્તેઃસમં

હસ્તેર્વેદવિહીનકોઃક્રમતયાભાગાધિકંદર્શ્યત્ ।

દેવશસ્ત્રસમાસદસ્યગુરુતઃપૌરોધસંભેપજમ્

વિંદાલપ્તકરંદ્વિહસ્તરહિતંદેર્ધ્યંદ્વિધાતન્નયેત્ ॥ ૩૪ ॥

અર્થઃ—ગ્રામંતાદિકે રાજ્યોનાં ઘરો (પ્રથમ જન્માવેલા સામંત રાજાનાં ઘરો) આગીસ હાથ (૮૦) વિસ્તારવાળાં કરવાં તથા તેજ પ્રમાણે ‘દેવશ’ અથવા જ્યેષ્ઠી, તથા સમાસરોના (ન્યાયાધિશેના) તથા રાજગુરુનું, તથા ગુરુદેવનું અને વૈધનું, એ રીતે સામંત રાજા સહિતનાં આગીસ આગીસ હાથ અનુસાર ઘરો કરવા. તે ઘરો જ્યેષ્ઠ માતનાં છે એમ સામજ્યનું પત્ર તેમાં કરેલું જોય પ્રકાર છે તે દરેક પ્રકારમાં આર આર હાથ ઘટાડવાનું કરવું છે તે એવી રીતે કે—

જન્ય જન્યમણી પન્ની જન્યમ. ૩૩૫ અંશ ઉમેરી લંબાઈનો વધારો કરવો એમકે, જે ઘર (૮૦) આગીસ હાથ પહોળું હોય તેને વધારા (૧-૧૬) ૭ ૨૪ જે રીતે અંશ. ૬૪, તે આગીસમાં ગુરુના. (૧૬-૧૬) ઉંતાળીસ ૨૪ જે રીતે અંશ. ૩૩૫ અંશ આગીસ હાથનાં વધારામાં અને ઉંતાળીસ ૬૨ જે રીતે ૮૩ હાથ લાંબું કરવું. ૧ જે પન્નો વ્યાસ (૩૧) છપોસ ૬૨ જે રીતે ૮૩ હાથ (૨) ૭ ૪૪ ૫.૬ તે છપોસ ઉમેરનાં (૪૨) જન્ય-૩૩ ૨૪ ૬૬ ૩૩ તે ૬૦ તેડનું હાથ કરવું. ૨. જે ઘરનો વ્યાસ

(૩૨) જત્રીસ હાથ હોય તેનો પષ્ટાંશ (૫-૮) પાંચ ગજ ને આઠ તથા થાય તે જત્રીસમાં મેળવી (૩૭-૮) સાડત્રીસ હાથ ને આઠ આંગુળ લાંબું ॥ ૩૨૫. ૩. જે ઘર (૨૮) અઠ્યાવીસ હાથ પહોળું હોય તેનો પષ્ટાંશ (૪-૧૬) ચાર ગજ ને સોળ આંગુળ થાય તે અઠ્યાવીસમાં ઉમેરતાં (૩૨-૧૬) જત્રીસ હાથ ને સોળ આંગુળ થાય માટે તેટલું લાંબું ઘર કરવું. ૪ જે ઘરનો વ્યાસ (૨૪) ચોવીસ ગજ હોય તેનો પષ્ટાંશ (૪) ચાર ગજ થાય તે ચોવીસમાં ઉમેરી અઠ્યાવીસ ગજ લાંબું ઘર કરવું. [૫] જે રીતે પાંચ પ્રકારનાં ઘરો કહ્યાં છે. તે ઘરો મુખ્ય રાજાના તાબાના સામંત રાજાઓના તથા મુખ્ય રાજાના ન્યોત્રી વગેરે ઉપર બતાવેલાઓનાં ઘરો કરવાં કહ્યાં છે. ૩૪ વળી—

वेद्याकंचुकिशिल्पिनामपिगृहेवेदाधिकाविंशतिः

मानंहस्तचतुष्टयैर्विरहितदैर्घ्येद्विधान्यासतः ।

हर्म्यधूतकरांत्यजस्परवितोहस्तैःसमंविस्तरे

हीनत्वर्द्धकरणपंचकमिदंतुर्याशदैर्घ्याधिकम् ॥ ૩૫ ॥

અર્થ :—વેદ્યા, કંચુકી અને શિલ્પિ, જેઓનાં ઘરો અઠ્યાવીસ હાથ (૨૮) વ્યાસવાળાં કરવાં અને તે પછી અગ્રકર્મે જે જે હાથઓછાં કરવાં; જેટલુંજ નહિ પણ તેનાં પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે ને તે દરેક પ્રકારમાં વ્યાસમાંથી પષ્ટાંશ ૨ અને અષ્ટમાંશ ૨ જે જે ભાગો પ્રથમ બતાવ્યા પ્રમાણે લંબાઈમાં ઉમેરી ઘર લાંબું કરવું. તે જેવી રીતે કે—

જે ઘરનો (૨૮) અઠ્યાવીસ હાથ વ્યાસ હોય તેો તેનો પષ્ટાંશ [૪-૧૬] ચાર ગજ ને સોળ આંગુળ થાય; તે વ્યાસમાંથી કહાડી લંબાઈમાં ઉમેરતાં [૩૨-૧૬] જત્રીસ હાથ ને સોળ આંગુળ થાય માટે તેટલું લાંબું ઘર કરવું; અથવા અષ્ટમાંશ કહાડતાં (૬-૧૨) ત્રણ ગજ ને બાર આંગુળ થાય તે વ્યાસમાં ઉમેરી (૩૧-૧૨) સાડીએત્રીસ ગજ લાંબું ઘર કરવું. ૧ જે ઘરનો વ્યાસ (૨૬) છવીસ હાથ છે તેનો પષ્ટાંશ (૪-૮) ચાર હાથ ને આઠ આંગુળ થાય તે લંબાઈમાં ઉમેરી (૩૦-૮) ત્રીસ હાથ ને આઠ આંગુળ ઘર લાંબું કરવું; અથવા અષ્ટમાંશ કાઢતાં (૨-૬) ત્રણ ગજ ને ૪ આંગુળ થાય તે લંબાઈમાં ઉમેરી (૨૬-૬) સવા એગણત્રીસ લાંબું ઘર કરવું. ૨ તથા જે

(૨૪) ચોત્રીસમા શ્લોકમાં જેતા સપ્તારણ રીતે સમજાવી ૩, દિવસ (ન્યોત્રી), તથા સપ્તારણ, તથા રાજગુરુ, તથા પુરોહિત અને રાજ્યેષ્ઠાદિનાં (૨૮) અઠ્યાવીસ ગજનાં વિસ્તારવાળાં ઘરો હોય છે. આવા ઘરોનાં વિસ્તાર કરવાં એવાં

ઉમેરી [૧૪] ચૈત્ર જળ ધરતી લંગાઈ કરવી, અથવા બારમાંથી અષ્ટમાંશ કરી કરતાં (૧-૧૨) એક જળ બાર આંશુજ (દોઢ જળ) થાય તે બારમાં ઉમેરી (૧૩-૧૨) તેર જળ ને બાર આંશુજ (સાઠાતેર જળ) લાંબું થર કરવું, ૪. અને એ ધરનો બાસ (૮) આઠ જળ દોષ તેનો ઘટાંશ (૧-૮) એક જળ ને

શું સમજવું ? કાંઈ સમજવ નહિ; પણ વાસ્તુસ્ત્રાવગીમાં પ્રુથ્વસો આપ્યો છે ૩, ધરના બાસનો જહો બાસ લંગાઈમાં લંબારી થર કરવું.

વગી પાંચોઠમા (૩૫) શ્લોકમાં " વેસ્થ કંચુજા અને દિલ્પિ" એમના ધરના વિસ્તાર માટે સાધારણ રીતે જોતાં (૨૪) ચોવીસ દાઘના વિસ્તારવામાં થર કરવાનું જણાય છે, પણ સૂક્ષ્મ રીતે જોતાં તથા વાસ્તુસ્ત્રાવગીના મન પ્રમાણે તે તેમના ધરોની પદોગાઈ (૨૮) અનુવાસીસ દાઘની જોઈએ. એ રીતે વાસ્તુસ્ત્રાવગીમાં આપેલાં જાને પ્રમાણે માયા છે પરંતુ રાજ્યવલ્લભમાં માત્ર એટલુંજ વિશેષ છે ૩, એટલાનું થર (૨૮) અનુવાસીસ દાઘના વિસ્તારવાળું કહ્યું છે તે દરેક પ્રકારમાં લંગાઈનો એક એક પ્રકાર છે જોયે—

બાસનો જહો બાસ લંગાઈમાં ઉમેરી લંગાં કરવાનું કહ્યું છે, તથા એ થર (૨૪) ચોવીસ દાઘ વિસ્તારવાળું એટલે માનવું કહ્યું છે તેવા ધરોના દરેક પ્રકારમાં ને ને પ્રકાર જતાબ્યા છે; તે પ્રકારો (૩૨) તથા (૩૩) શ્લોકો ઉપરથી સમજવાનું છે (વગીઠમામાં બાસનો જહો બાસ લંગાઈમાં અને તેવીસમા વિષે બાસનો આઠમે જળ લંગાઈમાં ઉમેરી થર લાંબું કરવું કહ્યું છે) એટલુંજ વિશેષપણે રાજ્યવલ્લભમાં જતાબ્યું છે, પણ અમારા જોડમાં દિલ્પના બીજા શ્લોકો આપ્યા છે તેટલાઓમાં તેમ કહ્યું દોષ એક જણાવું નથી પણ દિલ્પ સમુદ છે એટલે દરેક શ્રવણ આધારેજ આ મંત્રન પછિને કહ્યું હતી, ૩મો રાજ્યવલ્લભનો કપાં સાધારણ પદિત નહતો પણ અજરહસત હતો એક તેના કોના બીજા શ્લોક ઉપરથી માલમ પડે છે.

આર્યાગીતિ.

વત્સારિષ્ઠ્ઠીનાંધનુધનુધિરુધપવાવરિતિ ।
પદ્માગયુતંદૈર્ધ્યદૈશ્વભિષ્પુરોરિતાનાંષ ॥
રુપયુવરાગવિશેષઃકંચુકીવિષ્ણુપાકળાજ્ઞાનામ્ ।

અર્થ:—દૈવત, દૈવ અને પુરોહિતનાં ધરો એટલાને (૩૦) ચોવીસ દાઘ વિસ્તારવામાં કરવા તેના પાંચ પ્રકાર જતાબ્યા છે, તે દરેક પ્રકારમાં ચાર ચાર દાઘ ઘટાવા અને કંચુ ૧મો વિસ્તારનો જહો જળ ઉમેરેલા, તથા કંચુકી, વેસ્થ અને દિલ્પનાં શ્લોકો રાજ્યવલ્લભમાં ધરોને અને પુરુષાજ્ઞનાં ધરોને એટલે અંતર છે તેટલું કંચુ જળ કરવું તે અંગરોને પ્રુથ્વસો એવી રીતે જાય છે ૩—

આઠ આંગુળ થાય તે આઠમાં ઉમેરી (૬-૮) નવ હાય ને આઠ આંગુળ થ-
 ની લંબાઈ કરવી, અથવા આઠનો અષ્ટમાંશ (૧) એક ગજ થાય તે આઠમાં
 ઉમેરી (૯) નવ હાય લાંબું થર કરવું, (૫) એ રીતે પાંચ પ્રકારો કહ્યા છે. ૩૫

ઉપજાતિ.

દ્વાત્રિશતામાનમિદંદ્વિજાદેહીનંચતુર્ભિઃક્રમતોવિધેયમ્ ।

દિગદ્ધરાગાન્ધિવિભાગતશ્ચક્રમેણતદ્વર્ણચલુષ્ટયેપિ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ:—ગ્રાહણનું થર (૩૨) બત્રીસ હાય પહોળું હોય તો તેનો દશાંશ
 ૩૨ ભાગ લંબાઈમાં ઉમેરી (૩૫-૪૧-૨) પાંત્રીસ હાય સાઠાચાર આંગુળો
 અને એ જ નવ પ્રમાણે થરની લંબાઈ કરવી; ફરીનું થર અઠાવીસ (૨૮) હાય
 પહોળું હોય તો તેનો અષ્ટમાંશ ૨૮ લંબાઈમાં ઉમેરી (૩૫) સાડીએકત્રીસ
 હાય લાંબું થર કરવું; વૈષ્ણનું થર (૨૪) ચોવીસ હાય પહોળું હોય તો તેનો
 ચર્યાંશ ૧૪ લંબાઈમાં ઉમેરી (૨૮) અઠાવીસ હાય લાંબું થર કરવું; અને હાઈનું
 થર (૨૦) વીસ હાય પહોળું હોય તો તેનો ચતુર્ધાંશ ૧૦ લંબાઈમાં ઉમેરી
 (૨૫) પચીસ હાય લાંબું થર કરવું એ રીતે ચારવળો માટેનાં થરો કરવા-
 ની રીત છે. ૩૬

દ્વંદ્વયમા.

કર્ણાધિકંચિસ્તરતોધિકંચશીઘ્રંચિનાશંસમુપેતિગેહમ્ ॥

દારંગનંમુખિયદામનથેત્તરસંતતેહાંનિકરંપ્રવિષ્ટમ્ ॥ ૩૭ ॥

અર્થ:—જો થર કરત્રમા માન કરતાં અથવા પ્રમાણ કરતાં વધારે લાંબું
 તેજ અથવા વ્યાક્રમાં પ્રમાણ કરતાં વધારે ચિત્તારમાં હોય તો તે થરનો
 સ્તંભર ને તે સ્તંભર જે થરના ઠારના ઉપરનો ભાગ નમિયો હોય અથવા
 ચિત્તારમાં જરૂર નહોતો હોય [માનું અથવા પછાડું થરો હોય તો] એવું
 ૬૦ થર ચિત્તારમાં થાય કરે છે. ૩૭

દશમું થર (૧૦૮) એટલે ને આઠ હથેલા ચિત્તારમાં જોઈતાનું છે અને ગુ-
 રુત્રનું ૧૮૦, એટલે હથેલા ચિત્તારમાં જોઈતાનું કહ્યું છે, એ બન્ને થરો (૨૧)
 આશરે હથેલા ચિત્તાર ને તેટલો આંતર જેટલો પહેલુકામાં કંપુજી, રેત્તર અને વિ-
 િપત્ત થરો અષ્ટમું અને ને પહેલુકામાં જોઈ જાય લંબાઈમાં ગુની થરની લંબાઈ કરી
 એક થરનું અષ્ટમું થર કરે તેવું કહ્યું.

વ્યાસેસસતિહસ્તવિયુક્તેશાલામાનમિદંમનુભક્તે ।
પંચત્રિંશત્પુનરપિતસ્મિનમાનમુશંતિલધોરિતિવૃદ્ધાઃ ॥૩૮॥

અર્થ:—ધરને બ્યાસ નેટલા હાથ હોય તેટલામાં (૭૦) રીતેર ઉમેરી (૧૪) ચૌદે ભાગતાં લઘ્યાંક ને આવે તેટલા હાથની શાળા ભણુ અને તે શાળા નેટલા ગજબી આવી દોય તેટલા ગજમાં (૩૫) પાંત્રી ઉમેરી અણુતાં નેટલો અંક થાય તે અંકને (૧૪) ચૌદે ભાગતા ને લઘ્યાં આવે તેટલા માનને અલિંક ભણુવે. ૩૮

શાલિની.

एकंदारंप्राङ्मुखंशोभनंस्याच्चातुर्वक्त्रंघातुभूतेशज्जेने ।
युग्मंप्राच्यांपाश्वमेथत्रिकेपुमूलद्वारंदाक्षणेवर्जनीयम् ॥३९॥

અર્થ:—જે ધરને એક દાર કરવું હોય તે ધરને પૂર્વ દિશાએ દાર કરવું, પણ પ્રહા, મહાદેવ અને નૈનના પ્રાસાદને ચારે દિશાએ ચાર દાર કરવાં; તથા જે ધરને બે દાર કરવાં હોય તે ધરને પૂર્વ અને પશ્ચિમ એ બે દિશાઓમાં બે દારો કરવાં; અને જે ધરને ત્રણ દાર કરવાં હોય તે ધરનું મૂળ દાર અથવા ગુખ્ય બારણું દક્ષિણ દિશાએ કરવું નહિ. ૩૯

इति श्री राजवल्लभे वास्तुशास्त्रे मदनकृते नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૧૦ મો.

શાલની.

છાયાચાણૂરેણુકેશાગ્રલિક્ષાયૂકાઃપ્રોક્તાઃસ્યાચવસ્ત્વંગુલશ્ચ ।

છાયાદિબ્યોદ્ગમ્માનસ્યવૃદ્ધિઃપ્રોક્તોહસ્તોજૈનસંખ્યાંગુલૈશ્ચ ॥૧॥

અર્થઃ—છાયાદિકેના અનુક્રમે આઠ આઠ ગુણા કરવાથી માપ થાય છે તે એવી રીતે કે,—

૧ છાયાની આઠ ગુણાઈ કર્યે એક અણુ થાય, ૨ તથા તેવા આઠ અણુની એક રેણુ થાય, ૩ તથા તેવી આઠ રેણુનું એક દેશાગ્ર થાય, ૪ તથા તેવા આઠ દેશાગ્રની એક લિક્ષા અથવા એક લીખ થાય, ૫ તથા તેવી આઠ લિક્ષાની એક યૂકા અથવા એક નૂ થાય, ૬ તથા તેવી આઠ યૂકાનો એક યવ અથવા એક જવ થાય, ૭ તથા તેવા આઠ યવનો એક આંશુળ થાય. ૮ અને તેવા (૨૪) ચોવીસ આંશુળોનો એક હાથ થાય છે. ૧

ફંદ્રવચ્ચા.

વ્યાસેનૈવધ્યેંયુણિતેયદેમ્યંતત્કોણક્ષેત્રસ્યફલંપ્રદિષ્ટમ્ ।

પિંડેતદેક્યંપુનરેવતાડયંસ્વાતસ્યમિત્તેશ્ચયનાદિસિદ્ધિઃ ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—જે ભૂમિનો વ્યાસ અને લંબાઈ, એ બે સરખાં હોય એવી ચતુરસ્ર ભૂમિના વ્યાસ સાથે લંબાઈનો ગુણાકાર કરતાં જે આવે તે ભૂમિનું ક્ષેત્રફળ સમજવું અને તે ક્ષેત્રફળને તે ભૂમિના ખાત અથવા ખોદાઈની ઉંચાઈ સાથે ગુણ્યાં જે આવે તે ચતુરસ્ર લંબાઈ તથા વ્યાસ અને કંઠાઈનું જે સમખર્તુ યવ ક્ષેત્રફળ સમજવું, એ ક્ષેત્રફળનું નામ ખાતસિદ્ધિ થાય છે, અને તેજ રીતે

૧ જ્યાં એટલે જગ્યા અપરાના જિદમળી સર્વનાં ફિરોજો એળ સાકરી જેવાં જાવામાં રખાય છે તે ફિરોજો ઉડનાં અનુજ નારિક રજકોડો દેખાય છે તે રજકોડોના આડમાં અટ્ટ નાનું દોડ એવી જે જગ્યા છે તે જગ્યાની આડમળી મોટાં અનુ દોડ.

૨ અનુ એટલે સર્વનાં ફિરજમાં ઉડનાં રજકોડો ૩ રજ એટલે નારીક પદાર્થ દાખમાં ૪૫ ૬૬૫ અનુ ૫૬૫. ૪ દોડ એટલે વાગની અળી.

શીતના વ્યવસ્થા માટેનું અધિત કથે^૧ વ્યવસ્થાની^૨ સિદ્ધિ થશે અર્થાત્ ઇંદ્રની ઉચ્ચાર્થ અથવા જ્ઞાપ્તિ તથા પહોળાઈ અને લંગાઈ અર્થેથી વ્યવસ્થામાં બનેલી ઇંદ્રી અથવા વ્યવસ્થાનું હોય તે કામની ઇંદ્રીની સંખ્યા આવશે. ૨.

ઉપજાતિ.

કરેકરમેચકરપ્રમાણંકરાંગુલેનાંગુલમેવસંલપા ।

સ્પાદંગુલૈરંગુલતાદિતૈશ્ચલબ્ધંફલંજૈનવિભાજિતેતત્ ॥ ૩ ॥

અર્થ:—ભૂમિના વ્યાસ સાથે લંગાઈના હાથનો શુષ્કાર કરી ક્ષેત્રફળ જાણીએ તે “હસ્તાત્મક” ક્ષેત્રફળ કહેવાય, તથા ભૂમિના વ્યાસના હાથો અને તે હાથો ઉપર આંગુળો સાથે ભૂમિની લંગાઈના હાથો અને તે હાથો ઉપરના આંગુળોને પરસ્પર શુષ્કાર કરતાં જે ક્ષેત્રફળ આવે તેનું નામ “હસ્તાંગુલાત્મક” ક્ષેત્રફળ કહેવાય, તથા ભૂમિના વ્યાસના આંગુળો કરી તેમજ ભૂમિની લંગાઈના આંગુળો કરી જોઈ બીજા સાથે શુષ્કતાં જે આવે તે “આંગુલાત્મક” ક્ષેત્રફળ કહેવાય, અને જો આંગુલાત્મક ક્ષેત્રફળને યોગીયે ભાગતાં જે આવે તે “આંગુલહસ્તાત્મક” ક્ષેત્રફળ કહેવાયછે. ૩

મંદાક્રાંતા.

વૃત્તવ્યાસાન્નિગુણપરિધિવ્યાસપડ્ભાગયુક્તો

વિસ્તારાર્ધપરિધિદલમન્યોન્યનિમ્નેયદૈક્યમ્ ।

પિઠેનૈવંપુનરપિતતસ્તાડયેત્વાતસિદ્ધયૈ

ચિત્પાદેર્વાસ્ફુટફલમિતિક્ષેત્રવૃત્તસ્વરૂપમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થ:—વૃત્તના વ્યાસને (ગોળની પહોળાઈને) ત્રણગુણો કરી તે પછી

૫. અણુનર ખાત અને ક્ષેત્રફળની સિદ્ધિ માટે આ મ્ત્રોહમાં જે રીતે જણાવી છે તેજ રીતે ક્ષીણાવતી વિશે ખાતખરવાર અને ક્ષેત્રખરવારમાં છે તથા અધિતપરિધી નામના પુસ્તાકમાં પણ તેજ રીતે છે. જુઓ:—

દાખલો

૫ લંગાઈ હાથ પાંચ તથા ૪ ચાર હાથ પહોળાઈ અને ૩ ત્રણ હાથની લંગાઈ હોય તેમાં લંગાઈ અને પહોળાઈનો શુષ્કાર કરતાં ૨૦ વીસ આવે તે ક્ષેત્રફળ થયું; એ ક્ષેત્રફળને ત્રણની લંગાઈ સાથે શુષ્કતાં જે આવે તે પનાજી નામ છે.

૫૬ ક્ષેત્રફળ ૨૬ ૫૫ ક્ષેત્રફળ જ્યાં ૬૦ ખાતની સિદ્ધિ.

તેમાં વૃત્તના વ્યાસનો પદાંશ ઉમેરીએ તો તેથી ભૂમિ અથવા ક્ષેત્રની પરિધિ અથવા પરિધનું માન આવે (ક્ષેત્રની આખી ગોળાઈનું માન આવે) અને વૃત્તના વિસ્તારનું અર્ધ, અને પરિધનું અર્ધ, એ બન્ને અર્ધને એક બીજા સાથે ગુણતાં જે અંક આવે તે અંકને પિંડ કહેવો અને તે પિંડને ખાતની ઉંડાઈ સાથે ગુણતાં સ્લબધાંક જે આવે તે અંક ખાતના ક્ષેત્રફળની સિદ્ધિ બાજુથી અને તેજ રીતે ચણતર માટે ગણ્યેથી ચણતરની સિદ્ધિ આવે એમ બાજુએ એ પ્રમાણે વૃત્તના ક્ષેત્રફળનું રૂપ બાજુવું. ૪

* સ્લબધાંક એટલે મૂળ રકમને એટલે ગુણવી હોય તે અને સરવાળાની એ ત્રણે રકમમાં મધ્યની રકમ સ્લબધાંક છે એમ સમજવું. જેમકે—

૫-૩-૧૫ પાંચ તરી પંદર. આમાં પાંચ અને પંદર એ બેના વચ્ચે ત્રણ છે તે સ્લબધાંક સમજવો. હવે વ્યાસ ઉપરથી પરિધ કઢાડવાની રીત એવી છે કે—

૧ વ્યાસ ઉપરથી પરિધ કઢવો હોય તો વ્યાસને ત્રણગુણા કરી—તેમાં વ્યાસનો છઠ્ઠો ભાગ, ઉમેરવો એટલે પરિધ આવશે.

જેમકે ૩૫૪ ગોળનો ૪૨ ગજ વ્યાસ હોય તો પરિધ કેટલો થાય ૧ ઉપરની રીત પ્રમાણે ૪૨ ને ત્રણગુણા કર્યાં તો ૧૨૬ થયા તેમાં ૪૨ નો છઠ્ઠો ભાગ એટલે ૭ ઉમેર્યાં તો ૧૩૩ ગજ પરિધ આવશે.

લીલાવતી મણિત પ્રમાણે તથા હાલ શાળામાં આસતા ગણિતની રીત પ્રમાણે વ્યાસની ત્રણ ગણાઈમાં તે વ્યાસનો સાતમો ભાગ ઉમેરીએ તો પરિધ આવે છે.

જેમ ૪૨ ગજ વ્યાસને ત્રણગુણા કર્યાં તો ૧૨૬ આવ્યા તેમાં વ્યાસનો સાતમો ભાગ ૬ ઉમેરીએ

તો ૧૩૨ ગજ પરિધ આવે એટલે પ્રથમની રીત કરતાં આ રીતમાં ૪૨ ગજ વ્યાસે ૧ એક ગજ પરિધ ઓછો આવ્યો.

૨ પિંડ (ક્ષેત્રફળ) કાઢ વર્તુલનું કાઢુ હોય તો વ્યાસનું અર્ધ કરી તેને પરિધના અર્ધ સાથે ગુણતાં જે અંક આવે તે ક્ષેત્રફળ બાજુવું.

જેમકે ૩૫૪ વર્તુલનો વ્યાસ ૪૨ ગજ અને પરિધ ૧૩૩ ગજ હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ (પિંડ) કેટલું ?

$$\text{રીત } \frac{૧૩૩ \times ૨૧}{૨} = ૧૩૯૬ \text{ યોરમ ગજ પિંડ}$$

સમજાવે ૩મો ૪૨ નું અર્ધ ૨૧ ને ૧૩૩ પરિધનું અર્ધ

૧૬૬ એ બેને ગુણાકાર કરતાં ૧૩૯૬ યોરમ ગજ આવે.

૧૩૯૬ યોરમ ગજ ક્ષેત્રફળને ૨૩૩ પરિધે ભાગ્યા તો ૧૦૧ ગજના ખાતના નિરતરની સિદ્ધિ બાજુવી.

$$\frac{૧૩૩ \text{ ગજ પરિધ}}{૪૨ \text{ ગજ વ્યાસ}}$$

$$\frac{૧૩૯૬ \text{ યોરમ ગજ ક્ષેત્રફળ}}{૪૨ \text{ ગજ વ્યાસ}}$$

पंचांगुलान्यपहरेत्करतः फलं स्यात् ॥ ५ ॥

51454.

- (૧) એક ગોળ શાંતનો વ્યાસ ૨૮ અંગુળ છે તો તેનો પરિધ કેટલો ?
 $2\pi r = 2\pi \times 14 = 28\pi$
 અંગુળ
- (૨) એક ગોળાકાર મકુપનો વ્યાસ ૩૫ મળ થયો તો તેનો પરિધ કેટલો ?
 $2\pi r = 2\pi \times 17.5 = 35\pi$
 અંગુળ
- (૩) ડાઉ જાનો વ્યાસ ૧૩ મળ છે તો તેનો પરિધ કેટલો ?
 $2\pi r = 2\pi \times 6.5 = 13\pi$
 અંગુળ
- (૪) ધારો કે પૂર્વાનો વ્યાસ ૫૬૫૬ મીલ ટોચ ને તેનો પરિધ કેટલો ?
 $2\pi r = 2\pi \times 2828 = 5656\pi$
 અંગુળ
- (૫) એક જાનો વ્યાસ ૭ મળ ને પરિધ ૨૨ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 22 \Rightarrow 2\pi \times 3.5 = 22 \Rightarrow \pi = 22/7$
 અંગુળ
- (૬) એક ગોળાકાર પટ્ટાનો વ્યાસ ૧૪ મળ ને પરિધ ૪૪ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 44 \Rightarrow 2\pi \times 7 = 44 \Rightarrow \pi = 44/14 = 22/7$
 અંગુળ
- (૭) એક ગોળાકાર પટ્ટાનો વ્યાસ ૧૪ મળ ને પરિધ ૪૪ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 44 \Rightarrow 2\pi \times 7 = 44 \Rightarrow \pi = 44/14 = 22/7$
 અંગુળ
- (૮) એક ગોળાકાર પટ્ટાનો વ્યાસ ૧૪ મળ ને પરિધ ૪૪ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 44 \Rightarrow 2\pi \times 7 = 44 \Rightarrow \pi = 44/14 = 22/7$
 અંગુળ
- (૯) એક ગોળાકાર પટ્ટાનો વ્યાસ ૧૪ મળ ને પરિધ ૪૪ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 44 \Rightarrow 2\pi \times 7 = 44 \Rightarrow \pi = 44/14 = 22/7$
 અંગુળ
- (૧૦) એક ગોળાકાર પટ્ટાનો વ્યાસ ૧૪ મળ ને પરિધ ૪૪ મળ ટોચ તો તેનું હોરશન કેટલું ?
 $2\pi r = 44 \Rightarrow 2\pi \times 7 = 44 \Rightarrow \pi = 44/14 = 22/7$
 અંગુળ

વળિર, બીજી એવી રીત છે કે-વૃત્તની જેટલી પહોળાઈ છે તેટલીજ લંબાઈ છે, એ બન્નેને પરસ્પર શુષ્કતાં આંશુળોનો જેટલો અંક આવે તેટલા અંકને ચોવીશે ભાગતાં આવેલા આંશુળોના ગજ કરવાથી જેટલા ગજ થાય તે કરેક ગજમાંથી પાંચ આંશુળો બાદ કરતાં જે બાકી રહે તેને હસ્તાત્મક ક્ષેત્રફળ સમજવું- ૬

ઉપજાતિ.

ઘનીકૃતંવ્યાસદલંનિજૈકવિશાંશયુગ્મગોલફલંઘનંસ્યાત્ ।

વ્યાસસ્યસત્તાંશયુતઃસુવૃત્તેવ્યાસસ્ત્રિરુક્તઃપરિવેપકોયમ્ ॥ ૬ ॥

અર્થઃ—વૃત્તના વ્યાસનો ઘન કરી તે ઘનનું અર્ધ કર્યા પછી એ કરેલા અર્ધનો એકવીશમો ભાગ [૨૧] અથવા એ અર્ધને એકવીશે ભાગતાં જે ભાગાકાર આવે તે ઘનના કરેલા અર્ધ ભાગમાં મેળવતાં જેટલો અંક થાય તે અંક ગોળાઈનું ઘનફળ બાબતું. તેમજ વૃત્ત અથવા ગોળના વ્યાસને ત્રણે શુષ્કતાં

દર્શાવે:—૪૩ ગજ વ્યાસ અને ૧૩૩ ગજ પરિધ હોય એવા ગોળનું ક્ષેત્રફળ કેટલું ? તો ૪૨ ને ૧૩૩ એ ગુણ્યા તો ૫૫૮૬ થયા તેને ચારે ભાગ્યા તો ૧૩૯૬૫ ચો. મ. ગોળાનું ક્ષેત્રફળ આવ્યું.

૨ વળી બીજી રીત એવી છે કે વ્યાસ×વ્યાસ—^{વ્યાસ×વ્યાસ}૫=ગોળનું ક્ષેત્રફળ આવે. દર્શાવે.

૧ાઈ ગોળનો વ્યાસ ૪૨ ગજ હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ કેટલું ? રીત ૪૨—નો વર્ગ કર્યો તો ૧૭૬૪ થયા તે ૧૭૬૪ ને ચોવીશે ભાગી ભાગાકાર ૭૩૫૫ ને ૫ શુદ્ધિએ તો ૩૬૭૫૫ આવ્યા તે બાદ કર્યા તો ૧૩૯૬૫ ચોરસ ગજ ગોળનું ક્ષેત્રફળ આવ્યું. તેને હસ્તાત્મક ક્ષેત્રફળ સમજવું.

(૬) એક ગોળનો વ્યાસ ૪૨ મેંતાળસ હાથ હોય તો તેનું ઘનફળ કેટલું ?

$$\begin{array}{r} ૪૨ \\ ૪૨ \\ \hline ૧૭૬૪ \text{ વર્ગ.} \\ ૪૨ \\ \hline ૭૪૦૮૮ \end{array} \quad \text{ગોળનો ઘન.}$$

$$\begin{array}{r} ૧૩૨ \text{ પરિધ.} \\ \hline ૩૮૮૦૮ \text{ ઘનફળ} \\ \hline ૪૨ \text{ વ્યાસ} \end{array}$$

વ્યાસના ૭૪૦૮૮ ઘનને [૨] એકે ભાગ્યા તો ૩૭૦૪૪ આવે તેમાં તેને ૨૧ એ ગજ એટલે ૧૭૬૪ અગ્રે તો ઉમેરનાં ૩૮૮૦૮ ઘન હાથ ગોળાનું ઘનફળ સમજવું.

એ અર્થે આવે તેમાં વૃત્તના વ્યાસનો સાતમે (૭) ભાગ ઉમેરવામાં આવે તેથી વૃત્ત ઉપરથી વૃત્તનો પરિધ અથવા પરિવેશક નીકળે, એવો લીલો તીનો મત છે. ૬

વૃત્તક્ષેત્રેપરિધિયુગિતેવ્યાસપાદઃફલંયત
 છુણ્ણંવેદૈરુપરિપરિતઃકંદુકસ્યૈવજાલમ્ ।
 ગોલસ્યેવંતદપિચફલંષ્ટષ્ટજંવ્યાસનિમ્નં
 પટ્ટભિર્મક્તંભવતિનિયતંગોલગર્ભેઘનાલ્યમ્ ॥ ૭ ॥

અર્થ—વૃત્તની પરિધિ અથવા પરિધને વ્યાસે યુગ્મીને (૪) ગારે ભાગતાં તેની કુંડી રીત $\frac{\text{વ્યાસ} \times \text{પરિધિ}}{૪} + \frac{\text{વ્યાસ} \times \text{વ્યાસ}}{૪ + ૪૨} = \text{સેરજીનું બનદાય આવે}$

(૨) એક એકાનો વ્યાસ ૪૨ હાય તેણે તે પરિધ ૩૮૯૦ । ૪૨ ને મલ્લે યુગ્મ્યા તે ૧૨૬ વ્યાસ તેમાં ને (વ્યાસનો) સાતમે ભાગ ૬ ઉમેરીએ તે ૧૩૨ હાય પરિધ આવે એ લીલાતી પ્રમાણે છે.

રીતઃ—વ્યાસ \times $\frac{\text{વ્યાસ}}{૭} =$ પરિધ આવે.

(૧) ગા હાય વ્યાસનો એક એકા હોય કરીએ તે તે ૩૮૯૦ બનદાય જગ્યા રીતે । અને તેની પરિધ ૩૮૯૦ થાય ।
 $૪ \times ૪ \times ૪ = ૬૪$ $૪ \times ૪ = ૧૬$ $૪ \times ૪ = ૧૬$ વ્યાસના બનતો અર્ધભાગ થયે.
 $૧૬ \div ૪ = ૪$ $૧૬ \times ૪ = ૬૪$ વ્યાસના બનતો અર્ધનો એકથીયે ભાગ,
 $૬૪ + ૩૮૯૦ = ૩૯૫૪$ $૧૨૬ = ૩૯૫૪ \div ૪ = ૯૮૮$ જગ્યા ૯૮૮ બનદાય.
 ૨૧૧૩૦૭ ।

$૪ - ૭ = ૪ \times ૪ = ૧૬ + ૧૬ = ૩૨$ $૩૨ \times ૪ = ૧૨૮$ જગ્યા ૧૨૮ હાય પરિધ.
 (૨) એક લીલાનો એકા બનાવ્યો તેમાં ૧૪ હાય તેનો વ્યાસ થયે તે તેનો પરિધ ૩૮૯૦ તથા તે લાઠકું ૩૮૯૦ બનદાય જગ્યા રીતે ।
 $૧૪ \times ૩ = ૪૨$ $૪૨ \div ૭ = ૬$ જગ્યા ૬૪ હાય પરિધ.
 $૧૪ \times ૧૪ \times ૧૪ = ૨૭૪૪ \div ૨ = ૧૩૭૨$ વ્યાસના બનતો અર્ધ ભાગ.
 $૧૩૭૨ \div ૨૧ = ૬૪$ $૬૪ \times ૩ = ૧૯૨$ $૧૯૨ \div ૪ = ૪૮$ બનદાય લાઠકું.

* જમણું સેરજીનું કાઢવું હોય તે $\frac{\text{પરિધ} \times \text{વ્યાસ}}{૪} = \text{સેરજીનું આવે}$ ઉપરના એકામાંના કાંતમાં ૪૨ હાય વ્યાસ અને ૧૩૨ પરિધ છે તેનું સેરજીનું કાઢવું હોય તે ૪૨ હાય વ્યાસને ૧૩૨ પરિધે યુગ્મતાં ૫૫૪૪ આવ્યા તેને ૪ ગારે ભાગ્યા તો ૧૩૮૬ એકરમ હાય તેનું સેરજીનું સમજ્યુ.

જે આવે તે વૃત્તનું ક્ષેત્રફળ ભણવું અને તે ક્ષેત્રફળને ચારે બુદ્ધિએ તો તે દસ જેવી આકૃતિનું પૃષ્ઠફળ આવે અને તે પૃષ્ઠફળને વ્યાસે બુદ્ધિને ૭એ (૬) ભાગીએ તો તેથી ગોળાનું ઘનફળ નીકળે છે. ૭

વપજાતિ.

जीवाशरैक्यस्यदलंशरेणहत्वास्यवर्गदशभिर्विगुण्यम् ।

अंकैर्विभक्तेसतिलब्धमूलंप्रजायतेचापफलंस्फुटंतत् ॥ ૮ ॥

અર્થ:—જીવા (પલ્લવ અથવા પ્રત્યંચા) અને ભાણ, એ બેનો સરવાળો કરી તે સરવાળાનો અર્ધભાગ કરવો, અથવા એકે ભાગતાં જે આવે તેને ભાણના માપ સાથે ગુણતાં, જે આવે તે અંકનો વર્ગ કઢાડતાં, જે આવે તેને ૬થે ગુણતાં, જે આવે તે અંકને નવે ભાગતાં, તેનું મૂળ કઢાડથે જે અંક આવે તે ધનુષ્યનું ક્ષેત્રફળ ભણવું. ૮

मूलावशेषंहितदेकयुक्तंजिनाहतंसंयुतमंगुलैश्च ।

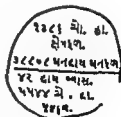
द्वाभ्यांયુતેનદ્વિગુणेનમૂलेનાપ્તંસ્ફુટંતત્ફલમુક્તમાયૈઃ ॥૯॥

અર્થ:—ધનુષ્યનું ક્ષેત્રફળ પ્રથમ સ્થોકમાં કઢાડતાં આવેલા મૂળના ૬એ

૧ તે ક્ષેત્રફળને એટલે ૧૩૮૬ ચોરસ હાથને ૪ ચારે બુદ્ધિએ તો ૫૫૪૪ ચોરસ હાથ મેળવેલા જેવી આકૃતિનું પૃષ્ઠફળ સમજવું.

૨ મેળાનું ઘનફળ કાઢવું હોય તો મેળાના પૃષ્ઠફળને તેના વ્યાસે ગુણી ૭એ વ્યાસવાણપરના દા-ભલામાં ૫૫૪૪ ચોરસ હાથ મેળાનું પૃષ્ઠફળ છે તેને તેના વ્યાસ ૪૨ એ ગુણતાં ૨૩૨૮૪૮ આવ્યા તેને ૬ એ ભાગતાં તે ૩૮૮૦૮ ધનદાસ એ મેળવેલા જેવી આકૃતિનું ઘનફળ આવ્યું.

૧૩૨ પરીખ.

• જ્યાં અથવા જ્યાં નામ છે તે ધનુષ અથવા કામદાને બાંધેલી રેખા છે તેની આ-નિર્ણય ક્ષેત્ર દેવ તેનું ક્ષેત્રફળ કઢાડવાની એવી રીત છે ૧:—

૬ શેષમાં એક ઉમેરી ચોવીસે (૨૪) ગુણી તેમાં પાંચ ઉમેરી બમણા કરી, તેમાં બે ઉમેરવાથી જે અંક આવે તે અંકનું મૂળ કઢાડતાં જે અંક આવે તે શેષ રહેવાનું કૃત્ય સમજવું.

ફંદ્રવજ્રા.

અષ્ટાસકસ્યપૃષ્ઠુલેનદૈર્ઘ્યગુણ્યંહિતદ્રાગવિભાગહીનમ્ ।

ષટ્કભાગકસ્યાષ્ટયુગાંશભાગંકૃપાંદ્વિહીનંપુનરેવશેષાત્ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—અષ્ટાંસ અથવા આઠ હાંસ અઠાંસ બીમિતી પટોળાપ સાથે લંબાઇને ગુણતાં જે આવે તેમાંથી તેનો છઠ્ઠા ભાગ બોળા કરી બોળા કરેલા ભાગમાંથી બાકી રહેલામાંથી (શેષ પાંચ ભાગ રહ્યા તેમાંથી) વગી છઠ્ઠા ભાગ કઢાડી તે છઠ્ઠા ભાગને અડતાગીચે ભાગતાં જે આવે તે બાકીના ભાગોમાંથી કઢાડતાં [પાંચ ભાગોમાંથી કઢાડતાં] જે રહે તે અષ્ટાસનું ફેરફાર સમજવું.

દા:—નંદ દાઘ [૧૩] છવા અને [૧] જળ દાઘ બાજુ દોષ તે તેનું ફેરફાર ૧૮૪૪ થાય ।
રીત:—છવા તેર છે અને બાજુ મજુ છે એ બેનો સરવાળો કરતાં ભાગ થાય; તેને બેને ભાગતાં અથવા એ સરવાળાનું અર્ધ કરતાં આઠ [૮] થાય, તે આઠને બાજુ બિદમે વધે ગુણતાં [૨૪] ચોવીસ થાય અને એ ગુણાદાર અથવા ચોવીસનો વર્ષ કરતાં ૫૭૧ પાંચમે છેતેર થાય, તે વર્ષને ૬૬૬ ગુણતાં ૫૭૧૦. પાંચદબાર સાતમે જે સાઠ થાય, તેને નવે ભાગતાં ૬૪૦ છેડે જે બાજીસ આવ્યા તેનું વર્ષમૂળ કઢાડતાં [૨૫] ૫મીસ દાઘ ચોરસ ફેરફાર આવ્યું અને [૧૫] પંદર શેષ રહ્યો.

રીત V

$$\left\{ \frac{\text{છવા} + \text{બાજુ}}{૨} = \text{બાજુ} \right\} \times ૧૬ \text{ બિદમે અથવા આવશે}$$

ઉપર બતાવેલી ક્રિયા રીત છે પણ બીજી સરેકો રીત એવી છે કે—

છવાનો અંક અને સરના અંકનો સરવાળો કરતાં જેટલો ભાગ થાય તે અંકનું અર્ધ કરતાં જે આવે તેને બાજુના અંકવડે ગુણતાં—જે અંક આવે તે ભાગને. [૧] બાકીના અંક ગુણાદારના અંકમાં ઉમેરી ગુણતાં જેટલો અંક થાય તે ફેરફાર ભાગવું જુઓ—

દા:—એક જગતી છવા [૧૪] ચોડ અને બાજુ [૪] ચાર દાઘ છે તેનું ફેરફાર ૧૮૪૪ થાય ।

૧૪ ચોડની સાથે ૪ ચાર મેળવતાં ૧૮ અદાર થાય તેનું અર્ધ ૯ નવ નવ તે નવને બાજુ બિદમે [૪] ચારે ગુણતાં [૩૬] જીરુ થાય, તેનો ૧૮ ભાગ ૨૦. બાકી [૧] જે આવે તે [૩૬] જીરુમાં ઉમેરતાં [૩૮] બાકીથી થાય એ ફેરફાર સમજવું.

૧૪+૪=૧૮+૨=૨૦=૩૬+૨=૩૮ મી. દા, અથવા

* સમવાજુ અદોઃસ્થાની લંબાઈ અને ૦૫.સ [૧૨] ચાર દાઘ છે તેનું ફેરફાર ૧૮૪૪

પત્તપોડશાસ્ત્રસમાગહીનંતદ્વર્ગમૂલસ્યપડંશકસ્ય ।

શક્રાંશહીનંકથિતંપુનશ્ચેષ્ટેપંચુર્ધ્વાસ્તુમતાનુસારિ ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—પોડશાસ્ત્રની જેટલી લંબાઈ હોય તેટલી લંબાઈનો છઠ્ઠો ભાગ કહાડીને તે છઠ્ઠો ભાગનું મૂળ કહાડવું, અને તે મૂળનો જે અંક હોય તે અંકને પોડશાસ્ત્રની લંબાઈના કહાડેલા છઠ્ઠો ભાગમાં મેળવતાં જેટલો અંક થાય તે અંકનો ચઉદમો અંશ ૧૬ કહાડતાં રેષ જે રહે તે, પોડશાસ્ત્રનો એક બાહુ થયો. એમ બુદ્ધિવાન પુરૂષે વાસ્તુમતાનુસારે બાંધવું. ૧૧

રીત-૧૨ ને [૧૨] બારે ગુણ્યા એટલે ૧૨નો વર્ગ કર્યો તો ૧૪૪ થયો. તેનો ૬ દ્વિ ભાગ એટલે ૨૪ બાદ કર્યા તો ૧૨૦ રચા તેમાંથી છઠ્ઠા ભાગનો એટલે ૨૪ નો ૪૮ મો ભાગ અડધો બાદ કર્યો એટલે બાકી ૧૧૬૧ ચોરસ હાય રચા તે અખાસડું ક્ષેત્રફળ સમજવું.

દાખલા:—[૧] કોઈ સમબાલુ અષ્ટકોણની લંબાઈ તથા પહોળાઈ ૨૧ હાય હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ કેટલું થાય ?

$$\begin{array}{r|l}
 21 \times 21 = 441 & 441 \div 6 = 73\frac{1}{2} = 73\frac{1}{2} \\
 73\frac{1}{2} \div 48 = 1\frac{1}{2} \times \frac{1}{48} = \frac{1}{32} = 0.03125 & 73\frac{1}{2} - 0.03125 = 73.46875 \\
 \hline
 & 73.46875 \text{ ચો. હાથ.}
 \end{array}$$

[૨] એક સમબાલુ અષ્ટકોણની લંબાઈ તથા પહોળાઈ ૨૪ હાય હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ કેટલું ?

$$\begin{array}{r|l}
 24 \times 24 = 576 & 576 \div 6 = 96 \\
 96 - 48 = 48 & 48 \div 48 = 1 \\
 \hline
 & 96 \text{ ચોરસ હાથ.}
 \end{array}$$

ચોવીસને ચોવીસે ગુણ્યા તો ૫૭૬ આબા તેમાંથી તેનો ૬ દ્વિ ભાગ ૯૬ તથા છઠ્ઠો ભાગનો એટલે ૯૬ નો અડધાબાકીનો ભાગ ૨ જે ચળી ૯૮ બાદ કર્યા તો બાકી ૪૮૦ ચોરસ હાય રચા તે જવાબ સમજવો.

૩ એક સમબાલુ અષ્ટકોણની લંબાઈ તથા પહોળાઈ ૧૮ હાય હોય તો તેનું ક્ષેત્રફળ ?

$$\begin{array}{r|l}
 18 \times 18 = 324 & 324 \div 6 = 54 \\
 \hline
 54 & 54 \div 48 = 1\frac{1}{4} = 1.25 \\
 \hline
 180 - 1.25 = 178.75 = 178\frac{3}{4}
 \end{array}$$

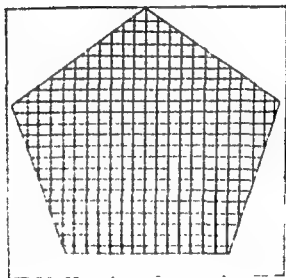

જવાબ ૨૬૪ ચો. હાથ.

$$\frac{102}{2}$$

रा.य.अ.१०

यद्यपि

શાલિની.

सर्वमानं ज्ञायतेभ्यासयोगाद्धिनाधिक्यं स्थानयोगे गतेपि ।

अन्यक्षेत्रं त्रैपमं वासमं वा ज्ञेयं लोकाच्छतः सूत्रधारैः ॥ १२ ॥

અર્થ:—સર્વ પ્રકારના ગણિતનું માન (રીતિ) અભ્યાસના યોગે કરી સમજાય છે, તેમાં હીન અને અધિકપણું તો સ્થાનના યોગે સમજવાનું છે, (જેટલા ખુણાનું ક્ષેત્ર હોય તેના ખનુકમે કરવું) પણ વિષમ કોણનું જે ક્ષેત્ર હોય (બે, ચાર, છ, આઠ, દશ ઇત્યાદિ કોણનું) તો તેને સૂત્રધારાએ વિચાર શક્તિવડે અને લોકમાં ચાલતી રીતભાતથી સમાજનું ૧૨

શાર્દૂલવિક્રોદિત.

यद्दृत्तपरिलेखकेन लिखितं पणमत्स्यपातास्ततः

पट्कोणं रसबाहुकंतदुदितं बाहुं भजेत्सप्तभिः

सप्ताक्षरसभागबाहुरुदितः सप्ताक्षतोऽष्टाक्षकं,

त्वेवं नंददशादिबाहुबहुशो ज्ञेयाः स्वबुद्ध्या खिलाः ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—આઠાક્ષરે વૃત્ત રચિને તે વૃત્તમાં ૩૩ (૧) મત્સ્ય પાડવા એટલે તેથી છ બાહુનું બટકોણ થાય, એ છ બાહુમાંથી એક બાહુના સાત ભાગો કરવા અને એ સાત ભાગોમાંથી એક ભાગ એકાદો કરવો; એટલે છ ભાગ બાકી રહ્યા. એજ છ ભાગ છે તે સપ્તાક્ષરનો એક બાહુ થાય.

૧ દર્શાવે—એક પોઠાસાતની લંબાઈ ૨૧: આગળની દોષ તે તેનો બાહુ ઉપરની રીત પ્રમાણે ફેરવે થાય ?

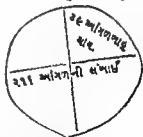
દીન—૨૧૬ ગણે સોગને ૬ છ એ બાબા તે તેનો બટો ભાગ ૩૬ બનીશ થાય તેમાં તેનું ચર્ચમણ ૬ છ ઉપર ૨૧૬ ૪૨ બેતાલીશ થાય તેમાંથી તેનો ૧૪ ચોટમે ભાગ ૩ નજી કાઢતાં બાકી ૩૬ એકગણચાલીશ રહ્યા તે તેનો બાહુ સમજવો.

૨ એક પોઠાસાત દેચાલની લંબાઈ ૨૪ ચોલીશ દાખ છે ત્યારે તેનો બાહુ કેટલા દાખનો દર્શો ? જવાબ:—૫૬ દાખ બાહુ થાય.

૩ એક પોઠાસાતચળી બનીની લંબાઈ ૫૪ ચોપન આગળની છે ત્યારે તેના બાહુ (વેશલી)ના અમભાગની વચ્ચેનો ભાગ કેટલો દોષો બેધમે ? જવાબ:—૧૧૩ આગળનો બાહુ.

૪ એક પોઠાસાતચળા તળાવની લંબાઈ ૨૬૪ ગણે ચોસાલ દાખની છે ત્યારે તેનો એક બાહુ કેટલા દાખનો દર્શો ? જવાબ:—૫૨ બાવન દાખનો.

સમજાણ પોઠાપકોણ.

એ રીતે આખા પટકોણના છ બાહુના બેંતાળીસ (૪૨) ભાગો કરી પટકોણના દરેક બાહુમાંથી એક એક ભાગ જોડા કરવાથી જેટલા ભાગમાં પદાસ હોય એટલાજ ભાગમાં સમાસ થઈ જાય; અને તેજ પ્રમાણે અષ્ટાસથી અષ્ટાસ થાય છે. તથા તેજ રીતે અષ્ટાસમાંથી નવાસ થાય અને નવાસમાંથી તેજ રીતે દશાસ થાય, માટે બુદ્ધિવાને પોતાની બુદ્ધિથી એ રીતે મરણ્ય આવે તેટલા બાહુઓ અથવા અસ કરવા. ૧૩

શાલિની.

પટ્વાહોર્યોવાહુરસ્યેપુભાગેયુક્તેવાહુઃપંચકોણસ્યસસ્યાત્ ।

યાવાન્વાહુઃસ્વેનમાનેનગુણ્યોવાહોર્યોગસ્તસ્યમૂલંવિકર્ણમ્ ॥૧૪॥

અર્થઃ—પટકોણના એક બાહુનો પાંચમો ભાગ [એક બાહુના પાંચ ભાગ કરવા] એજ બાહુમાં મેગવીએ એટલે તે પટકોણનો બાહુ મટી પંચકોણનો અથવા પંચાસનો એક બાહુ થાય. એજ અનુક્રમે એટલે જેટલા ખૂણાં હોત કરવું હોય તેટલામો ભાગ એક બુજામાં અથવા બાહુમાં અથવા અસમાં ઉમેરીએ તો અનુક્રમે ચતુસ્ત તથા ત્રિકોણ હોત થાય; એટલુંજ નહિ પણ, એ બાહુને લેગા કરીએ એટલે એ બંને બાહુનું જે મૂળ (મધ્ય ભાગ) તે વિકર્ણ અથવા ખૂણા કહેવાય છે. ૧૪

ઉપજાતિ.

દૈર્ઘ્યાત્પૃથુત્વંજિનભાગહીનંતિથિપ્રમાણાઃકથિતામુજાશ્ચ ।

પંચાસમેતત્પરિલેખનીયંપુષ્પેપુકેષ્વેવહિતસ્યરૂપમ્ ॥ ૧૫ ॥

અર્થઃ—ચતુરસ્ર ભૂમિને પંચાસ અથવા ચોખંડી ભૂમિને પાંચ કોણવાળી કરવી હોય તો તેની લંબાઈ અથવા પહોળાઈમાં તેનો ચોવીસમો ભાગ રહે જોડા કરવો અને તે જોડા અથવા કમી કરેલા ભાગમાંથી એક પંદરાંચ રૂપ લેવામાં આવે તો તે પંચાસનો એક બાહુ થયો એમ સમજવું. એ પંચકોણનું રૂપ કેટલાંક પુષ્પોમાં થાય છે. ૧૫

આયામતોવિસ્તરમષ્ટમાંશહીનંપ્રકુર્યાદ્રથકારસુજ્ઞઃ ।

દૈર્ઘ્યાર્ધદૈર્ઘ્યેણસમાસ્તવાસ્ત્રાયંત્રાદિપટ્કોણકમેતદુક્તમ્ ॥૧૬॥

અર્થઃ—સાઈ જ્ઞાન ધરનાર શિદિષએ ન્યારે પટકોણ કરવું હોય ત્યારે ચતુરસ્ર હોયની જેટલી લંબાઈ હોય તેટલી લંબાઈનો અષ્ટમાંશ રે જોડા

કરતાં શેષ જે રહે તે પહોળાઈ બહુવી; અને તે પટકોણના ખૂણા વિસ્તારના અર્ધ ભાગમાં (મધ્યમાં) આવે, પણ લંબાઈના ખૂણા તો ૧૪મ (ખરોખર) આવે, એ રીતે યંત્રાદિ પટકોણ રહ્યું છે. ૧૬

अष्टास्यत्तत्पृथुत्वेचदैर्घ्ये तुल्यंकार्यकर्णवैकर्णहीनम् ।

વાતુ:કોણંહસ્તમેયંયદાસ્યા દ્વાહસ્તસ્મિન્નગુલૈર્દિકપ્રમાણે: ૧૭

અર્થ — અષ્ટાસ્રની લંબાઈ અને પહોળાઈ સમ કરવી, પણ વાતુકોણમાં જે ઠેકાણે રહ્યું આવે તે ઠેકાણેથી તે રહ્યુંને સાગી બીજે ઠેકાણે રહ્યું (ખૂણો) કરવો; પણ તે શેષ એક હાથના પ્રમાણનું હોય તો તેને વિષે દરેક બાહુ દશ દશ આંગુળોના આવે છે એમ બહુવું. ૧૭

षष्ठोविभागोपिचदैर्घ्यकस्य तस्यैवपङ्कभागयुतोविधेयः

વાહુપ્રમાણંકથિતંકલાસ્ત્રેક્ષેત્રેતથાન્યાનિવિચાર્યકુર્યાત્ ॥૧૮॥

અર્થ:—ચોરથાસ શેષ કરવા માટે શેષની લંબાઈનો છઠો ભાગ લઈ બાકીના પાંચ ભાગ ઝુકી દેવા અને લીધેલા છઠા ભાગને વળી ઉઘે ભાગતાં જે ભાગ આવે તે, પ્રથમ લીધેલા છઠા ભાગમાં ઉમેરવાથી જેટલું થાય તે ચોરથાસ શેષનો એક બાહુ થાય છે.

પ્રથમની રીતમાં જે પ્રમાણે રહ્યું છે તેજ પ્રમાણે ઘણા ખુણાનાં જે જે ક્ષેત્રો કરવાં હોય તો પ્રથમની રીત યાદ રાખી તે પ્રમાણે ક્ષેત્રો કરવાં. ૧૮

यसंततिलका.

इयेन:कपोतयकपेचकभासगृध्राश्विल:शृगालमृगशूकरसिंहकीशा:

इत्यादयोधनहराभवनेप्रविष्टा गेह्यदांकटकटायतिकंपतेवा॥૧૯॥

અર્થ:—ઘરને વિષે રથેન (બાજ), કપોત (હાલો), બગલું, પુવડ, ભાસ-પક્ષી, (ધોળી સમળી) ગીધપક્ષી, સમળી, ચિયાળ, મૃગ (હરણ), શૂવર, સિંહ અને વાનર એટલામાંથી કોઈ-પણ ઘરમાં પ્રવેશ કરે તો તે ધનનો નાશ

૧ સમ એટલે લંબાઈમાં ■ ખૂણાઓ આવે અને પહોળાઈમાં મધ્યે એક ખૂણો આવે, ભુજો આકૃતિ.

• વાસ્તુમંજરી નામના મંત્રમાં બાસ પક્ષીના ઠેકાણે અર્ધમિલો અથવા મામાગીરી અથવા બાપું. ૫૨માં ઉપાં લઈ છે (વાગ્મેષ જેવી) એ પક્ષી જનાવ્યું છે.

અથવા ચરબીની (હાઠકામાં રહેલા માંસની) વૃદ્ધિ થાય તો તેથી ઘરના માલિક-
કને રોગ થાય, તથા રેધિરની ધારા થાય તો ઘરના સ્વામીને દુઃખ પ્રાપ્ત
થાય, તેમજ ઘર વિશે વાદિવના અથવા ગાયનના આરંભાત્ નાદો અથવા
ચંદો થાય, તો તે પણ ઘરધણીને દુઃખ કરનાર છે. ૨૪

गेहुदभुतंयदितदाभयनंविहाय कुर्याद्वलिचविधिवद्भयनंसुरार्चाम् ।
दानं द्विजातियतिदुर्वलदुःखितेभ्योदद्यात्ततोपिनिवसेद्भवनेसुखार्थम् ॥

અર્થ—જે રીતે જગાળ્યા પ્રભાણે ઘર વિશે કોઈ પણ તરફનું આશંક
થાય તો તે ઘરમાંથી નીકળી વાસ્તુદેવને ફરીથી વિધિપૂર્વક અગ્નિદાન આપી
દેવન તથા દેવપૂજા કરાવી તેમજ સાદાણ, યતિ, દુર્બળ અને દુઃખી હોય એવા
જોને દાન આપી પોતાના સુખના અર્થે તે ઘરમાં રહી વસવું એમજી. ૨૫

इति श्री रामचन्द्रभे वास्तुशास्त्रे मदनकृते शेषादस्य दशमं नाम दह-
मोऽध्यायः ॥ ૧૦ ॥

૧ આશંક જવાની શુભત્ત્વા અથવા ભયમાં જવાની નથી, પણ નર્મન ઘર કોઈ દેવ કે
વિવેકે વસવાનું થાય તે વિચારથી ખાર થાય તુર્પણ તેનું કેરવું આશંક કર કે દેવ
દેવ કે, ખાર તે ઘરમાં ફરી વસવા માટે વાસ્તુપૂજા કરી શકું એમ નીચ કહેવ
જતામું છે.

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૧૧ મો.

ઉપજાતિ.

નંદાતિથિઃપદ્મપ્રતિપચરુદ્રા દ્વિદ્વાદશીસત્તમિકાચ ભદ્રા .

જયાતૃતીયાષ્ટમિકાચત્રિશ્ચા રિક્તાચતુર્થીનવમીચમૂતા ॥ ૧ ॥

અર્થઃ—પદ્મો, છંદ, અને અગિયારશ, એ ત્રણ તિથિઓને નંદાતિથિ જાણવી; બીજી, સાતમ, અને બારશ એ ત્રણ ચતુર્દશીતિથિ જાણવી; ત્રીજી, આઠમ અને તેરશ, એ ત્રણ જયાતિથિ જાણવી, અને ચોથ, નવમી ને ચૌદશ, એ ત્રણ રિક્તાતિથિ છે એમ જાણવું. ૧

પાળાની.

પ્રોક્તાપૂર્ણાપંચદિકપૌર્ણમાસીશુક્રેનંદારાજપુત્રેચભદ્રા .

દૃષ્ટીપુષ્પેમિદ્ધિદાવેજયાસ્યાન્મંદેરિકાદેવપૂજ્યેચપૂર્ણા ॥ ૨ ॥

અર્થઃ—પાંચમ, ઇશમ અને પૂર્ણિમા, એ ત્રણ પૂર્ણાતિથિ જાણવી, અને હવે ઉપર કહેલી તિથિ અને વારના યોગથી સિદ્ધિયોગ થાય છે તે કહે છે, શુક્રવાર અને નંદાતિથિ, પુષ્પવાર અને ભદ્રાતિથિ, મંગલવાર અને અષ્ટાતિથિ, સનિવાર અને રિક્તાતિથિ, શુક્રવાર અને પૂર્ણાતિથિ દેવતો સિદ્ધિ-યોગ જાણવો. ૨

ષ્ટકાદગ્નીજીવદિનેચપટ્ટી મૌમેત્રયોદશપિગુક્રયારે .

મૂર્ધનૈવકાષ્ટમિકાથમિદ્ધાથંદ્રેદિનીયાદશમીનયમ્યઃ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—એકાદશીના દિવસે ગુરુવાર દેવ, છંદો દિવસે મંગલવાર દેવ, તેરજીના દિવસે શુક્રવાર દેવ; નવમી, એકમ અને આઠમ, એ ત્રણ તિથિ એકજ રીતે તે ત્રિવિધ દિવસે સ્થિત દેવ, બીજી, ઇશમ અને નવમી એ ત્રણ તિથિને એકી રીતે તે ત્રિવિધ દિવસે દેવવાર દેવ તો તે સિદ્ધિ-યોગ જાણવો. ૩

ઉપજાતિ.

રવોશુભાન્યશ્ચિનિકાચમૂલં પુપ્યોપિહસ્તોત્તરકત્રયંચ ।

દુષ્ટામઘાદ્વાદશિકાચયામ્યા મૈત્રદ્વયંસસમિકાવિશાખા ॥ ૪ ॥

અર્થ:—રવિવારના દિવસે અશ્વિની, મૂળ, પુષ્ય, હસ્ત અને ત્રણ ઉત્તરા (ઉત્તરાશ્વિની, ઉત્તરાષાઢા અને ઉત્તરાશ્લેષ) જે સાત નક્ષત્રો સારાં છે; એજ રવિવારના દિવસે મઘા, ભરણી, અનુરાધા, અષ્ટેષા અને વિશાખા, જે પાંચ નક્ષત્રો સારાં નથી; તેજ રીતે રવિવારના દિવસે દ્વાદશી (ભારત્ર) અને સાતમ જે બે તિથિ પણ સારી નથી એમ સમજવું. ૪

શુભાનિચંદ્રેશ્રવણાનુરાધે પુપ્યોમૃગોરોહિણિકાતથૈવ ।

નશોભનૈકાદશિકામિજિચ પાઢાદ્વયંચિત્રવિશાલિકેચ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—સોમવારના દિવસે શ્રવણ, અનુરાધા, પુષ્ય, મૃગ અને રોહિણી જે પાંચ નક્ષત્રો શુભ છે; સોમવારના દિવસે અજિવારથ તિથિ અશુભ છે અને સોમવારના દિવસે અભિજિત, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા, ચિત્રા, અને વિશાખા, જે પાંચ નક્ષત્રો પણ અશુભ છે. ૫

મૌમેશુભંવન્હિમમશ્ચિનીચાશ્લેષાચમૂલોત્તરમદ્રપચ્ચ ।

નેષ્ટાદશમ્યુત્તરપાઢમંચતપાત્રયંવાસવતશ્ચરૌદ્રમ્ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—મંગળવારના દિવસે કૃતિકા, અશ્વિની, અષ્ટેષા, મૂળ અને ઉત્તરાશ્લેષ, એટલાં નક્ષત્રો શુભ અલગ, પણ મંગળવારના દિવસે તિથિ દશમ હોય તો તે અશુભ ગણવી, તેમજ મંગળવારના દિવસે ઉત્તરાષાઢા ધનિષ્ઠા, ચતુર્ભિષા, પૂર્વાશ્લેષ અને આર્દ્રા, એટલાં નક્ષત્રો પણ અશુભ છે.

બુધેશુભૌપૂપ્યકરૌમૃગશ્ચ વ્રહ્માગ્નિમંસિદ્ધિકરંચમૈત્રમ્ ।

વજ્યધનિષ્ઠાપ્રતિપન્નવમ્યૌ યામ્યાશ્ચિનીરેવતિકાતથૈવ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—બુધવારના દિવસે પુષ્ય, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, રોહિણી, કૃતિકા અને અનુરાધા, એટલાં નક્ષત્રો શુભ છે, તથા બુધવારના દિવસે પ્રતિપદા (૫૪વો અથવા એકમ) અને નવમી જે બે તિથિઓ અશુભ છે, અને બુધવારના દિવસે ધનિષ્ઠા, ભરણી, અશ્વિની અને રેવતી, જે ચાર નક્ષત્રો પણ અશુભ છે.

જીવેશ્ચિનીસિદ્ધિકરાનુરાધા પુનર્વસૂરેવતિકાચપૂપ્યમ્ ।

નશોભનંવારુણમષ્ટમીચ વ્રાહ્માત્રયંચોત્તરફાલ્ગુણધિગ્ન્યમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—ગુરુવારના દિવસે અશ્વિની, અનુરાધા, પુનર્વસુ, દેવતી અને પુષ્ય, એ પાંચ નક્ષત્રો શુભ છે, પણ તેજ વારના દિવસે (ગુરુવારે) અષ્ટમી તિથિ અશુભ છે, તેમજ તેજ વારના દિવસે શતભિષા, રોહિણી, મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, ઉત્તરાર્દ્રાશુની અને કૃતિકા એટલાં નક્ષત્રો અશુભ છે એમ જાણવું. ૮

ઈંદ્રવજ્રા.

શુક્રેશુભંપૌષ્ણયુગંચપૂર્વાશ્રુત્યુત્તરાષાઢમૈત્રમંચ ।

વજ્યામૃગૌસત્તમિકાચપૂર્ણોઽશ્લેષામધારોહિણિકાચજ્યેષ્ઠા ॥ ૯ ॥

અર્થ:—શુક્રવારના દિવસે દેવતી, અશ્વિની, પૂર્વાશ્વિની, શ્રવણ, ઉત્તરાષાઢા અને અનુરાધા, એટલાં નક્ષત્રો શુભ જાણવાં; પણ શુક્રવારના દિવસે આતમ તિથિ હોય તો તે અશુભ છે, તેમજ શુક્રવારના દિવસે પુષ્ય, અશ્લેષા, મધ્યા, રોહિણી અને જ્યેષ્ઠા એ પાંચ નક્ષત્રો અશુભ છે એમ જાણવું. ૯

ઉપજાતિ.

શનૌશુભારોહિણિકાશ્રુતિશ્ચ સ્વાતિસ્તથાવારુણમંચશસ્તમ્ ।

નશોભનંચોત્તરફાલ્ગુણંચા પાઢાદ્યરેવતિકાચપથી ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—શનિવારના દિવસે રોહિણી, શ્રવણ, સ્વાતી અને શનિભિષા, એટલાં નક્ષત્રો શુભ જાણવાં; પણ એ શનિવારના દિવસે ઉત્તરાર્દ્રાશુની, હરત, ચિત્રા, પૂર્વાષાઢા, ઉત્તરાષાઢા અને દેવતી, એ છ (૬) નક્ષત્રો અશુભ જાણવાં તેમજ શનિવારના દિવસે છઠ્ઠી તિથિ હોય તો તે પણ અશુભ જાણવી. ૧૦

શાર્દૂલચિક્રીડિત.

મૂર્ધ્વેરુપરસાદિકાઃશશિદિનેઽષ્ટૌપંચચૈકસ્તથા

ચત્વારોમુનયોઽષ્ટમૂમિતનયેપદ્મઽષ્ટચંદ્રારમજે ।

જીવેયુગ્મશરાઃસ્વરામૃગમુનેરાગેકવેદાષ્ટમા

મંદેષ્ટૌગુપ્તમનપંચદિવમેઽષ્ટાંગાઃશુભાવાસરે ॥ ૧૧ ॥

અર્થ:—રવિચારે પાંચમી, છઠ્ઠી અને બીજી, એટલા અષ્ટમંડ-

માંથી જે અષ્ટમાંશ હોય તે સારા; સોમવારે આઠમો, પાંચમો અને પહેલો, એટલામાંથી ગમે તે હોય તો તે સારા; મંગળવારે ચોથો સાતમો અને આઠમો, એટલામાંથી ગમે તે હોય તો તે સારા; બુધવારે છઠ્ઠો, ત્રીજો અને આઠમો, એટલામાંથી જે હોય તે સારા; ગુરુવારે બીજો, પાંચમો અને સાતમો એટલામાંથી ગમે તે હોય તે સારા; શુક્રવારે ચોથો, છઠ્ઠો, પહેલો અને આઠમો એટલામાંથી ગમે તે હોય તે સારા અને શનિવારે આઠમો, ત્રીજો, સાતમો અને પાંચમો એટલામાંથી ગમે તે અષ્ટમાંશ હોય તો તે સારા છે. ૧૧

उपजाति.

कृष्णेनिशायांदशमीतृतीये भद्रादिनेसप्तचतुर्दशे तु ।

शुक्लेरजन्यायुगरुद्रसंख्ये दिनेष्टमीपूर्णिमयोश्चवर्ज्या ॥ १२ ॥

અર્થ:—કૃષ્ણ પક્ષમાં (અધારિયામાં) દશમના દિવસે અને ત્રીજના દિવસે શનિના ભાગની એટલે તિથિ જેટલી ધરી હોય તેટલી ધરીથી પહેલાં ત્રીથ ધરી (૩૦) ભદ્રા હોય; કૃષ્ણ પક્ષની સાતમ અને અઠદશ એ બે દિવસના ભાગની એટલે પ્રથમના દિવસે (સાતમ અથવા ચૌદમે) જેટલી ધરીએ તિથિ બેસતી હોય ત્યાંથી ગાંડી ત્રીથ (૩૦) ધરી સુધી ભદ્રા બાબુવી;

શુકલ પક્ષમાં ચોથ અને અગિયારશના દિવસે સાતના ભાગની એટલે, જેટલી ધરી તિથિ હોય તે પહેલાં ત્રીથ (૩૦) ધરી સુધી ભદ્રા બાબુવી, અને શુકલ પક્ષની આઠમ તથા પૂર્ણિમા, એ બે દિવસમાં, દિવસના ભાગની એટલે, પ્રથમના દિવસે જેટલી ધરીએ આઠમ અથવા પુનમ બેસતી હોય ત્યાંથી ગાંડી ત્રીથ (૩૦) ધરી સુધી ભદ્રા બાબુવી. ૧૨

शार्दूलवित्रीदित.

सूर्येकार्मुकमीनगेसुरगुरौसिंहेविधौदुर्वले

गंडांतव्यतिपातवैधृतिदिनेदग्धेतिथौभेतथा ।

शुक्लेस्तेधगुरौचपातसमयेविष्टांचमासराधिके

चंद्रेपापविलोकितेचसहितेकार्येनकिंचिच्छुभम् ॥ १३ ॥

અર્થ:—ધન રાશિનો અને મીન રાશિનો સૂર્ય હોય; સિંહનો ગુરુ હોય;

વિષ્કુંભવ્યતિપાતકૌચનશુભૌયોગાઃપરેશોભનાઃ

શસ્તંનાગચવાઢ્ઢૈતલગિરંયુગ્માંતિધિવર્જયેત્ ।

મૌહૃતૈત્વથત્રિશ્વમદનવમંપંચત્રિરાગાદ્રિકં

શ્રેષ્ઠંચદ્વિતિયંતુલાપૃષ્ઠટૌયુગ્મંધનુઃકન્યકે ॥ ૧૬ ॥

અર્થઃ—વિષ્કુંભ અને અતિપાત એ બે યોગ સાશ નથી, એ દિશાધના બીજા સર્વ યોગો સાશ છે, તેમજ કશ્મીમાં નાગ, જવ, તૈલક અને ત્રિશ, એ ચાર કશ્મી સાશ છે; પણ યુગ્મ તિથિ દોષ તેને વચ્ચી:—

દિવસનાં બે પદિયોનાં યુદ્ધોત્તમં તેશુ (૧૩), આશુ (૮), નવશુ (૬), પાંચશુ (૫), ત્રીશુ (૪), છટ્ટુ (૬), સાશુ (૭), અને બીજી (૨), એટલાં યુદ્ધોત્તમ સાશ છે, તેમજ તુલા, જવ, કુંભ, મિથુન, ધન, અને કન્યા એટલાં લગ્નો પણ સાશ છે. ૧૬

દ્રપંગેવાસ્થિરમેચસૌમ્યસહિતેલગ્નેશુમેવિધિતે

સૌમ્યેરિયસમન્વિતેશ્વદશમેર્નિર્માણમાર્ચુષાઃ ।

તૈર્વાધીનવકેદ્રગેઃસુફલદંષાપેન્નિપણાયગેઃ

પૂરોહલમસંસ્થિતોપિમરણકર્ત્ત્વિપષેતમ્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થઃ—દ્વિ રવભાષ લાભ અથવા દિપર લાભ, એવાં લાભ વિશે કૌશલ મહા પદ્યા દોષ અથવા તેવા લાભ ઉપર શુભ બદની દષ્ટિ દોષ, વળી કદાચ રથાનમાં સામ્ય બદ્ધ ભગવાન દોષ તો એવા વખતે ધરને પ્રારંભ કરવો, તેમજ પાંચમા ભવનમાં તથા બીજા ભવનમાં અને કેદ રથાનમાં, એટલે કેશવે શુભ મહા ભગવાન દોષ તો તે સાઈ રજ આપે જાટે તેવા વખતે ધરને પ્રારંભ કરવો; ત્રીજા, છટ્ટા અને અગિયારમા ભવનમાં પાપબદ્ધ દોષ તેજુ તે શુભ રજ આપે; ચરંતુ ધરના પ્રારંભ વખતે દૂર બદ્ધ આશા ભવનમાં રહો દોષ તો તે ધરના રવાણીનું ધનુ કરે છે ૧૭

जीवःसौख्यमुपाकरोतिशृगुजोषान्यधिर्यपेदमाः

सूर्योवेश्मपतिपतुष्टयमिदंનીપારતગંનિષેતમ્ ।

• ગુપ્ત કિરમે રજ તિથિ દોષ અથવા જલ તિથિ દોષ (એકતિથિ એક તિથિ) પણ દોષ તે જલ તિથિ) એવી બે તિથિઓ ત્ય પછી કહી છે.

જીવેલમસમાગતેશશિસુતેજામિત્રગેર્કેરિપૌ

શુક્રેન્ધૌસહજેશનોચશરદ્રાંગેહંશતંતિષ્ઠતિ ॥ ૧૮ ॥

અર્થ:—ઘરના પ્રારંભ વખતે યોથા ઘરનો સ્વામી જુદરૂપતિ બળવાન હોય તો તે સુખ આપે; યોથા ઘરનો સ્વામી શુક્ર બળવાન હોય તો તે ધાન્યની વૃદ્ધિ કરે. યોથા ઘરનો સ્વામી ચંદ્રમા બળવાન હોય તો તે લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરાવે; સૂર્ય યોથા ઘરનો સ્વામી બળવાન હોય તો તે સુખ, ધાન્ય અને લક્ષ્મી, એ ત્રણ આપે, પણ એ ચારે બંદો નીચ સ્થાનમાં હોય વા અસ્તન્મા હોય તો તે નિર્ભળ બલુવા અથવા જુદરૂપતિ લક્ષ્મીમાં હોય; બુધ સાતમે બળતે હોય, સૂર્ય છઠ્ઠે બળતે હોય, શુક્ર ચોથે બળતે હોય અને શનૈશ્વર ત્રીજે બળતે હોય તો તે ઘર સો (૧૦૦) વર્ષ સુધી ટકે છે. ૧૮

માલિની.

મૃગસુતઙ્ગહલગ્નેહાયગેર્કેચલે

ગૃહમપિશતમઘ્દાન્સ્થાયિકેંદ્રેસુરેજ્યે ।

દ્વિગુણમપિચશુક્રેમૂર્તિગેવિક્રમેર્કે

સુરયુસુતસંસ્થેભૂમિપુત્રેચપથે ॥ ૧૯ ॥

અર્થ:—લગ્ન વિષે શુક્ર હોય, અગિયારમા ભવનમાં સૂર્ય હોય, દશમા ભવનમાં બુધ હોય, કેંદ્રસ્થાનમાં જુદરૂપતિ હોય તો તે ઘર સો (૧૦૦) વર્ષ સુધી ટકે; અને લગ્નને વિષે તો શુક્રજ હોય પણ, એ સૂર્ય પરાક્રમ^૧ ભવનમાં હોય, પાંચમા ભવનમાં જુદરૂપતિ હોય અને મંગળ છઠ્ઠા ભવનમાં હોય તો તે ઘર બસો વર્ષ (૨૦૦) સુધી કાયમ રહે છે. ૧૯

વપજાતિ.

પ્રારંભકાલેયદિમંદમૌમૌ લાભાશ્રિતૌદેવયુરુશ્ચતુર્થ ।

ચંદ્રોવરેચેચ્છરદામશીતિઃ સ્થિતિર્નિયુક્તાભવનસ્યસદ્ધિઃ ॥૨૦॥

અર્થ:—ઘરનો પ્રારંભ કરતી વખતે શનૈશ્વર અને મંગળ, એ બે અગિયારમા ભવનમાં હોય; જુદરૂપતિ યોથા ભવનમાં હોય અને ચંદ્રમા દશમા ભવનમાં હોય, એવા વખતમાં પ્રારંભ કરેલું ઘર એંશી વર્ષ (૮૦) સુધી ટકે છે. ૨૦

૧ પરાક્રમ એટલે તીજી જાતન થાય છે.

શાર્દૂલવિષ્ણુદિત.

લગ્નંકર્કટમાશ્રિતેહિમકરેદેવાર્ચિતેકેદ્રગે
 લક્ષ્મીવદ્ધવનંત્રગેશ્વસુહૃદઃસ્વાંશોચ્ચસંસ્યેસ્તથા ।
 નીચાંશૌરપિનિર્ધનંતુલ્લસ્યચરોદ્ધેકઃપરાંશસ્થિતઃ
 જામિત્રેદશમેઽદમધ્યતઙ્ગદંગેહંપરેનીયતે ॥ ૨૧ ॥

અર્થ:—૪૬ લગ્નમાં ચંદ્રમા હોય; ૪૬ સ્થાનમાં બૃહસ્પતિ હોય; મિ-
 ત્રના સ્થાનમાં શુક્ર હોય તે વખતે ઘરનો પ્રારંભ થાય તે તે ઘર લક્ષ્મીવાન
 થાય; ૫૭ નીચ અંશના શુક્ર હોય તેવા વખતમાં પ્રારંભ કરેલા ઘરમાં નિર્ધ-
 નપણું રહે અને જોકે ૫૭ શુક્ર શનુના ઘરમાં સાતમા અથવા દશમા ભવનમાં
 હોય જોવા વખતમાં પ્રારંભ કરેલું ઘર જોકે ૫૭ની અંદરમાં તે ઘર શનુના સ્થાપી-
 નમાં થાય છે. ૨૧

વપજાતિ.

મૃગુર્વિલગ્નેયદિમીનસંસ્યઃ કર્કેયુરુસ્તુર્યંગહંગતશ્ચેત્ ।
 શનિસ્તથૈકાદશગસ્તુલાયાં ગેહંચિરંશ્રીસહિતંતદાસ્પાત્ ॥ ૨૨ ॥

અર્થ:—મીન રાશિના લગ્નમાં શુક્ર હોય તો વખતે પ્રારંભ કરેલું ઘર
 લક્ષ્મી સહિત યજ્ઞ દિવસ મુખી ટોકે; ૪૬નો બૃહસ્પતિ થોડા ભવનમાં હોય
 તે વખતે પ્રારંભ કરેલું ઘર ૫૭ લક્ષ્મી સહિત યજ્ઞ દિવસ મુખી ટોકે, અને
 શનિદેશ તુળાનો અગિયારમા ભવનમાં હોય જોવા વખતમાં પ્રારંભ કરેલું ઘર ૫૭
 લક્ષ્મી સહિત યજ્ઞ દિવસ મુખી ટોકે છે. ૨૨

ગૃહપ્રવેશોમૃગમેત્રપુષ્યે ચિત્રાધનિષોત્તરવારુણર્હે ।
 સ્વાત્પશ્ચિનીપૂષ્પરોહિણીયુ શુભોથરિત્તારવિભૂમિજેનો ॥ ૨૩ ॥

અર્થ:—મૃગશીર્ષ, અનુરાધા, પુષ્ય, ચિત્રા, ધનિષ્ઠા, યજ્ઞ ઉત્તર, સ્વા-
 તભિષા, સ્વાતી, અશ્વિની, રેવતી અને શકિષ્ઠી જોટલા નક્ષત્રોમાં યજ્ઞમાં પ્રવેશ
 કરવો જો સારું છે. ૫૭ રિત્તારવિ, રવિવાર અને અંગિયાર, જોટલા રિ-
 વસમાં ઘરમાં પ્રવેશ કરવો જો સારું નથી. ૨૩

માલિની.

અજઘ્રમૃગકન્યાઃકર્કમીનોતુલાર્ક

દ્વિહિતમિહસમુજ્ઞસપ્તમંનીચમસ્માત્ ।

ક્રમમૃગધૃટકર્કાધ્યાનવાંશાઅજાદેઃ

ચરલવમપિલગ્નંવર્જનીયંપ્રવેશે ॥ ૨૪ ॥

અર્થઃ—મેષનો સૂર્ય ઉચ્ચસ્થાનનો, વૃષનો ચંદ્રમા ઉચ્ચસ્થાનનો, મકરનો મંગળ ઉચ્ચસ્થાનનો, કન્યાનો બુધ ઉચ્ચસ્થાનનો, કર્કનો બૃહસ્પતિ ઉચ્ચસ્થાનનો, મીનનો શુક્ર ઉચ્ચસ્થાનનો, અને તુળાનો શનેશ્વર ઉચ્ચસ્થાનનો, એ રીતે ઉચ્ચસ્થાનના ગ્રહો જાણવા.

ઉપર કહેલી રાશિઓથી સાતમી રાશિ નીચ સ્થાન જાણવું, જેમકે—સૂર્ય તુળાનો નીચ સ્થાનનો, ચંદ્રમા વૃશ્ચિકનો નીચ સ્થાનનો, મંગળ કર્કનો નીચ સ્થાનનો, બુધ મીનનો નીચ સ્થાનનો, શુક્ર મકરનો નીચ સ્થાનનો, શુક્ર કન્યાનો નીચ સ્થાનનો અને શનેશ્વર મેષનો નીચ સ્થાનનો, એટલા નીચ સ્થાનના ગ્રહો જાણવા.

મેષલગ્ન, સિંહલગ્ન અને ધનલગ્ન, એ ત્રણ નવમાંથ મેષાદિથી ગણવા વૃષ, કન્યા અને મકર, એ ત્રણના નવમાંથ મકરથી ગણવા; મિથુન, તૂળા અને કુંભ, એ ત્રણના નવમાંથ તુળાદિથી ગણવા; કર્ક, વૃશ્ચિક અને મીન એ ત્રણના નવમાંથ કર્કાદિથી ગણવા.

એ રીતે જાણવેલા લગ્નોના નવમાંથોમાંથી—ચર નવમાંથ અને ચર લગ્ન, એ ઘેને હારમાં પ્રવેશ કરતી વખતે ત્યાગવાં. ૨૪

મૂર્તોત્પેત્રોપચયેસ્વરાશિ લગ્નંયદાસ્યાત્સુલ્લક્ષ્મ્યવેશઃ ।

દ્વિવેદપંચાસ્તનવાપ્તમાંત્યે રાશિસ્વલગ્નંચવિનાશહેતુઃ ॥ ૨૫ ॥

અર્થઃ—પરેશુ જાવન, ત્રીજુ જાવન, છઠું જાવન, દસમું જાવન અને અતિહારમું જાવન એટલાં જાવનોમાં કોણ પણ જાવનની રાશિ અને ધરની રાશિ, એ બન્ને એક રાશિ દોષ તે વખત હરમાં પ્રવેશ કરે તો તે મુખારી જાણવું, પાંતુ બીજુ, ચાંચુ, પાંચમું, સાતમું, આઠમું, નવમું અને બારમું જાવન

એટલા ભવનોમાંથી ઠેઠ પળ ભવનની રાશિ અને ઘરની રાશિ, એ બન્નેની એક રાશિ હોય તેવા વખતમાં ઘર વિષે પ્રવેશ કરે તો તે પ્રવેશ કરનાર ધ-રધણીનો નાશ થાય છે. ૨૫

ત્રિકોણકેન્દ્રેપુશુભાયસોમ્યાઃ કેન્દ્રાષ્ટમાંત્યેનવિનાચપાપાઃ ।

ભવંતિશસ્તાસ્ત્રિપટાયગાશ્ચ ચંદ્રેઽનુકૂલોસ્થિરભેપ્રવેશઃ ॥ ૨૬ ॥

અર્થઃ—ત્રિકોણ વિષે તથા કેન્દ્ર વિષે સૌમ્ય મઠ હોય તો તે શુભ છે; કેન્દ્ર ભવન, આઠમું ભવન અને બારમું ભવન; એટલાં સ્થાનો મુકીને બીજા ઠેકાણે પાપ મઠ હોય તો તે સારા છે અને તે શુભ ફળ આપે; ત્રીજા, છઠ્ઠા અને અગિયારમા ભવનમાં શુભ મઠો હોય તો તે પણ શુભ ફળ આપે, તેમજ ચંદ્રમા અનુકૂળ હોય, અને નક્ષત્ર સ્થિર હોય તો તે યોગોમાં ઘરને વિષે પ્રવેશ કરવો. ૨૬

ગૃહપ્રવેશંગમનંનકુર્યાચ્છુક્રેષુધેદક્ષિણસન્તુલ્યથે ।

નવોઢકન્યૈકપુરેભયાદૌનદોષદૌદક્ષિણસન્મુલ્યસ્થૌ ॥ ૨૭ ॥

અર્થઃ—શુક અને ભુધ એ બે જમણા હોય અથવા સન્મુખ હોય તો તેવા વખતમાં ગૃહપ્રવેશ કરવો નહિ, તેમજ પ્રયાણ પણ કરવું નહિ; વગી-શુક અને ભુધ એ બે જમણા હોય અથવા સન્મુખ હોય તેવા વખતમાં નવોઢા કન્યાને બીજે ગામ સાસરું હોય તો તેને ત્યાં લેજાવવી નહિ, પણ એક ગામમાં અથવા એક નગરમાં પરણેલી હોય તો તેવો વખત છતાં લે-જાવવાનો દોષ નથી, તેમજ ભયના વખતમાં ભુધ અને શુક મળે તો જમણા હોય અથવા સન્મુખ હોય તોપણ તેવા વખતમાં (ભયના વખતમાં) ઘર પ્રવેશ, પ્રયાણ અને કન્યાને મળે તો અન્યગામ હોય તોપણ લેજાવવાનો કાંઈ દોષ નથી. ૨૭

શાર્દૂલવિક્રોચિત.

પૂજ્યાસૌકુલદેવતાગણપતિઃક્ષેત્રાધિનાથાસ્તથા

વાસ્તુર્દિક્પતયઃપ્રવેશસમયેપ્રારંભણેધીમતા ।

આચાર્યદ્વિજશિલ્પિનશ્ચવિધિવત્સંતોષયેચ્છિલ્પિનં

વસ્ત્રાલંકરણેર્ગૃહંપ્રવિશતઃસૌખ્યંભવેત્સર્વદા ॥ ૨૮ ॥

અર્થઃ—ઘરને વિષે પ્રવેશ કરતી વખતે અને ઘરના પ્રારંભ વખતે ભુ-દિમાન પુરૂષે કુળદેવતા, ગણપતિ, ક્ષેત્રના સ્વામિણી, વાસ્તુદેવતા અને

દ્વિપાળો, એટલા દેવતાઓને પૂજવા; આચાર્ય, બ્રાહ્મણ અને શિક્ષી, એ-
ઓને વિધિ સહિત સંતોષવા; તેમજ શિક્ષિતને વસ્ત્ર અને અર્ચકાર આપવા,
એ રીતે કરવાથી ઘરમાં પ્રવેશ કરનાર માણસને નિરંતર સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૮

તન્વંગ્યાકરપીડનેમૃગમધામૂલંતથવોત્તરા

હસ્તસ્વાત્યઽનુરાધિકાશ્ચસુખદાઃપૌષ્ણંતથારોહિણી ।

યસ્યાશ્વારુમુખંનિતંવજઘનેસ્થૂલેકુચૌશ્રીફલેઃ

તુલ્યૌક્ષામકટિર્વિશાલનયનેતાશ્રોધરઃસત્કચાઃ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ:—કન્યાના લગ્ન વિષે મૃગશીર્ષ, મધા, મૂળ, ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત,
સ્વાતી, અનુરાધા, રેવતી અને રોહિણી, એટલાં નક્ષત્રો સુખકારી છે, પણ
કેવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું ? તે કહે છે.

જેનું જાંઘ મુકોમળ હોય, સુંદર મુખ હોય, નિતંબ અને જઘન
એ બે સ્પર્શ હોય અને જેનાં સ્તન શ્રીકૃષ્ણ જેવાં હોય, કટિ દુર્બળ હોય,
વિશાળ (મોટાં) જેનાં નેત્રો હોય, અધર લાલ હોય અને જેના કંઠ સુંદર
હોય એવી સ્ત્રી સાથે લગ્ન કરવું. ૬

શુક્રેઽયેસ્તગતેમુકુંદશયનેસૂર્યધનુમીનગે

મદ્રાપાંપમમૃત્યુવેધસહિતંગોધૂલિકંવર્જયેત્ ।

યુક્તંપંચવિદોપકૈર્વિધુયલંકૃતંત્રિવાહસ્યમે

દોષાણાંશમનંત્રિલોક્યમુનિનાસંખ્યાગમેનિર્મિતમ્ ॥ ૩૦ ॥

અર્થ:—શુક્ર અથવા બુદ્ધસ્પતિ અગ્ર દોષ, વિપ્લવે શયન કર્યું હોય
સૂર્ય ધનને; અથવા મીનને; દોષ, બ્રહ્મા દોષ તે વખતે; યમપંડ દોષ; મૃત્યુ-
વેદ દોષ, વેધ દોષ એટલાં કારણોમાંથી કોઈ પણ કારણ દોષ તેના વળ-
તથાં કરોધુનિક લગ્ન કરવું નહિ, પણ પાંચ વિધાનું લગ્ન દોષ; મંદમાનું
જન દોષ, અને વિચલનું નાશ દોષ તે દિવસે ઉપર બનાવેલા દોષો વિનાય
જીવત દેવને સતિ કરનાર બ્રાહ્મણિક લગ્ન કરવું એમ મુનીયરે કહ્યું છે. ૩૦

૧ કન્યાને પાંચેનાં કારણ ૨ પુરુષ ૩ મોટા અથવા બારે દોષ. ૪ બીડીનું
કારણ ૫ કન્યા અનુર દોષ તે ૬ દોષ.

૦ વરનારની અવસ્થા રહેલ વરને સંખ્યાક્રમે ૨૦ કરે છે તેનું નામ સૂચનિક
કે મંદ તે વખતે લગ્ન કરવું.

ગોપૂલેષ્ઠમપદ્મભૂર્તિપુવિધુર્લગ્નેષ્ઠમેસ્તેકુજઃ

ચાન્યક્રાંતિસમાનમેવકુલિકંમૃત્યોર્ભયાદ્વર્જયેત્ ।

પદાર્દ્ધપ્રથમેધ્રુવસ્યચપરંક્રાંત્યોસ્તુસામ્યંભવેત્

માનોવૈચસમન્વિતંસુલકરંમંદેયજીવેતથા ॥ ૩૧ ॥

અર્થઃ—ગોપૂજિક લગ્નમાં આઠમા, છઠ્ઠા અને લગ્ન, એટલાં સ્થાન-
કોમાં જો અંક હોય નહિ, તેમજ લગ્નમાં આઠમામાં અને સાતમામાં, એટલાં
સ્થાનકોમાં જો મંગળ હોય નહિ, તેમજ ક્રાંતિમાસ્ય હોય નહિ, તેમજ કુલિક
(યોગ) હોય નહિ તો એવા વખતમાં ગોપૂજિકલગ્ન કરવું ઠણું છે; પણ ઉપર
જે જતાવેલાં છે તેમાં લગ્ન કરે તો મૃત્યુનો ભય થાય. વળી ઇંદ્રયોગનું પ્રથમ
અર્ધે તજવું, ધ્રુવયોગનું ઉત્તર અર્ધે (ઉદ્ધત) તજવું, અને ગોપૂજિક લગ્ન સૂર્યના
અસ્ત વખત એટલે પશ્ચિમ તરફ સૂર્યનું નિર્ગમન થાય તો હોય એવા વખતે, અને-
શ્વર અને શુક્રવારના દિવસે ગોપૂજિક લગ્ન કરવું. ૩૧

માસેજન્મતિથૌતથેવજનિભેજ્યેષ્ઠેનજ્યેષ્ઠોત્સવેઃ

પળમાસાન્નવિવાહમુંડનવિધિભ્રાંત્રોઃસહોદર્યયોઃ ।

પદ્મેવાત્રિતયેતથૈવનવમેલમાન્નકાર્યદિને

વેદીવર્ણયવારકાદિસકલંપાણિગ્રહાત્પૂર્વતઃ ॥ ૩૨ ॥

અર્થઃ—જન્મના માસ વિષે, જન્મની તિથિ વિષે અને જન્મના નક્ષ-
ત્રમાં લગ્ન કરવું નહિ. વળી પહેલા પુત્રનું લગ્ન જ્યેષ્ઠ માસમાં કરવું નહિ,
તેમજ સહોદરનું (સગા ભાઈનું) એકનું લગ્ન થયા પછી જ માસમાં બીજાનું
લગ્ન કરવું નહિ, તથા એકનું મુંડન કરાવ્યા પછી જ માસમાં બીજાનું મુંડન પણ
કરાવવું નહિ (બાળવાળ ઉત્તરાવવા નહિ); લગ્નના દિવસથી જ દિવસ પહેલાં.
ત્રણ દિવસ પહેલાં અને નવ દિવસ પહેલાં વેદી, ચિત્ર અને જ્યારા જગેદે
કાર્યો કરવાં નહિ. (પાંચ દિવસ, ચાર દિવસ, સાત દિવસ, આઠ દિવસ અને
બે દિવસ પહેલાં તે કામો કરવાં.) ૩૨

ફિનીથી રાજવહ્નમે વાસ્તુનાસે મંદનક્રુતે દિનશુદ્ધિ દૃઢનિવેશ વિરાહ-
હૃદૃતલક્ષણો નામ એકાદશોઽધ્યાયઃ ॥ ૧૧ ॥

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૧૨ મો.

શાર્દૂલચિક્રીડિત.

પ્રાક્ષ્પક્ષેધચલેશશિયદિશુભઃપુંસાંસપક્ષઃશુભઃ

કૃષ્ણેચેદશુભસ્તદાશુભકરોવ્યત્યાસતોનિઃફલઃ ।

તારાવીયંયશાચ્છશીયિધુવલાદિષ્ટોરવેઃસંક્રમઃ

શસ્તામાનુચલાન્નયંતિસચરાદુષ્ટાઃસ્થિતાગોચરે ॥ ૧ ॥

અર્થ.—શુભ પાશના પ્રથમ દિવસે પુરુષને ચંદ્રમા શુભ હોય તો તે બાળુ બાળ્યાતિથિ પાશ શુભકારી બાળુ. કૃષ્ણપાશના પ્રથમ દિવસે પુરુષને ચંદ્રમા નિર્ભય હોય, તે પળ તારા શારી હોય તો, તે તારાના બળથી કૃષ્ણપાશમાં પણ પુરુષને શુભકારી થાય અને જો એ બતાવેલી રીતિથી વિપરીત હોય તો નિષ્ફળ બાળુ. એમકે, શુભપાશના પ્રથમ દિવસે ચંદ્રમા નિર્ભય હોય પણ તારા બળવાન હોય, કૃષ્ણપાશના પ્રથમ દિવસે ચંદ્રમા બળવાન હોય અને તારા નિર્ભય હોય તો તે નિષ્ફળ બાળુ, તેમજ સૂર્ય જે દિવસે શાધિ બાદે તે દિવસે ચંદ્રમા બળવાન હોય તો તે શારી ઇ, મંત્રાગ મંત્રે કુલ મંત્રો કે તેને શાધિ બાદે. જોયે હોય તે દિવસે સૂર્ય બળવાન હોય તો શારી ઇ, ૧ જગત્તાનિ.

સર્વેપ્રજાદામગતાઃશુભાઃપ્ર્યુઃ પ્રિયદૃશકંમ્નુતયેચરાણુઃ ।

શનિશિવદૃશુમકૃન્મદ્રીનઃ શુભાપ્રજાગોચરગાઃપ્રજારાણઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ.—૮૪૦ પ્રજા અનિવાર્યની રહિતા હોય તો તે શુભ બાળુ, જોકે, છતાં અને કદાચ સૂર્ય હોય તો તે પણ શુભ બાળુ, ત્રીજો, છતાં અને કદાચ કદુ હોય તો તે પણ શુભ બાળુ. ત્રીજો તે છતાં મંત્રાગ હોય તો તે પણ શુભ બાળુ, ત્રીજો અને છતાં મંત્રાગ હોય તો તે પણ શુભ બાળુ. હવે જો એ બધા બાળુની રીત એવી છે કે કૃષ્ણ કદેશ મંત્ર પાશની ૮૨૨૦ ને રહિ રહ નાકાન હોય તો સૂર્ય નદુષ્ટનું કૃષ્ણ છે ૧

ષાદ્લવિક્રોદિત.

ષેદ્રઃપદ્ત્રિદશાયસત્તમશુભઃશુક્લેકપંચાશ્વિગઃ
 જ્યોત્યુર્મેત્યવિવર્જિતેસુરગુરુર્દર્માસ્તધીયુગ્મગઃ ।
 શુક્રોસ્તારિત્વવર્જિતોથસકલેષ્વંદ્રઃસદાલોક્યતે
 હોરાસાદ્ધંધટીદ્વયંનિજદિનાત્પષ્ટીચપષ્ટીભવેત્ ॥ ૩ ॥

અર્થઃ—છયે, ત્રીન્ને, દશમે, પહેલે અને સાતમે, એટલા ચંદ્રમા હોય
 તો તે શુભ છે; શુક્રપક્ષ વિષે નવમે, બીન્ને અને પાંચમે એટલા ચંદ્રમા
 હોય તો તે પણ શુભ છે, બારમી રાશિને ત્યાગી સમ રાશિમાં રહેલો બુધ
 (બીજી, ચોથી, છઠી, આઠમી, દશમી એ હોય તે) શુભ બાલુવો; નવમે, સાતમે,
 પાંચમે અને બીન્ને એટલા બૃહસ્પતિ શુભ બાલુવા; સાતમી અને છઠી રાશિ
 ત્યાગી બીજી સર્વ રાશિઓમાં શુક્ર શુભ બાલુવો, પણ ચંદ્રમાને તો સર્વ કા-
 ર્કમાં અવરથ એવો. હોરા અઢી ઘડીની બાલુવી. તે હોરા પહેલી હોરાથી અ-
 ત્ક્રમે બાલુવી હોય તો પોતાના વારથી છયવારની લેવી. ૩

ઉપજાતિ.

પદ્વિંશતિર્દ્વાદશભિઃપલશ્ચ દિનપ્રમાણમકરેન્હિપૂર્વે ।
 ત્રિંશતુલામેપદિનેચપૂર્વ મૃગેદિનંકર્કટરાત્રિમાનમ્ ॥ ૪ ॥

અર્થઃ—મકરસંક્રાંતિના પ્રથમ દિવસે (૨૬) છબીસ ઘડી અને (૧૨)
 બાર પગ સુધી દિવસનું માન બાલુવું; તુલા સંક્રાંતિ અને મેષ સંક્રાંતિના પ્ર-
 થમ દિવસે (૩૦) ત્રીસ ઘડીનો દિવસ બાલુવો અને મકર સંક્રાંતિમાં દિવ-
 સનું જે માન હયું ॥ તેટલુંજ કર્ક સંક્રાંતિના પહેલા દિવસની રશ્મિનું માન
 સમજવું. ૪

વસંતતિલકા.

પંચાંશયુક્તપલમેવમૃગેચયુગ્મે મેષેન્નપેત્વનુદિનંત્રિપલંચસાધમ્ ।
 અષ્ટાક્ષરેણરહિતંત્રિપલંઘટાદ્દોષૃદ્ધિક્ષયૌમકરકર્કટતોદિનાદેઃ ॥ ૫ ॥

અર્થઃ—મકર અને મિથુન, એ બે સંક્રાંતિઓમાં પ્રતિદિવસે પાંચ અંશ
 સાથે એક પગ પ્રમાણે દિવસની વૃદ્ધિ થાય; મેષ અને મીન, એ બે સંક્રાં-

તિઓમાં પ્રતિદિવસે સાડીત્રણ પળ દિવસ વૃદ્ધિ પામે, કુંભ અને વૃષ, એ બે સંક્રાંતિઓમાં પ્રતિદિવસે અષ્ટાંશ હીન ત્રણ પળ દિવસ વૃદ્ધિ પામે (એક પળનો અષ્ટમાંશ ઓછો કરતાં બે પળ અને બાવન અંશ વૃદ્ધિ પામે). એ રીતે મકર સંક્રાંતિથી દિવસની વૃદ્ધિ થાય અને કર્ક સંક્રાંતિથી દિવસની હાનિ અર્થાત્ દિવસ નાનો થાય છે. ૫.

ઈંદ્રવજ્રા.

સિંહાલિરાશૌમૃગકુંભધરસ્યાત્કન્યાતુલાયાંજ્ઞપમેપતુલ્યાઃ ।

કોદંડકર્કેમૃગયુગ્મમાનાતાવત્પલૈર્હાનિરથોપદિષ્ટા ॥ ૬ ॥

અર્થ:—મકર સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે છે તેટલોજ સિંહ સંક્રાંતિમાં ક્ષય પામે છે, કુંભ સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે ॥ તેટલોજ વૃશ્ચિક સંક્રાંતિમાં ક્ષય પામે છે; મીન સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે છે તેટલોજ કન્યા સંક્રાંતિમાં ક્ષય પામે છે; મેષ સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે છે તેટલોજ તુલા સંક્રાંતિમાં દિવસ ક્ષય પામે છે; મકર સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે છે તેટલોજ મન સંક્રાંતિમાં દિવસ ક્ષય પામે છે અને મિથુન સંક્રાંતિમાં દિવસ જેટલો વૃદ્ધિ પામે ॥ તેટલોજ કર્ક સંક્રાંતિમાં દિવસ ક્ષય પામે છે. ૬

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

મેષાદેત્રિકરેંદુલેંદુનયનંરામાબ્ધિવંચત્તેવઃ

પંચાબ્ધિક્રમતોંગુલૈશ્ચસમતામાધ્યોઽન્મિકીસ્યાપ્રમા ।

છાયાસત્તમિતસ્યસત્તસહિતાશકોશ્ચમધ્યોઽજ્ઞિતા

તેસ્તત્સત્તગુણંભજેદ્વિનદલંયાતાઃસ્થિતાનાડિકાઃ ॥ ૭ ॥

અર્થ:—દિવસનું પ્રમાણ જોવા માટે ઉપરની નીચી ન હોય એવી સરખા મથાળા વાળી પૃથ્વીપર સાત અંગળનો શંકુ સ્થાપન કરી શંકુની છાયા પડે તે આંગુળો વડે માપી લેતાં જેટલાં આંગુળો થાય તેટલામાં (૭) સાત ઉમેરતાં જેટલો અંક થાય તે અંકનો મધ્ય અંક અથવા મુખાંકને હીન કરવા, એ મુખાંકની એવી રીત છે કે—

મેષ સંક્રાંતિના ૩ ત્રણ મુખાંક, વૃષ સંક્રાંતિના ૨ બે, મિથુનના ૩ ત્રણ, કર્કની (૦) શૂન્ય; સિંહનો (૧) એક, કન્યાના (૨) બે, તુલાના ૩

વૃથિકના (૪) ચાર; ધનના (૫) પાંચ; મકાના (૬) છ; કુંભના (૫) પાંચ, અને ગ્રીન સંક્રાંતિના (૪) ચાર પ્રવાહો હોય છે.

જો પ્રમાણે અનુક્રમે કહેલા મુશ્કેલીની રીતે ફરેક સંક્રાંતિમાં ઉપર જવા-
વેલા અંકમાંથી જે સંક્રાંતિ આવવી હોય તે સંક્રાંતિના મુશ્કેલ જોણા કરવા
અને ત્યારપછી આવતી સંક્રાંતિના દિવસનો નેટલો દિનમાન હોય તેટલા દિ-
નમાનનું અર્ધ કરતાં જે થાય તે અર્ધને સાતશુભા કરી તેનો જે અંક થાય
તે અંકને શંકુની છાયાનો નેટલો અંક થયો હોય તેટલા અંકપડે ભાગતાં
(સંક્રાંતિના દિનમાનનું અર્ધ કરી, અર્ધને સાતશુભા કરતાં જે આંકડો થાય
તે આંકડાને શંકુની છાયાના માપના આંકડાથી ભાગતાં) લઘુમાંક જે આંકડો
આવે તે પૂર્વ દિવસની ગણેલી ધડી સમજવી, અર્થાત્ દિવસ ઉત્પ થઈ
ચડેલા દિવસની ગણેલી ધડી સમજવી; અને જો પાછલા પહેર વખતે શંકુની
છાયા ભરી હોય તો તે છાયાના આંક સાથે સાતશુભા આંકડાને ભાગવામાં
આવે તો તે ભાગતાં લઘુમાંક જે આવે તે પાછલા પહેરના ચડેલા દિવસની
ધડી સમજવી છ

भानोर्दक्षिणनाडिकाशशिवहावामासुपुष्पातयोः

प्राक्कृष्णेरविरिदरेवधवलेपक्षेऽयहंचऽयहम् ।

शांतेकर्मणिचंद्रमादिनपत्रिः प्रोक्तोभयेभोजने

पूणागेयदिपृच्छकस्तदखिलंकार्यं व्रजेत्सिद्धये ॥ ८ ॥

અર્થ:—નાસિકાની જાણથી નાટી વહેલી હોય તો તે સૂર્યની નાટી
સામજી, ટાળી ચાલતી હોય તો તે ચંદ્રની નાટી જાણવી અને એ જાને નાટીએ
વચ્ચે ચાલતી હોય તો તે “મુખમુખા” નાટી સામજી, કુણ્ડપદમા સુરોદય
યતે પ્રથમ સૂર્યની નાટીને ઉદય હોય અને શુભપદમા સુરોદય અને
પ્રથમ ચંદ્રની નાટીને ઉદય હોય તો તેને જનુકમ બેરો હે ૩—

મુકદ્દમમાં લામચાંપી જણ દિવસ મુખી સૂર્યોદય કચી વખતે બંદની નાહી શાલે અને તે પછી જણ દિવસ મુખી લામચાંપી સૂર્યોદય કચી વખતે સૂર્યની નાહી શાલે. એ રીતે જણ દિવસનો અનુક્રમ છે. તે અનુક્રમ એકે એક

૧ તાલનાં બે લિંગો છે તેમાંથી કયમ પૂરી તારના એક લિંગમાંથી મધુ નીકળે છે. ૨
અને બીજી કયમ તારનાં હિંદુ મધુ રોષ તે તે સર્વજ્ઞ થા બાજુમાં, અર્થે કયમ પૂરી તારના
હિંદુ મધુ રોષ તે કયમ તારના લિંગમાંથી જયમ કયમ રોષ તે તે કયમ પૂરી થા મધુ રોષ
કયમ સમજવું: ૧૭. તાલનાં બે લિંગોમાંથી કયમ રોષ મધુ રોષ રોષ તે તે કયમ
મધુ રોષ છે કયમ સમજવું.

પક્ષ સુધીનો જાણવો, અને તેજ રીતે કૃષ્ણપક્ષમાં સૂર્યોદય થતી વખત ત્રણ દિવસ સુધી સૂર્યની નાડી ચાલે અને તે પછી ત્રણ દિવસ સુધી ચંદ્રની નાડી ચાલે. એ રીતે કૃષ્ણપક્ષનો અનુક્રમ એક પક્ષનો જાણવો.

શાંત કર્મ કરવાના કામમાં ચંદ્રની નાડી સારી છે; જોજન અને બપોલ વિષે સૂર્યની સારી છે; પણ તેમાં એવો ભેદ છે કે, સ્વરોદય જાણનારની જે તરફની નાડી ચાલતી હોય તે તરફ જોતી કોઈ પ્રશ્ન કરે તો જે કાર્યનું પ્રશ્ન કરેલું હોય તે કાર્યની સિદ્ધિ થશે એમ સ્વરોદય જાણનાર પુરૂષે કહેવું. ૮

માનુશ્વંદ્રસમોદયેદિનકરેચંદ્રસ્તદોદ્વેગતા

વૃતઃસન્મુલ્લઘ્વગોહિમકરેષ્ટેહ્યધોમાનુગઃ

સૂર્યેચેદિપમઃસમશ્ચહિમગૌપ્રશ્નસ્તદાસિદ્ધયે

મધ્યેભૂરધઆપત્તર્ધ્વમનલસ્તિર્યઙ્મુરુદ્ધદઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—ચંદ્રની નાડીના ઉદય વખતે સૂર્યની નાડીનો ઉદય થાય અને સૂર્યની નાડીના ઉદય વખતે ચંદ્રની નાડીનો ઉદય થાય તો તેથી ઉદ્વેગ થાય; પ્રશ્ન પૂછવા આવનાર કોઈ ક્ષત સ્વરોદય જાણનારના સામેથી આવી પૂછે અથવા ઉચ્ચ સ્થળ ઉપર રહી પૂછે તે વખત ચંદ્રની નાડી ચાલતી હોય તો કાર્યની સિદ્ધિ થશે એમ જાણવું; સ્વરોદય જાણનારની પાછળથી આવી પૂછે અથવા નીચી જગ્યા ઉપર રહી પૂછે તે વખત સૂર્યની નાડી ચાલતી હોય તો પણ કાર્યની સિદ્ધિ થશે એમ જાણવું.

જે વખત સૂર્યની નાડી ચાલતી હોય તે વખત પ્રશ્ન પૂછનારે કરેલા પ્રશ્નના અક્ષરો ગણતાં વિષય (એકી) અક્ષરો થાય તો કાર્યની સિદ્ધિ જાણવી, તથા ચંદ્રની નાડી ચાલતી હોય તે વખત પ્રશ્ન પૂછનારે કરેલા પ્રશ્નના અક્ષરો ગણતા સમ (બેકી) અક્ષરો થાય તો પણ કાર્યસિદ્ધિ થશે એમ જાણવું.

ઉપર બતાવેલા સ્વરમાં ચાલતા તત્ત્વ જોગજખાની રીતે એવી છે કે, સ્વરનો વાયુ મધ્યમ જાતે ચાલતો હોય તો તેને પૃથ્વીતત્ત્વ જાણવું; સ્વરનો વાયુ નીચે સ્વરે ચાલતો હોય તેને જળતત્ત્વ જાણવું; સ્વરનો વાયુ ઉચ્ચ સ્થાને હોય તો તેને અગ્નિતત્ત્વ જાણવું, અને સ્વરનો વાયુ તિરછો અથવા ત્રણ ચાલતો હોય તો તેને વાયુતત્ત્વ જાણવું, એ વાયુતત્ત્વનું રૂળ કુદ છે.

ઉપજાતિ.

નમોવદેત્સંક્રમણેનિદુષ્ટઃ શૂન્યકૃતોમૃત્યુમુત્રેતિરાગ્રુઃ ।

શ્વાસપ્રવેશોસકન્ધાયંસિદ્ધિર્વહન્યદમ્નેજલમૂમિતરયે ॥ ૧૦ ॥

અર્થ:—આકાશતત્ત્વ ચાલતું હોય તે વખત કોઈ પ્રશ્ન પૂછે તો તેનું

હાલ હજી બહુજી જે તરફની નાડી વાલવી હોય તે તરફથી આવી જે તર-
ફની નાડી બધે હોય તે તરફ વહી કાઢ પ્રશ્ન કરે તો તેનું હજી બેનું છે કે,
જોને માટે પ્રશ્ન કરવામાં આવ્યું હોય તેને માથે શુભો આપ્યા છે તેથી તે
શુભના શુભમાં પડેલો છે એમ સ્વરોદય બાલુનારે પ્રશ્ન પૂછનારને કહેવું; જે
વખત કોઈએ પ્રશ્ન કર્યું તે વખત શ્વાસનો પ્રવેશ બધવા શ્વાસ પૂરક થતો
હોય અથવા શ્વાસ પાળો ઘસતો હોય તેવો વખત હોય તો પ્રશ્ન કરનારને
કહેવું કે, સર્વ કાર્યની સિદ્ધિ થશે અને તેવા વખતમાં જળતત્ત્વમાં કે પાણી
પૃથ્વીતત્ત્વમાં વાસુ વાલતો હોય તોપણ કાર્યની સિદ્ધિ થશે એમ સ્વરોદય
બાલુનારે પ્રશ્ન પૂછનારને કહેવું. ૧૦

વાલાદિપંચસ્વરવિચાર.

उर्वाधोरेखारससंस्था, भिक्षाएकादशभिस्तिर्यक् ।

मकछडधभवावर्णानंदा भौमाकौरेवत्यामुनयः ॥ ११ ॥

અર્થ:—સ્વરોદયના શુભન બેવા માટે ચંદ્ર કરવેલ તેમાં પ્રથમ ઉમ્મી
(૧) છ હીટી અથવા રેખાઓ કરી તેમાં (૧૧) અગિયાર આડી રેખાઓ
કરવી અને તે રેખાઓ કયેથી પડેલાં કાઠકો (કોઠાઓ) વિશે અક્ષરો ભ-
રવા, તે બેવી રીતે કે—

પ્રથમના કાઠકમાં ‘અ’, બીજામાં ‘ક’, ત્રીજામાં ‘ઇ’, ચોથામાં ‘ઉ’,
પાંચમામાં ‘ઘ’, છઠ્ઠામાં ‘બ’, અને સાતમામાં ‘વ’, ભરવો, અને તે પછીના
કાઠામાં (૩) ત્રણ નંદા તિથિઓ ભરવી તે પછીના કાઠામાં મંગળ અને રવિ, એ
બે વારો ભરવા; એ વારોવાળા કાઠાથી આગળ બેટલે છેડલા કાઠામાં રેવત્યાદિ
(૭) સાત નક્ષત્રો ભરવાં. ૧૧ (હવે કાઠાની બીજી પંક્તિ ભરવી તેની રીત)

इत्थजठनमशा भद्रातिथय क्षत्रज्ञौचपुनर्वसुपंच ।

उगक्षतपयपाजयागुरु उत्तरफापंचकंक्रमेण ॥ १२ ॥

અર્થ:—કાઠાઓની બીજી પંક્તિના પ્રથમ કાઠામાં ‘ઈ’, બીજા કાઠામાં
‘ખ’, ત્રીજામાં ‘જ’, ચોથામાં ‘ઠ’, પાંચમામાં ‘ન’, છઠ્ઠામાં ‘ત’ અને સા-
તમામાં ‘શ’ ભરી આઠમામાં ત્રણ ભદ્રા તિથિઓ; નવમામાં સોમ અને છુદ્ધ
એ બે વારો ભરી તે પછી છેડલા દસમા કાઠામાં પુનર્વસુ આદિ પાંચ નક્ષત્રો
ભરવાં, તેમજ કાઠાની બીજી પંક્તિના કાઠા બેવી રીતે ભરવા કે—

ત્રીજી પંક્તિના પ્રથમના કોઠામાં 'ક', બીજામાં 'ગ', ત્રીજામાં 'ઘ', ચોથામાં 'ત', પાંચમામાં 'પ', છઠ્ઠામાં 'ય', અને સાતમામાં 'વ', એ સાત અક્ષરો બધા પછી આઠમા કોઠામાં (૩)જ્યાં તિથિઓ ભરી; નવમા કોઠામાં ગુરુવાર ભરવો; અને છેલ્લા દશમા કોઠામાં ઉત્તરાશ્વિન્યાદિ પાંચ નક્ષત્રો ભરવાં. ૧૨

પદ્યથપરસારિકાશુક સ્વનુરાધાપંચકમૃદંતુ ।

ઉચ્છદવલહપૂર્ણાનંદશ્રુતિપંચકંલિલેત્સ્વરચક્રે ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—ચોથી પંક્તિના આઠમા કોઠામાં 'એ', બીજામાં 'ઘ' ત્રીજામાં 'ટ', ચોથામાં 'થ', પાંચમામાં 'ક', છઠ્ઠામાં 'ર', સાતમા કોઠામાં 'સ', આઠમામાં (૩) ત્રણ રિક્તા તિથિઓ, નવમામાં શુક્રવાર અને છેલ્લા દશમા કોઠામાં અનુરાધાદિ પાંચ નક્ષત્રો ભરવાં. વળી:—

પાંચમી પંક્તિના આઠમા કોઠામાં 'જી' બીજામાં 'ચ', ત્રીજામાં 'ઠ', ચોથામાં 'ટ', પાંચમામાં 'બ', છઠ્ઠામાં 'લ' સાતમામાં 'હ', આઠમામાં (૩) ત્રણ પૂર્ણા તિથિઓ, નવમામાં શનૈશ્વરવાર અને છેલ્લા દશમા કોઠામાં શ્રવણાદિ પાંચ નક્ષત્રો ભરવાં. ૧૩

ઉપજાતિ.

અકારપંક્તિવાવૃપમેપરાશી લિલેત્પડંશાન્મિથુનસ્યપૂર્વાન્ ।

ત્ર્યંશાસ્તદગ્રેમિથુનસ્યકર્કઃ સિંહસ્તદગ્રેહિતુલાચકન્યા ॥ ૧૪ ॥

અર્થ:—'અ' સ્વરની પંક્તિના છેલ્લા કોઠામાં બધાં નક્ષત્રો મુકવાં છે તે લેગી 'મેષ' અને 'વૃષ' રાશિસાથે મિથુન રાશિના પ્રથમના છ (૬) અંશે મુકવા, તથા—

'ક' સ્વરની ત્રીજી પંક્તિમાં છેલ્લા કોઠામાં મિથુન રાશિના છેલ્લા (૩) ત્રણ અંશે સાથે 'કર્ક' અને 'સિંહ' રાશિ મુકવી તથા તેની આગળ—

'જી' સ્વરની ત્રીજી પંક્તિમાં કન્યા અને 'તુલા' રાશિ સાથે વૃશ્ચિક રાશિના પ્રથમના ત્રણ અંશે મુકવા. ૧૪ તથા તેના આગળ—

ત્ર્યંશાસ્તુતિયેપિચવૃશ્ચિકાદ્યા સ્તદંત્યચાપોમકરાદ્યપદ્કમ્ ।

તુર્યેતથાપંચમકેમૃગસ્ય ત્ર્યંશાવિલેખ્યાઅપિકુંભમીનો ॥ ૧૫ ॥

અર્થ:—'એ' સ્વરની ચોથી પંક્તિમાં વૃશ્ચિક રાશિના છેલ્લા (૬) અંશે સાથે 'ધન' રાશિ અને તેના સાથે 'મકર' રાશિના (૩) અંશે મુકવા અને છેલ્લા—'જી' સ્વરની પાંચમી પંક્તિમાં 'મકર' ના છેલ્લા (૩) ત્રણ અંશે સાથે 'કુંભ' અને 'મીન' રાશિ મુકવી. ૧૫ (ત્યાર પછી)

પ્રસિદ્ધનામાદિમવર્ણમાત્રા યામાત્રિકાસાગમનેચયુદ્ધે ।

તથૈવવર્ણાઃસ્વરણ્વચિત્યઃ સર્વત્રકાર્યેસ્વરરાજપ્પઃ ॥ ૧૬ ॥

અર્થઃ—પ્રસિદ્ધ જ્યેષ્ઠ જે નામ મળ્યું હોય તે નામના આધારે અક્ષર છે તે અક્ષરને માત્રા કહેવાય છે, જ્યે માત્રિકા છે તે પ્રવાલ તથા મુદ્ધ વિધે અક્ષર અને સ્વરવિચાર વચ્ચે કરવો; કારણકે, સર્વ કાર્યમાં સ્વર છે તે રાજ છે. ૧૬ સ્વરો ગણવાની રીત જ્યેવી છે કે—

દ્વિવચ્ચા.

વાલઃકુમારસ્તરુણોધૃષ્ટો મૃત્યુઃસ્વરાઃપંચકમમવર્ણાત્ ।

તિર્યક્ક્રમેણાપિવિચિતનીયાઃ સર્વત્રસંગ્રામવિધોવિશેષાત્ ॥ ૧૭ ॥

અર્થઃ—પ્રથમની જોળેથી આડી જોળે અનુક્રમે સ્વરો ગણવા તે જોળમાંથી પ્રથમ જોળના “અ” સ્વરનું નામ “વાલ” છે; બીજી જોળના “પ્ર” સ્વરનું નામ ‘કુમાર’ છે; ત્રીજી જોળના “ડ” સ્વરનું નામ ‘તરુણ’ છે; ચોથી જોળના “જ્યે” સ્વરનું નામ ‘મૃદ’ છે અને પાંચમી જોળના પ્રથમના કોણના “ઝ” સ્વરનું નામ મૃત્યુ’ છે. જ્યે પાંચે સ્વરો સર્વ કાર્યમાં વિચારવાના છે, પણ સંભાળના કામમાં તો વિશેષે કરી વિચારવાના છે. ૧૭

વાલોનરાણાંકુરુતેલ્પલાભમધૂકુમારસ્તરુણઃસમગ્રમ્ ।

હાનિતુષ્ટોમરણમૃતિશ્ચ યુદ્ધોચમેવાલમૃતીનશસ્તો ॥ ૧૮ ॥

અર્થઃ—“વાલ” સ્વર જે હોય તો તે થોડો લાભ કરે; “કુમાર” સ્વર હોય તો તે અર્ધ લાભ કરે; “તરુણ” સ્વર હોય તો તે પૂર્ણ લાભ કરે, “મૃદ” સ્વર હોય તો તે હાનિ કરે, અને મૃત્યુ સ્વર હોય તો તે મરણ કરે, માટે મુદ્ધ પ્રસંગે જાળ અને મૃત્યુ, જ્યે જે સ્વરો સારા નથી. ૧૮

ઉપજાતિ.

નંદાદિપંચસ્વપિવાલકાયાઃ સ્વરાસ્તથામાનવશાન્નવંતિ ।

દિવાનિશોરુદ્રમિતાશ્ચચિત્યાઃ પૃચ્છાવિવાહાદિપુજન્મકાલે ॥ ૧૯ ॥

અર્થઃ—નંદાદિ પાંચ તિથિજ્યોની જોળમાં જાણાદિ પાંચ સ્વરો અનુક્રમે ગણવા, અને તે દિવસમાં જયવા રાત્રીવિધે અગિયાર કોણજ્યોમાં રહેલા છે; તે વિવાહાદિક તથા જન્મકાળમાં પ્રસ થયેલું હોય તે વખતે વિચારવા. ૧૯

અ	ઈ	ઉ	એ	ઊ.
ક	ખ	ગ	ઘ	ચ
છ	જ	ઝ	ટ	ઠ
ડ	ઢ	ત	થ	દ
ધ	ન	પ	ફ	બ
ભ	મ	ય	ર	લ
વ	શ	ષ	સ	હ
૧-૬	૨-૭	૩-૮	૪-૯	૫-૧૦
૧૧	૧૨	૧૩	૧૪	૧૫
રવિ. મં.	ચંદ્ર. ભુ.	ગુરુ.	શુક્ર.	શની.
૨.અ.જ.ક. ૨ા. મુ. આ. મ. ૨. ૧મ. અં. ૬	પુ. પ. અ. મ. પૂ. મિ.અં.૩ ક.સિ.	૩ હ. ચિ. રવા. વિ. ક. ઉ. પૂ. અં ૩.	અ.જ.ધે. મૂ. પૂ. ઉ. ૨. અં. ૬ પ.મ.અં.૧	મ. ધ ૨ા. પૂ. ઉ. મ. અં ૩ કં. મી.

પ્રાકાર ચક્ર ઉપજાતિ.

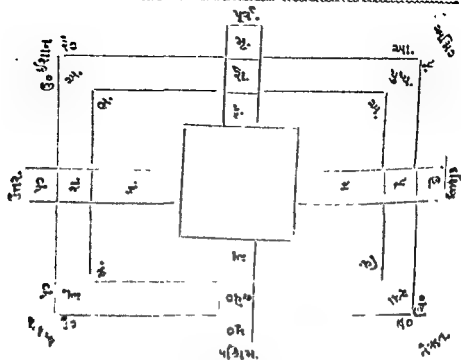
પ્રાકારચક્રંતુમણામ્યથાતો યત્રસ્થિતોઐરિપુદુર્જયોરિઃ ।
ઈશાનભાગેપુરમંચિલિલ્લ્ય કોણેપ્રવેશંદિશિર્નિગમંચ ॥ ૨૦ ॥

અર્થ:—પ્રાકારચક્રમાં રહેલા રાશિ સાથે આવેલા શુભથી પ્રાકારચક્રવાળા
જન્મને જન્મ માટે આવેલા શુભ જન્મી શકે નહિ એવું જે પ્રાકારચક્ર
ને એવી રીતે કરવું કે—

નરનું જે નક્ષત્ર હોય તે નક્ષત્ર કિશ્કિના ઈશાનકોણે કિશ્કિના મધ્યે
જન્મી તે નક્ષત્ર જનીનું જે નક્ષત્ર હોય તે મધ્યે જન્મેલા નક્ષત્ર નીચે

એટલે કિંદાના અંદરના ભાગમાં લખવું; અને એ જ નક્કર પછીનું એ નક્કર દોષ તે પૂર્વ દિશામાં કિંદાના અંદરના ભાગમાં લખી તે પછીનું નક્કર કિંદાના મધ્યે અને તે પછીનું નક્કર કિંદાના બહારના ભાગે લખવું; તે પછીનાં બે નક્કરો અનુક્રમે આવે તે અગ્રિકોણે કિંદાના બહારના ભાગે લખી તે પછીનું એક નક્કર કિંદાના મધ્યે અને તે પછીનું અનુક્રમે આવેલું નક્કર કિંદાના મોંઢેના ભાગે (એક) લખવું; તે પછીનું નક્કર આવે તે દક્ષિણ કિંદાના માંદીના ભાગે લખી તે પછીનું નક્કર કિંદાના મધ્યે લખીને તે પછી આવેલું નક્કર કિંદાના બહારના ભાગે લખવું; તે પછીનું નક્કર દોષ તે (બે નક્કરો અનુક્રમે) નૈઋત્યકોણે કિંદાની બહાર લખવાં ને એ પછીનું એક નક્કર કિંદાના મધ્યે લખી વળી એક નક્કર કિંદાના માંદી લખવું તથા તે પછી અનુક્રમે આવેલું એક નક્કર પશ્ચિમ કિંદાના માંદી લખી તે પછીનું કિંદાના મધ્યે અને તે પછીનું નક્કર કિંદાના બહારના ભાગે લખવું; તે પછીના નક્કરો અનુક્રમે આવે તે બે નક્કરો વાયવ્યકોણના કિંદાના બહારના ભાગે લખી તે પછીનું એક નક્કર કિંદાના મધ્યે લખીને એક નક્કર કિંદા માંદી લખવું; તે પછી અનુક્રમે આવેલું નક્કર ઉત્તર દિશાના કિંદા માંદી લખી તે પછીના નક્કરને કિંદાના મધ્યે લખ્યા પછી એક નક્કર કિંદાના બહારના ભાગે લખવું અને ત્યારપછી અનુક્રમે આવેલાં ઉપરનાં બે નક્કરો ઈશાન કોણના કિંદાના બહારના ભાગે લખી પુરાં કરવાં, કોણને રસતે પ્રવેશ અને દિશા કામી નીકળતા જવું;

એ રીતે ઉપર જતાંબા પ્રમાણે પ્રાકારથી નક્કરો કરવાં કર્યાં બિ, તે બાજતની વિશેષ સમજીત બેવી બિ કે નક્કર અથવા ચક્રોળી શરિયું એ નક્કર દોષ તે ઈશાન ભાગના કિંદાના મધ્યે લખી અનુક્રમે જોડું નક્કર કિંદા માંદી લખવું. એ નક્કરો અનુક્રમે આવવાં બાક તે થેતા જવું અને દરેક કોણના કિંદાના ભાગમાં ચાર નક્કરો આવે અને પૂર્વાદિ દિશાએના કિંદાના ભાગમાં દરેક કોણે બે નક્કરો આવે ૧૦

દ્રવ્યસા.

વાસેન્દ્રિયેન્દ્રાદશમાનિકોષ્ટે દ્વષ્ટોતથામધ્યગતાનિનાષ્ટો ॥

મધ્યેશુમાત્રીવમૃગુક્તસોમાઃ કુરાસ્તુવાસોગદરક્ષણાય ॥૨૧॥

અર્થ:—દિગ્ગતિ બદલાવના કાળે (૧૨) બાજુ નક્ષત્રો, તેના મધ્યમાં આઠ તે.અ. ૪. દિની બાજુએ પણ આઠ નક્ષત્રો લખવા અને એમાં જે નક્ષત્ર ઉપર જે મહા ચા.દનો રોગ તે મહા તેનક્ષત્રના સ્થાનકે મુકવે, એ રીતે અનુક્રમે પ્રોટા દુરારથી દિગ્ગતિના મધ્યના કાળમાં બૃહસ્પતિ, શુક્ર, ગુરુ અને શંક્રમા, એ ૨૫ મહા બા.દ અને દિગ્ગતિ બદલાવના કાળે એ કુર મહા કાચે તો તે મહા તે દિગ્ગતિ બદલ કરે એમ લખવું. ૨૧

જાતિની.

કુરામરેન્દ્રાન્દિમધ્યન્દુકોષ્ટે કોટ્ટવાસોયેષ્ટકાશક્રમેણ ।

મધ્યેન્દુદાઃપોમ્યન્દામ્નુકોષ્ટે મેદેર્નગમ્યાદિનાયુક્તેન ॥ ૨૨॥

અર્થ:—દિગ્ગતિ મધ્યના કુર મહા દંવ તો તે દિગ્ગતિ વેદેશ મનુ એવે: નક્ષત્ર કરે, તે ૭ મહા દિગ્ગતિ, મધ્યના દંવ તો દિગ્ગતિ અંત કરે,

પણ કિણના બહારના પાસે તે ફર મહ હોય તો સામે આવેલા શત્રુનો નાશ કરે અને એ કિણના માંદી એ ફર મહ અથવા દુષ્ટ મહ હોય અને કિણના મધ્યે સૌમ્ય (શુભ) મહ હોય તો યુદ્ધ થયા વિના છળભેદવડે તે કિણનો ભંજ થાય. ૨૨

મધ્યેસૌમ્યાઃકોદ્વવાણેતુદુષ્ટા દુર્ગેલંહિનેવભંગઃકવાચિત્ ।

પાપામધ્યેસૌમ્યસ્વેટાશ્ચદુર્ગે વાણેપિસ્યુસ્તત્પ્રયચ્છંતિપૌરાઃ ॥૨૩॥

અર્થ:—કિણમાંદી સૌમ્ય મહ હોય; મધ્યે અને કિણ બહારના પાસે દુષ્ટ મહ હોય તો તેથી તે કિણ ખડિત થાય; પણ શત્રુના હાથમાં જાય નહિ, પણ કિણમાંદી પાપ અથવા ફર મહ હોય તથા મધ્યે અને કિણના બહારના પાસે સૌમ્ય મહ હોય તો નમ્રવાસી લોકો પોતેજ સામાવાળા શત્રુના સ્વાધીનમાં તે કિણો કરી આપે ૨૩

કૂરાકૂરામધ્યકોદ્વવાણે યુદ્ધંકુર્યુર્દારુણસૈન્યયાસ્તે ।

મધ્યેવાણેયત્રદુષ્ટામ્રહાઃસ્યુઃસ્થાયીયાયીતત્રયંત્રંવિદધ્યાત્ ॥ ૨૪ ॥

અર્થ:—કિણમાંદી તથા તેના મધ્યે અને બહારના પાસે, એ ત્રણે ઠેકાણે ફર મહ હોય અથવા એ ત્રણ ઠેકાણે સૌમ્ય મહ હોય તો વાદિ અને પ્રતિવાદી એ બન્ને સૈન્યમાં દારૂણ યુદ્ધ થાય. વળી, કિણમાંદી એ ઠેકાણે દુષ્ટ મહ હોય તેજ ઠેકાણે સ્થાયીએ તોપ માંડવી અને કિણની બહારના પાસે એ ઠેકાણે દુષ્ટ મહ હોય તે ઠેકાણે સ્થાયીએ તોપ માંડવી. ૨૪

શાર્દૂલવિક્રીડિત

આદિત્યેજલનાશનંહિમકરેભંગઃકુજેવન્હિમીઃ

સૌમ્યેયુદ્ધિવલંચુરૌતુગદતોમધ્યેસુભિક્ષંજલમ્ ।

સ્પાચ્છુક્રેચલચિત્તતારવિસુતેરોગાનૃણાંવામૃતિઃ

રાહૌભેદમયંધ્વજેતુવિષમીદૃગેધ્વાવેષ્ટકે ॥ ૨૫ ॥

અર્થ:—કિણના માંદે અથવા બહાર, એ એમાંથી એ એ સ્થાનવિષે સૂચ્ય હોય તે સ્થાનમાં જળનો નાશ કરે; કિણ બહાર અથવા માંદે, એ એ સ્થાનેમાંથી એ સ્થાનમાં ચંદ્ર હોય તે સ્થાનનો તે ભંગ કરે; એ એ સ્થાનોમાંથી એ સ્થાનમાં મંજળ હોય તે સ્થાનમાં તે અગ્નિનો ભય કરે; એ એ સ્થાનો

૧ સ્થાયી એટલે કિણના આશ્રિત રાખે હોય તે અથવા કિણમાં રહી સત્કાર.
૨ યાથી એટલે બહારથી યુદ્ધ કરવા આગેનો — રાત્ર તેજ નાશ થાય છે.

માંથી જે સ્થાનમાં યુધ હોય તે સ્થાનમાં રહેલા મનુષ્યોને તે યુદ્ધિળાગી આપે
એ બે સ્થાનોમાંથી જે સ્થાનમાં શુર હોય તે સ્થાનમાંથી અન્ન ખૂટે નહિ;
એ બે સ્થાનમાંથી જે સ્થાનમાં શુક્ર હોય તે સ્થાનમાંથી પાણી ખૂટે નહિ;
એ બે સ્થાનોમાંથી જે સ્થાનમાં શનિ હોય તે સ્થાનમાં રહેનાર લોકોનાં ચિત્ત
ચંચળ હોય; તેમજ લોકોમાં રોગ પણ હોય, અથવા મૃત્યુ હોય; એ બે સ્થાનો-
માંથી જે સ્થાનમાં રાહુ હોય તે સ્થાનમાં લેદવટે ભય ઉત્પન્ન થાય અને એ
બે સ્થાનોમાંથી (કિલ્લામાંથી અથવા કિલ્લા બહાર) જે સ્થાનમાં કેતુ હોય તે
સ્થાનમાં વિષપ્રયોગનો ભય ઉત્પન્ન થાય. ૨૫

વસંતતિલકા.

सर्वेव्ययाष्टमगताःसकलेनशस्ताः

केंद्रत्रिकोणधनगास्तुतथैवपापाः ॥

सौम्यान्वितोऽपिविधुरेवशुभोनलग्ने

मुत्तांतथैवनिधनंनશुભંશુભेषુ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ:—સર્વ ગ્રહો બારમે અને આઠમે સ્થાનકે કેાઈ પણ કાર્યમાં સારા
નહિ, કેંદ્રસ્થાનમાં, ત્રિકોણમાં અને ધનસ્થાનમાં, એટલા સ્થાનકોમાં પાપ ગ્રહ
સારા નહિ અને લગ્નસ્થાન વિષે સૌમ્ય ગ્રહો સહિત હોય તોપણ અંદ્રમાં સારા
નહિ, જેવો લગ્નનો અંદ્રમાં સારો નથી તેવોજ આઠમાં સ્થાનનો પણ અંદ્રમાં બાણુવો-
માટે આઠમાં સ્થાનમાં કદાચ શુભ ગ્રહો હોય તોપણ તે તો સારા નથીજ. ૨૬

ઉપજાતિ.

दशतृतीयेनवपंचमेव तथाचतुर्थाष्टमगेकलत्रे ।

પદ્યંતિલેટાઙ્ગહપાદવૃથાયા ફલાનિચૈવંક્રમતોભવંતિ ॥ ૨૭ ॥

અર્થ:—જે સ્થાનકમાં ગ્રહ હોય તે સ્થાનકથી દશમાં અને ત્રીજા
સ્થાનક ઉપર તે ગ્રહની એકપાદ દષ્ટિ પડે, (ચોથા ભાગ ઉપર) ગ્રહ જે
સ્થાનકમાં હોય તે સ્થાનથી નવ અને પાંચમાં સ્થાને ગ્રહની દષ્ટિ બેપાદ પડે/
ગ્રહ જે સ્થાને હોય તે સ્થાનથી ચોથા અને આઠમાં સ્થાને ગ્રહની દષ્ટિ ત્રણ
પાદ અને જે સ્થાનમાં ગ્રહ હોય તે સ્થાનથી સાતમાં સ્થાન ઉપર ગ્રહની
પૂર્ણ દષ્ટિ પડે છે. ૨૭

* સાતમાં સ્થાન સુધી કશું છે પણ જ્યાં સ્થાને માટે કંઈ જતાનું નથી તેનું કારણ
એવું છે કે જ્યાં સ્થાને સૌમ્ય ગ્રહની અંધ દષ્ટિ છે એટલે તે સ્થાનને તે દેખી શકે
નથી. તેમજ ત્રીજા, અગ્નિચારમાં અને બારમાં સ્થાનને પણ ગ્રહ જ્યાં સકે નથી માટે જ્યાં
આર સ્થાનમાં કંઈ જતાનું નથી.

શાલિની.

પત્યાયુક્તોવીક્ષિતોવાયસૌમ્યૈર્યોભાવઃસ્યાત્તસ્યવાચ્યાહિસિદ્ધિઃ ।
હાનિઃપાપૈઃકૂરસૌમ્યૈસ્તુમિથ્રંસર્વેષ્વેવંચિતનીયંસ્વવુદયયા ॥ ૨૮ ॥

અર્થઃ—તે સ્થાનક પોતાના સ્વામીએ કરી સુજ્ઞ હોય (તે સ્થાનક ઉપર પોતાના સ્વામીની દ્રષ્ટિ પડતી હોય) તથા જે સ્થાનક સૌમ્ય બહુ સુજ્ઞ હોય અથવા સૌમ્ય બહુની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાનક સંજ્ઞાથી જુગની સિદ્ધિ બદલુવી, તેમજ જે સ્થાનકમાં પાપ બહુ હોય અથવા પાપ બહુની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાનક સંજ્ઞાથી જુગની હાનિ સમજાવી, વગી જે સ્થાનકમાં કૂર અને સૌમ્ય બહુ બેકડા હોય અથવા કૂર અને સૌમ્ય બહુની દ્રષ્ટિ પડતી હોય તો તે સ્થાનક સંજ્ઞાથી તેનું મિથ્ર જુગ બાલુવું, એ પ્રકારે બહુ અને બહુના સ્થાનકો વિષે સર્વ ઠેકાણે ત્રિશેષ વિચાર પોતાની ભુવિષ્યદે કરવો. ૨૮

શાર્દૂલપિત્રોક્તિ.

ભૌમેજ્યોક્ષકવીશનિશ્વદશમેસર્વેઘઠાદ્વાદશે

રંધ્રેચંદ્રરવીતનોચનિશિપઃપથેઽસ્તગાજ્ઞાદયઃ ।

સૂર્યેક્ષેત્રપતેસ્તુગ્વસ્યદિમર્ગોપ્રોષ્ઠાકુજેશાધિની

ભૂતાદેવજલોન્નવાથપિતરોક્ષેજીચશુમેશનો ॥ ૨૯ ॥

અર્થઃ—મંદગી બોગવનાર અનુષ્ઠ માટે દર્શ પ્રશ્ન કરે કે, અનુષ્ઠ પાત્ર અને શાને દોષ છે ? એવા થએલા પ્રશ્ન વખતે જ્ઞાતવું જાણ જાણી તેની અનુકરે બાર શશિઓની કુંડળી કરી જે જે શશિઓના જે જે બરો દોષ તે તે શશિના સ્થાનકમાં તે બેઠાને સ્થાપન કરવા; તેનો અનુક્રમ એવો છે કે, મંગલ, બૃહસ્પતિ, બુધ, શુક્ર અને શનિએ જોડેલા બરેઝાથી રોમ્પજુ બદ (૧૦) દશમા સ્થાનકમાં આવે તો તેને (પાંદાને) દોષ ॥ ૫૦૦ થયે. તે બેમ સમજવું, તેમજ સર્વ બરેઝામાંથી રોમ્પજુ બદ બારમા (૧૨) સ્થાનક વિષે આવે તોપણ દોષજ ઉત્પન્ન થયો છે એમ સમજવું. બારમા સ્થાનકમાં બદ અને સૂર્ય આવે તોપણ દોષજ ઉત્પન્ન થયો છે એમ બદલવું. ત્રીજા અને ઉઠે સ્થાને બદ આવે તોપણ દોષ ઉત્પન્ન થયો છે એમ બદલવું. બુધ બારમા તથા સાતમા સ્થાનકમાં બરેઝા આવે તો તે ૨જુ દોષ ઉત્પન્ન થયો છે એમ બદલવું.

અંકને નવે ભાગતાં લઘ્યાંક જે આવે તેટલા માસની તે મહુની અંતર્દશા જાણવી નવે ભાગતાં શેષ જે અંક રહેલો હોય તે અંકને ત્રીશે ગુણતાં જે અંક આવે તે અંકને નવે ભાગતાં લઘ્યાંક જે આવે તે માસ ઉપર તે પ્રથમ અંતર્દશાના માસ ઉપર તેટલા દિવસની અંતર્દશા જાણવી અને એ બીજી વખત નવે ભાગતાં શેષ જે રહે તેને સાઠે ૬૦ ગુણતાં જે અંક આવે તે અંકને ફરી નવે ભાગતાં લઘ્યાંક જે આવે તે અંક જેટલી અંતર્દશાની ધરી જાણવી; અને ધરીઓ જે આવેલી હોય તેમાં શેષ જે રહે તેને વળી સાઠે ગુણતાં જે અંક આવે તે અંકને વળી નવે ભાગતાં લઘ્યાંક જે આવે તેટલી પણ જાણવી એ રીતે થકોની મહાદશા મળે અંતર્દશા જાણવી. ૩૩

વસન્તતિલકા.

ફળોગણેશઘનચામરતુચ્છશ્ચીદવાળોઠકારફલભદ્રણકારદંડા ।
યમ્ભોહરોધનયકારસ્તકારયુગ્મવાતોચસૌખ્યફલદાનવચંદ્રવર્ણાઃ ૩૪

અર્થ—કે, ગે, રા, ધ, ન, ચ, છ, જ, ટ, ણ, ઠ, ડ, ઢ, ટ્યુ, ઠે
૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬ ૧૭ ૧૮ ૧૯ ૨૦ ૨૧ ૨૨ ૨૩
ચ, વા, જ, ર, ધ, ધ, ધ, સ, વ બે સકાર મૂર્ધન્ય અને ફત્તી વ અને
૬૫ એટલા અક્ષરોમાં જોગણીસ અક્ષરો મુખ્યદશ આપનાર છે. ૩૪

ઉપજાતિ.

હ્યોચજોક્ષટપલાઢમેષોતેવર્ણકાનોશુભદાભવન્તિ ।
સ્વરોહિતુર્યસ્વથપંચમશ્વોકારાત્રયંસતનવાંત્યપૂર્વાઃ ॥ ૩૫ ॥

અર્થ—હ, ખ, ચ, ળ, ઝ, ઞ, ટ, ધ, ઢ, એ આઠ અક્ષરો શુભ નથી
તેમજ દ્યોષો અને પાત્યો સ્વર (ળ, ઞ, તથા અંકારર્થે વજ સ્વરો (ઝો,
ઝો, ઞ, તથા સાન્નિધી " જ " નવમો " ટ " અને ઉત્તરો " આ " એટલા સ્વરો પણ શુભ નથી. ૩૫

મૃદ્ધોવિપરોગદરિદ્રપાપંતયાજડત્યંમરણચનાશમ ।

ધંધંદકારોષટમાધ્વર્ણાઃસર્વેપુકાર્યેન્વપિનિષ્ફલ્લાઃસ્વયુઃ ॥ ૩૬ ॥

અર્થ—"ધ" અને "શ" એ બે અક્ષરો તો વિષ સનિધા છે. તે અર્થ

• ૮૩૨૮ • ૮૩૨૮ નં મળે જ્યાં (૨૫) અક્ષરો જગાએ છે તેમાં (૩૬)
એ ૨૫ અક્ષરો ૨૫ ૨૫ અક્ષરો છે અને ૭ અક્ષરો જગાએ ૨૫ આપનાર છે.

માટે શુક્રવાર, શુક્રવાર, મંગળવાર અને ગુરુવાર એટલા દિવસે
હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતિ, ધનિષ્ઠા, રેવતી, શ્રવણ, પુનર્વસુ, પૂર્વા, મૃગશીર્ષ અને
અશ્વિની એટલાં નક્ષત્રોમાં મોંછનું બંધન અને મોંછનું મોચન કરવું કહ્યું છે ૭

શાર્દૂલચિક્રીડિત.

વિદ્યારંભવિધૌસુરેજ્યમૃગ્યુજૌશસ્તૌવૃધાકૌતયા
જાઢ્યંચંદ્રદિનેચમંદકુજયોર્મૃત્યુશ્વદર્શાતિથો
આદ્યાચાષ્ટમિકામહેશ્વરતિયિસ્ત્યાજ્યાથમૂલંશુભં
પૂર્વાર્કર્ણકસ્યાશ્ચિભમપિશ્રેષ્ઠમૃગાત્પંચકમ્ ॥ ૮ ॥

અર્થ:—શુક્રવાર, શુક્રવાર, ગુરુવાર, અને રવિવાર, એટલા વારોને દિવસે
પ્રથમ વિદ્યા બાણુવાનો આરંભ કરવો. સોમવારના દિવસે વિદ્યા બાણુવાનો
આરંભ કરવાથી જડપણ પ્રાપ્ત થાય છે. શનૈશ્વર અને મંગળવારના દિવસે
વિદ્યા બાણુવાનો આરંભ કરવાથી મૃત્યુ થાય, તંત્ર રીતે અમાવાસ્યાના દિવસે
વિદ્યાબ્યાસ કરવાનો આરંભ કરવાથી મૃત્યુ થાય છે. તેમજ પડવો, આઠમ અને
ચૌદસ, એટલી તિથિઓ વિદ્યાના આરંભ વખતે તજવી.

મૂળ નક્ષત્ર, ત્રણ પૂર્વા, હસ્તાદિ ત્રણ (હસ્ત, ચિત્રા અને સ્વાતિ
નક્ષત્ર, અશ્વિની, મૃગશીર્ષાદિ પાંચ નક્ષત્રો (મૃગશીર્ષ, આર્દ્રા, પુનર્વસુ, પૂર્વા
અશ્લેષા.) એટલાં નક્ષત્રોમાં વિદ્યા બાણુવાનો અથવા શીખવાનો આરંભ કરવો.

ઉપજાતિ.

આધાનમન્નેસ્તિસૃપુચરાસુ
જ્યેષ્ઠાવિશાખામૃગપૂર્ણમેષુ
સરેવતીવ્રહ્મભકૃત્તિકાસુ
કુર્યાદ્દિજઃકર્મવિધાનસિદ્ધ્યે ॥ ૯ ॥

અર્થ:—ત્રણ ઉત્તરા, જ્યેષ્ઠા,
અને કૃત્તિકા એટલાં નક્ષત્રોમાં પ્રાદ્ય

શીર્ષ, પૂર્વા
આદ્યા

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

ક્ષૌરંપુષ્ટિકરંહરિત્રયકૃતંદસ્તત્રયેપોષ્ણમે
જ્યેષ્ઠાશ્વિન્યદિતૌચપુષ્યમૃગમેસ્યાદહિતારાવલે ।
રિક્તાયાંનશુભંચભાસ્કરદિનેમંદારયોરાત્રિપૂ
બ્રાહ્મોચોત્તરકત્રયંચપિતૃમંમૈત્રામિમંમૃત્યવે ॥૧૦॥

અર્થ:—શવળ, પનિષા, ચતુભિષા, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, રેવતી, જ્યેષ્ઠા
(મધ્યમ વાળ ઉત્તરાવધી) પુષ્ય અને મૃગશીર્ષ એટલાં નક્ષત્રોમાં ક્ષૌર કરાવવાથી
કરાવવું કહ્યું છે; પણ રિક્તા તિથિ રવિવાર અને શનિવાર વાર, એટલા વારને
દિવસે તેમજ હરકોઈ રાત્રી વિષે ક્ષૌર કરાવવું નહિ; તેમજ શદ્ધિષ્ઠી, ત્રણ
ઉત્તરા, મધ્યા, અનુરાધા અને કૃત્તિકા, એટલાં નક્ષત્રોમાં ક્ષૌર કરાવે તો તે
મૃત્યુ પામે છે. ૧૦

ઉપજાતિ.

શુકલાંવરંભાસ્કરજીવશુકે બુધેર્વિધાયંકરપંચકેચ ।
પૂષ્યાશ્વિનીપૂષ્પમઉત્તરાસુ પુનર્વસૌવાસવોરોહિણીપુ ॥૧૧॥

અર્થ:—રવિવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર અને બુધવાર, એટલા વારને દિવસે
તથા હસ્ત, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, પૂષ્ય, અશ્વિની, રેવતી, ત્રણ ઉત્તરા,
પુનર્વસુ, પનિષા અને શદ્ધિષ્ઠી, એટલાં નક્ષત્રોમાં ધોળું વસ્ત્ર પહેરવું કહ્યું છે. ૧૧

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

હેમંવિદ્રુમશંભકાચમળયોદંતોપિરક્તાંયરં
શ્રીળાંસૌભ્યકરંચમૌમશ્રુજેજીવેરયોપોષ્ણમે ।
હસ્તાત્પંચસુવાસવેશ્ચિમદિનેમંતુંસુભાર્થપ્રદં
રોહિણ્યુત્તરમંદચંદ્રદિવસેનાદિત્યપુષ્યેતપા ॥૧૨॥

અર્થ:—પુનર્વસુ નાં આશુપળ (પરકો), પરવારાન્ય આશુપળ, શમ્ભુ
મૃદો શમ્ભુ મૃદો (બંચકિયો), મલિનેશ્વરી વરુણેશ્વરી, હસ્ત, ઉત્તરા
મૃદો અને વરુ, એટલી વરુણેશ્વરી નંદાવાર, શુક્રવાર, શુક્રવાર, રવિવાર,
તથા રેવતી, હસ્ત, ચિત્રા, સ્વાતી, વિશાખા, અનુરાધા, કૃત્તિકા, અને

અધિની; એટલાં નક્ષત્રોમાં અને પ્રથમ કહેલા વારોમાં શ્રી પહેરે તે તે સ્ત્રીને સુખ થાય; અને તેના ભર્તારને સુખ સાથે ધનની પ્રાપ્તિ થાય છે; પણ રોહિણી નક્ષત્ર, ત્રણ ઉત્તરા, પુનર્વસુ અને પૂષ્ય; એટલાં નક્ષત્રોમાં તથા શનૈશ્વર અને સોમવાર એ બે વારોના દિવસે સ્ત્રીએ ઉપર બતાવેલી વસ્તુઓ પહેરવી નહિ. ૧૨

વસંતતિલકા.

દૃષ્ટિર્નૃપસ્યતુમૃગોત્તરહસ્તપૂષ્યે

ચિત્રાંત્યયુગ્મહરિધાતૃધનિષ્ઠમેત્રે ।

ચિત્રાશ્વવાસવવિમુક્તકશક્રયુક્તે

રાજ્યાભિષેકઽદિતોહિવુધૈઃસમૃદ્ધ્યે ॥ ૧૩ ॥

અર્થ:—મૃગશીરષે, ત્રણ ઉત્તરા, હસ્ત, પૂષ્ય, ચિત્રા, રેવતી, અધિની, શ્રવણ, રોહિણી, ધનિષ્ઠા, અને અનુરાધા; એટલાં નક્ષત્રોમાંથી ચિત્રા અને ધનિષ્ઠા, એ બે નક્ષત્રો મૂકી બાકી રહેલાં નક્ષત્રોમાં અને જ્યેષ્ઠા નક્ષત્રમાં દાખલે રાજ્યાભિષેક કરવો; તેટલાંજ નક્ષત્રોમાં રાજાને મળવાથી લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થાય છે. ૧૩.

ઉપજાતિ.

ગજાશ્વકર્માણિકરત્રયેચ પુનર્વસૌપ્વ્યમૃગાશ્વિપૌષ્ણે ।

શ્રુતિત્રયેચૈવતથાપિમેત્રે હાત્રૈવભેષજ્યવિધિઃસમૂલે ॥૧૪॥

અર્થ:—હસ્ત, ચિત્રા, રાત્રિ, પુનર્વસુ, પૂષ્ય, મૃગશીરષે, અધિની, રેવતી, શ્રવણ, ધનિષ્ઠા, ચતુર્થિયા અને અનુરાધા, એટલા નક્ષત્રો (હામી અને ઘોડાઉપર પ્રથમ સ્વારી કરવાના મુદ્દત્ત વિષે લેવા તેમજ તે નક્ષત્રોમાં મળેલા રાગ દ્વારા મળેલાં ઔષધોની યજ્ઞમાન કરવી ૧૪

શાલનો.

સ્વાત્તાપૂર્વાસાર્પણ્યેષ્ટામુરોત્રે

રંગોત્પત્તિમૃત્યવેમાનવાનામ્ ।

સાર્પ્યેમૂલેકદ્રવામ્યાગ્નિપેથ્યે

વેશાસ્ત્રાર્યાસર્પેદંશસ્યમૃત્યુઃ ॥ ૧૫ ॥

અર્થ:—સ્વાતિ, પૂર્વાષાઢા, અર્ધાષાઢા, અને આર્દ્રા, એ ચાર નક્ષત્રો રંગોત્પત્તિ મૃત્યવેમાનવાનામ્ ને ને તે તે તેનું મુક કરે છે. અર્ધાષાઢા, પૂર્વાષાઢા, આર્દ્રા, અને આર્દ્રા, એ ચાર નક્ષત્રો સાર્પ્યેમૂલેકદ્રવામ્યાગ્નિપેથ્યે ને ને તે તે તેનું મુક કરે છે. અર્ધાષાઢા, પૂર્વાષાઢા, આર્દ્રા, અને આર્દ્રા, એ ચાર નક્ષત્રો વેશાસ્ત્રાર્યાસર્પેદંશસ્યમૃત્યુઃ ને ને તે તે તેનું મુક કરે છે. અર્ધાષાઢા, પૂર્વાષાઢા, આર્દ્રા, અને આર્દ્રા, એ ચાર નક્ષત્રો

અધ્યાય ૧૩ એ.

આદ્રા, બરણી, કૃત્તિકા, મધ્યા અને વિશાખા, એટલાં નક્ષત્રોમાં એને સપ્તમે
દંશ થાય તે મૃત્યુ પામે છે. ૧૫

ઉપજાતિ.

નરોગમુક્તસ્યચસોમશુક્રે જ્ઞાનંવિધેયંતિસૃપૂત્રાસુ ।

સાપેંચમેત્રેચપુનર્વસૌચ સ્વાત્યાંતથાધાતૃભૂપમેચ ॥૧૬॥

અર્થ—રોગમુક્ત પુરૂષે (દાગ મટી બારામ થયેલા પુરૂષને) સોમ
અને શુક્રવારના દિવસે સ્નાન કરવું નહીં; તેમજ ત્રણ ઉતરા, અશ્વિના, મધ્યા,
પુનર્વસુ, સ્વાતિ, શૈલિણી અને રેવતી: એટલા નક્ષત્રોમાં પણ રોગમુક્ત
પુરૂષે સ્નાન કરવું નહિ. ૧૬

ચસંતતિલકા.

જ્ઞાનંચજંતુપુહિતંમૃગ્યુભૌમજીવે

પષ્ઠીત્રયોદશીદશદ્વિતીયાદસૂર્યે ।

સંક્રાંતિપર્વદિવસેનહિતંતુવિષયાં

જીર્ણામઘાશતભિપૂર્ણવસીયુધેષુ ॥૧૭॥

અર્થ—શુક્રવાર, મંગળવાર, શુક્રવાર અને રવિવાર, એટલા વારોમાં,
૭, તેરથ, દશમ, વીજ અને આઠમ એટલી તિથિઓમાં, સંક્રાંતિમાં, પર્વ-
તિથિઓમાં (અમાવાસ્યા, પૂર્ણિમા, વ્યતિપાત અને વૃષ્ટવ) અને નવિમીમાં
પુરૂષોએ અભ્યંજન કરવું નહિ. મધ્યા અને ચતુર્થિયા એ છે નક્ષત્રોમાં
નવમીને દિવસે અને શુધવારના દિવસે સ્ત્રીઓએ અભ્યંજન કરવું નહિ. ૧૭

ઉપજાતિ.

જ્ઞાનંપ્રસૂતે:પિતૃભેભરણ્યાં

પુનર્વસૌવન્દિમમૂલપુષ્યે ।

આદ્રાંસુચિત્રાસુર્ચિશાલિકાયાં

કુર્યાન્નિપેધાયપુન:પ્રસૂતે ॥ ૧૮ ॥

અર્થ—મધ્યા, બરણી, પુનર્વસુ, કૃત્તિકા, મૂળ, પૂષ્ય, આદ્રા, ચિત્રા
૧ તેમ સાથે પદ્મી પદાર્થો મેઘરો વડેને રહી રાત્રી ૧૨વામાં આવે
હ તે ૧૫મ અન્વયનરૂપન છે એ સ્નાન રીતોમાં પણ લેતા હો; પણ દરેક
રોગમાં તે દબેલને માટે એ રીત છે.

શુક્રવારે દક્ષિણ દિશામાં પ્રયાણ કરવું નહિ, સોમવારે અને શનિવાર વારે પૂર્વ દિશામાં પ્રયાણ કરવું નહિ, રવિવાર અને શુક્રવારે એ વારે ઉત્તર દિશામાં પ્રયાણ કરવું નહિ. ૨૩

ઈંદ્રવજ્રા.

પ્રાચ્યાંકુવેરાગ્નિદિશોવિભાગે

નૈર્ઋત્યયામ્યેવરુણેનિલેશે ।

યોગિન્યુક્તાઃપ્રતિપદ્મવમ્બો

યાનેભિમુલ્યઃક્રમતોપિદુષ્ટાઃ ॥ ૨૪ ॥

અર્થઃ—પડવે અને નવમીના દિવસે પૂર્વ દિશામાં યોગીની અથવા ભોગણી ભણવી. બીજા અને દશમના દિવસે ઉત્તર દિશામાં, તીજ અને અગિયારમીના દિવસે અગ્નિ કોણમાં, ચોથ અને બારસે નૈઋત્ય કોણમાં, પાંચમ અને તેરસે દક્ષિણમાં, છઠ્ઠ અને ચૌદસે પશ્ચિમમાં, સાતમ અને પુનમે વાયવ્ય કોણમાં અને આઠમ તથા અમાવાસ્યાએ દિવસે ઈશાન કોણમાં ભોગણી ભણવી. એ ભોગણી પ્રયાણના વખતે સન્મુખ હોય તો તે દુષ્ટ ક્ષણ આપે છે. ૨૪

વસન્તતિલકા.

મેપેવૃપેમિધુનકર્કટકાદિરાશો

પ્રાક્વામ્યપશ્ચિમકુવેરદિશાસુચંદ્રઃ ।

યાત્રાસુદક્ષિણક રેભિમુલ્કેર્થલાભો

ધાન્યક્ષયોભવતિવામકરેચપૃષ્ઠે ॥ ૨૫ ॥

અર્થઃ—મેષ, સિંહ અને ધન, એ ત્રણ રાશિનો ચંદ્રમા હોય તો તે ચંદ્રનું ઘર પૂર્વ દિશામાં ભણવું; વૃષ, કન્યા અને મકર, એ ત્રણ રાશિનો ચંદ્રમા હોય તો તેનું દક્ષિણ દિશામાં ઘર ભણવું; મિથુન, તુલા અને કુંભ, એ ત્રણ રાશિનો ચંદ્રમા હોય તો પશ્ચિમ દિશામાં તેનું ઘર ભણવું; કર્ક, વૃશ્ચિક અને મીન એ ત્રણ રાશિનો ચંદ્રમા હોય તો તે ચંદ્રમાનું ઘર ઉત્તર દિશામાં ભણવું.

એ ચંદ્રમા પ્રયાણના વખતે જમણી તરફ અને સન્મુખ હોય તો તે ધનનો લાભ આપે તથા પ્રયાણ વખતે ડાબી તરફ અને પાછળ ચંદ્રમા હોય તો તે ધાન્યનો ક્ષય કરે. ૨૫

ઉપજાતિ.

ધનસ્યવૃદ્ધોધનસંપ્રદેતુ

શ્રુતિત્રયંપુણ્યપુનર્વસૂચ ।

હસ્તોમૃગાંત્યાશ્રિભમેત્રચિત્રાઃ

સ્વાતિઃપ્રશસ્તાનતુશેપમૃક્ષમ્ ॥ ૨૬ ॥

અર્થઃ—ધનજ, ધનિષ્ઠા, શતભિષા, પુષ્ય, પુનર્વસુ, હસ્ત, મૃગશીર્ષ, રેવતી, અશ્વિની, અનુશાષા, ચિત્રા અને સ્વાતિ એટલાં નક્ષત્રો ધનની વૃદ્ધિ કરવામાં એક દશમાં ૩ માટે તે લેવાં અને તે નક્ષત્રો સિવાયનાં નક્ષત્રો તેવા કાર્યમાં લેવાં નહિ. ૨૬

વસંતતિલકા.

સૌમ્યાયનેધવલપક્ષવિમીનચૈત્રે

દ્વયંગેસ્થિરેમરગણસ્યહિતાપ્રતિષ્ઠા ।

યુગ્માતિથિર્નશુભદાનવમીતયાચ

ધ્રેષ્ટાશુભેપુવિપમાદશમીદિતીયા ॥ ૨૭ ॥

અર્થઃ—ઉત્તરાષાઢના સૂર્ય, શુકલ પક્ષ, મીન સંક્રાંતિ અને ચૈત્ર માસ ત્યાગીને દિવસભાવ લગ્નમાં તથા સ્થિર લગ્નમાં રેવતી પ્રતિષ્ઠા કરવી, તેમજ ૧ લગ્ન તિથિને દિવસે તથા નવમીને દિવસે પ્રતિષ્ઠા કરે તો તે સાફે ફળ આપે નહિ. અને ૧ વિષમ તિથિઓમાં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવે તો તે શુભ છે. તેમજ ૨ લગ્ન તિથિઓમાં પણ ૬ લગ્ન અને બીજીએ બે તિથિઓ પ્રતિષ્ઠાના કામમાં શુભ છે. ૨૭

શાર્દૂલવિક્રીડિત.

પૂર્વાભાત્રપદોત્તરાત્રયમૃગદ્રાક્ષીપુજ્યેષ્ઠાદયે

પૂર્વાષાઢપુનર્વસુશ્રુતિકરેસ્વાત્યશ્રિનીવાસવે ।

રેવત્યાર્દ્રમપુણ્યમેત્રદિવસેધ્રેષ્ઠંસુરસ્થાપનં

ચક્રેસસશલાકકેચનહિતઃકૂરસ્યવેધઃકુજે ॥ ૨૮ ॥

અર્થઃ—પૂર્વાષાઢપદ, ત્રણ ઉત્તર, મૃગશીર્ષ, રોહિણી, બમેષ્ઠા, મૂળ, ૧ ચૌષ, ૭૬. આદ્ય, જારસ અને ચૌદસ એ તિથિઓના દિવસે પ્રતિષ્ઠા થાય નહિ. ૨ વિષમ તિથિઓમાં નવમી વિના પડવો, ત્રીજ, પંચમ, સાતમ, અગિયારમ, તેરમ, અને પુનમ શુભ છે, તેમજ ૩ લગ્ન તિથિઓમાં બીજ અને ૬ લગ્ન પ્રતિષ્ઠાના કામમાં શુભ છે.

ઉપજાતિ.

કાર્યસદાશાન્તિકર્પોષ્ટિકંચ
કન્યાવિવાહર્ક્ષગણેસપુણ્યે ।

શ્રુતૌતથાર્કેશ્ચિભશુકવારે

બુધેચજીવેફલદંપ્રવિષ્ટમ્ ॥ ૩૧ ॥

અર્થ:—વિવાહના નક્ષત્રોમાં તેમજ પુષ્ય, અવળ, હરત, અને અશ્વિની, જે આર નક્ષત્રોમાં તથા શુક્રવાર, બુધવાર અને શુરવાર, જે ત્રણ વારોને ૧૬૨સે યાન્તિક તથા પૌષ્ટિક કર્મ કરવાળી (મહાયાન્તિક કર્મ) દ્વગણક માય છે, આઠે તે યાન્તિક તથા પૌષ્ટિક કર્મ ચર્વે શુભ કાર્યોમાં કર્યું. ૩૧

ફોર્મી રામાલખે વાસ્તુવાસે મંદનઠો ઉપોતિય આગોના
સ્નેહોઽપ્યાય: ૧૩

રાજવલ્લભ.

અધ્યાય ૧૪ સો.

પાવા કુલક.

તિથિવારર્ધયુતેપિગુણોઘે

કિમપિનકાર્યશકુનવિરુદ્ધમ્ ॥

તેપામનુકૂલેપિચદોપે

શકુનેસિદ્ધિમુપેતિસદૈવ ॥ ૧ ॥

અર્થ:—તિથિ, વાર અને નક્ષત્ર શુભ હોય તોપણ શકુનને વિશેષ આવશે હોય તો તે ઠાર્થ ઠરવું નહિ. તિથિ વાર અને નક્ષત્ર એ સર્વ અકુનુજ હોય અથવા કોયવાળાં હોય તોપણ શકુન સારાં હોય તો સિદ્ધિ મળે. ૧

શાર્દૂલવિક્રોડિત.

પ્રાકદગ્ધાશિવદિક્સુરેશ્વરદિશિજ્વાલામ્નિવિગ્ધૂમિતા

સૌમ્યાભસ્મયુતાચભાસ્કરવશાચ્છાંતાશ્વતસ્ત્વપરાઃ ।

પ્રત્યેકંપ્રહરાષ્ટકેનસવિતાસેવેતરાડ્યંતતઃ

શાંતાઃસર્વશુભપ્રદાશ્ચશકુનેદીપ્તાભયાનોશુભાઃ ॥ ૨ ॥

અર્થ:—શાંતીના ઉછા અથે પહોરધરી (પાછલી ચાર ધરી શતથી) ચાર ધરી દિવસ ચડતાં સુધી સૂર્ય પૂર્વમાં રહે તે વખત ધ્યાન કોણુ દગ્ધ સમજવી; તે વખત પૂર્વ દિશામાં જવાળા સમજવી; અગ્નિ કોણુ મૂમવાળી (ધુંવાડાવાળી) સમજવી; ઉત્તર દિશા ભસ્મવાળી બાણવી અને બાકીની ચારે દિશાઓ તે વખત શાંત બાણવી, અર્થાત પાછલી ચાર ધરી શતથી ચાર ધરી દિવસ ચડતાં સુધી એ રીતે પ્રત્યેક દિશા અને પ્રત્યેક કોણુમાં અનુ ક્રમે એક એક પહોર સુધી સૂર્ય રહે છે.

જે દિશામાં અથવા જે કોણુમાં સૂર્ય રહે તે દિશામાં અથવા તે કોણુમાં જવાળા સમજવી અને તે દિશા અથવા તે કોણુની આગળની દિશા અથવા કોણુ હોય તે કોણુ અથવા દિશા મૂમવાળી સમજવી; જે દિશામાં સૂર્ય હોય અથવા જે કોણુમાં સૂર્ય હોય તે દિશા અથવા કોણુની પાછળની દિશા અથવા કોણુ હોય તે દગ્ધા બાણવી; જે દગ્ધા દિશા અથવા દગ્ધા કોણુની આગળની અથવા પ્રથમની દિશા અથવા કોણુ ભસ્મવાળી સમજવી જેમ કે:—

ચાર ઘડી દિવસ ચડ્યા પછી દોઢ પહોર દિવસ ચડતાં મુધી અગ્નિ
કોણુ વિષે સૂર્ય હોય તો તે અગ્નિ કોણુમાં જવાળા સમજવી; તે વખત પૂર્વ
દિશા દગ્ધ સમજવી; ઇશાન કોણુ બસ્મવાળી સમજવી, અને તે વખત દક્ષિ-
ણ દિશા ધૂમવાળી સમજવી, એ રીતે સર્વ દિશાઓ અને કોણુ માટે સમજવું.
સર્વ કાર્યમાં શાંત દિશા અથવા શાંત કોણુમાં શકુન થાય તો તે સારા છે,
પણુ બયાદિકના કારણે દિશા દિશામાં (જે દિશા અથવા જે કોણુમાં સૂર્ય
હોય તે દિશા અથવા તે કોણુ જવાળાવાળી દિશા અથવા કોણુમાં) શકુન
થાય તો તે સારા નથી એમ સમજવું. ૨

મન્દાક્રાંતા.

चेष्टास्थानंस्वरगतिदिशोभावकालौचसप्त
शांतादिस्ताविदधतिनृणांसूचनंतत्फलंस्यात् ।
सद्योनष्टेषुवतिविषयेव्याधिदुर्गादिभीतौ
प्रावेशेयंशकुनउदितोयात्रिकादन्यथावै ॥ ३ ॥

અર્થ:—જનાવરોની ચેષ્ટા; તેમને બેસવાનું સ્થાનક; તેમનો સ્વર; તેમ-
ની ગતિ, તેઓ જે દિશામાં હોય તે દિશા, તેઓના અંગની ચેષ્ટા; તેઓ પોતા
ના અંગની ચેષ્ટા કરે તે ચેષ્ટા અને તેમનો વખત, એ સાતે પ્રકારે જનાવરોના
શકુનો તેમજ શાંત અને દિશા એવી દિશાઓ એ વગેરે મનુષ્યને જેવું સૂચવે
તેવું ફળ મળે; એવા આ શકુનો કદા અને આગળ ફેટલાક પ્રકારના શકુનો
કહેવામાં આવશે, માટે જે જે ઠેકાણે જેના જેવા શકુનો કદા હોય તે તે ઠેકાણે તેવા
સમજી લેવા, પણ એવા શકુનો પ્રયાજ સમયના કહેવામાં આવશે તે સ્ત્રી સંબંધી
કાર્યમાં અથવા વ્યાધિ સંબંધી અથવા શત્રુએ કિહાને ઘેરા ઘાટ્યો હોય અ-
થવા પ્રવેશ કરવો હોય તો એવા પ્રસંગે તેવા શકુનોનું ફળ પ્રયાજ વખતથી
ઉઠેલી રીતે છે એમ સમજવું ૩

शार्दूलविक्रीडित.

छत्रांभोजगजाजवाजिसुरभीवीणायुधंचामरं
भेरीशंखनिनादमर्दलसुरागीतंचवेदध्वनिः ।
मत्स्यागोमयमृत्तिकेचपललंदीपांबुकुंभोभृतः
ताम्ररूप्यसुवर्णमंवरनृपोमघ्वाज्यदूर्वादधि ॥ ४ ॥

અર્થ:—પ્રયાજ સમયે છત્ર, કમળ, હસ્તિ, બકરૂં, ઘોડા, ગાય, પીળુ,

આયુષ, ચામર, બેરીનો નાદ, ઘંખનો નાદ, મુદંગ, મદિરા, આયન, વેદનો ઉચ્ચાર, મરથ, છાત્ર, માટી, માંસ, દીપક, પાણીનો બરેલો ઘડો, તાંબુ, રૂંડ, સોનું, વગેરે, શાભા, મધ, ઘી, દૂધ—ધરો, અને દહીં, એટલા પદાર્થો જમણી તરફ આવે તો તે શુભ ફળ આપનાર છે. ૪

મૃંગારાંજનવાહનંદિજપયઃશાકાર્દ્રપુષ્પફલં

વેદ્યાદર્પણમંકુશોપપસમિત્તસિદ્ધાન્તવર્જાપનમ્ ।

દૃષ્ટાદક્ષિણપાર્શ્વગાનિગમનંકાર્યસદાધીમતા

પૃથ્થગચ્છપુરેહિમંગલગિરાયાત્રાચસિદ્ધયેભવેત્ ॥ ૫ ॥

અર્થ:—ચારી, ઠાણ, વાહન, (ગાડું, રથ, પાલખી, ચાનો, એ વગેરે) બ્રાહ્મણ, કૃષ્ણ, શાક, તાંબુ, દૂધ, ફળ, વેશ્યા, દર્પણ, અંકુશ, ઔષધ, કસમિષ, દંપિત્રું અને અખિયાતું એટલામાંથી કોઈપણ પદાર્થ જમણી તરફ આવતો હોય તો તે વખત બુદ્ધિમાને પ્રયાણ કરવું, અને એ પ્રયાણ કરનારની પાછળથી કોઈ “ ભ ” એવો શબ્દ બોલે તથા પ્રયાણ કરનારની આગળ “ આવ ” એવો શબ્દ કોઈ બોલે અથવા કોઈ મંગળ વચન બોલે તો તે વખત પ્રયાણ કરવાથી સિદ્ધિ થાય છે. ૫

તૈલાંગારકચાદ્મમસ્મફણિનઃકર્પાસલોહાજિનં

તત્રંતસ્કરકૃષ્ણધાન્યલવણંકાષ્ઠાસ્થિવિષ્ટાવસાઃ ।

પિપ્પ્યાકસ્તુપરજ્જુશંખલગુડંપંકોષટોરિકકઃ

નાસાહીનવિનમ્મુંડિતવમતપ્રામાજલ્લર્વાધકાઃ ॥ ૬ ॥

અર્થ:—તેલ, અંગાર, વાળ, પત્થર, શાખ, નામ, કપાસ, લોહું, મૃગચર્મ, (હરણું આમડું), છામ, ચોર, કાળું અને (અડદ વગેરે), મીઠું, કાપ્ડ (બળતણ અથવા લાકડાં), હાડકાં, વિષા, ચરબી, જોળ, અથવા ખજ, ફાતરાં, દોરડી, સાંકળ, જોળ, કાદવ, ખાલી ઘડો, નકોટો (નાક કપાળેથી આવેલ), નસ મનુષ્ય, સુંકિત મનુષ્ય (માથે ચોટી અને વાળ વિનાનું મનુષ્ય), વમન કરતો (હલવી કરતું આવતું હોય એવું મનુષ્ય), સંન્યાસી

* સમિષ એટલે દવનમાં દોઢવાની સામગ્રીમાં પિપ્પરા, ખિજરો, ઉંચરો, અખાયો, વગેરે સામગ્રી વધતે કોઈ મનુષ્ય જમણી તરફ આવતો હોય.

૧ કાપની સિદ્ધિ થવાના દેગુથી “ભ” અને “આવ” એ શબ્દો ભણી પુત્રીને મેષુ કરનારનું આયન અને પાછળ કોઈ બોલે તો તે નિઃ: પશુ સ્વાભાવિક રીતે કોઈ બોલે તે વે ચક્રન સારા છે.

હીંગણા અથવા વામન અને આંધળું મનુષ્ય, એટલી બાબતો પ્રયાણ કરનારને સામે મળે તો તે વખત પ્રયાણ કરવું નહિ. ૬

દીનઃકેશવિમુક્તકોપિહૃદમાનારૂઢકોગર્દભં
સોદ્ધઃસૈરિભવાહનોપિરુદિતશ્ચેત્યાદિકંવર્જયેત્ ।
દ્વારાઘાતવિઢાલયુદ્ધકલહંરક્તાંવરબ્યત્યયો
માગચ્છક્ચયાસિતિષ્ઠવચનંયાત્રાનિષેધાયચ ॥૭॥

અર્થ:—પ્રયાણ વખતે ફરિદ્દિ, ગંભે (જેના માથામાં જોડો થવાથી વાળ જતા રહ્યા હોય તે), લાઠ અથવા છાણ કરતું આવતું હોય એવા વાહન ઉપર બેઠેલો હોય, અધેડા ઉપર બેઠેલો હોય, ઉંટ ઉપર બેઠેલો હોય, પાડા ઉપર બેઠેલો હોય અને રૂઢન કરતો; એટલાં પ્રયાણ વખતે સન્મુખ મળે તો તે વખત પ્રયાણ કરવું નહિ; પ્રયાણ વખતે ઘરનાં કમાડ પોતાની મેળે આમન સામન અથડાય, બિલાડાંઓનું યુદ્ધ થતું હોય, ઘરમાં કલેશ થાય, કોઈને શતાં વગેરે ધારણ કરાવી વધ કરવા લઈ જતા હોય, વસતું વિપરીતપર્થ થયું હોય, (શરીરે પહેરવાનું વસ્ત્ર જે સ્થાને ભેંધેલે તે સ્થાને ન હોય ને બીજા સ્થાને હોય જેમકે, પહેરવાનું અંગરખું ખભા ઉપર હોય, પાપડી બગલમાં હોય, પહેરવાનું ધોતિયું માથે બાંધેલું હોય. એ વગેરે પ્રકાર) એટલા સન્મુખ મળે તે વખત પ્રયાણ કરવું નહિ. વળી, પ્રયાણ વખતે કોઈ સ્વભાવેજ બોલે કે જઈશ નહિ. અથવા બોલે કે, ક્યાં જાય છે ? અથવા કહે કે, ઉલો રહે એમ કોઈ સહેજે પણ બોલે તો પ્રયાણ વખતે તે અપચતુન પ્રાણના નાશનું સૂચનકર્તા છે. ૭

દ્યામાપગલિકાશિવાપરમૃતછચ્ચુંદરીશૂકરી

પહ્લીનાંસ્વરવામજઃશુભકરઃપુંસંજ્ઞકાનાંતથા ।

દ્યેનોભાસકપીમયૂરરુરવઃ શ્રીકંઠકશ્ચિપ્યકાઃ

શસ્તાવક્ષિણવાસિતાશ્ચશકુનાઃસ્ત્રીસંજ્ઞિકાયેચતે ॥૮॥

અર્થ:—દેવચકલી, ચીનરી—ભેરવી, શિયાળ, કોયલ, છાંજરી, ગુવરી અને પટ્ટી (ગરોળી) એટલાંનાં સ્વર પ્રયાણ વખતે કાબી તરફ દેવ તો તે શુભ છે, તેમજ એજ પુરૂષવાચક જનાવરો હોય તો તેમનો રૂઢ પણ પ્રયાણ વખતે કાબી તરફ થાય તો તે શુભ છે; વળી પ્રયાણ વખતે 'સ્ત્રેયઃ', 'જ્ઞાતપટ્ટી', વાંદરો, ભેર, 'કાળેશ્વર', શીકંક, અને ચીપક, એટલાં જનાવરો જન્મકી તરફ બેઠે તો તે શુભ છે, અને એજ સ્ત્રીવાચક જનાવરો પણ જન્મકી તરફ બેઠે તો તે પણ શુભ છે. ૮

ચાપંસ્વંજનવર્હિણાંચનકુલંસ્યાચ્છદ્ધકીર્તિક્ષણ
 શાસ્તંજાહકશૂકરોરગશશંગોધંચસંકીર્તનમ્ ।
 સિદ્ધયૈદ્દિરિવોચમહ્યકપિજોનોકીર્તનંસિદ્ધિદં
 નોગચ્છેત્પધિલંધિતેશ્વશશકૈર્ગોધાવિડાલોરગેઃ ॥ ૯ ॥

અર્થ:—૧ચાપ, ૨જનન, મોર, અને નોળિયો એટલા જનાવરો એ-
 કજ વખતે અથવા વારંવાર સામાસામી બોલે તો પ્રયાણ વખતે તે શુભ છે એમ
 સમજવું. તેમજ ભાજ, સૂર્ય, સર્પ, યશસ્વં, અને ઘો, એટલે જનાવરો પ્રયાણ
 વખતે સામાસામી બોલે તો તે પણ શુભ છે, અને પ્રયાણ વખતે રીછ અ-
 થવા વાનરાનું દર્શન થાય અથવા તે એકવાર યજ્ઞ કરે તો શિદ્ધિ પ્રાપ્ત
 થાય, પણ એ બંને અથવા એકના સર્પો વારંવાર થાય અથવા એ બંનેના
 શિવપોતાની ક્ષતિના જનાવરો સામાસામી વારંવાર બોલે તો તેથી શિદ્ધિની
 પ્રાપ્તિ સમજવી નહિ, પ્રયાણ વખતે માર્ગમા યશસ્વં, ઘો, વિદ્યારૂં,
 અને સર્પ એ બાકા ઉતરે તો પ્રયાણ કરવું નહિ &

સ્થાનાનીહશુભાનિતોરણગ્રહપ્રાસાદભૂમૃત્પ્રજાઃ
 હાયાભૂઃસુમનોહરાચસજલાક્ષીરમ્મોહાલકાઃ ।
 નેદાઃશૃંગકપાલશુષ્કપતિતાપૃષ્ઠાસ્તપાકંટકાઃ

અર્થ:—પ્રયાણ વખતે દેવચઢી નો ધરના સ્તોત્રથી ઉપર બોલે, પર્વત

પર બોલે, યર ઉપર, પ્રાસાદ ઉપર (દેવમંદિર ઉપર), પશ્ચ ઉપર
 હાયાવાળી મનોહર અને જળરથાન હોય એવી જમીન ઉપર, દુધધન્ય રૂક્ષ
 ઉપર અને વડશુદ્ધ—શાશ્વંદા ઉપર. એટલે ટોચે બોલે તો તે દુષ્કર

૧ નીચકા—કદાચના વિષયે બોલે એટલે કદંબ કરે છે તે પણ એક પ્રકારના દિવ્ય ભવન બની
 શકે સ્ત્રીમાં તેને ટીપાળાને ધોડા કરે છે તે બલગતમાં મારા કાપર દિવ્ય ભવન બની
 શકે છે, તે વખતથી જ કદિના છુપી ભદ્રાચ રહે છે, અને તેમ જ એક વર્ષ, અને તેમ
 કિર ઉપરથી ભારે મોટી પત્રી વધે છે ભારે ભવન્ય દેવપર્યાય ભવે છે, તે બલગત મઠ
 ભવન હોય છે તેથી સ્ત્રીનાં મંથનને તેનો ઉપચાર કરીએ ભવે છે. એટલે એક તથા સુદ
 ધામતિર રહે છે. તે મઠ ટોચે રિષ્ટ કરાવે નહિ
 ૨. તેમજ એટલે જનાવરો બાવળ દેવ છે તે ભારે દારુદ્ય દરાર અથવા
 મોતરને નીચે ટોચા દેવ છે, તેમ ઉપર મોટી પ્રયાણ વખતે બોલે તે તે સ્ત્રી દુષ્કર
 નેમ ટોચા કરૂન વનજનાવરો હાયાવાળી રહે છે

અથવા ઉતાવળો આવતો હોય ને ધીમે આવે તો) તે સારો નહિ; પ્રયાણ વખતે શુનની (કૂતરી) જો મૂતરતી હોય તો તે સારી નહિ; તેમજ તેવા વખતમાં કૂતરાં રૂઢન કરતાં હોય તો તેથી ભય અને રોગ ઉત્પન્ન થાય; પણ ચોમાસામાં રૂઢન કરે તો વૃદ્ધિ થાય, વળી બિલવાસી જનાવરો (જમીન ખોદીને રહેનારાં અથવા પર્વત વગેરે સ્થળોની શુક્રાઓમાં રહેનાર જનાવરો) અને નખવાળાં જનાવરો પ્રયાણ વખતે ડાળી તરફ જિતરે તો તે સારાં છે, પણ પ્રવેશ વખતે તે જમણી તરફ જિતરે તો સારાં છે. ૨૫

गौरैणाविषमाःप्रदक्षिणगताःपुंसांप्रयाणेशुभाः

नोवामानसमाश्चकृष्णमिलिताःसिद्धेयैसमावामगाः ।

नैष्टादक्षिणगाश्चક્રુષ્ણવિષમાઆવેષ્ટનંમૃત્યવે

કંઢૂકંપુરીપમૂત્રમશુભંવામેપ્રવેશેશુભમ્ ॥ ૨૬ ॥

અર્થ:—પ્રયાણ કરનારને પ્રયાણ વખતે રાત્રા અને વિષમ સંખ્યાવાળાં હરણો પ્રદક્ષિણા ફરી ભય તો તે સારાં; પણ ડાળી તરફ જિતરે તો તે સારાં નહિ. વળી જો સમ હોય અને તે પ્રદક્ષિણા ફરી ભય તો તે પણ સારાં નહિ, પરંતુ રાતાં ભેગાં કાળાં હરણો હોય અને તે કદાચ સમ હોય તો સારાં છે; તેમજ રાતાં અને કાળાં ભેગાં મળેલાં ને તે ડાળી તરફ જિતરે તો પણ તે સારાં છે. વળી પ્રયાણ વખતે કાળાં મૂગો સંખ્યામાં વિષમ હોય અને તે જમણી તરફ જિતરે તો તે સારાં નહિ; એટલુંજ નહિ પણ એ કાળાં હરણો પ્રયાણ કરનારને ચારે તરફ ફરી વળે અથવા ચારે તરફ વીંટી વળે, તો પ્રયાણ કરનારનું મૃત્યુ કરે છે. કાળા મૂગો પ્રયાણ કરનારનાં ડાબા અંગ તરફ રહી મૂગ પોતાનું શરીર પોતાના પગવટી ખેંચે, પોતાનું શરીર કંપારે (થરેરી ખાય), વિદા કરે, મૂત્ર કરે તો તે અશુભ શકુન છે; પણ પ્રયાણ વખતે એ જે અશુભ શકુન બતાવ્યા છે તેજ અશુભ શકુન પ્રવેશ વખતે તો શુભ છે એમ બાણવું. ૨૬

वसंततिलका.

वामेचकौशिकशशौखरजंबुकोच

गोवाजिसारसशुकाअपिवायसाश्च ।

श्रेष्ठौकपिजलगणाधिपनामधेयो

तौदक्षिणेचगमनेवसनेन्यथास्युः ॥ ૨૭ ॥

અર્થ:—પ્રયાણ વખતે પુષક, સસતું, ખર, ચિયાળ, ગાય, ઘોડા,

કારણ, પોપટ અને કાગડો. એટલાં કાળી તરફ જાયે તો તે સારાં છે; તથા
 કૃષિકર્મ અને અજીવિતિ એ એ જમણી તરફ જાયે તો સારાં; પણ પ્રવેશ
 જમત એ એ કાળી તરફ જાયે તો સારાં છે. વળી ઉપર કહ્યું છે કે પ્રયાણ
 જમતે (કાગડો જમતે અને મુવડ આવે છે એટલાં જનાવરો) કાળી તરફ જાયે
 તે સારાં; પણ પ્રવેશ જમતે તો જપિયો અને તીવર વિના બીજાં બધાંય
 જમણાં જાયે તો સારાં છે એમ સમજવું. ૨૭

શ્લોક: પ્રદક્ષિણગતાવિષમાઃ પ્રયાણે

યજ્ઞાવયાંસિનકુલાનલિપુસ્ત્વપીહ ।

સાર્યેનૂનાંશકુનદ્વકરઃ સ્વરોત્થો

વામેસ્વરેવહતિતારગતિઃ પ્રશસ્તા ॥ ૨૮ ॥

અર્થ:—પ્રયાણ સમયે હરણ, પક્ષીઓ અને નખવાળાં જનાવરોમાં ન-
 કુળ એટલાં, સંખ્યામાં વિષમ હોય તોપણ પ્રદક્ષિણ કરી આવે તો તે સારાં
 છે; તેમજ પ્રયાણ કરનારની સંખ્યા વધારે હોય તેમાંથી કોઈ પ્રયાણ કરેલાં
 મનુષ્યો, તે વખત સૂર્યનું ઘર ચાલતું હોય (નાસિકાના કાળા કિશ્કિમાંથી
 પશુન ચાલતો હોય) તો તે સારું છે. વળી એ યજ્ઞા જમણાં પ્રયાણ કરતી
 જમતે ઉપર કહેલાં પક્ષી, હરણ, કે નકુળની તારગતિ થાય તો તે પણ
 સારી છે એમ સમજવું. ૨૮

ઉપજાતિ.

પ્રદક્ષિણાઃ પૂર્વદિશઃ પિપીલ્યઃ

શૂન્યં તથેષાગમનં ચ સિદ્ધિમ્ ।

વૃદ્ધિમુલ્લંઘી હરણં વિદ્યુ

ધનં શુભં વક્રમતોર્થલાભમ્ ॥ ૨૯ ॥

અર્થ:—પ્રયાણ જમતે પૂર્વ દિશામાં કીડીઓ દેખવામાં આવે તો પા-
 રેલા કાર્યની નિષ્ફળતા થાય, અગ્નિકોણે દેખવામાં આવે તો કાર્યની સિદ્ધિ
 કરી મુખે પાછો ઘેર આવે, દક્ષિણ દિશામાં દેખવામાં આવે તો કાર્યની
 સિદ્ધિ થાય, નર્જીવ કોણે દેખવામાં આવે તો વૃદ્ધિ થાય, પશ્ચિમ દિશાએ

ઉપજાતિ.

પ્રદોષકાલેયદિવાંપ્રભાતે
લોકેક્ષત્તિક્ષ્ણચનભાષમાણે ।

ઉપશ્રુતિઃકાયસમુદ્યતેન
સાર્વત્રકૌસાપરિભાવનીયા ॥ ૩૪ ॥

અર્થઃ—પ્રદોષ વખતે (સૂર્ય અસ્ત થયા પછી)પ્રભાત વખતે, કોઈ કોઈએ કોઈ મનુષ્ય કોઈ બોલતો હોય તે સાંભળી ઉદયમાન પુરુષે જે કાર્ય કરવું પાર્યું હોય તે કાર્યમાં બોલવાનો અર્થ મેળવવો. સારી વાત બોલતો હોય તો સારાપણનો અને ખોટું બોલતો હોય તો વિનનો આરોપ રાખવો અર્થાત્ કાર્ય થશે અથવા નહિ થાય એવો ચેત્તાના મનને પ્રતીતિ થાય તેવો અર્થ મેળવવો; એમ સર્વ બાબતમાં વિચાર કરવાનો છે. ૩૪

શાર્દૂલચિક્રોદિત.

શાંતાઃપંચશિવારુતેપરદિશોદીપ્તાસ્તુદગ્ધાદિતઃ
સંત્રાસવ્યયવંધનાનિક્રમતઃસ્વાદિષ્ટવાર્તાશ્રુતિઃ ।
ઈષ્ટાસિઃશુભલાભઈષ્ટમશનંસંગઃસમંસજ્જનૈઃ
સિદ્ધયૈવામનિનાદણ્ણગમનેપ્રાવેશકેદક્ષિણઃ ॥ ૩૫ ॥

અર્થઃ—પ્રયાણ વખતે શિયાળાના ચંદ્રમા પાંચ દિશાઓ થાંત બાજુથી, પણ દગ્ધાદિ લઈને ત્રણ દિશાઓ દિશા બાજુથી. એ દિશાઓમાં પ્રથમની જે દગ્ધા દિશા છે તેમાં શિયાળ બોલે તો તે ખાસ ઉત્પત્ત કરાવે; દિશા દિશામાં બોલે તો વ્યય (ખર્ચ કરાવે) અને ધમવાળી દિશામાં બોલે તો તે બંધન કરાવે.

હવે ધૂમ પછીની પાંચ દિશાઓ જે રહી તેમાંની અનુક્રમે પ્રથમની દિશામાં શિયાળ બોલે તો કાંઈક પ્રિય વાર્તા સાંભળવામાં આવે, બીજી દિશામાં બોલે તો મનોવાંછિતની પ્રાપ્તિ થાય, ત્રીજી દિશામાં બોલે તો સારો લાભ થાય, ચોથી દિશામાં બોલે તો હસ્તિય લોભન મળે અને પાંચમી દિશામાં બોલે તો સર્જનનો સમાગમ થાય, પણ તેમાં એવી રીતે સમજવાઈ છે કે, પ્રયાણ વખતે ટાંબી વરફ શીયાળનો ચંદ્ર થાય તો તે સિદ્ધિ કરે, તેમજ પ્રવેશ વખતે જામણી વરફ શીયાળનો ચંદ્ર થાય તો સિદ્ધિ કરે. ૩૫

શાલિની.

શીર્ષેપલ્લ્યારોહણેરાજ્યલાભઃ

કર્ણેભૂષેશ્રવ્યમેવંહિભાલે ।

નેત્રેમિત્રંનાસિકાયાંસુગંધો

વક્રેમિષાન્નંચકંઠેપ્રિયાસિઃ ॥ ૩૬ ॥

અર્થઃ—પછી બે માથે ચઢે તો તેથી સ્વચ્છની પ્રાપ્તિ થાય, કાન ઉપર ચઢે તો આભૂષણ (ઘરેણાં) મળે, કપાળમાં ચઢે તો સમૃદ્ધિ મળે, નેત્ર ઉપર ચઢે તો મિત્રની મુલાકાત થાય, નાક ઉપર ચઢે તો ગુરુગંધીની પ્રાપ્તિ થાય, મુખ ઉપર ચઢે તો મિદાસ મળે અને કંઠે ચઢે તો તેથી કવચનની મુલાકાત થાય. ૩૬

યસન્તતિલકા.

સ્કંધેજયંભુજગતાપ્રકરોતિલાભ

મર્ધકરેસુભગતાંસ્તનગાચપલ્લી ।

હૃત્કૃક્ષિપૃષ્ઠિકટિનાભિપુપુત્રસૌર્યં

લાભંતથાંવરસમાગમકીર્ત્તિશ્રિમ્ ॥ ૩૭ ॥

અર્થઃ—જો ખભા ઉપર પછી (નરંગી) ચઢે તો જીવ કરે, બુજ ઉપર ચઢે તો લાભ કરે, હાથ ઉપર ચઢે તો ધનની પ્રાપ્તિ કરાયે, સ્તન ઉપર ચઢે તો સૌભાગ્યપણું મળે, હૃદય ઉપર ચઢે તો પુત્રની પ્રાપ્તિ થાય, કૃક્ષિ-કૃષ્ણ અથવા પેટ અને પાંસળીના મધ્ય ભાગે ચઢે તો મુખ પ્રાપ્ત થાય, પીઠ ઉપર ચઢે તો લાભ થાય, કટિ ઉપર ચઢે તો વરુની પ્રાપ્તિ થાય અને ગાંધિ ઉપર પછી ચઢે તો તેથી કીર્તિની વૃદ્ધિ થાય. ૩૭

જાર્દલવિકીરિત.

પાર્શ્વેધુવિવર્ધનંચમરણંગુણેગુરોગતા

પૂરોવાહનમર્ધમેવતદ્ધોર્જપાપવોઃસ્વાપ્રતિઃ ।

પવંશૌનકશુભગર્ગમુનિભિઃપ્રોજાંપલયામતઃ

પલ્લ્યાવાસરટસ્યદક્ષિણસમારોહેપલ્લાનાંક્ષયઃ ॥ ૩૮ ॥

• વરુન મંદારી પ્રાપ્ત કરે તો તેને સ્ત્રી મુલક ન થાય, અને નવ જોડે પછી તો તે તેના પિતૃની પ્રાપ્તિ થાય.

તાવડે અને યુનિઓના મત પ્રમાણે, એક વૃત્તોવાળું આ વાસ્તુધાતુ કહ્યું છે. તેમાં ચારરૂપે ગણિત તથા ચક્રન્યાસ છે. તે સકળથાત્ર વિશ્વકર્માની હાવાડે ચતુર પુરોને અંગીકાર કરવા લાયક થાઓ. ૪૪

इति श्री वास्तुशास्त्रे राजवल्लभे मंडनकृते वृद्धजनप्रणितं शकुनलक्षणं नाम
चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

ચિત્રપથાત્ર શુભો સદા, ચિત્ર વિષ આધાર;
માન મળે છે વિશ્વમાં, ચિત્ર વડે નિરધાર. ૧

સકળ શાસ્ત્રો સાર છે, કળા તણે ભંડાર;
મદિમંડન આ મન્ય છે, માનો સદુ નરનાર. ૨

સર્વ કામમાં ચિત્રપનો, મહો મર્વ જન સાર;
જન જગ્યાર થશે સદી, અમળ વાક્ય સુખકાર ! ૩

